

M. KAMALOV M. QURBONOV

INVESTMENTS
GUARANTEES

FAVORABLE
ECONOMIC
CONDITIONS

SUSTAINABLE
DEVELOPMENT

DEVELOPMENT

INFRASTRUCTURE

PROFIT

ECONOMIC
ACTIVITY

TAX FREE

ECONOMIC
ACTIVITY

FREE TRADE

DEVELOPMENT

EXPORT

GUARANTEES
INVESTMENTS

FAVORABLE
ECONOMIC
CONDITIONS

FEZ

FAVORABLE
ECONOMIC
CONDITIONS

PROFIT

PRODUCTION

NEW
OPPORTUNITIES

ECONOMIC
ACTIVITY

NEW
OPPORTUNITIES

DEVELOPMENT

PROFIT

INFRASTRUCTURE
PRODUCTION

ERKIN IQTISODIY ZONALAR HUQUQI

DARSLIK

TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

M. Kamalov M. Qurbonov

ERKIN IQTISODIY ZONALAR HUQUQI

DARSLIK

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi
tomonidan darslik sifatida tavsiya etilgan

Toshkent-2018

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi huzuridagi Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari bo'yicha o'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi kengash tomonidan oliy o'quv yurtlari magistratura mutaxassisliklari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan (O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2018 yil 27 martdagi 274-son buyrug'i).

UDK 339.9 (575.1) (075)

65.7 (5Ÿ)

K20

KBK 65. 5я73

M. Kamalov, M. Qurbonov. Erkin iqtisodiy zonalar huquqi. Darslik. – Toshkent: TDYU, 2018. – 296 b.

Taqrizchilar:

N. Imomov – yuridik fanlar doktori, professor

I. Rustambekov – yuridik fanlar doktori.

Mazkur darslik “Erkin iqtisodiy zonalar huquqi” fani bo'yicha o'quv dasturi negizida tayyorlangan va 5A240110, 5A240111 – “Yurisprudensiya” ixtisosligi Davlat ta'lim standartiga muvofiq bo'lib, yuridik oliy ta'lim muassasalari va fakultetlari talabalariga mo'ljallangan.

ISBN 978-9943-380-89-9

© **M.M. Kamalov, M.R. Qurbonov**

MUNDARIJA

KIRISH.....	9
GLOSSARIY.....	11
I BOB. ERKIN IQTISODIY ZONALAR FAOLIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MASALALARI	14
1§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining umumiy xususiyatlari	14
2§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish	24
3§. Suveren davlatlar iqtisodiy siyosatida erkin iqtisodiy zonalar	27
4§. Erkin iqtisodiy zonalarda davlat-xususiy sektor hamkorligi (public-private partnership)	30
5§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyati muvaffaqiyatga erishishida huquqiy mexanizmlarning ahamiyati	33
II BOB. ERKIN IQTISODIY ZONALAR FAOLIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	42
1§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solishning tarixiy tendensiyalari.....	42
2§. Xalqaro miqyosda erkin iqtisodiy zonalarining shakllanishiga ta’sir ko’rsatgan asosiy omillar	44
3§. Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishning ijtimoiy-iqtisodiy sabablari.....	47
4§. Jahonning alohida mintaqalarida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish va faoliyatini huquqiy tartibga solishning o‘ziga xos xususiyatlari	49
III BOB. ERKIN IQTISODIY ZONALARNING SHAKLLARI VA ULAR FAOLIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	69
1§. Erkin iqtisodiy zonalar shakllarining tavsifi.....	69
2§. Eksport zonalarini faoliyatining huquqiy asoslari	72
3§. Erkin portlar faoliyatining huquqiy asoslari	74
4§. Tadbirkorlik zonalarini faoliyatining huquqiy asoslari	77
5§. Erkin bojxona zonalarini faoliyatining huquqiy asoslari	79

6§. Ofshor zonalar faoliyatining huquqiy asoslari.....	79
7§. Texnoparklar faoliyatining huquqiy asoslari	80
8§. Industrial - iqtisodiy zonalar faoliyatining huquqiy asoslari	82
IV BOB. ERKIN IQTISODIY ZONALAR QATNASHCHILARINING XO‘JALIK FAOLIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MASALALARI	91
1§. Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik subyektlarini ro‘yxatdan o‘tkazish masalalari.....	91
2§. Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini tashkil qilish masalalari.....	107
3§. Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiradigan subyektlarga qo‘yiladigan talablar	111
4§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini moliyalashtirish manbalari	112
V BOB. ERKIN IQTISODIY ZONALARDA BOSHQARUV MUNOSABATLARINI TARTIBGA SOLISH.....	121
1§. Erkin iqtisodiy zonalar boshqaruv organlari va ularning vakolatlari	121
2§. Erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruvni amalga oshirish shakllari.....	131
3§. Xususiy va davlat boshqaruviga asoslanadigan erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruv munosabatlari.....	137
4§. Erkin iqtisodiy zonalar byudjeti munosabatlarini tartibga solish masalalari.....	138
VI BOB. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI ERKIN IQTISODIY ZONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUV MUNOSABATLARI.....	146
1§. Erkin iqtisodiy zonalarda korporativ boshqaruv munosabatlari.....	146
2§. “Korporatsiya” va “korporativ boshqaruv” tushunchalarining o‘zaro aloqasi.....	151
3§. Erkin iqtisodiy zonalarda samarali korporativ boshqaruv tizimini tashkil etish zaruriyati	152
4§. Korporativ boshqaruv va xorijiy investitsiyalar o‘rtasida o‘zaro munosabatlar	154

5§. Erkin iqtisodiy zonalar samarali korporativ boshqaruvni tashkil qilish muammolari.....	156
VII BOB. ERKIN IQTISODIY ZONALAR QATNASHCHILARIGA BERILADIGAN IMTIYOZLAR	159
1§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining maxsus huquqiy maqomi.....	159
2§. Erkin iqtisodiy zonalar soliq imtiyozlari va ularni qo‘llash tartibi	164
3§. Erkin iqtisodiy zonalar hududida bojxona imtiyozlari	168
4§. Erkin iqtisodiy zonalar hududida alohida valyuta tartibi.....	176
5§. Erkin iqtisodiy zonalar hududida eksteritoriallik masalalari.....	177
VIII BOB. BUTUNJAHON SAVDO TASHKILOTINING ERKIN IQTISODIY ZONALAR FAOLIYATIGA DOIR TALABLARI....	181
1§. Butunjahon savdo tashkiloti faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari....	181
2§. Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga doir talablari	183
3§. Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalarga beriladigan imtiyozlarni unifikatsiyalashga doir talablari	186
4§. Butunjahon savdo tashkilotining “Subsidiyalar va kompensatsiya to‘lovlariga doir kelishuv hujjati”	188
5§. Butunjahon Savdo Tashkilotining “Bojxona taomillarini soddalashtirish va uyg‘unlashtirish to‘g‘risida”gi Kioto konvensiyasi...	189
IX BOB. MUSTAQIL DAVLATLAR HAMDO‘STLIGIGA A‘ZO DAVLATLAR HUDUDIDA ERKIN IQTISODIY ZONALAR FAOLIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH	196
1§. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a‘zo davlatlari hududida erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilish sabablari.....	196
2§. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a‘zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish.....	199
3§. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a‘zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga to‘siq bo‘lgan asosiy omillar.....	202
4§. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligigaga a‘zo davlatlar erkin iqtisodiy zonalar rezidentlariga taqdim qilinadigan imtiyozlar	205

5§. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar investitsiya dasturlarida erkin iqtisodiy zonalar..... 208

X BOB. IQTISODIY INTEGRATSIYA TASHKIOTLARI DOIRASIDA ERKIN IQTISODIY ZONALAR FAOLIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH..... 217

1§. Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga doir talablari 217

2§. Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligining Bojxona ittifoqi doirasida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solish..... 218

3§. Bojxona ittifoqining "Bojxona hududida erkin (maxsus) iqtisodiy zonalar va bojxona protseduralariga doir Kelishuv"da erkin iqtisodiy zonalar 218

4§. Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi iqtisodiy siyosatida erkin iqtisodiy zonalarda qulay investitsiyaviy muhit yaratish masalalari 219

XI BOB. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING ERKIN IQTISODIY ZONALARIDA QULAY INVESTITSYAVIY MUHIT YARATISH MASALALARI 224

1§. Erkin iqtisodiy zonalar hududida qulay investitsiyaviy muhit yaratish masalalari..... 224

2§. Erkin iqtisodiy zonalarda investorlarning investitsiyaviy faoliyat tavakkalchiligini kamaytirish masalalari 233

3§. Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiyalar jalb etishni rag'batlantirish vositalari 234

4§. Investorlarga taqdim etiladigan imtiyozlar va ularning xususiyatlari 237

5§. Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiyaviy faoliyatning muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizligi sabablari 240

6§. Erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiya bitimlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari..... 242

7§. Erkin iqtisodiy zonalarda chet el investitsiyalarini amalga oshirish shakllari 245

XII BOB. OFSHOR ZONALAR FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISHNING HUQUQIY ASOSLARI 251

1§. Ofshor zonalar hududida tadbirkorlik subyektlari faoliyati	251
2§. Ofshor zonalar faoliyatini tashkil qilish xususiyatlari	254
3§. Ofshor zonalarining xalqaro-huquqiy munosabatlar tizimida ijobiy va salbiy jihatlari	256
4§. Ofshor zonalar faoliyatining rivojlanish sabablari	256
5§. O‘zbekiston Respublikasining tashqi savdo va investitsiyaviy munosabatlarida ofshor zonalar	257
XULOSA.....	264
ILOVALAR.....	266

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining rivojlanishi ko‘p jihatdan xorijiy investitsiyalarning kirib kelishiga uzviy bog‘liq. Investitsiyalar iqtisodiyotni rivojlantirishning zarur sharti hisoblanib, ular asosan moddiy ishlab chiqarish va ijtimoiy sohalaridagi ustivor loyihalarni amalga oshirishga yo‘naltiriladi. Xorijiy investitsiyalar kirib kelishini rag‘batlantirish yo‘li bilan zamonaviy yangi texnologiyalar ustqurtmasida mamlakat iqtisodiyoti salohiyatini oshirish va dunyo bozorida raqobat mavqeini mustahkamlash, boshqaruvning ilg‘or tajribalarini olib kirish choralari ko‘riladi. Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishdan ko‘zlangan asosiy maqsad, milliy iqtisodiyotimizga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rag‘batlantirish hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yilning 7-fevralidagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2017 – 2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarga xorijiy, avvalo, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish, davlat mulki xususiylashtirilgan obyektlar bazasida xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, viloyat, tuman va shaharlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga doir ko‘plab vazifalar belgilangan. Mamlakatimizda erkin iqtisodiy zonalar, texnoparklar va kichik sanoat zonalarini faoliyati samaradorligini oshirish, yangilarini tashkil etish borasida olib borilayotgan ishlar bunda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining rivojlanishi avvalo ushbu zonalar faoliyatiga doir me‘yoriy-huquqiy bazaning holatiga bog‘liq. Mazkur yo‘nalishda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan qonun hujjatlarini bugungi zamon talablariga moslashtirish, barcha uchun ochiq va tushunarli mexanizm yaratish muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 28 iyundagi “Yuridik kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-

tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1990-sonli, 2017-yil 28-apreldagi "Toshkent davlat yuridik universitetida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2932-sonli qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalardan kelib chiqib, "Erkin iqtisodiy zonalar huquqi" modulidan tayyorlangan mazkur darslik talabalarda mazkur hududlar faoliyatini huquqiy tartibga solish yo'nalishida asosiy tushuncha, ko'nikma va bilimlar hosil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur darslikda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining huquqiy maqomi, ular hududida investitsiya munosabatlarini huquqiy tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari, erkin iqtisodiy zonalar hududida tuziladigan investitsiya shartnomalari, erkin iqtisodiy zonalarda korporativ boshqaruv tamoyillarini joriy etishga qaratilgan qonunchilik hujjatlari va ularni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy asoslangan –konseptual yondashuvlar masalalari yoritilgan.

Bundan tashqari erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga daxldor erkin iqtisodiy zonalarining huquqiy maqomi, ular hududida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga qaratilgan maxsus huquqiy me'yorlar, erkin iqtisodiy zonalarini boshqarishni tashkil qilish, mazkur hududlarda ishonchli boshqaruv, boshqaruvni tashkil qilishda davlat ishtiroki va boshqa shu kabi huquqiy masalalar yoritilgan.

Ushbu darslik yuridik sohada ta'lim oluvchi talabalar va keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan.

GLOSSARIY

Alohida bojxona tartiboti — tovarlarni olib kirish va olib chiqish uchun bojxona bojlarini bekor qilish yoki kamaytirishni; eksport yoki import uchun tarifdan tashqari cheklashlarni bekor qilish yoki engillashtirishni; tovarlarni belgilangan tartibda albatta bayonnomaga kiritgan holda erkin iqtisodiy zonaning bojxona chegarasi orqali olib o'tishning soddalashtirilgan tartibini nazarda tutishi mumkin. Erkin iqtisodiy zona hududida alohida bojxona tartibotini O'zbekiston Respublikasining bojxona organlari ta'minlaydi.

alohida valyuta tartiboti —milliy va chet el valyutalarining erkin muomalada bo'lishi hamda ayirboshlanishini nazarda tutadi. Alohida valyuta tartibotining amal qilish tartibini O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki belgilaydi.

davlat-xususiy sektor hamkorligi – ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni o'zaro manfaatli asosda hal qilishda ommaviy va xususiy sektorning uzoq muddatli hamkorligidir. U davlat iqtisodiy ko'rsatkichlari o'sishi va iqtisodiyotni diversifikatsiyalashda muhim ahamiyatga ega. Davlat-xususiy sektor hamkorligi – davlat organlari va xususiy biznes vakillarining davlat va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan loyihalarni amalga oshirishda o'zaro hamkorligining huquqiy qayd qilinishidir. Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish - davlat-xususiy sektor hamkorligining muhim shaklidir.

erkin iqtisodiy zona—mintaqani jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish uchun mamlakat va chet el kapitalini, istiqbolli texnologiya va boshqaruv tajribasini jalb etish maqsadida tuziladigan, aniq belgilangan ma'muriy chegaralari va alohida huquqiy tartiboti bo'lgan maxsus ajratilgan hudud;

erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini ma'muriy kengashlarining faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha Respublika kengashi- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan tashkil etiladigan davlat boshqaruvi organlari va boshqa tashkilotlar vakillaridan iborat kollegial organ;

erkin ilmiy-texnikaviy zonalar — alohida ajratilgan hududlardan iborat bo'lib, u erda ilmiy-ishlab chiqarish va o'quv markazlari jamlanadi hamda ular uchun ilmiy va ishlab chiqarish imkoniyatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus huquqiy tartibot o'rnatiladi. Erkin ilmiy-texnikaviy zonalar yuksak texnologiyalar amal qiladigan zonalar, texnoparklar, mintaqaviy innovatsiya markazlari—texnopolislar shaklida tashkil etiladi.

erkin ishlab chiqarish zonolari — tadbirkorlikni rag'batlantirish, iqtisodiyotning ustun tarmoqlariga chet el investitsiyalarini jalb etish, istiqbolli texnologiyalarni joriy etish maqsadida xo'jalik-moliyaviy faoliyatning alohida tartiboti joriy etiladigan hududlardir. Erkin ishlab chiqarish zonolari eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish zonalarini, agropolislarni, tadbirkorlik zonalarini, industrial-iqtisodiy zonalarini va boshqa zonalarini o'z ichiga oladi.

erkin iqtisodiy zonaning byudjeti — erkin iqtisodiy zonani shakllantirish bosqichida kreditlar berish yoki ishlab chiqarish va ijtimoiy infrastruktura ob'ektlarini to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalash tarzida respublika byudjeti va mahalliy byudjetdan mablag'lar jalb etilishi mumkin. Erkin iqtisodiy zona mustaqil byudjetga ega bo'ladi.

erkin iqtisodiy zona direksiyasi—erkin iqtisodiy zona faoliyatini tezkor boshqarish uchun tashkil etiladigan davlat unitar korxonasi shaklidagi yuridik shaxs;

erkin iqtisodiy zona hududida investitsiyalar—ma'muriy kengash tomonidan belgilangan tadbirkorlik faoliyati ob'ektlariga EIZ qatnashchisi tomonidan kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga bo'lgan huquqlar, shuningdek reinvestitsiyalar;

erkin iqtisodiy zona hududida investitsiyalash to'g'risidagi bitim- Direksiya bilan investor (investorlar) o'rtasida tuziladigan, tomonlarning huquqlari, majburiyatlari va javobgarligini belgilaydigan bitim;

erkin iqtisodiy zona investor—belgilangan tartibda tanlovdan o'tgan hamda erkin iqtisodiy zona hududida investitsiyalashni amalga oshiradigan investitsiya faoliyati sub'ekti;

erkin iqtisodiy zona xo'jalik faoliyati qatnashchisi—

belgilangan tartibda EIZ hududida ro'yxatdan o'tkazilgan va Direksiya tomonidan EIZ qatnashchilari reestriga kiritilgan xo'jalik yurituvchi sub'ekt.

erkin savdo zonalari — konsignatsiya omborlarini, erkin bojxona zonalarini, shuningdek tovarlarga ishlov berish, ularni o'rash-joylash, saralash, saqlash zonalarini o'z ichiga oladi. Erkin savdo zonalari chegaraga tutash punktlarda, aeroportlarda, temir yo'l uzellarida yoki O'zbekiston Respublikasi bojxona hududining boshqa joylarida tuziladi.

I bob. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish masalalari

---

Annotatsiya: *Mazkur bobda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish zaruriyati, ularni tashkil etish sabablari, mazkur hududlarning suveren davlatlar iqtisodiy-ijtimoiy siyosatida tutgan o'рни, O'zbekiston Respublikasi hududida erkin iqtisodiy zonalar tashkil etishga tasir korsatgan asosiy omillar, erkin iqtisodiy zonalar va transmilliy korporatsiyalar o'rtasidagi ozaro munosabatlar, erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarining huquqiy maqomi, erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarining eksterritoriallik huquqi kabi masalalar yoritilgan.*

1§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining umumiy xususiyatlari

---

Erkin iqtisodiy zonalar davlatlar iqtisodiy salohiyatini yuksaltirish va ishlab chiqarishni texnik-texnologik yangilash vositasi sifatida xalqaro xo'jalik munosabatlarida bir necha o'n yillar davomida faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Ushbu iqtisodiy tuzilmalar tashqi savdoni rivojlantirish, iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, xorijiy davlatlarning biznes va korporativ boshqaruv sohasidagi ilg'or tajribalarini o'zlashtirish, hududlar infrastrukturasini rivojlantirish va qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish vositasidir.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish, mazkur iqtisodiy hududlar qatnashchilari faoliyati uchun qulay tadbirkorlik va investitsiya muhitini yaratish huquqshunoslik fani hamda tarmoqlari mutaxassislari oldida turgan dolzarb vazifadir.

O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga soladigan mustahkam qonunchilik va me'yoriy baza yaratildi, ularni rivojlantirish uchun xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb etishga ko'maklashadigan keng ko'lamli soliq va bojxona imtiyozlari hamda preferensiyalar tizimi shakllantirildi. 2017-yilning 31-dekabr kuni holatida O'zbekiston Respublikasining 10 ta viloyatida jami 15 ta erkin iqtisodiy zonalar tashkil etildi va faoliyat ko'rsatmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida faoliyat ko‘rsatayotgan “Navoiy”, “Angren”, “Jizzax” erkin iqtisodiy zonalari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-yanvardagi PF-4931-sonli Farmoniga asosan “Urgut”, “G‘ijduvon”, “Qo‘qon” va “Hazorasp” erkin iqtisodiy zonalari hamda 2017 yil 3 maydagi PF-5032-sonli farmoniga asosan “Nukus-farm”, “Zomin-farm”, “Kosonsoy-farm”, “Sirdaryo-farm”, “Boysun-farm”, “Bo‘stonliq-farm” va “Parkent-farm” erkin iqtisodiy zonalarining tashkil qilinishi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 dekabrda PF-5273-sonli “Chorvoq” erkin turistik zonasini tashkil etish to‘g‘risida”gi farmoni asosida “Chorvoq” erkin turistik zonasining tashkil qilinishi, O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish strategiyasida mazkur iqtisodiy hududlarning ustuvor ahamiyat kasb etishini bildiradi.

Erkin iqtisodiy zonalar milliy iqtisodiyotimizga xorijiy investitsiyalar kirib kelishini rag‘batlantirish, uning asosida jahon standartlariga javob beradigan va jahon bozorlarida talab qilinadigan mahsulot ishlab chiqarish, xorijiy davlatlarning iqtisodiyot va biznesni boshqaruv sohasidagi tajribalarini o‘zlashtirish, malakali ishchi kuchini shakllantirish, hududlarning sanoat salohiyatini, ishlab chiqarish, transport-tranzit va ijtimoiy infratuzilmasini rivojlantirish hamda boshqa bir qator obyektiv sabablardan kelib chiqib tashkil etilgan.

Erkin iqtisodiy zonalar davlat hududining ma‘muriy chegaralangan qismi bo‘lib, ularda tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantirishga qaratilgan turli shakldagi imtiyoz va biznes faoliyatini amalga oshirishning soddalashtirilgan tartiblari amal qiladi. Shuningdek, mazkur hududlarning soliq, valyuta, bojxona, bank qonunchiligi asosiy davlat hududidagi mazkur sohalar qonunchiligidan farqlanadi. Ularda tijorat banklari, logistika markazlari, sug‘urta kompaniyalari, biznes-konsalting xizmati ko‘rsatuvchi tashkilotlar faoliyati rag‘batlantiriladi.

Huquqshunoslik sohasi mutaxassisleri orasida mazkur hududlar faoliyatini tartibga solishda **universal qonunchilik tizimini yaratish** masalasi so‘nggi yillarda muhim munozaralarga sabab bo‘lmoqda. Xalqaro miqyosda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish, ular hududida faoliyat ko‘rsatuvchi tadbirkorlik subyektlariga turli

imtiyozlar berishning yagona mexanizmi, universal xarakterdagi qonunchilik hujjati ishlab chiqilmagan. Bu har bir davlatning erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishdan ko‘zlangan maqsadining o‘ziga xosligi va xorijiy investitsiya resurslarini jalb qilishga nisbatan xorijiy davlatlarning siyosati turli xil ekanligi bilan izohlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 26 oktabrdagi **“Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”**gi PF-4853-sonli Farmoniga asosan mamlakatimizda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishdan ko‘zlangan maqsad sifatida: “yuqori texnologiyali yangi ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etish, hududlarni raqobatdosh va eksportga yo‘naltirilgan zamonaviy sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishni o‘zlashtirishga yanada faol jalb qilish, ishlab chiqarish, muhandislik-kommunikatsiya, yo‘l-transport, ijtimoiy infratuzilma va logistika xizmatlarini jadal rivojlantirishni ta‘minlash uchun to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishni kengaytirishning eng muhim omili sifatida erkin iqtisodiy zonalarini izchil rivojlantirish borasida yanada qulay shart-sharoitlar yaratish” belgilangan.

Mazkur iqtisodiy integratsion tuzilmalar hududlarga milliy va xorijiy kapitalni jalb qilishning samarali vositasidir. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimida erkin iqtisodiy zonalar milliy iqtisodiy tizimlarda iqtisodiy integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirish, iqtisodiyotga milliy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hamda davlatlarning xalqaro tovar almashinuvi jarayonlarida faol ishtirok etishini ta‘minlovchi iqtisodiy mexanizm hisoblanadi.

Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilgan davlatlarning iqtisodiy siyosatidan kelib chiqib, tadbirkorlik subyektlarining mazkur hududlardagi ishlab chiqarish faoliyati asosan eksportga mo‘ljallangan yoki import o‘rnini bosadigan tovarlar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan bo‘ladi. Ichki bozorni sifatli mahsulotlar bilan ta‘minlash va import mahsulotlari miqdorini qisqartirish iqtisodiy siyosatini amalga oshirayotgan davlatlarda erkin iqtisodiy zonalar faoliyati import o‘rnini bosishga mo‘ljallangan tovarlar ishlab chiqarishga ixtisoslashtirilishi mumkin. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-maydagi **“Nukus-farm”**,

“Zomin-farm”, “Kosonsoy-farm”, “Sirdaryo-farm”, “Boysun-farm”, “Bo‘stonliq-farm” va “Parkent-farm” erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoniga asosan, mazkur erkin iqtisodiy zonalar mahalliy dorivor vositalar bozorini O‘zbekiston Respublikasida ishlab chiqarilgan yuqori sifatli dori vositalari bilan to‘ldirish maqsadida tashkil qilinganligini ta’kidlash mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 26-oktyabrdagi “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-4853-sonli Farmoniga asosan, quyidagilar erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari etib belgilangan:

xorijiy investorlarga mamlakatimiz iqtisodiyotining real sektorlariga investitsiya kiritishi uchun yanada qulay sharoitlar yaratish maqsadida erkin iqtisodiy zonalar uchun yagona huquqiy rejimni belgilash, soliq va bojxona imtiyozlari, preferensiyalarni birxillashtirish;

mahalliy mineral-xom ashyo resurslarini chuqur qayta ishlaydigan va yuqori qo‘shimcha qiymatga ega raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqaradigan yuqori texnologiyali va mahalliy lashtiriladigan zamonaviy korxonalarni tashkil qilish uchun to‘g‘ridan to‘g‘ri investitsiyalarni, avvalambor, xorijiy investitsiyalarni faol jalb etish, erkin iqtisodiy zonalarining muayyan sohaga ixtisoslashuvini qo‘llab-quvvatlash va ularda sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish;

erkin iqtisodiy zonalarda “yagona darcha” tamoyili asosida barcha turdagi davlat xizmatlarini ko‘rsatishga, jumladan ruxsat berish tartib-taomillariga bosqichma-bosqich o‘tish;

ishlab chiqarish, muhandislik-kommunikatsiya, yo‘l-transport va ijtimoiy infratuzilmani jadal rivojlantirish, shuningdek sifatli logistika xizmatlari ko‘rsatish bo‘yicha zamonaviy infratuzilmani shakllantirish;

oliy, o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi muassasalarida erkin iqtisodiy zonalarining soha kadrlariga bo‘lgan hozirgi va istiqboldagi ehtiyojlaridan kelib chiqib, ularning erkin iqtisodiy zonalarda joylashgan korxonalarda ishlab chiqarish amaliyotini o‘tashini nazarda

tutgan holda yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashni tashkil etish.

Dastlab erkin savdo va port zonolari shaklida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalar XX asrning II yarmida rivojlanayotgan Osiyo va Amerika qit'asi davlatlari uchun xorijiy investitsiyalar va ishlab chiqarishdagi ilg'or texnologiyalarni jalb qilish vositasiga aylandi. Ayni shu davrdan boshlab Yevropa va AQSHda faoliyat ko'rsatadigan transmilliy korporatsiyalarning yuqorida ta'kidlangan davlatlar iqtisodiyotiga investitsiyalar kiritish jarayonlarining kuchaytirishi - mazkur davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish jarayonlarini tezlashtirdi. Chunki transmilliy korporatsiyalar va xususiy investorlar erkin iqtisodiy zonalarda turli shakldagi tashkiliy, moliyaviy va ma'muriy imtiyozlarga ega bo'lardi.

Bir qator Shimoliy Amerika mintaqasi davlatlarida (Nikaragua, Gvatemala, Kosta-Rika) tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalar asosan AQSH iste'mol bozori uchun eksport mahsulotlari ishlab chiqarishga ixtisoslashgan. Ularning vositasida rivojlanayotgan davlatlar xalqaro bozorda raqobatlasha oladigan tovarlar ishlab chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Demak, mazkur tuzilmalar rivojlanayotgan davlatlar uchun qo'shimcha iste'mol bozorlarini egallash imkoniyatini yaratib beradi hamda davlatlarning eksport salohiyatini yuksaltiradi. Ayni bir vaqtda ushbu iqtisodiy tuzilmalar **mintaqaviy iqtisodiy integratsiya jarayonlarini** kuchaytirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi¹.

Erkin iqtisodiy zonalar milliy ishlab chiqarish jarayonlariga **transmilliy korporatsiyalarni** jalb qilish vositasi hamdir. Aksariyat sanoati rivojlanayotgan davlatlar erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish va tadbirkorlik subyektlariga turli shakldagi imtiyozlar berish vositasida o'z hududiga transmilliy korporatsiyalarni jalb qilishga intiladilar. Mazkur korporatsiyalar davlatlar ishlab chiqarish jarayonlarida tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, sifatli mahsulot ishlab chiqarish va ularni qulay narxlarda realizatsiya qilish imkoniyatini beradi. O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishning sabablaridan biri ham, mamlakatimiz

---

¹ Dobrogonov, F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.

hududiga transmilliy korporatsiyalarni jalb qilish istiqbollari bilan izohlanadi.

Ushbu tadbirkorlik subyektlari erkin iqtisodiy zonalar hududiga xorijiy investitsiyalar kiritishi bilan ahamiyatlidir. Xorijiy investitsiyalar erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini harakatlantiruvchi muhim vosita ekanligidan kelib chiqib ta'kidlaydigan bo'lsak, transmilliy korporatsiyalar va ushbu iqtisodiy tuzilmalar o'rtasida uzviy aloqa mavjud.

Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish siyosatida, mazkur iqtisodiy tuzilmalar hududida milliy va xorijiy tadbirkorlik subyektlarining o'zaro hamkorligini amalga oshirish maqsadi ham ko'zlanadi. Ushbu jarayonda to'liq xorijiy kapital yoki xorijiy kapital ishtirokidagi korxonalar tashkil etiladi.

Xorijiy tadbirkorlik subyektlari ishtirokidagi korxonalar erkin iqtisodiy zonalar hududiga kapital, zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari, malakali ishchi kuchi kirib kelishini ta'minlaydi. Natijada yuqori sifatli va qo'shilgan qiymatli tovarlar ishlab chiqarish va ularni realizatsiya qilish imkoniyati vujudga keladi.

Bundan tashqari mazkur hududlar faoliyati **sanoat kooperatsiyasi jarayonlarini kuchaytirishda** ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi. O'zbekiston Respublikasida tashkil qilingan mazkur iqtisodiy hududlarda mahalliy xomashyo va materiallari negizida mustahkam kooperatsiya aloqalarini o'rnatish hamda erkin iqtisodiy zonalar qatnashilari o'rtasida va umuman respublikada sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish asosida yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliy lashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish vazifasi belgilanganligi fikrimizning tasdig'idir.

Milliy va xorijiy huquqshunoslik adabiyotlarida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini xarakterlovchi bir qator ta'riflar mavjud. Mazkur ta'riflarda ushbu iqtisodiy tuzilmalar mexanizmi turlicha tavsiflangan bo'lsada, ular faoliyatini xarakterlovchi umumiy belgilar quyidagilardir:

mazkur iqtisodiy tuzilmalar asosiy davlat hududidan ma'muriy ajratilgan holda tashkil etiladi;

ushbu iqtisodiy hududlar alohida boshqaruv apparati, mustaqil tasarruf etadigan byudjetiga ega bo'ladi;

erkin iqtisodiy zonalar hududida faoliyat ko'rsatadigan korxonalar muayyan muddatga to'la yoki qisman turli soliqlar va majburiy to'lovlardan ozod qilinadi;

ular hududida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishning soddalashtirilgan tartiblari amal qiladi.

“Erkin iqtisodiy zonalar” faoliyatini tavsiflovchi ta'riflarda, aksariyat olimlar mazkur atamadagi “erkin” so'zini izohlashga turlicha yondashganliklarini ko'rishimiz mumkin. Mazkur iqtisodiy hududlarning **erkin soliq zonalari (tax free zone)**, **erkin savdo-soliq zonalari (tax free trade zone)**, **erkin savdo zonalari (free trade zone)**, **erkin zonalar (free zone)**, **erkin eksport zonalari (export free zone)**, **innovatsion erkin iqtisodiy zonalar (innovative zones)** va boshqa bir qator hududlar faoliyatini umumlashtiruvchi xususiyat – ular tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda muayyan imtiyozlar taqdim qilinganligi, asosiy davlat hududidan ma'muriy chegaralar vositasida ajratilganligidir.

Quyidagi jadvalda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining xususiyatidan kelib chiqib ularning asosiy turlari keltirilgan:

Butunjahon Savdo Tashkilotining 1973-yil 18-maydagi **“Bojxona taomillarini soddalashtirish va uyg‘unlashtirish to‘g‘risida”gi Kioto konvensiyasida** *“erkin iqtisodiy zonalar”* – tovarlarni eksport qilish jarayonida bojxona to‘lovlari va soliqlardan ozod etilgan davlat hududining bir qismi sifatida ta’riflangan¹. Lekin mazkur ta’rif o‘z xususiyatiga ko‘ra erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini to‘liq qamrab olmaydi. Chunki mazkur hududlar faoliyatida taqdim etiladigan turli shakldagi imtiyozlar ham ular faoliyatini tavsiflashda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasining *“Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi Qonuniga* asosan ***“erkin iqtisodiy zonalar”*** – “mintaqani jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish uchun mamlakat va chet el kapitalini, istiqbolli texnologiya va boshqaruv tajribasini jalb etish maqsadida tuziladigan, aniq belgilangan ma’muriy chegaralari va alohida huquqiy tartiboti bo‘lgan maxsus ajratilgan hududlar” sifatida ta’riflangan².

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan *“Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi Nizomga* asosan, ***“erkin iqtisodiy zonalar”*** O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni va Vazirlar Mahkamasining qarori bilan chegaralari belgilangan O‘zbekiston Respublikasi hududining bir qismi sifatida ta’riflangan.

Huqushunoslik fanlari nazariyasida ham erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tavsiflovchi turli ta’riflar mavjud.

K.A.Semenov *“erkin iqtisodiy zonalar”* ta’rifini tahlil qilar ekan, davlat hududining ma’muriy chegaralar vositasida ajratilgan qismida alohida huquqiy tartib, soliq, valyuta va bojxona tartiblarining amal qilishi – mazkur hududni erkin zona sifatida ta’riflash uchun asos bo‘lishini ta’kidlagan. U mazkur hududlarni *“alohida chegaralangan davlat hududining bir qismida, siyosiy ma’muriyat tomonidan mazkur davlatning butun hududidan farq qiladigan imtiyozlar taqdim qilingan anklav hudud”* sifatida ta’riflagan³.

---

¹<http://www.wcoomd.org>

²O‘zbekiston Respublikasining *“Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi Qonuni*. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Axborotnomasi, 1996 y., 5-son, 58-modda.

³ Семенов Г. Развитие свободных и оффшорных зон // Российский экономический журнал. 2005 .г – №11.

Angliyalik olim **R.S. Thomas** erkin iqtisodiy zonalarini quyidagicha ta'riflagan: *“erkin iqtisodiy zonalar – dengiz, daryo portlari yaqinida joylashgan, doimiy rezident fuqarolari bo‘lmagan, yuklarni ortish va tushirish, shuningdek qadoqlash moslamalari bilan jihozlangan, tijorat maqsadida tovalarni ishlab chiqarish, qadoqlash, ortish, saqlash tadbirlari amalga oshiriladigan, bojxona tekshiruvlaridan to‘liq ozod qilingan asosiy davlat hududidan ajratilgan, muhofaza qilinadigan hududlar hisoblanadi”*¹.

V. Ignatov va V. Butovlar mazkur iqtisodiy tuzilmalarni – milliy va xorijiy tadbirkorlar uchun tashqi savdo, umumiqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnik va ilmiy-texnologik vazifalarni hal qilish maqsadida maxsus huquqiy imtiyozlar amal qiladigan alohida ajratilgan hududlar, dengiz va aeroportlar” sifatida ta'riflagan².

M. Boguslavskiy mazkur hududlarni “davlatlarning ma'muriy chegaralar vositasida ajratilgan iqtisodiy va boshqa vazifalarni hal qilish uchun tashkil qilingan xorijiy korxonalar faoliyatiga imtiyozlar belgilangan hududlar” sifatida ta'riflagan³.

Bizning fikrimizga ko'ra, **erkin iqtisodiy zonalar** - davlat tomonidan ma'lum bir iqtisodiy yoki ijtimoiy maqsadlarga erishishni ko'zlab tashkil etilgan, maxsus iqtisodiy va ma'muriy tartibga ega alohida huquqiy maqomli hudud bo'lib, unda faoliyat yuritayotgan subyektlar tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda mamlakatning boshqa hududlariga nisbatan imtiyozli tartib va imkoniyatlarga ega bo'ladilar.

Erkin iqtisodiy zonalar asosan yirik mintaqaviy bozorlarga chiqish imkoniyatiga ega qulay geografik hududlar hamda xomashyo resurslariga boy hududlarda barpo etiladi. Bu mazkur tashkiliy huquqiy birliklarda past tannarxda tovarlarni ishlab chiqarish, qadoqlash va ularni realizatsiya qilish imkoniyatini oshiradi.

Sanoati rivojlangan davlatlarda esa ushbu zonalar infrastrukturasi rivojlanmagan, davlatning boshqa hududlariga qaraganda rivojlanish sur'ati past darajada bo'lgan hududlarda tashkil qilinadi. Bu fuqarolarni ish bilan ta'minlash, ichki va tashqi moliyaviy

---

¹ Thomas R.S. Free Ports and Foreign Trade Zones. Cornell Maritime Press, Cambridge, England, (1956). 76.

² В. Игнатов, В. Бутов. Свободные экономические зоны. – Букинистическое издание, 1997.

³ М. Богуславский. Международное частное право: учебник//М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. 287 б.

resurslarni ular hududiga yo'naltirish, infrastrukturasi rivojlanmagan hududlarni rivojlantirish imkoniyatini vujudga keltiradi.

Ta'kidlash o'rinliki, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Nizomda, erkin iqtisodiy zonalarining asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari sifatida quyidagilar ko'rsatilgan:

tashqi bozorlarda talab yuqori bo'lgan va importning o'rnini bosuvchi, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish bo'yicha zamonaviy ishlab chiqarishlarni tashkil etish uchun xorijiy va mahalliy investorlarning to'g'ridan to'g'ri investitsiyalarini jalb etish;

respublika hududlarining ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan kompleks va samarali foydalanishni ta'minlash;

meva-sabzavot va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash, saqlash va qadoqlash, to'qimachilik, gilam to'qish, poyabzal va charm-galantereya, ekologiya jihatidan xavfsiz kimyo, farmatsevtika, oziq-ovqat, elektrotexnika sanoati, mashinasozlik va avtomobilsozlik, qurilish materiallari ishlab chiqarish va boshqa yo'nalishlarda yangi zamonaviy ishlab chiqarishlarni tashkil etish;

mahalliy xomashyo va materiallar negizida mustahkam kooperatsiya aloqalarini o'rnatish hamda erkin iqtisodiy zonalar korxonalari o'rtasida va, umuman, respublikada sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish asosida yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliylashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish;

ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni standartlashtirish, sertifikatlashtirish va markirovka qilish bo'yicha xalqaro standartlarga muvofiq ilmiy-ishlab chiqarish markazlari tashkil etish va ularning qarorlari xalqaro darajada e'tirof etilishini ta'minlash chora-tadbirlarini ko'rish;

erkin iqtisodiy zonalar hududida transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani jadal rivojlantirishni hamda ulardan samarali foydalanishni ta'minlash.

2§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish

---

O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy munosabatlarida tarkibiy o‘zgarishlarni yanada chuqurlashtirish, korxonalarning investitsiya faoliyatini jadallashtirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta modernizatsiyalash dasturlarini amalga oshirish uchun xorijiy investitsiyalarni, eng avvalo, to‘g‘ridan to‘g‘ri investitsiyalarni keng jalb etish va ulardan samarali foydalanish, yangi ish o‘rinlari yaratish va shu asosda O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror va bir maromda rivojlanishini ta‘minlash mamlakatimizning investitsiyaviy siyosatining muhim yo‘nalishlaridir.

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimida iqtisodiyotni sog‘lomlashtirishning samarali vositalaridan biri mamlakatga chet el investitsiyasini kiritish uchun zarur shart-sharoit yaratish va iqtisodiyotda xorijiy investorlarni jalb qilishga nisbatan ochiq tashqi iqtisodiy siyosat yuritish hisoblanadi. Yangi shakldagi xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimida erkin iqtisodiy zonalar davlatlar iqtisodiy salohiyatini oshirish va qulay investitsiyaviy muhit yaratish vositasidir.

Aynan mazkur shakldagi investitsiyaviy munosabatlar va qulay ishbilarmonlik muhiti qat’iy va mukammal qonunchilik asosida yaratilishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasida ham aynan qulay investitsiyaviy muhit yaratish masalalariga alohida e’tibor berilmoqda. Mamlakatimiz hududida erkin iqtisodiy zonalarining tashkil etilishi va mazkur hududlar qatnashchilari faoliyati uchun turli shakldagi soliq, bojxona, ma’muriy va boshqa imtiyozlarning berilishi – O‘zbekiston Respublikasiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish siyosatining tarkibiy qismidir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14-fevraldagi F – 4849-sonli farmoyishiga asosan tasdiqlangan **2017—2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida** iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirishda, faoliyat ko‘rsatayotgan erkin

iqtisodiy zonalar, texnoparklar va kichik sanoat zonolari samaradorligini oshirish, yangilarini tashkil etish belgilangan¹.

Ta'kidlash o'rinliki, xorijiy investitsiyalarning asosan to'g'ridan-to'g'ri kapital sarmoyalar ko'rinishida respublika iqtisodiyotiga keng jalb qilinishi uchun huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa zarur sharoitlarni yaratish, qo'shma korxonalar tashkil etishga ko'maklashish, shuningdek investorlarning manfaatlari himoya qilinishini ta'minlash mustaqillikning dastlabki yillaridagi ustuvor vazifalardan biridir.

O'zbekiston Respublikasining "Investitsiya faoliyati to'g'risida" va "Chet el investitsiyalari to'g'risida"gi qonunlar O'zbekistonda chet ellik investorlarning investitsiya faoliyatini amalga oshirishlari chog'ida ularning barcha huquqlarini kafolatlaydi va himoya qiladi. Chet ellik investorlar va chet el investitsiyalari uchun adolatli hamda teng huquqli rejim ularning to'liq va doimiy himoyasi hamda xavfsizligini ta'minlaydi. Shuningdek, ushbu qonunlarda investitsiya faoliyati natijasida olingan daromadni mustaqil va erkin tasarruf etish (shu jumladan, uni moneliksiz repatriatsiya qilish), o'z hisobvarag'idagi milliy valyuta mablag'laridan ichki valyuta bozorida chet el valyutasini sotib olish uchun foydalanish, investorlarning to'laqonli faoliyat yuritishiga sharoit yaratish, ular mulkining daxlsizligini muhofaza qilish, ularning huquq va majburiyatlari belgilab berilgan, investorlar uchun rag'batlantiruvchi choralar ko'rilgan.

Mazkur yo'nalishda yaratilgan qonunchilik bazasini tahlil qiladigan bo'lsak, o'tgan yillar davomida O'zbekiston Respublikasining 1995-yil 30-avgustdagi "Konsessiyalar to'g'risida"gi, 1998-yil 24-dekabrda "Investitsiya faoliyati to'g'risida"gi, 1998-yil 30-aprelda "Chet el investitsiyalari to'g'risida"gi, "Chet ellik investorlar huquqlarining kafolatlari va ularni himoya qilish choralari to'g'risida"gi, 2001-yil 7-dekabrda "Mahsulot taqsimotiga oid bitimlar to'g'risida"gi qonunlari; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005-yil 11-aprelda "To'g'ridan to'g'ri xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi,

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Axborotnomasi, 6-son, 70-modda. 2017 yil.

1995-yil 21-avgustdagi “Xorijiy sarmoyalar bo‘yicha agentlikni tashkil qilish to‘g‘risida”gi farmonlari; O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 – yilning 20-iyulidagi “2007-2010 yillarda xususiylashtirish jarayonlarini yanada chuqurlashtirish va xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ – 672-sonli qarori; 2005-yil 2-avgustdagi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining To‘g‘ridan to‘g‘ri xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag‘batlantirish borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmonini amalga oshirish chora-tadbirlari haqida” 180-sonli qarori va boshqa bir qator normativ-huquqiy hujjatlar Respublikamiz hududida faoliyat ko‘rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar hududiga xorijiy investitsiyalar kirib kelishini ta‘minlovchi muhim normativ-huquqiy asos yaratildi.

XXI asrda har bir suveren davlat iqtisodiy rivojlanishini ta‘minlovchi muhim omillardan biri xorijiy investitsiya resurslaridir. Xorijiy investitsiya resurslariga bo‘lgan ehtiyoj, suveren davlatlardan o‘z hududida, xorijiy investorlarga turli imkoniyatlar va qulayliklar yaratishni talab qiladi.

XXI asrda suveren davlatlar iqtisodiy rivojlanishini belgilovchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

iqtisodiyotda faol tuzilmaviy o‘zgarishlarni amalga oshirish;

eksport siyosatini tizimli tarzda o‘zgartirib borish, xususan xomashyo eksportidan-yuqori qiymatga ega tayyor mahsulot eksportini rag‘batlantirish;

iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalar kirib kelishini rag‘batlantirishga qaratilgan siyosat yuritish;

davlatning iqtisodiyotdagi ulushini qisqartirish, xususiylashtirish jarayonlarini takomillashtirish va iqtisodiy liberalizatsiya jarayonlarini davom ettirish;

moliyaviy sektorni rivojlantirish va uning barqarorligini ta‘minlash.

Erkin iqtisodiy zonalar iqtisodiyotga ilg‘or texnologiyalar, chet el sarmoyalari, xorijiy valyutalarni kiritish, zamonaviy infratuzilmalarni yaratish, ichki iste‘mol bozorini sifatli mahsulotlar bilan to‘ldirish, rivojlanish darajasi past hududlarni jadal

rivojlantirish, qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish, iqtisodiyotni boshqarish va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish sohasidagi ilg'or xalqaro tajribalarni o'zlashtirish maqsadida tashkil etiladi.

Rivojlangan iqtisodiy tizimlarda erkin iqtisodiy zonalarining vazifasi esa quyidagilardan iborat:

- milliy iqtisodiy tizimlarning jahon xo'jaligi bilan to'g'ridan to'g'ri iqtisodiy aloqalarga kirishishiga ko'maklashish;
- davlatlar tashqi savdo aylanmasi hajmini oshirish;
- iqtisodiyotga xorijiy kapitalni faol tarzda jalb qilish.

Zamonaviy shakldagi xalqaro iqtisodiy munosabatlar suveren davlatlarning erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan iqtisodiy, soliq, bojxona, valyuta, monopolistik faoliyatni cheklashga qaratilgan qonunchiligini takomillashtirishni talab qiladi. Bu erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan xalqaro huquqiy normalarni yaratishni talab qiladi. Suveren davlatlarning tashqi savdo va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan turli mintaqaviy va xalqaro iqtisodiy integratsiya tashkilotlariga (Butunjahon savdo tashkiloti, Yevro Osiyo iqtisodiy hamkorligi va h.k.) a'zolik jarayonlarining kuchayishi ham erkin iqtisodiy zonalar qonunchiligini unifikatsiyalash imkoniyatini yaratib beradi.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyati xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga yo'naltirilganligidan kelib chiqib, aksariyat davlatlar xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantirish maqsadida mazkur iqtisodiy hududlar faoliyatini tartibga solishga yo'naltirilgan qonunchiligini takomillashtirishga intiladilar. Bu milliy qonunchilikni xalqaro investitsiya qonunchiligi bilan implementatsiya qilish jarayonlarini tezlashtiradi.

3§. Suveren davlatlar iqtisodiy siyosatida erkin iqtisodiy zonalar

---

Davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidan kelib chiqib, erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish maqsad va sabablari turlicha bo'ladi. AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Yaponiya singari sanoati rivojlangan davlatlarda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish asosida, rivojlanish darajasi davlatning boshqa hududlariga qaraganda past bo'lgan mintaqalarni rivojlantirish, ular hududida

qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish, hududiy rivojlanish siyosatini realizatsiya qilish, hududlarda kichik va o'rta biznesni rivojlantirishni maqsad qiladilar. Shu sababli ushbu hududlardagi milliy tadbirkorlik subyektlariga ko'proq erkinlik va moliyaviy imtiyozlar beriladi. Ularda erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etishdan yagona maqsad iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hisoblanmaydi.

Sanoati rivojlanayotgan davlatlarda erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etishdan asosiy maqsad xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hisoblanadi. Chunki ushbu davlatlar iqtisodiyotida ishlab chiqarishni moliyalashtirishda kapital yetishmovchiligi muammosi mavjud bo'ladi. Zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqarish jarayonlariga joriy qilish, ishlab chiqarishni texnologik yangilash va modernizatsiya qilish, ishchilar malakasini oshirish, zamonaviy korporativ boshqaruv va menejment standartlarini o'zlashtirish, mavjud xomashyo resurslarini yuqori narxlarda realizatsiya qilish kabi rejalarni amalga oshirish maqsadida ham rivojlanayotgan davlatlarda ushbu hududlar tashkil etiladi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlar ushbu hududlarda odatda soliq, bojxona, valyuta imtiyozlariga ega bo'lish, imtiyozli kreditlar olish, foyda olishga qaratilgan faoliyatlarini soddalashtirilgan tarzda amalga oshirishni maqsad qiladilar. Bu ularga tannarxi past bo'lgan va jahon bozorida raqobatlasha oladigan tovarlar ishlab chiqarish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalar jahon standartlariga javob beradigan va jahon bozorlarida talab qilinadigan mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydigan, zamonaviy yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni tashkil etish uchun xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo'yicha qulay shart-sharoitlar yaratish, shuningdek hududlarni sanoat salohiyatini, ishlab chiqarish, transport-tranzit va ijtimoiy infratuzilmasini rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan. Milliy iqtisodiyotimizda xorijiy investitsiyalarni, birinchi navbatda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish iqtisodiy rivojlanish dasturimizdagi ustuvor vazifa ekanligidan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalar barpo etilganligini ta'kidlash o'rinlidir. Erkin iqtisodiy zonalarni tashkil qilish siyosatida shuningdek sanoat salohiyatini, ishlab chiqarish, transport-tranzit va

ijtimoiy infratuzilmasini rivojlantirish maqsadlari ham muhim ahamiyatga ega.

Erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish har bir davlatning iqtisodiy siyosatida turlicha omillardan kelib chiqsa-da, barcha davlatlar uchun erkin iqtisodiy zonalarni tashkil qilishning umumiy sabablari quyidagilardir:

- davlatning eksport salohiyatini yuksaltirish;

- xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan foydalanish asosida hududlarni iqtisodiy salohiyatini kuchaytirish;

- ichki bozorni yuqori sifatli import o'rnini bosadigan mahsulotlar bilan ta'minlash;

- qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish;

- ishlab chiqarish jarayonlarini tashkillashtirish va uni boshqarishning zamonaviy tajribasini, xususan, korporativ boshqaruvning xalqaro standartlarini o'zlashtirish.

Jahon mamlakatlarining ko'p yillik xalqaro tajribasi iqtisodiyotni sog'lomlashtirish vositasi sifatida, alohida ajratilgan hududlarda erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish siyosati samarali ekanligini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasida mahsulot ishlab chiqarish jarayonlariga zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy qilish, eksport salohiyatini o'stirish, valyuta zaxiralarini to'ldirish, xorijiy moliyaviy resurslarni jalb qilishni rag'batlantirish muammolarini hal etishda erkin iqtisodiy zonalarni tashkil qilish muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish siyosati amalga oshirildi. Mazkur iqtisodiy hududlarning huquqiy asoslari yaratildi va ular takomillashtirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining 1996-yil 25-aprelda qabul qilingan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish to'g'risida" gi Farmoni, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan nizomlar va boshqa qonunosti hujjatlar.

O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zona O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan tashkil etiladi hamda erkin iqtisodiy zonaning maqomi uning qancha muddatga tashkil etilishi mazkur zonani tashkil etish to'g'risidagi Qaror bilan belgilanadi.

Erkin iqtisodiy zonaning chegaralari O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi¹.

4§. Erkin iqtisodiy zonalarda davlat-xususiy sektor hamkorligi (public-private partnership)

Iqtisodiy aloqalar rivojlanishining zamonaviy bosqichida xususiy kapitalni turli ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish va infrastrukturalar qurilishini moliyalashtirishga jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Davlat hokimiyati organlarining biznes bilan hamkorlikni amalga oshirishi, mazkur sohada qulay qonunchilik bazasini yaratish, xususiy biznesga ushbu hamkorlik jarayonida turli preferensiya va imtiyozlar berish davlat iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning muhim omilidir. Erkin iqtisodiy zonalarda infrastruktura obyektlarini qurishda mazkur hamkorlik shaklidan foydalanish amaliyoti ommalashganligini ta’kidlash o‘rinlidir.

Davlat-xususiy sektor hamkorligi – ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan vazifalarni o‘zaro manfaatli asosda hal qilishda, ommaviy va xususiy sektorning uzoq muddatli hamkorligidir. U davlat iqtisodiy ko‘rsatkichlari o‘sishi va iqtisodiyotni diversifikatsiyalashda muhim ahamiyatga ega. Davlat-xususiy sektor hamkorligi davlat organlari va xususiy biznes vakillarining davlat va ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan loyihalarni amalga oshirishda o‘zaro hamkorligining huquqiy qayd qilinishidir. Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish davlat-xususiy sektor hamkorligining muhim shaklidir.

Mazkur hamkorlik modellari va shakllari bo‘yicha ilmiy izlanishlar odatda iqtisodiyot va siyosatshunoslik sohalari vakillari tomonidan amalga oshiriladi. Huquqshunoslar mazkur jarayonda deyarli ishtirok etmaydilar. Bu respublikamizda davlat-xususiy sektor hamkorligining huquqiy konsepsiyasi ishlab chiqilmaganligi bilan izohlanadi. Ta’kidlaydigan bo‘lsak, O‘zbekiston Respublikasining fuqarolik huquqi qonunchiligi mazkur hamkorlikning bir qator huquqiy shakllarini ifodalagan. Jumladan, konsessiya kelishuvlari, ijara shartnomasi, moliyaviy ijara, pudrat shartnomalari ushbu

---

¹O‘zbekiston Respublikasining “Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Axborotnomasi, 1996 y., 5-son, 58-modda.

hamkorlikning shartnomaviy-huquqiy tartibga solish vositalari hisoblanadi.

Ma'lumki, biznes har doim investitsiyalar, qo'shimcha moliya manbalarini jalb qilish vositalariga ega. Davlat esa uning asosida iqtisodiyotni modernizatsiyalash va yuqori sifatli texnologiyalarni jalb qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Erkin iqtisodiy zonalar mazkur hamkorlikni rivojlantirish vositasidir.

Mazkur hamkorlik shakli xalqaro miqyosda XX asrning 90-yillarida Buyuk Britaniyada yirik davlat obyektlarini qurishda investitsiyalarni jalb qilish zaruriyatidan kelib chiqqan hamda "xususiy moliyaviy tashabbuslar" (private financing initiative) sifatida atalgan. Natijada davlat obyekti xususiy biznes (investor) moliyaviy resurslari hisobidan qurilgan. Xususiy investor xarajatlari mazkur obyektni ekspluatatsiya qilish yoki davlat budjeti manbalari hisobidan qoplangan.

Davlat-xususiy sektor hamkorligining muhim institutlaridan biri erkin iqtisodiy zonalar hisoblanadi. Shu bilan birga investitsiya fondlari, konsessiyalar, venchur kompaniyalar, davlat korporatsiyalari kabilar ham davlat-xususiy sektor hamkorligining shakllari hisoblanadi.

Bugungi kunda davlat-xususiy sektor hamkorligi ilm-fan, ta'lim, texnologiyalar, madaniyat, tibbiyot, transport, energetika, axborot texnologiyalari sohalarini rivojlantirishda qo'llanilmoqda. Erkin iqtisodiy zonalarda infrastruktura obyektlarini qurish, mazkur zonalarining muhim shakli bo'lgan texnoparklar faoliyatini tashkillashtirishda ushbu hamkorlik shakllari muhim ahamiyatga ega.

Davlat-xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish vositalaridan biri davlat va xususiy sektor kapitali uchun teng imkoniyatlar va kafolatlar yaratib berishdir. Xususan, davlat ijtimoiy-iqtisodiy loyihalarini amalga oshirishda xususiy biznes kapitalini jalb qiladi. Ma'lumki, davlat o'z hududida erkin iqtisodiy zona tashkil etish jarayonida uning hududiga xususiy kapitalni jalb qilishga intiladi. Natijada tabiiy ravishda mazkur iqtisodiy hududlarda xususiy va ommaviy sektorning o'zaro hamkorligi shakllanadi. Ya'ni, davlat erkin iqtisodiy zonalarda infrastruktura obyektlarini qurish ishlarini tanlov asosida xususiy aksiyadorlik jamiyatlariga topshiradi. Aksiyadorlik jamiyatlari ushbu obyektlarni qurib, ularni realizatsiya

qilishdan tushgan foydaga sherik bo'lishi mumkin. Yoki davlat erkin iqtisodiy zona qatnashchilariga soliq kreditlari taqdim etish asosida infrastruktura obyektlarini qurishni topshirish mumkin. Ular o'zlarining ishlab chiqarish faoliyatini tashkil etish uchun zarur obyektlarni o'zlari qurish imkoniga ega bo'ladilar. Lekin bu usul erkin iqtisodiy zonalar faoliyati rivojlanishiga to'siq bo'lishi mumkin. Chunki erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari (xususan xorijiy investorlar) tayyor infrastruktura obyektlarida ishlab chiqarish faoliyatini tashkil qilishga intiladilar.

Aksariyat rivojlangan xorijiy davlatlarda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yo'lga qo'yish, xususan, infrastruktura obyektlarini elektroenergiya, issiqlik, kommunikatsiya manbalari bilan ta'minlash xususiy biznes subyektlariga topshiriladi. Natijada davlat obyektini infrastruktura manbalari bilan ta'minlash xarajatlaridan ozod bo'ladi.

Investor uchun erkin iqtisodiy zonalar mexanizmi quyidagi uch yo'nalishda imtiyozlar taqdim etadi:

- soliq va bojxona imtiyozlari;
- erkin iqtisodiy zona infrastrukturasini davlat tomonidan moliyalashtirilishi;

Erkin iqtisodiy zonalar hududida ma'muriy to'siqlarni bartaraf qilish.

Bular bilan birga investor erkin iqtisodiy zona hududida ko'chmas mulk obyektlarini qurish ishlarini amalga oshirishi davlat tomonidan qo'llab quvvatlanadi. Aksariyat erkin iqtisodiy zonalarda ushbu shakldagi faoliyatni amalga oshirgan biznes subyektlari muayyan muddatga soliqlardan ozod qilinadi. Bu aynan davlat-xususiy biznes hamkorligini rivojlantirishning muhim omillaridan biridir.

Davlat-xususiy biznes hamkorligining eng ko'p tarqalgan shakllari quyidagilardan iborat:

- davlat bitimlari;
- ijara munosabatlari;
- moliyaviy xususiy biznes tomonidan tashkil etilgan qo'shma korxonalar;
- mahsulot taqsimotiga oid bitimlar;

konsessiya kelishuvlari;
ijara (lizing) munosabatlari.

Davlat-xususiy biznes hamkorligining yuqorida ta'kidlangan barcha shakllari erkin iqtisodiy zonalarda samarali faoliyat ko'rsatadi. Ushbu hududlarda tashkil etilgan ishlab chiqarish obyektlarida samarali boshqaruvni amalga oshirishda davlat-xususiy biznes hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, mahalliy hokimiyat organlari tashabbusi bilan tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarda ushbu hamkorlik shakllari o'zining ijobiy samarasini berishini ko'rishimiz mumkin.

Masalan, mahalliy davlat hokimiyati organi tomonidan erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishga yer uchastkalarining ajratilishi, ular hududida infrastruktura obyektlarining qurilishi hamda erkin iqtisodiy zona direksiyasiga topshirilishi ham davlat-xususiy biznes hamkorligining shaklidir.

Davlat-xususiy biznes loyihalarini amalga oshirishda hamkorlikning turli mexanizmlaridan foydalaniladi. Ular taraflarning investitsiyaviy majburiyatlari, tavakkalchilikning taqsimlanishi, xususiy investorga taqdim qilinayotgan mulk huquqining hajmiga ko'ra farqlanadi.

5§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyati muvaffaqiyatga erishishida huquqiy mexanizmlarning ahamiyati

---

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining muvaffaqiyatga erishishida quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi:

erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini iqtisodiy va hududiy rejalashtirish;

erkin iqtisodiy zona rezidentlariga imtiyozlar berish va ular faoliyatining davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanish darajasi;

erkin iqtisodiy zonalarining milliy iqtisodiy tizim bilan integratsiyalashuv darajasi;

iqtisodiy zonalariga investitsiyalar jalb qilish dasturining samarali tashkil etilganligi;

erkin iqtisodiy zonalarda samarali korporativ boshqaruv tizimining yo'lga qo'yilganligi.

Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish – bu murakkab tashkiliy-iqtisodiy jarayondir. Erkin iqtisodiy zonaning tegishli shakli va iqtisodiy-tashkiliy tuzilishini to‘g‘ri tanlash – erkin iqtisodiy zonalar faoliyati muvaffaqiyatining muhim omilidir. Bu jarayonda erkin iqtisodiy zona tashkiliy tuzilish loyihasini puxta rejalashtirish ayniqsa muhim ahamiyatga ega. Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishda xo‘jalik faoliyatini amalga oshirishning aynan bir turi va yo‘nalishlarini (yengil sanoat, to‘qimachilik, muhandislik, nano texnologiyalar) rag‘batlantirish ko‘zlanadi. Hududga kirib keluvchi investitsiyalar ham ayni shu sohalarga yo‘naltiriladi.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyati rivojlanishining muhim omili ular hududida transmilliy korporatsiyalar faoliyat ko‘rsatishidir. Bu o‘z navbatida, mazkur erkin iqtisodiy zonaning **investitsiyaviy “imiji”**ning oshishiga ham sabab bo‘ladi.

Mazkur ikki huquqiy institut o‘z mohiyati va faoliyat xususiyatiga ko‘ra o‘xshash va o‘zaro bog‘liq bo‘lib, transmilliy korporatsiyalar erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini harakatlantiruvchi asosiy vositalardan biridir.

Xalqaro tajriba erkin iqtisodiy zonalar hududiga kirib keluvchi xorijiy investitsiyalarning, xususan, to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning aksariyati transmilliy korporatsiyalar hissasiga to‘g‘ri kelishini ko‘rsatadi.

Erkin iqtisodiy zonalarda transmilliy korporatsiyalarning ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirishi mazkur iqtisodiy zonalar hududiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning omilidir. Erkin iqtisodiy zonalar mazkur korporatsiyalarning savdo markalari vositasida o‘z xizmatlarini reklama qilish va uning asosida o‘z hududlariga boshqa investorlarni jalb qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimida transmilliy korporatsiyalar iqtisodiyotning real sektorini investitsiyalash manbasi hisoblanadi. Bu aksariyat davlatlarni o‘z hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish asosida transmilliy korporatsiyalarni jalb qilishga undaydi. Shuningdek mazkur korporatsiyalar yangi iste‘mol bozorlarini egallash, tashqi savdoni rivojlantirish, zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalarini va boshqaruv standartlarini jalb qilish

imkoniyatini yaratib beradi. Ular milliy iqtisodiy tizimlarning xalqaro xo‘jalik tizimlariga integratsiyalashuv jarayonlarini kuchaytiradi.

Transmilliy korporatsiyalar mahsulot tannarxini kamaytirish va sof foydani oshirish maqsadida erkin iqtisodiy zonalarda **korxonalar, qo‘shma korxonalar, vakolatxonalar, filliallar** tashkil etadi. Mazkur korporatsiyalar rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotida **“kapital tanqisligi”** muammosini hal etishi mumkin. Bundan tashqari, ular faoliyati erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini moliyalashtirishda ham muhim ahamiyatga ega. Chunki erkin iqtisodiy zonalar infrastrukturasini rivojlantirishda davlat mablag‘larini yo‘naltirish bir qator moliyaviy muammolarga sabab bo‘ladi. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini xususiy sektor mablag‘lari, jumladan, transmilliy korporatsiyalar mablag‘lari hisobidan dastlabki moliyalashtirish davlat moliyaviy resurslarining tejalishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu o‘z navbatida, erkin iqtisodiy zonalar hududida iqtisodiy hamkorlikning turli shakllari, xususan, davlat-xususiy biznes hamkorlik shaklini yaratishga imkoniyat taqdim qiladi¹.

Transmilliy korporatsiyalar va erkin iqtisodiy zonalar iqtisodiy globallashuv jarayonlarining faol ishtirokchisidir. Ularning milliy iqtisodiy tizimlar uchun ahamiyati va o‘rni quyidagi muhim vazifalarni hal qilishga qaratiladi:

milliy iqtisodiy tizimlarning eksport hajmini oshirish;

jahon bozorida raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish;

yangi iste‘mol bozorlarini o‘zlashtirish;

ichki bozorni import o‘rnini bosadigan sifatli iste‘mol mahsulotlari bilan ta‘minlash;

yangi ish o‘rinlarini yaratish asosida ishsizlik hajmini qisqartirish;

ishlab chiqarish vositalarini texnologik yangilash va rekonstruksiya qilish;

biznes-boshqaruv, xalqaro menedjment, korporativ boshqaruv standartlarini o‘zlashtirish;

markaziy va mahalliy budjetlarga soliq tushumlarini ko‘paytirish.

---

¹ Фаминский И.П. Глобализация экономики и внешнеэкономические связи России. – М.: Республика, 2004. – С. 124.

Kororatsiya aloqalarini kuchaytirish va hamkorlikni mustahkamlash, maqsadga muvofiq holatlarda, transmilliy korporatsiyalar tarkibiga kirish ochiq iqtisodiyot yo'lida izchil rivojlanishimizning muhim omili hisoblanadi. Masalaning bu tarzda qo'yilishi, avvalo, xomashyoni kompleks ravishda va chuqur qayta ishlash negizida qo'shimcha qiymat darajasi yuqori, zamonaviy yuksak texnologiyalarga ega bo'lgan sanoat tarmoqlarini rivojlantirishga qaratilgan tarkibiy islohotlarimizning mohiyatidan kelib chiqadi”.

MAVZU BO'YICHA XULOSA

Mazkur mavzuni o'rganishda talabalar erkin iqtisodiy zonalarning huquqiy maqomi, ularni tashkil qilish sabablari, ular hududiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish vositalari, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan universal qonunchilik yaratish ehtiyoji, erkin iqtisodiy zonalar hududida davlat-xususiy biznes hamkorligi shakllarining huquqiy asoslarini yoritishlari lozim.

MAVZU BO'YICHA NAZORAT SAVOLLARI:

- 1. Erkin iqtisodiy zonalarning maxsus huquqiy maqomi masalasini yoriting. Erkin iqtisodiy zonalarning maxsus huquqiy rejimi nimani anglatadi?*
- 2. Suveren davlatlar iqtisodiy siyosatida erkin iqtisodiy zonalarning tutgan o'rni va ahamiyati haqida fikr bildiring.*
- 3. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan milliy qonunchiligimizning tadrijiy rivojlanishi xususida fikr bildiring.*
- 4. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tavsiflovchi ta'riflar xususida fikr bildiring.*

MUAMMOLI SAVOLLAR VA KAZUSLAR:

---

1. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining muvaffaqiyatga erishishida qaysi huquqiy omillar ta'sir ko'rsatadi?

2. O'zbekiston Respublikasida turistik yo'nalishdagi erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilishda, turistik xizmatlarni amalga oshiruvchi tashkilotlarga qanday huquqiy imtiyozlar taqdim qilish kerak? Mazkur zonalar huquqiy maqomini yoritib.

3. Erkin iqtisodiy zonalar direksiyasi, qatnashchilarining huquqiy manfaatlarini qay tarzda himoya qiladi? Mazkur yo'nalishda direksiyalarga qanday imtiyozlar taqdim qilish kerak?

4. Erkin iqtisodiy zonalar muayyan faoliyatni amalga oshirishga ixtisoslashuvi (masalan, farmatsevtika yo'nalishdagi erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilinishi), ularga imtiyozlarni taqdim qilishda faoliyatining alohida xususiyatidan kelib chiqqan yondashuvni talab qiladi. Mazkur fikrni izohlang.

5. Erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilish suveren davlatlarning ichki siyosatidan kelib chiqib, mazkur sohada xalqaro-huquqiy miqyosda qat'iy cheklavlari mavjud emas.

Tahlil qiling.

1-kazus

1. Suveren davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilish asosida o'z hududiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni maqsad qiladilar. Xorijiy investitsiyalarni erkin iqtisodiy zonalar hududiga jalb qilishning turli usullari mavjud. Mazkur usullar sirasiga qatnashchilarga soliq preferensiyalari taqdim qilish, erkin iqtisodiy zonalar hududida xorijiy valyutada erkin muomala qilish, xorijiy ishchi kuchini erkin yollash va boshqalarni ko'rsatish mumkin. Erkin iqtisodiy zonalar hududiga xorijiy valyutalarni jalb qilish, mazkur hududlarni tashkil qilgan davlatlar qonunchiligiga qay darajada ta'sir qiladi?

2-kazus

2017-yilning 10-yanvar kuni Urgut erkin iqtisodiy zonasida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish maqsadida tashkil etilgan "Chimkent" korxonasi Urgut erkin iqtisodiy zona direksiyasi tomonidan ro'yxatga olinadi.

Mazkur korxona eksportga yo'naltirilgan iste'mol tovarlarini ishlab chiqarish maqsadida xorijdan har xil turdagi asbob-uskunalar, xomashyo, materiallar va butlovchi qismlarni olib keladi. Xorijdan keltirilgan uskunalarni olib kirishda bojxona rasmiylashtiruvi amalga oshirilishi jarayonida bojxona xodimlari ushbu uskunalarga nisbatan bojxona to'lovini amalga oshirishni talab etadi.

Vaziyatni O'zbekiston Respublikasi qonunchilingi asosida tahlil qiling hamda bojxona organi xodimlarining harakatlariga huquqiy baho bering.

3-kazus

Xorazm viloyatida joylashgan Hazorasp erkin iqtisodiy zona direksiyasi tomonidan qabul qilingan Germaniyaning "Grundis" MCHJ ga Hazorasp erkin iqtisodiy zona qatnashchisi maqomini berish to'g'risidagi qarorga muvofiq, maxkur jamiyat 2017-yilning 3-sentabr kunida ro'yxatga olinadi. Hazorasp erkin iqtisodiy zona direksiyasi "Grundis" MCHJ bilan Hazorasp erkin iqtisodiy zona hududida investitsiyalash to'g'risida bitim tuzdi. Birozdan so'ng O'zbekiston Respublikasi Erkin iqtisodiy zonalar ma'muriy kengashi "Grundis" MCHJ ga noqonuniy faoliyat olib borilayotganligi, shuningdek, qaytadan ro'yxatdan o'tish lozimligi haqida qaror qabul qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Erkin iqtisodiy zonalar Ma'muriy kengashi qarori o'rinlimi?

Vaziyatga huquqiy baho bering.

Mavzu bo'yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 26-oktyabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF – 4853-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 29-dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-dekabrda PF – 5273-sonli “Chorvoq” erkin turistik zonasini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni.

4. “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi”//O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrda “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Nukus-farm», «Zomin-farm», «Kosonsoy-farm», «Sirdaryo-farm», «Boysun-farm», «Bo‘stonliq-farm» va «Parkent-farm» erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni. «Xalq so‘zi» gazetasining 2017 yil 5 mayda 89 (6783)-sonida e‘lon qilingan.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyunda “Toshkent shahrining Yashnobod tumanida innovatsiya texnoparkini tashkil qilish to‘g‘risida”gi PF-5068-sonli Farmoni.

7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 mayda “Investitsiya loyihalari o‘z vaqtida va sifatli amalga oshirilishi uchun loyihalar tashabbuskorlari bo‘lgan tashkilotlarning mas‘uliyatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 285-sonli qarori.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 marda “Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to‘g‘risida» PQ–2836-son qarori.

9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 aprelda 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi Nizom.

10. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 aprelda 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar hududida soliqlar va bojxona to‘lovlari bo‘yicha imtiyozlarni qo‘llash tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.

11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 aprelda 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish hamda erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.

12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirishlar kiritish, shuningdek ba’zi qarorlarini o‘z kuchini yo‘qotgan deb hisoblash to‘g‘risida (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2016-yil 26-oktabrdagi PF–4853-son Farmoni.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 31 martdagi “O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo‘yicha davlat qo‘mitasini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF-4996-sonli Farmoni. Ushbu Farmon «Xalq so‘zi» gazetasining 2017 yil 1 apreldagi 65 (6759)-sonida e‘lon qilingan.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-martdagi “Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to‘g‘risida”gi PQ–2836-sonli Qarori.

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktyabrdagi “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta‘minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 4848-sonli Farmoni.

Mavzuga doir ilmiy manbalar

---

1. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development/The world bank 2011. 319 p.

2. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition.

3. Dobrogonov, F. and Farole T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.

4. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival.

5. Aggarwal A. 2004. "Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.

6. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454.

7. Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences. 2011 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street NW

8. Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development. The World Bank Group. 1818, H Street, NW. Washington, 2008. page 457.

9. Review of Alexandra Harvey's 'The China Price: The True Cost of Chinese Competitive Advantage 254 (49). Publishers Weekly. December 2007. p. 45.

10. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454.

Internet resurslar:

---

1. www.papers.ssrn.com.
2. news.nur.kz/163693.html.
3. www.sez-tpd.org.ua/.
4. www.wto.org.
5. www.wcoomd.orgwww.fez.brest.by.
6. www.gomelraton.com.
7. www.fezminsk.by.
8. www.fez-vitebsk.com.
9. www.fezmogilev.by.
10. www.grodnoinvest.com.

II bob. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari

---

Mazkur bobda erkin iqtisodiy zonalarining shakllanish tarixi, turli mintaqalarda erkin iqtisodiy zonalarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan asosiy omillar, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish ehtiyojining vujudga kelishi, xalqaro miqyosda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishning ijtimoiy-iqtisodiy sabablari, xorijiy davlatlarda xususiy boshqaruvga asoslangan erkin iqtisodiy zonalar faoliyati kabi masalalar yoritilgan.

1§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solishning tarixiy tendensiyalari

---

Jahon miqyosida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish maqsadi va sabablari har bir davlatning rivojlanish dasturi hamda iqtisodiy rivojlanish darajasidan kelib chiqqan holda turlichadir. O'zbekiston Respublikasida mazkur hududlarni tashkil qilish sabablari dastlab, O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonunida ta'kidlangan bo'lib, unda "mintaqani jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish uchun mamlakat va chet el kapitalini, istiqbolli ishlab chiqarish texnologiyalar va boshqaruv tajribasini jalb etish kabilar belgilangan.

Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishning asosiy sabablaridan biri –tegishli davlatning tabiiy resurslari hamda industrial salohiyatidan samaralifoydalanish, uning asosida mazkur davlatning eksport ulushini oshirish hisoblanadi. Bu bevosita ayni shu hududlarda qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish va ishlab chiqarishni yanada kuchaytirish imkonini beradi.

Ammo erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishning barcha davlatlar uchun umumiy va zaruriy maqsadlari va sabablari ham mavjud. Bular quyidagilar:

- innovatsion faoliyatni rivojlantirish, ishlab chiqarishga ilg'or texnologiyalarni joriy qilish;

- eksport, import o'rnini bosadigan tovarlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish, ichki bozorni iste'mol mahsulotlari bilan ta'minlash;

-transport va telekommunikatsiya infratuzilmasini jadal rivojlantirish;

-sanoat mahsulotlari eksportini qo'llab-quvvatlash;

-valyuta tushumini ko'paytirish, mahsulotlarning yangi turlarini ishlab chiqarishni o'zlashtirish;

-to'liq siklda mahsulot ishlab chiqaruvchi sanoat (eksport) zonalarini tashkil etish;

-mahalliy mahsulot va xizmatlarning ichki va tashqi bozorlarda xalqaro sifat, sertifikatlashtirish, qadoqlash talablarini joriy etish orqali raqobatbardoshligini oshirish;

-xom ashyo resurslarini chuqur qayta ishlash, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlarni ishlab chiqarish;

-yangi ish joylarini barpo etish, malakali ishchi-muhandislar, xo'jalik va boshqaruv kadrlarini tayyorlash, ular malakasini oshirish.

Erkin iqtisodiy zonalar xalqaro savdo aloqalarining muhim vositasi sifatida bir necha asrlar davomida mavjud bo'lgan. Ular asosan dengiz orqali amalga oshiriladigan savdolarni qo'llab-quvvatlash maqsadida tashkil qilingan.

Bugungi kunda erkin iqtisodiy zonalarining jahon iqtisodiy munosabatlarida, shuningdek alohida davlatlar milliy iqtisodiy tizimlarini rivojlantirishni ta'minlashda o'rni va faoliyat xususiyati o'zgargan. Endi ular nafaqat xalqaro savdo, balki ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va ilmiy-texnik faoliyatni rivojlantirishning muhim vositasidir.

XVI-XVII asrlarda xalqaro dengiz savdo munosabatlarining rivojlanishi natijasida zamonaviy ko'rinishdagi erkin iqtisodiy zonalar shakllanib chiqqan. Ular Gibraltar (1704), Singapur (1819), Gon-Kong (Xitoy; 1848), Gamburg (1888), Kopengagen (1891) kabi hududlarda tashkil etilgan. Ular asosiy davlat hududidan geografik ajratilgan, shuningdek doimiy faoliyat ko'rsatish istagida bo'lgan savdo tashkilotlaridan, ma'muriyat tomonidan faoliyat ko'rsatish uchun ruxsatnoma olish va savdo boji to'lashtalab etilgan.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish ham dastlab, ular hududida faoliyat ko'rsatish istagida bo'lgan subyektlarga ruxsatnomalar berish, rezident hisoblanmagan

subyektlarning kelish-ketishini nazorat qilish hamda savdo bojlari undirish faoliyatini tartibga solish zaruriyatidan kelib chiqqanligini ta'kidlash o'rinlidir.

Lotin Amerika davlatlarida erkin iqtisodiy zona qatnashchilariga soliq va bojxona imtiyozlari berish asosida savdo munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan, erkin iqtisodiy zonalarining bir ko'rinishi bo'lgan **erkin savdo zonalariga** XX asrning boshlarida asos solingan. Erkin savdo zonalar faoliyati direktivalar va ustavlar asosida tartibga solingan. Ularning vujudga kelishiga, o'z navbatida, erkin savdo tartiblari ta'sir ko'rsatgan.

Dastlabki erkin savdo tartiblari Argentina va Urugvay davlatlarida 1920-yilda vujudga kelgan. Lotin Amerika erkin savdo Assotsatsiyasiga esa 1960-yilda Montevideo shahrida, Argentina, Braziliya, Chili, Meksika, Paragvay, Peru va Urugvay davlatlari o'rtasida tuzilgan. Unda erkin savdo zonalar faoliyatiga doir alohida sahifalar ajratilgan bo'lib, erkin savdo zonalar savdo faoliyatini rivojlantirishda o'ziga xos vosita rolini o'ynaganligini ta'kidlash ahamiyatlidir.

2§. Xalqaro miqyosda erkin iqtisodiy zonalarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan asosiy omillar

---

Erkin iqtisodiy zonalarining shakllanish konsepsiyasini tahlil qiladigan bo'lsak, ularni tashkil etish sabablari va maqsadlari har bir davlat hududining geografik joylashuvi xususiyatidan, hududlararo mehnat taqsimoti darajasidan, iqtisodiy rivojlanish strategiyasidan kelib chiqqan holda turlichadir.

Zamonaviy shakldagi erkin iqtisodiy zonalar XX asrning 2-yarmida jahon miqyosida avj olgan iqtisodiy munosabatlarning jadallashuvi hamda ishlab chiqarish jarayonini bir hududda tashkil etishga intilish harakatlari ta'sirida tashkil etilgan. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish bo'lgan.

Dastlabki zamonaviy shakldagi erkin iqtisodiy zona **1959 yilda Irlandiyaning Shennon** hududida tashkil etilgan. Erkin savdo zonasini tashkil etishdan Irlandiya hukumati birinchi navbatda sanoatlashmagan Shennon hududini sanoatlashtirish va hudud infrastrukturasi rivojlantirish, shuningdek hududga qo'shimcha ish

o‘rinlarini tashkil etish maqsadini ko‘zlagan¹. Hozirgi kunda mazkur erkin iqtisodiy zonada 100dan ortiq xalqaro tadbirkorlik subyektlari va 6.5 ming kishi mehnat qiladi. Uning yillik savdo aylanmasi 3.3 mlrd. yevrodan iborat.²

Ammo erkin iqtisodiy zonalarini hududlarni rivojlantirish dasturlaridan kelib chiqib tizimli tarzda tashkil etish munosabatlari 1980-yildan boshlanib, tizimli tarzdagi erkin iqtisodiy zonalar hozirgi kunda Tinch okeani va Osiyo mamlakatlari, Lotin Amerikasi, Markaziy va Sharqiy Yevropa davlatlarida keng tarqalgan³.

Shu bilan birga, erkin iqtisodiy zonalar ayrim davlatlarda erkin bozor iqtisodiyoti tamoyillarining sinovdan o‘tkazish maqsadida ham tashkil etilganligini ko‘rish mumkin. Masalan, Xitoy Xalq Respublikasida 1980-yillardagi erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishdan ko‘zlangan maqsad ham aynan alohida ajratilgan hududlarda bozor iqtisodiyoti qonunlarini sinab ko‘rish bo‘lgan. Mazkur jarayonda 1985–1990-yillarda Xitoy erkin iqtisodiy zonalarini hududida chet el investitsiyasi ishtirokidagi korxonalar, xalqaro kredit tashkilotlarining filliallari, xorijiy banklar tashkil etishga ruxsat etilgan. Bu o‘sha vaqtlarda rejali iqtisodiy siyosat amalga oshiriladigan Xitoy davlati uchun noan‘anaviy hodisa edi.

Aksariyat davlatlar tashqi iqtisodiy faoliyatining asosiy xususiyati xorijiy va milliy investitsiyalarni iqtisodiyotga ko‘proq jalb etish asosida milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan. Ushbu hududlar davlat iqtisodiyotiga milliy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning vositasi sifatida belgilanadi.

Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish mamlakat ichki bozoridagi iqtisodiy jarayonlarni faollashtirishga yo‘naltirilgan chet el sarmoyasini jalb qilish bilan birga:

innovatsion faoliyatni rivojlantirish, ishlab chiqarishga ilg‘or texnologiyalarni joriy qilish, eksport, shuningdek transport va telekommunikatsiya infratuzilmasini jadal rivojlantirish;

sanoat mahsulotlari eksportini qo‘llab-quvvatlash va valyuta tushumini ko‘paytirish, mahsulotlarning yangi turlarini ishlab

---

¹ Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. [ISBN 0-9547424-0-0](https://www.shannonchamber.ie).

²<http://www.shannonchamber.ie>

³ Aggarwal A. 2004. "Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.

chiqarishni o'zlashtirish, mahsulot ishlab chiqaruvchi sanoat (eksport) zonalarini tashkil etish;

mahalliy mahsulot va xizmatlarning ichki va tashqi bozorlarda xalqaro sifat, sertifikatlashtirish, qadoqlash talablarini joriy etish orqali raqobatdoshligini oshirish;

xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlash, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlarni ishlab chiqarish;

yangi ish joylarini barpo etish, malakali ishchi-muhandislar, xo'jalik va boshqaruv kadrlarini tayyorlash, malakasini oshirish kabi bir qator muhim masalalarni hal qilish imkonini beradi¹.

Xitoy Xalq Respublikasining erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish bilan bog'liq tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, 1978 yilda Xitoy hukumatining erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish g'oyasi ilgari surilgan. Ulargamilliy iqtisodiy tizimni rivojlantirishga qaratilgan umumdavlat iqtisodiy islohotlari tizimida amalga oshirilishi rejalashtirilgan iqtisodiy islohotlarning tarkibiy qismi sifatida qaralgan.

Shundan kelib chiqib, Xitoy Xalq Respublikasida 1980-yilda bir vaqtning o'zida Guandong provinsiyasida "Shenzhen", "Zhuhai" va "Shantou" erkin iqtisodiy zonalarini, Fujian provinsiyasida Xiamen erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda ushbu hududlarni tashkil etilishi quyidagi maqsadlardan kelib chiqib amalga oshiriladi:

- davlat iqtisodiyotiga to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantirish;

- erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish asosida qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish hamda uning vositasida ishsizlikni oldini olish;

- davlat iqtisodiyotini takomillashtirishga qaratilgan iqtisodiy islohotlar rejalari va dasturlarini qo'llab-quvvatlash;

- ishlab chiqarishning yangi vositalari, texnika va texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy etish asosida yuqori ishlab chiqarish ko'rsatkichlariga erishish².

---

¹Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

²Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences. 2011 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street NW

3§. Erkin iqtisodiy zonalarni tashkil qilishning ijtimoiy-iqtisodiy sabablari

---

Bugungi kunda iqtisodiyotni erkinlashtirish va modernizatsiyalash, shu orqali jahon standartlariga javob beradigan mahsulot ishlab chiqarishga erishish xorijiy investitsiyalarni, birinchi navbatda, to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha qulay shart-sharoitlar yaratishni talab qiladi.

Erkin iqtisodiy zonalar mamlakatni xalqaro mehnat taqsimoti jarayonlariga yanada chuqurroq jalb qilish, ya'ni eksportbop mahsulotlarni ishlab chiqarishni ko'paytirish hamda shu orqali valyuta tushumini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, erkin iqtisodiy zonalar mamlakat ichki bozorini import o'rnini bosuvchi mahsulotlar bilan ta'minlash hamda shu hududda chet el sarmoyasi yordamida yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqarishni tashkil etish imkonini beradi.

Xorijiy investorlarga nisbatan berilgan soliq imtiyozlari, shuningdek xalqaro savdo harakatlarini amalga oshirishga hukumat tomonidan berilgan erkinliklar erkin iqtisodiy zonalar muvaffaqiyatining muhim omilidir.

Aksariyat rivojlanayotgan davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar hududlarga to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish maqsadidan kelib chiqib tashkillashtiriladi¹.

Ularda faoliyat ko'rsatadigan kompaniyalar esa xalqaro miqyosida raqobatlashish imkonini beradigan narxlarda tovarlar ishlab chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar².

Erkin iqtisodiy zonalarni tashkil qilishning muhim jihati ma'lum hudud yoki ishlab chiqarish sohasini iqtisodiy rivojlantirishni rag'batlantirish, shuningdek bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida erkin iqtisodiy zonalar iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning hududiy uslubi sifatida foydalanishdir. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, bugun erkin iqtisodiy zonalar nafaqat sarmoyalarni jalb qilish, balki hududiy siyosat vositasi sifatida ham unumli foydalanilmoqda.

---

¹"Special economic zones and regional integration in Africa". tralac. 2013. Retrieved 25 May 2014.

²"Special Economic Zones Progress, Emerging Challenges, and Future Directions". Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. 2011. Retrieved 25 May 2014.

Erkin iqtisodiy zonalar odatda tashqi savdo, sanoat va ish o'rinlarini yaratish maqsadida tashkil etiladi. Agar erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish amaliyotini tahlil qiladigan bo'lsak, ular asosan ishchi kuchi arzon, ichki bozor talablari yuqori bo'lgan, siyosiy holat ancha mo'tadil bo'lgan hududlarda tashkil etiladi.

Tashqi savdo faoliyatini rag'batlantirish erkin iqtisodiy zonalaridagi tijorat subyektlariga taqdim etiladigan imtiyozlarning tarkibiy qismidir. Tashqi savdo faoliyatini rag'batlantirish maqsadida erkin iqtisodiy zonalar hududida olib kiriladigan va olib chiqib ketiladigan tovarlarga nisbatan eksport-import bojlari bekor qilinadi yoki ularning tariflari pasaytiriladi.

2016-yilga kelib ana shu erkin iqtisodiy zonalar orqali jahon savdo aylanmasining 30 foizi aylana boshladi. O'z faoliyatining barqarorligi uchun imtiyozli sharoitlarni qidirib yurgan xalqaro korporatsiyalar erkin iqtisodiy zonalarini yuqori daromad topishi mumkin bo'lgan qulay hududlar sifatida ko'rishadi.

Erkin iqtisodiy zonalar tashqi savdoni rivojlantirish, hududga investitsiyalar kirib kelishini rag'batlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va samarali boshqaruv tizimiga erishish maqsadlarda tashkil etiladi. Tadbirkorlik faoliyati rivojlanishini rag'batlantirish maqsadida erkin iqtisodiy zonalarda liberal iqtisodiy siyosat amalga oshiriladi.

Erkin iqtisodiy zonalarda tashqi savdo va sanoatni rivojlantirish maqsadlariga erishishda bir qator chora-tadbirlar mavjud bo'lib, ular tarkibiga quyidagilarni kiritish mumkin:

- soliq imtiyozlari berish;
- bojxona imtiyozlari berish;
- ma'muriy tartib-taomillarini qisqartirish;
- qonunchilikni liberallashtirish.

Xitoy Xalq Respublikasining 2010-yil may oyidagi Qoshg'ar shahrida erkin iqtisodiy zona tashkil etishga doir amaliyotini tahlil qiladigan bo'lsak, Xitoy hukumati ushbu hududning O'rta Osiyo davlatlari bilan umumiy chegarasi mavjudligidan kelib chiqib, mazkur mintaqalarda xalqaro savdo munosabatlarini takomillashtirish maqsadida Qoshg'arda erkin iqtisodiy zona tashkil qilgan¹. Ya'ni

---

¹Fish, Isaac Stone (2010-09-25). ["A New Shenzhen"](#). [Newsweek](#). Retrieved 2011-07-29.

mazkur iqtisodiy tuzilmalarni tashkil qilishdan asosiy maqsad tashqi savdoni rivojlantirish bo'lgan.

4§. Jahonning alohida mintaqalarida erkin iqtisodiy zonalarni tashkil qilish va faoliyatini huquqiy tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari

---

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining rivojlanish xususiyatlari har bir mintaqaning (Yevropa, Amerika, Osiyo va Tinch okeani, O'rta Sharq davlatlari, Markaziy va Sharqiy Yevropa, G'arbiy Yevropa, O'rta Osiyo) o'ziga xos rivojlanish xususiyatidan kelib chiqib farqlanadi.

Erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish sabablari alohida mintaqalar iqtisodiy va geografik joylashuvidan kelib chiqib turlichadir. Masalan, Janubiy Amerika mintaqasining Dominika Respublikasi, El-Salvador va Gonduras davlatlarida erkin savdo zonalarini tashkil etishdan, AQSH iste'mol bozorlariga kirish va uning imkoniyatlaridan foydalanish maqsadi ko'zlangan. O'rta Sharq va Sharqiy Afrika davlatlarida erkin iqtisodiy zonalarga – mamlakat miqyosida sanoatlashtirish va iqtisodiy diversifikatsiya jarayonlarini kuchaytirish maqsadida asos solingan. MDH ga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish siyosatida, jahon iqtisodi bilan iqtisodiy integratsiya jarayonlarini kuchaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiyalash maqsadi ustuvor ahamiyatga ega.

Jahon miqyosida erkin iqtisodiy zonalarni tashkil qilish siyosati xilma-xil bo'lishiga qaramasdan, ularni tashkil qilishning xalqaro miqyosda e'tirof etilgan umumiy maqsadlari quyidagilardir:

- 1) iqtisodiyotga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish;
- 2) qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish va ishsizlikning oldini olish;
- 3) sanoatda va iqtisodiyotning turli sohalarida chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish;
- 4) davlat iqtisodiy dasturlari va yo'nalishlarini tajribadan o'tkazish.

Janubiy va Shimoliy Amerika mintaqalarida mazkur hududlarni tashkil qilish maqsadlari: Janubiy va Shimoliy Amerika mintaqalarida tashkil qilingan erkin iqtisodiy zonalar asosan, ushbu mintaqalarda joylashgan davlatlarning eksport salohiyatini oshirish va tashqi savdoni rivojlantirish maqsadida barpo etilganligini ta’kidlash o’rinlidir.

Jumladan, AQSH tashqi savdo zonalarini rivojlantirish dasturi asosida tashkil qilingan erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tahlil qiladigan bo’lsak, ular asosan tashqi savdo, shu bilan birga ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirishga ixtisoslashganligini ta’kidlash mumkin.

Meksika, Dominika Respublikasi va Kosta-Rika davlatlarida amalga oshirilgan erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirish dasturlari faoliyatini tahlil qilish ham muhim ahamiyatga ega¹. Ushbu davlatlarda erkin iqtisodiy zonalar – erkin savdo zonalar va eksport ixtisoslashgan zonalar shaklida tashkil etilgan². Xususan, Dominika Respublikasi va Kosta-Rika davlatlarida faoliyat ko’rsatadigan erkin iqtisodiy zonalar **xususiy boshqaruvga asoslanganligi** bilan, Meksika Qo’shma Shtatlari **xususiy industrial parklar** faoliyati bilan mashhur.

Meksikada faoliyat ko’rsatadigan erkin iqtisodiy zonalar dasturi *maquiladora*, butun Meksika hududida tashkil etilgan 3700ta ishlab chiqarish birlashmalarini birlashtirib, 1 mln.dan ortiq kishini ish bilan ta’minlaydi. Eksport qilinadigan mahsulotlarning yillik qiymati 80 mlrd. dollarni tashkil qiladi. Mazkur hududlarga to’g’ridan to’g’ri investitsiyalar asosan AQSH va Yaponiyadan jalb qilingan.

Markaziy Amerika mintaqasida joylashgan davlatlarning aksariyati va Dominika Respublikasida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalar AQSH bozoriga mahsulotlarni eksport qilishga ixtisoslashgan hamda to’g’ridan to’g’ri xorijiy investitsiyalarning aksariyati AQSHdan kirib keladi. Jumladan, Dominika Respublikasi erkin iqtisodiy zonalarining 80 %, Kosta-Rika erkin iqtisodiy zonalarining

---

¹Sargent, John and Matthews, Linda. "China vs. Mexico in the Global EPZ Industry: Maquiladoras, FDI Quality and Plant Mortality" (PDF). University of Texas Pan America. Retrieved 2009-11-11.

²Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development. The World Bank Group. 1818, H Street, NW. Washington, 2008. page 9.

54 % AQSHdan kirib kelgan to'g'ridan o'g'ri xorijiy investitsiyalar asosida shakllantirilgan¹.

Ushbu davlatlarda faoliyat ko'rsatadigan erkin iqtisodiy zonalarining aksariyati xususiy boshqaruv tizimiga asoslanib, tegishli **korporatsiyalar kengashi** tomonidan boshqariladi.

Janubiy va Shimoliy Amerika mintaqalarida joylashgan davlatlarda tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarining qisqacha tavsifi

Davlat	Asos solingan yil	EIZ lar soni		EIZ shakllari	Xorijiy investitsiya manbalari	Ixtisoslashgan sohalari	Bozorlar
		Hukumat boshqaruvi	Xususiy boshqaruv				
AQSH	1934	20	246	Tashqi savdo zonalari	Yaponiya, B. Britaniya	Avtomobil, elektro-nika	AQSH ichki bozori
Panama	1948	2	8	Tashqi savdo va eksport zonalari	Yaponiya, AQSH	Yuklarni tashish, saqlash, logistika	J.Amerika davlatlari
Braziliya	1957	1	8	Tashqi savdo va eksport zonalari	Yaponiya, AQSH, J. Koreya	Yuklarni saqlash, elektronika	Braziliya, BRIKS davlatlari
Kolumbiya	1958	1	14	Tashqi savdo va eksport zonalari	Yaponiya, AQSH, J. Koreya, mahalliy investitsiyalar	Neft-kimyo, elektronika xizmatlar	AQSH
Chili	1958	2	8	Tashqi savdo va eksport zonalari	AQSH, Braziliya, Germaniya, Kanada, Yevropa Ittifoqi	Bojsiz savdo va yuklarni saqlash	AQSH va Kanada
Meksika	1965	2	107	Sanoat parklari	Yaponiya, AQSH	Sanoat mahsulotlari	AQSH
Dominika Respublikasi	1969	20	38	Eksport zonalari	AQSH, Tayvan, J. Koreya	Kiyim va tibbiyot mahsulotlari	

¹“World Bank Group. 2016. Special Economic Zones in the Dominican Republic : Policy Considerations for a More Competitive and Inclusive Sector. World Bank, Washington, DC. © World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26103>

Osiyo va Tinch okeani mintaqalarida mazkur hududlarni tashkil qilish maqsadlari:

Osiyo va Tinch okeani mintaqalarida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalar faoliyati rivojlanishi uchun eng muhim xususiyat, ular faoliyati asosan eksport qilishga mo'ljallangan mahsulotlarni ishlab chiqarishga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatlidir.

Sharqiy va Janubiy Osiyo davlatlarida to'liq hukumat boshqaruviga asoslanadigan erkin iqtisodiy zonalar faoliyat ko'rsatishi amaliyoti mavjudligini ta'kidlash o'rinlidir. Jumladan, Janubiy Koreya, Singapur va Bangladesh davlatlarida erkin iqtisodiy zonalar markaziy hukumat tomonidan vakolat berilgan erkin iqtisodiy zona ma'muriyati tomonidan, Malayziya va Hindiston davlatlarida hukumat korporatsiyalari tomonidan, Tayvan va Xitoy davlatlari erkin iqtisodiy zonalarida vazirlik boshqarmalari tomonidan boshqaruvga asoslanadi.

An'anaviy tarzda tashkil qilingan eksport ishlab chiqarish zonolari bir qator Osiyo va Tinch okeani davlatlari iqtisodiyoti rivojlanishiga ijobiy ta'sir qilganligini qayd qilish mumkin. Jumladan, ushbu mintaqalarda joylashgan davlatlar ShriLanka, Bangladesh va Malayziya erkin iqtisodiy zonolari asosan gazlama mahsulotlarini eksport qilish maqsadida tashkil etilganligini ta'kidlash o'rinlidir. Ushbu hududlarga joylashtirilgan to'g'ridan to'g'ri investitsiyalar ham aynan mazkur sohani rivojlantirish maqsadida kirib kelganligi ahamiyatlidir.

Janubiy sharqiy Osiyo davlatlarining erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish va faoliyat ko'rsatishi bilan bog'liq tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, mazkur mintaqada xususiyl shaklda tashkil qilinadigan va boshqariladigan erkin iqtisodiy zonalar ko'pchilikni tashkil qiladi.

1990-yillarning boshlarida Tayland va Filippin orollari davlatlarida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish dasturida asosan davlat organlari tashabbusi bilan tashkil etiladigan va boshqariladigan erkin iqtisodiy zonalarga nisbatan, xususiyl birlashmalar tomonidan (korporatsiyalar, transmilliy kompaniyalar) tashkil etilib, boshqariladigan erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilishga alohida urg'u berilgan.

Bundan tashqari, Indoneziyada faoliyat ko'rsatadigan erkin iqtisodiy zonalarining 100 ga yaqini **xususiy boshqaruvga** asoslanadigan erkin iqtisodiy zonalar hisoblanadi.

Osiyo davlatlarida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarda xizmat ko'rsatish sohalari ham turlicha bo'lib, ularning aksariyati moliyaviy xizmat ko'rsatish bilan shug'ullanadigan bo'lsa, bir qator erkin iqtisodiy zonalar axborot texnologiyalari, og'ir va yengil sanoat sohaslarini rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Osiyo va Tinch okeani mintaqalarida joylashgan davlatlarda tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarining qisqacha tavsifi

Davlat	Asos solin-gan yil	EIZ lar soni		EIZ shakllari	Xorijiy investitsiy a manbalari	Ixtisoslash-gan sohalari	Bozorlar
		Hukumat boshqaru-vi	Xususiy boshqa-ruv				
Hindis-ton	1965	87	254	Erkin portlar, texnologik qayta ishlash, eksport ixtisoslashg an birlashma-lar	Yevropa Ittifoqi	Gazlama sanoati, elektronik moslamalar, programma viy ta'minot	AQSH, Yevropa Ittifoqi
Tayvan (Xitoy)	1965	14	0	Ilmiy park, eksport ixtisoslashg an birlashma-lar, programma viy ta'minot parklari	Yaponiya	yarim o'tkazgich-lar elektronika yuqori texnologiya	AQSH, Yaponiya
J. Koreya	1970	9	1	Xorijiy investitsiya zonalari, ilmiy park, eksport zonalari	Yaponiya	yuqori texnologiya, elektronika	AQSH, Yaponiya
Malayziya	1971	10	3	Eksport zonalari, ilmiy parklar	AQSH, Yaponiya	Elektronika, yarim o'tkazgichla ravtomobil qismlari	AQSH, Yaponiya, ASEAN

Filippin orollari	1972	7	76	Erkin portlar, programma viy ta'minot parklar, eksport zonalari	AQSH, Yaponiya, Filippin, J. Koreya, Malayziya, Yevropa Ittifoqi	Elektronika, yarim o'tkazgich-laravtomobil qismlari	AQSH, Yaponiya, ASEAN
Tayland	1972	5	27	Ilmiy park, eksport ixtisoslashgan birlashmalar	Yaponiya	Elektronika, metallni qayta ishlash, yarim o'tkazgichlaravtomobil qismlari	AQSH, Yaponiya, ASEAN
ShriLanka	1978	15	1	Ilmiy parklar, eksport zonalari	Gong-Kong, Yevropa Ittifoqi, J. Koreya, Yaponiya, Shri-Lanka	Kiyim-kechak, yuklarni saqlash, qimmatbaho toshlar va taqinchoqlar ishlab chiqarish sanoati	AQSH va Yevropa Ittifoqi
Xitoy	1979	164	23	Ilmiy parklar, eksport zonalari, erkin portlar	Tayvan (Xitoy), Gong-Kong (Xitoy), AQSH	Elektronika, elektr moslamalari, kiyim-kechak	AQSH, Yaponiya va Yevropa Ittifoqi
Bangladesh	1980	8	1	Eksport zonalari	J. Koreya, Bangladesh, Xitoy, Yaponiya	Gazlama, tekstil, movut	AQSH

Erkin iqtisodiy zonalarni tashkil qilish bilan bog'liq Xitoy tajribasining ahamiyatli jihatlar har bir erkin iqtisodiy zona iqtisodiy-tuzilmaviy jihatdan mukammal rejalashtirish asosida ishlab chiqilganligidadir. Ushbu jarayonda xorijiy investitsiyalarni jalb etish bilan bog'liq qulay geografik hududlarda erkin iqtisodiy zonalar tashkil etishga alohida e'tibor berilgan.

1980-yilda Xitoy iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarni kirib kelishini rag'batlantirish va milliy ishlab chiqarishni rivojlantirish maqsadida dastlabki erkin iqtisodiy zona Shenzenda tashkil etiladi. Shenzenda erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish bilan bog'liq amalga

oshirilgan iqtisodiy islohotlar – Xitoyning modernizatsiya va internatsionalizatsiya davrini boshlab berdi. Xitoy hukumati dastlabki tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalaridan xorijiy kapital, texnologiyalarni jalb qilishda o‘ziga xos “oyna” vazifasini bajarishni talab qilgan. Ushbu davlat erkin iqtisodiy zonalarida ichki va tashqi savdo hamda investitsiya siyosati markaziy hukumatning ixtiyoridan xoli ravishda, mustaqil tarzda amalga oshirilgan¹.

Boshqa tomondan erkin iqtisodiy zonalar Gonkong, Makao, Tayvan hududlarini asosiy davlat hududi bilan reintegratsiya qilishga ko‘maklashishdan iborat iqtisodiy-siyosiy funksiyani ham amalga oshirishi talab qilgan.

1979-yilda “Qo‘shma korxonalar to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi bilan, erkin iqtisodiy zonalar hududiga Xitoy milliy kompaniyalari bilan sheriklikda Yevropa va AQSH tijorat tashkilotlari o‘rtasida qo‘shma korxonalar tashkil etish jarayoni boshlangan (**Sino-foreign joint ventures**). Bu Xitoy iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalar, xususan to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar kirib kelishini kuchayishiga sabab bo‘lgan.

G‘arbiy Yevropa tijorat tashkilotlarining, xususan transmilliy korporatsiyalarining Xitoy erkin iqtisodiy zonalariga kapital kiritishiga undagan sabablar turlichadir. Ulardan biri G‘arbiy Yevropa davlatlarida soliqlar stavkasi va bojxona to‘lovlari miqdorining oshirilishi natijasida, mahsulot tannarxining oshishi, raqobatbardosh narxlarda mahsulot ishlab chiqarish choralari izlab topishni kun tartibiga qo‘yganligidir². Boshqa tomondan bu ko‘proq erkin iqtisodiy zonalar iqtisodiy siyosatning mukammal tarzda olib borilganligi bilan bevosita bog‘liq. Jumladan, Xitoy hukumatining xorijiy investorlarga preferensiya va imtiyozlar yaratishga doir siyosati, Xitoy erkin iqtisodiy zonalarini muvaffaqiyatining muhim omilidir.

Iqtisodiy jihatdan amalga oshirilgan quyidagi iqtisodiy tizimlashtirilgan siyosat ham Xitoy Xalq Respublikasi erkin iqtisodiy zonalarining muvaffaqiyatga erishishini ta‘minlashda muhim vosita bo‘lgan:

---

¹Chung-Tong Wu. China's special economic zones: five years later – Asian Journal of Public Administration.

² "Review of Alexandra Harvey's 'The China Price: The True Cost of Chinese Competitive Advantage'" 254 (49). Publishers Weekly, December 2007. p. 45.

- erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining asosiy yo‘nalishi xorijiy investitsiyalarni hududlarga jalb qilish va reinvestitsiya faoliyatini rag‘batlantirishga qaratilgan;
- xorijiy va milliy kapitalning birlashuvi va hamkorligi asosida qo‘shma korxonalarining tashkil etilgan;
- ishlab chiqarilgan mahsulotlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri eksportga yo‘naltirilgan;
- iqtisodiy rivojlanish harakatlari bozor qonunlari asosida amalga oshirilgan.

Xitoy erkin iqtisodiy zonalarini dastlab tashkil etilgan davrdan boshlab markazdan turib amalga oshiriladigan milliy rejalashtirish tizimidan (masalan, moliyaviy rejalashtirish) mustaqil tarzda faoliyat ko‘rsatgan. Hukumatning asosiy e‘tibori erkin iqtisodiy zonalarining iqtisodiy mustaqilligini ta‘minlashga qaratilgan¹.

Erkin iqtisodiy zonalarining tashkil etish bilan bog‘liq Hindiston davlati tajribasini tahlil qiladigan bo‘lsak, aksariyat Janubiy Osiyo davlatlaridan farqli ravishda Hindistonda erkin iqtisodiy zonalarining barcha shakllari davlat tashabbusi bilan tashkil etilgan².

Bu o‘z navbatida, erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish bilan bog‘liq Hindiston tajribasining boshqa davlatlarning ushbu sohadagi amaliyotidan ajratib turuvchi muhim jihatidir.

O‘zbekiston Respublikasining erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish bilan bog‘liq amaliyoti ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, 1996-yil 25-aprelda **“Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi** O‘zbekiston Respublikasining Qonuni qabul qilinishi bilan, mamlakatimizda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining huquqiy asoslari vujudga keldi. Lekin dastlabki erkin iqtisodiy zonaga 2008-yilda asos solindi.

Bunga asosiy sabab qonun qabul qilingan davrdan ushbu davrga qadar respublikamizda bozor iqtisodiyotining an‘anaviy huquqiy institutlarining yetarli darajada takomillashmaganligi va xususiy mulkdorlar sinfining to‘la shakllanmaganligi edi. Bu erkin iqtisodiy zonalarda xususiy investorlarning xorijiy investorlar bilan hamkorlik qilish imkoniyatini pasaytirardi.

¹Chee Kian Leong, Special economic zones and growth in China and India: an empirical investigation, International Economics and Economic Policy. December 2013, Volume 10, Issue 4, pp 549–567

² www.papers.ssrn.com/

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatidagi xalqaro tajribalar afzalliklarini erkin iqtisodiy zona shaklidagi iqtisodiy tuzilmaga joriy qilish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 2-dekabrda “Navoiy viloyatida erkin industrial-iqtisodiy zona tashkil qilish to‘g‘risida”gi Farmoniga asosan, Navoiy shahri xalqaro aeroporti hududida “Navoiy” erkin industrial-iqtisodiy zonasi tashkil qilingan. Farmonga asosan “Navoiy” erkin industrial-iqtisodiy zona hududida xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining asosiy yo‘nalishi – zamonaviy xorijiy yuqori unumli asbob-uskunalar va texnika, texnologik liniyalar va modullar, innovatsiya texnologiyalarini joriy etish hisobiga yuqori texnologiyali, jahon bozorlarida raqobatbardosh mahsulotlarni keng ko‘lamda ishlab chiqarishdan iborat qilib belgilangan. Bundan tashqari, 2018-yilning 1 yanvar kuni holatida O‘zbekiston Respublikasida 15ta erkin iqtisodiy zona faoliyat ko‘rsatmoqda.

O‘rta Sharq va Shimoliy Afrika davlatlarida mazkur hududlarni tashkil qilish maqsadlari:

O‘rta Sharq va Shimoliy Afrika davlatlarida asos solingan erkin iqtisodiy zonalar, ishlab chiqarish faoliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan Janubi-sharqiy Osiyo davlatlari erkin iqtisodiy zonalaridan farqli ravishda, xalqaro savdoni qo‘llab-quvvatlashga ixtisoslashganligi bilan ajralib turadi¹.

Istisno tariqasida, Misr Arab Respublikasi va Iordaniya davlatlari erkin iqtisodiy zonalarida rivojlangan engil sanoat ishlab chiqarish faoliyati yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, Iordaniyada ishlab chiqarish faoliyatining rivojlanishining asosiy sababi, ushbu davlatning Isroil-Aqsh erkin savdo zonasi kelishuvining a‘zosi ekanligidir. Ushbu a‘zolik Iordaniya erkin iqtisodiy zonalarini AQSH bozori uchun kiyim-kechak mahsulotlarini ishlab chiqarishga yo‘naltirish imkoniyatini bergan.

Ushbu mintaqada joylashgan BAA erkin iqtisodiy zonalarining asosiy faoliyat yo‘nalishi xalqaro savdo faoliyatini rivojlantirish hamda xalqaro savdo jarayonlarida ishtirok etishga yo‘naltirilgan. BAA hududidagi erkin iqtisodiy zonalar asosan logistika xizmatlari ko‘rsatish, yuklarni saqlash, ularni qadoqlash faoliyati bilan

---

¹ World bank 2001. “Export processing zones: has Africa missed the bowt?” Africa region working paper series 17 (may)

shugʻullanadi. Jumladan, Birlashgan Arab Amirliklarining Dubay shahrida joylashgan Jebel Ali erkin savdo zonasi ushbu hududdagi asosiy savdo aeroporti va logistik markaz hisoblanadi. Bundan tashqari Birlashgan Arab Amirliklari hududidagi 21 ta erkin iqtisodiy zonalarda 20 mingdan ortiq tadbirkorlik subyektlari roʻyxatdan oʻtkazilgan. Ular orasida eng yirik erkin iqtisodiy zonalar quyidagilardan iborat:

Jebel Ali Free Zone¹ (6.000 ta tadbirkorlik subyekti)

Sharjah Airport International Free Zone² (3.900 ta tadbirkorlik subyekti)

Dubai Airport Free Zone³ (1.300 ta tadbirkorlik subyekti)

Dubai Media City⁴ (1.200 ta tadbirkorlik subyekti)

Dubai Internet City⁵ (1.000 ta tadbirkorlik subyekti)

RAK Free Trade Zone⁶ (7500 ta tadbirkorlik subyekti)

Ajman Free Zone⁷ (14.000 ta tadbirkorlik subyekti)

Birlashgan Arab Amirliklari erkin iqtisodiy zonalarida faoliyat koʻrsatishning huquqiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- qatnashchilar tomonidan erkin iqtisodiy zonalarda tashkil qilinadigan tadbirkorlik subyektlariga (100 %) egalik qilish;
- qatnashchilar faoliyatini import va eksport bojxona toʻlovlaridan toʻliq (100 %) ozod qilish;
- qatnashchilarning foydasi va moliyaviy mablagʻlarini erkin oʻtkazish;
- qatnashchilar faoliyatini 15 yil muddatga korporativ soliqlardan ozod qilish;
- qatnashchilar faoliyatini daromad soligʻiga tortmaslik;
- qatnashchilardan ortiqcha hujjatlar talab qilmaslik, aksariyat hujjatlarni ingliz tilida yuritish huquqini berish;
- qatnashchilarga xodimlarni yollashga imtiyozlar taqdim qilish.

Mustaqil Davlatlar Hamdoʻstligiga aʼzodavlatlarda mazkur hududlarni tashkil qilish maqsadlari:

---

¹ www.jafza.ae

² www.saif-zone.com

³ www.dafz.ae

⁴ www.dmc.ae/en/

⁵ www.dubaiinternetcity.com/

⁶ www.rakftz.com/

⁷ www.afz.gov.ae/

Ta'kidlash kerakki, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab erkin (maxsus) iqtisodiy zonalar xalqaro iqtisodiy munosabatlarning ajralmas qismiga aylandi. Jahon xo'jalik aloqalari uchun erkin iqtisodiy zonalar xalqaro tovar ayirboshlashni faollashtirish hisobiga iqtisodiy o'sishni tezlashtirish, iqtisodiyotga xorijiy sarmoyalarni jalb etish, iqtisodiy jarayonlarni jadallashtirish omili sifatida muhim rol o'ynamoqda.

MDHga a'zo davlatlarda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish va ular faoliyatini tartibga solish jarayonlari rivojlanish bosqichida ekanligini ta'kidlash o'rinlidir. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan qonunchilik bazasi ham mazkur respublikalarda shakllanish bosqichida davom etmoqda.

O'tgan asrning 90-yillarida Moldova, Belarus, Ukraina, Qirg'iziston kabi MDH ga a'zo respublikalarda bir qator erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilingan. Ammo ular faoliyati bozor infratuzilmasi va munosabatlari shakllanishning boshlang'ich bosqichida bo'lgani, xususiy mulkdorlar sinfining shakllanmaganligi, ularning xorijiy investorlar bilan yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulot ishlab chiqarish sohalarida to'laqonli hamkorlik qila oladigan holga kelmaganlikabilar ushbu zonalar muvaffaqiyatsizligining sabablaridir. Natijada erkin iqtisodiy zonalarining aksariyati o'z faoliyatini to'xtatgan, ularga sarflangan mablag'lar va moddiy resurslar hech qanday samara bermagan. Bundan tashqari, respublikalarda o'tish davri iqtisodiy jarayonlarining yuz berayotganligi, valyuta qimmatliklarining iqtisodiy likvidlik darajasining o'zgarib turishi, bozor mexanizmi qonunlarining takomillashmaganligi ushbu zonalar hududiga xorijiy investitsiyalar kiritilishiga to'siq bo'lgan.

Shu bilan birga, xususiy mulkni himoya qilish va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maqbul iqtisodiy muhitni yaratilmaganligi, bozor iqtisodiyoti institutlari va xususiy tadbirkorlar sinfini shakllanmaganligi ham ushbu zonalar rivojlanmaganligining qo'shimcha omillaridir.

MDH ga a'zo davlatlardan birinchi bo'lib, Rossiya Federatsiyasi hududida dastlabki erkin iqtisodiy zona 1990-yillarda tashkil etilgan. Ushbu davrda Rossiya Federatsiyasi sanoati va ishlab chiqarish sohalarining chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga

oshirishga muhtojligi va davlatda ishsizlik darajasining yuqoriligi Rossiya Federatsiyasi hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishga undagan omildir. Ta'kidlash o'rinliki, Rossiya Federatsiyasida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish jarayoni xususiylashtirish va iqtisodiyotning real sektorida xususiy mulkdorlar sinfini shakllantirish jarayonlari bilan bir vaqtda amalga oshirilgan. Lekin ushbu davrda federatsiya va uning subyektlari budjetlarining ushbu iqtisodiy zonalar faoliyatini qo'llab-quvvatlashga doir moliyaviy vositalarga ega emasligi erkin iqtisodiy zonalar faoliyati rivojlanmasligiga sabab bo'lgan. Bundan tashqari, bozor iqtisodiy tizimiga o'tish jarayonida Rossiya Federatsiyasi xususiy mulk huquqlarini himoya qilishga doir qonunlarining takomillashmaganligi, xorijiy investorlarning ushbu erkin iqtisodiy zonalarga investitsiya kiritish jarayonlarini sekinlashtirgan.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan yagona qonunchilik bazasining mavjud emasligi sababli, 2005 yilga qadar ushbu davlat hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish va ularning faoliyat ko'rsatishini ta'minlash tizimsiz tarzda amalga oshirilgan. Natijada ushbu erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishdan ko'zlangan maqsad o'z samarasini bermagan.

2005-yilda maxsus iqtisodiy zonalar to'g'risidagi qonunning qabul qilinishi bilan Rossiya Federatsiyasi hududida erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilishining yangi davri boshlandi. Ushbu qonunga asosan Rossiya Federatsiyasi hududida sanoat ishlab chiqarish va texnologik takomillashtirish zonalarini tashkil etilgan. Rossiya Federatsiyasida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishning asosiy sabablari sifatida quyidagilar ko'rsatilgan:

- hududlarga xorijiy va milliy investitsiyalarni jalb qilish;
- hududlar rivojlanishini rag'batlantirish;
- sanoat va xizmat ko'rsatish sohalari rivojlanishini rag'batlantirish;
- malakali ish o'rinlarini yaratish.

Rossiya Federatsiyasi maxsus iqtisodiy zonalarini hududida faoliyat ko'rsatadigan subyektlar uchun soliq, boj, valyuta imtiyozlari beriladi. Ushbu imtiyozlar odatda mahalliy budjetlar hisobdan qoplanadi. Masalan, eksport uchun tovarlar ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshiradigan tijorat subyektlariga soliq imtiyozlari mahalliy

budjetlar hisobidan qoplanadi. Alohida holatlarda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini rivojlantirish maqsadida federatsiya budjetidan subsidiyalar ajratilishi ham mumkin.

Shu bilan birga, maxsus iqtisodiy zona hududida faoliyat ko'rsatadigan tijorat subyektlari uchun yana quyidagi imtiyozlar berilgan:

maxsus iqtisodiy zona hududida ro'yxatdan o'tgan kundan boshlab 5 yil davomida daromad solig'idan ozod qilish;

ro'yxatdan o'tkazilgan vaqtdan boshlab 5 yil davomida soliqqa tortiladigan daromadlarini qayta investitsiyaga yo'naltiradigan (reinvestitsiya) tijorat subyektlarining faoliyatini qo'shimcha soliq imtiyozlari taqdim qilish;

ro'yxatdan o'tkazilgan vaqtdan boshlab 5 yil davomida maxsus iqtisodiy zona hududida ishlab chiqarilgan, Rossiya Federatsiyasi hududida realizatsiya qilinadigan tovarlar uchun qo'shimcha qiymat solig'ini 50%ga pasaytirish;

qatnashchilar tomonidan mazkur iqtisodiy zona hududidan tovarlarni tashishda qo'shimcha qiymat solig'idan ozod qilish.

Rossiya Federatsiyasida maxsus iqtisodiy zonalar moliyaviy faoliyatining asosiy qismi budjet mablag'lari hisobidan ta'minlanadi. Chunki erkin iqtisodiy zona qatnashchilari tomonidan to'lanadigan soliq va boshqa to'lovlar erkin iqtisodiy zona faoliyatini moliyalashtirishga yetarli emas.

2004-yil 1-yanvardan boshlab Rossiya Federatsiyasida daromad solig'iga nisbatan investitsiyaviy imtiyozning bekor qilinishi natijasida Federatsiya hududida ichki ofshor zonalar tugatildi. Faqatgina Kaliningrad viloyatida, Rossiya Federatsiyasining Soliq kodeksida belgilanganidek, erkin iqtisodiy zonalar rezidentlari faoliyati uchun ushbu imtiyoz saqlab qolindi. Bu o'z navbatida, erkin iqtisodiy zonalar hududiga xorijiy investitsiyalar kiritilishini sekinlashtirishi taxmin qilingan edi. Lekin zona subyektlari faoliyatini davlat mablag'lari hisobidan ta'minlash (soliq kreditlari, imtiyozli foizlarda kreditlar taqdim qilish va h.k.) tadbirlarining kuchaytirilishi natijasida, Rossiya Federatsiyasi erkin iqtisodiy zonalarida xorijiy investorlar uchun qulay investitsiyaviy muhit saqlab qolindi.

MAVZU BO‘YICHA XULOSALAR

Mazkur mavzuni o‘rganishda talabalar dunyoning alohida mintaqalarida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish tarixi, ular faoliyatini huquqiy tartibga solish, xususiy va davlat boshqaruviga asoslangan erkin iqtisodiy zonalar faoliyati bilan bog‘liq bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari lozim. Bundan tashqari O‘zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish bosqichlari, mamlakatimiz iqtisodiy siyosatida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish siyosatidan ko‘zlangan maqsadlarni o‘rganishlari lozim.

MAVZU BO‘YICHA NAZORAT SAVOLLARI:

---

1. Jahon miqyosida erkin iqtisodiy zonalarining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan asosiy omillar xususida fikr bildiring.

2. Xalqaro miqyosida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan qonunchilik tizimining shakllanish bosqichlarini tahlil qiling.

3. O‘zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan qonunchilik tizimining shakllanish bosqichlari haqida fikr bildiring.

4. Alohida geografik mintaqalarda erkin iqtisodiy zonalarining tashkil etish sabablari nimalardan iborat?

5. MDHga a’zo davlatlarning erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan qonunchiligining o‘ziga xos xususiyatlari nimadan iborat?

6. O‘zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zona tashkil qilish tartibi qanday?

MUAMMOLI SAVOLLAR VA KAZUSLAR:

---

1. O‘zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalar turlaridan kelib chiqib, ular faoliyatini huquqiy tartibga solishning o‘ziga xos xususiyatlarini tushuntiring?

2. Erkin iqtisodiy zonalarga nisbatan alohida huquqiy rejim qanday tartibda belgilanishi mumkin va bunday tartibot qaysi hollarda qo'llanilmaydi?

3. Erkin iqtisodiy zonalar hududida iqtisodiy nizolarni hal qilishga qaratilgan alohida arbitraj sudlari tashkil istiqbollari xususida fikr bildiring.

4. Yuklangan vazifalar bo'yicha erkin iqtisodiy zonalar boshqaruv organlarining faoliyatini muvofiqlashtirish tartibi qay tarzda amalga oshiriladi?

5. Xususi boshqaruvga asoslangan va tarkibida davlat ulushi bo'lgan davlat unitar korxonalari tomonidan boshqariladigan erkin iqtisodiy zonalarining afzalliklari va salbiy jihatlari nimalardan iborat. Tahlil qiling.

1-kazus

O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi qonuni 1996-yilda qabul qilingan. Mazkur Qonun qabul qilingandan boshlab to hozirgi kunga qadar Respublikamiz hududida 15ta erkin iqtisodiy zona tashkil qilindi. Bugungi kunda mazkur qonunni investorlar manfaatlariga moslab yangi tahrirda qabul qilish yoki unga tegishli o'zgartirishlar kiritish zaruriyati vujudga keldi. Mazkur fikrni tahlil qiling.

2-kazus

Yaponiyaning Shivaki korporatsiyasi "Navoiy" erkin iqtisodiy zonada xo'jalik yurituvchi subyekt sifatida ro'yxatdan o'tgan so'ng 10 million AQSH dollari miqdorida to'g'ridan to'g'ri investitsiyalarni "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasiga jalb qildi. Korporatsiya 10 yil muddatga soliq imtiyozlariga ega bo'ldi. 5 yildan so'ng korporatsiya "Navoiy" erkin iqtisodiy zona direksiyasiga murojaat qilib o'zining 25 million AQSH dollari miqdoridagi daromadini reinvestitsiya qilishini, buning uchun soliq imtiyozlari muddatini 10 yildan 15 yilga uzaytirilishini so'rab murojaat qildi. Vaziyatga huquqiy baho bering.

3-kazus

Investor "Angren" erkin iqtisodiy zona Direksiyasiga ushbu erkin iqtisodiy zona hududida ishlab chiqarishni joylashtirish yuzasidan Ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadigan shakl bo'yicha to'ldirilgan investitsiya buyurtmanomasini to'liq ilovalari bilan taqdim etdi va Direksiya tomonidan ushbu hujjatlar 8 ish kuni

mobaynida ko‘rib chiqilib, natijasi bo‘yicha xulosani ilova qilgan holda Ma‘muriy kengashning ishchi organiga berdi.

4-kazus

Ma‘muriy kengash investitsiya buyurtmanomasini 11 ish kunida ko‘rib chiqib, “Angren” erkin iqtisodiy zona hududida investitsiya loyihasini amalga oshirishning mumkinligi to‘g‘risida qaror qabul qilgan bo‘lsada, investor taqdim etgan ma‘lumotlari va biznes rejasi haqida boshqa raqobatbardosh investorlar ham xabar topganligini asos qilib “Angren” erkin iqtisodiy zona Direksiyasini tegishli tartibda sudga berdi. Vaziyatga huquqiy baho bering!

5-kazus

“Jizzax” erkin iqtisodiy zonasining Ma‘muriy kengashi tomonidan qabul qilingan qarorga muvofiq «Jizzax» erkin iqtisodiy zona direksiyasi bilan “Jizzax” konmetallurgiya kombinati o‘rtasida o‘zaro “Jizzax” erkin iqtisodiy zonasi hududida investitsiyalash to‘g‘risida bitim tuzildi. “Jizzax” erkin iqtisodiy zonasi qatnashchisi investitsiyalash to‘g‘risidagi bitim bo‘yicha o‘z huquq va majburiyatlarini bajarishni “Metal-China” kompaniyasiga yuklaganligini xaqida direksiyasini tegishli tartibda xabardor qildi.

O‘z navbatida, “Metal-China” investitsiyalash to‘g‘risidagi bitim bo‘yicha o‘z huquq va majburiyatlarini bajarishni o‘z zimmasiga olishni bildirdi. Ushbu harakat asoslimi? Vaziyatga huquqiy baho bering.

6-kazus

Samarqand viloyati Urgut tumanida tashkil etilayotganyangi erkin iqtisodiy zona chegarasida davlat ro‘yxatida turgan hamda ohak tosh xomashyosi ishlab chiqarish uchun qazib olinadigan tosh koni joylashgan. Ushbu kondan “Zamin qurilish mollari” MCHJ ohak ishlab chiqarish uchun xomashyo (tosh) olar edi. Erkin iqtisodiy zonani tashkil etishda “Zamin qurilish mollari” MCHJ ushbu zonada joylashgan tosh konini davlat mulki ekanligi va shu sababli erkin iqtisodiy zona chegarasini ushbu kondan xoli etib belgilashni talab etdi. Ushbu vaziyatga huquqiy baho bering.

Mavzu bo'yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 26-oktabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-4853-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 29-dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarori.

3. "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi" O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 29-dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nukus-farm", "Zomin-farm", "Kosonsoy-farm", "Sirdaryo-farm", "Boysun-farm", "Bo'stonliq-farm" va "Parkent-farm" erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni. "Xalq so'zi" gazetasining 2017-yil 5-maydagi 89 (6783)-sonida e'lon qilingan.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyundagi "Toshkent shahrining Yashnobod tumanida innovatsiya texnoparkini tashkil qilish to'g'risida"gi PF-5068-sonli Farmoni.

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 15-maydagi "Investitsiya loyihalari o'z vaqtida va sifatli amalga oshirilishi uchun loyihalar tashabbuskorlari bo'lgan tashkilotlarning mas'uliyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 285-sonli qarori.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-martdagi "Investitsiya loyihalarining loyihaoldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to'g'risida" PQ-2836-son qarori.

8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Nizom.

9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy

zonalar hududida soliqlar va bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlarni qo'llash tartibi to'g'risida"gi Nizom.

10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish hamda erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi Nizom.

11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirishlar kiritish, shuningdek ba'zi qarorlarini o'z kuchini yo'qotgan deb hisoblash to'g'risida (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2016-yil 26-oktabrdagi PF-4853-son Farmoni.

12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-martdagi "O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo'yicha davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi PF-4996-sonli Farmoni. Ushbu Farmon "Xalq so'zi" gazetasining 2017-yil 1-apreldagi 65 (6759)-sonida e'lon qilingan.

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-martdagi "Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to'g'risida"gi PQ-2836-sonli qarori.

14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktabrdagi "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 4848-sonli Farmoni.

Mavzuga doir ilmiy manbalar:

---

1. K.R. Gupta. Special Economic Zones: Issues, Laws and Procedures. Atlantic publishers&distributors (P) LTD, 2008. 725 p. ISBN 978-81-269-0884

2. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development/The world bank 2011. 319 p. ISBN 978-0-8213-8763-4

3. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition. ISBN-13: 978-1138237810.

4. Dobrogonov, F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.

5. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. ISBN 0-9547424-0-0.

6. Aggarwal A. 2004. "Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.

7. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

8. Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences. 2011 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street NW

9. Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development. The World Bank Group. 1818, H Street, NW. Washington, 2008. page 457.

10. "Review of Alexandra Harvey's 'The China Price: The True Cost of Chinese Competitive Advantage'" 254 (49). Publishers Weekly. December 2007. p. 45.

11. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

12. Special Economic Zones / Consortium for Economic Policy Research and Advice – Moscow : IET, 2007. – 247 p. : il. – ISBN 978_5_93255_207_0 Agency CIP RSL

Internet resurslar:

---

1. www.papers.ssrn.com.
2. news.nur.kz/163693.html.
3. www.sez-tpd.org.ua.
4. www.wto.org.
5. www.wcoomd.orgwww.fez.brest.by.
6. www.gomelraton.com.
7. www.fezminsk.by.
8. www.fez-vitebsk.com.
9. www.fezmogilev.by.
10. www.grodnoinvest.com.

III bob. Erkin iqtisodiy zonalarning shakllari va ular faoliyatini huquqiy tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari

---

Mazkur bobda erkin iqtisodiy zonalarning shakllari, ular faoliyatini huquqiy tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari, eksport zonalar, sanoat parklari, erkin portlar, logistika markazlari, tadbirkorlik zonalari, texnoparklar, farmatsevtika yo'nalishida tashkil qilingan erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari kabi masalalar yoritilgan.

1§. Erkin iqtisodiy zonalar shakllarining tavsifi

Erkin iqtisodiy zonalar shakllari va faoliyat ko'rsatish xususiyatlarining o'ziga xosligi, ular faoliyatini huquqiy tartibga solishga ham turlicha yondashuvlar mavjud bo'lishiga sabab bo'ladi. Masalan, erkin iqtisodiy zonalarning muhim shakllaridan biri erkin turistik zonalarida tashrif buyuruvchilar uchun soddalashtirilgan ma'muriy tartiblar joriy qilish talab qilinadi.

Mamlakatimizda erkin iqtisodiy zonalar mahalliy mineral-xomashyo resurslarni chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo'shimcha qiymatga ega raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarishni ta'minlaydigan zamonaviy korxonalar tashkil etish, respublika hududlarining ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan kompleks va samarali foydalanish, shu asnoda yangi ish o'rinlari yaratish va aholi daromadini oshirish uchun xorijiy, avvalo, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning muhim omili sifatida rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mazkur shakldagi iqtisodiy hududlarning huquqiy maqomi va ular faoliyatini huquqiy tartibga solish turli davlatlar xilma-xil huquqiy mexanizmlar vositasida amalga oshiriladi.

Erkin iqtisodiy zonalar turli davlatlarda turli nomlar bilan yuritiladi. Ular Shimoliy Irlandiyada "erkin eksport zonalari", Meksikada "maquiladora", Janubiy Koreyada "erkin iqtisodiy zona (Free Economic Zone)"¹, Filippin orollarida "eksport zonalar", Shri Lankada "investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash zonalari", Hindistonda

---

¹ www.fez.go.kr

“xorijiy savdo zonalari”, Birlashgan Arab Amirliklarida “erkin zonalar” sifatida ta’riflanadi¹. Ular hududlar faoliyatining o’ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib tasniflanadi. Masalan, tovarlarni saqlash, ularni qadoqlash va eksport qilishga ixtisoslashgan hududlar odatda eksport zonalar sifatida nomlanadi. Ularda aynan eksport faoliyatini rag’batlantirishga qaratilgan, xususan, eksport – import bojlari to’liq istisno qilinadigan huquqiy imtiyozlar mavjud bo’ladi.

Erkin iqtisodiy zonalarni klassifikatsiyalash masalasi huquqshunoslik sohasi mutaxassislari orasida qizg’in bahs-munozaralarga sabab bo’lmoqda. Chunki aksariyat holatlarda “*erkin iqtisodiy zonalar*” atamasi umumiy, kompleks tushuncha sifatida ishlatilib, u o’zida quyidagi ko’rinishlardagi alohida rejimdagi hududlarni ifodalaydi:

- 1) erkin savdo zonalari;
- 2) eksport zonalar;
- 3) sanoat parklari;
- 4) erkin portlar;
- 5) logistika markazlari;
- 6) tadbirkorlik zonalari;
- 7) texnoparklar².

Bundan tashqari, xalqaro tajriba tegishli iqtisodiy dasturlar asosida alohida sohalarni rivojlantirish maqsadida boshqa shakldagi erkin iqtisodiy zonalar ham tashkil etilishi mumkinligini ko’rsatmoqda. Jumladan, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-maydagi PF–5032-sonli Farmoniga asosan tashkil qilingan, “Nukus-farm”, “Zomin-farm”, “Kosonsoy-farm”, “Sirdaryo-farm”, “Boysun-farm”, “Bo’stonliq-farm” va “Parkent-farm” singari farmatsevtika yo’nalishidagi erkin iqtisodiy zonalarining tashkil qilinishi, erkin iqtisodiy zonalar klassifikatsiyasi chegaralanmaganligini ko’rsatadi.

Huquqshunoslik sohasi mutaxassislari oldida turgan muhim vazifa – aynan ushbu erkin iqtisodiy zonalarining turlaridan kelib chiqib, qatnashchilar faoliyati uchun maxsus huquqiy rejim hamda o’ziga xos imtiyozlar taqdim qilishda ifodalanadi. Xususan,

---

¹Michael Engman, Osamu Onodera and Enrico Pinali, Export Processing Zones: Past and Future Role in Trade and Development, OECD Trade Policy Working Paper No. 53, TD//TC/WP(2006)39/FINAL, p. 10.

²"Special Economic Zone's Progress, Emerging Challenges, and Future Directions". Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. 2011. Retrieved 25 May 2014.

farmatsevtika yoʻnalishida tashkil qilingan erkin iqtisodiy zonalar uchun mazkur shakldagi imtiyoz – dori - darmon vositalarini ishlab chiqarish uchun ruxsatnoma (litsenziya) olish tartibini soddalashtirish, ularni erkin iqtisodiy zonalar direksiyasining bevosita hamkorligi asosida berishdan iborat boʻlishi mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalarining keng tarqalgan turlaridan biri-erkin savdo zonolari tijorat maqsadida ishlab chiqarilgan tovarlarni saqlash, qayta ishlash, qadoqlash, qayta eksport qilishga moʻljallangan hududlar hisoblanadi¹. Erkin savdo zonolari faoliyatini huquqiy tartibga solish odatda, savdo zona joylashgan davlatning tashqi iqtisodiy faoliyatini tartibga solish bilan bogʻliq zaruriyatdan kelib chiqadi. Mazkur hududlar qatnashchilari va ular hududida tashqi savdo faoliyatini amalga oshiruvchi subyektlar, erkin savdo zonasi maʼmuriyati hisobiga yillik savdo yigʻimlari toʻlaydilar. Erkin savdo zonolari hududida ishlab chiqarish faoliyati amalga oshirilmaydi. Odatda ular hududida tovarlarni qisqa yoki uzoq muddatga saqlash, qadoqlash, logistika markazlari, savdo terminallari faoliyati tashkil qilinadi.

Erkin savdo zonolari asosan dengiz portlari, xalqaro aeroportlar va xalqaro savdo munosabatlarini amalga oshirish uchun qulay geografik muhitga ega hududlarda tashkil etiladi. Ularda faoliyat koʻrsatuvchi tijorat subyektlari eksport va import bojxona toʻlovlaridan ozod qilinadilar².

Ushbu erkin iqtisodiy zonalar faoliyati Amerika Qoʻshma Shtatlari hududida ommalashgan. Amerika Qoʻshma Shtatlarida 1934-yilda erkin savdo zonalar faoliyatini tartibga solish hamda ushbu zonalarini tashkil etishni ragʻbatlantirishga qaratilgan maxsus Qonun qabul qilingan. Qonunni qabul qilishdan asosiy maqsad tashqi savdoni rivojlantirish, savdo operatsiyalari amalga oshirilishini tezlashtirish, savdo toʻsiqlarini bartaraf qilish boʻlgan.

Yevropa davlatlarida faoliyat koʻrsatuvchi erkin savdo zonalarining deyarli barchasida, savdo faoliyatini amalga oshiruvchi subyektlar bojxona toʻlovlaridan ozod qilingan. Osiyo mintaqasi

---

¹Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

²Британника энциклопедияси. www.britannica.com

davlatlari orasida Birlashgan Arab Amirliklari, Filippin orollari, Qatar davlatlarida erkin savdo zonalari faoliyati takomillashgan.

O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonunida **"erkin savdo zonalari"** – konsignatsiya omborlarini, erkin bojxona zonalarini, shuningdek tovarlarga ishlov berish, ularni o'rash-joylash, saralash, saqlash zonalarini o'z ichiga oladi. Erkin savdo zonalari davlat chegaralariga tutash punktlarda, aeroportlarda, temiryo'l uzellarida yoki O'zbekiston Respublikasi bojxona hududining boshqa joylarida tuzilishi ta'kidlangan.

2§. Eksport zonalari faoliyatining huquqiy asoslari

Erkin iqtisodiy zonalarining bir turi sifatida eksport zonalari sanoat va savdo munosabatlari takomillashgan davlatlar hukumati tomonidan sanoat va tijorat mahsulotlari eksportini qo'llab-quvvatlash maqsadida tashkil etiladi. Erkin savdo zonalaridan eksport zonalarining asosiy farqi, eksport zonalarida ishlab chiqariladigan mahsulotlarning aksariyat qismi eksportga yo'naltirilishi kerak.

Ushbu zonalar asosan xorijiy davlatlar bozori uchun mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirish maqsadida tashkil qilinadi. Eksport zonalarining aksariyat qismi Braziliya, Kolumbiya, Hindiston, Indoneziya, Salvador, Xitoy, Filippin, Malayziya, Bangladesh, Pokiston, Meksika, Kosta-Rika, Gonduras, ShriLanka, Madagaskar hududlarida tashkil etilgan¹.

Erkin eksport zonalar faoliyatini tavsiflovchi bir qator ta'riflar mavjud bo'lib, ulardan birida erkin eksport zonalar **"eksportga yo'naltirilgan tovarlar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan va erkin savdo rejimi o'rnatilgan hududlar"**² sifatida ta'riflangan. Mazkur ta'rifda muallif "eksportga yo'naltirilgan tovarlar ishlab chiqarish" va "erkin savdo rejimi" kabi ikki tushunchaga alohida e'tibor qaratgan.

Eksport zonalarini tashkil qilish xalqaro miqyosda 1995–2005-yillar oralig'ida ancha ommalashganligini ta'kidlash o'rinlidir. Agar 1997-yilda dunyoning 93 ta davlatida ushbu shakldagi zonalar faoliyat

---

¹Sargent, John and Matthews, Linda. "China vs. Mexico in the Global EPZ Industry: Maquiladoras, FDI Quality and Plant Mortality" (PDF). University of Texas Pan America. Retrieved 2009-11-11.

²Warr, P.G. (1988), "Export Processing Zones – The Economics of Enclave Manufacturing", Working Papers in Trade and Development, 88/5, The Australian National University Research School of Pacific Studies

ko'rsatib, ular 22.5 million kishini ish bilan ta'minlagan bo'lsa, 2018 yilda bu ko'rsatkich 116 davlatda 43 million kishini tashkil etgan.¹

Bir qator olimlar tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erkin eksport zonalari hududlarda qo'shimcha ish o'rinlarini yaratishning muhim vositasidir. Bundan tashqari, davlatning eksport salohiyatini oshirish, to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish ham ushbu zonalarning ahamiyati oshiradi.

Erkin savdo zonalari va eksport zonalari o'rtasidagi asosiy farqlar Xitoy Xalq Respublikasi qonunchiligida mavjud bo'lib, unga asosan eksport zonalarida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning kamida 70% i eksport qilinishi kerak. Erkin savdo zonalari faoliyatiga esa bu shakldagi talablar mavjud emas.²

Tijorat tashkilotlari ushbu hududlarda odatda soliq imtiyozlariga ega bo'lish maqsadida ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishni maqsad qiladilar. Ushbu zonalar asosan tegishli davlatning iqtisodiy rivojlanmagan hududlarida tashkil etiladi. Buning asosiy maqsadi ushbu hududlarga ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish maqsadida kelgan sarmoyadorlar tomonidan qo'shimcha ish o'rinlari yaratiladi, shuningdek ushbu erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etilishi asosida hudud iqtisodiyoti rag'batlantiriladi.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligiga binoan, erkin eksport zonalari **erkin ishlab chiqarish zonalari** deb yuritiladi.

Erkin ishlab chiqarish zonalari — tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish, iqtisodiyotning ustun tarmoqlariga chet el investitsiyalarini jalb etish, istiqbolli texnologiyalarni joriy etish maqsadida xo'jalik-moliyaviy faoliyatning alohida tartiboti joriy etiladigan hududlardir.

Erkin ishlab chiqarish zonalari eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish zonalarini, agropoliislarni, tadbirkorlik zonalarini, industrial-iqtisodiy zonalarini va boshqa zonalarini o'z ichiga oladi.

Eksport ishlab chiqarish zonalaridan quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- birgalikdagi tadbirkorlik zonalari (Vengriya, Bolgariya);

---

¹ Sargent, John and Matthews, Linda. "China vs. Mexico in the Global EPZ Industry: Maquiladoras, FDI Quality and Plant Mortality" (PDF). University of Texas Pan America. Retrieved 2018-11-11.

²"Compare". Yusen Logistics Co., Ltd. Retrieved 9 May 2014.

- erkin tadbirkorlik zonalari (AQSH, Buyuk Britaniya);
- maxsus iqtisodiy zonalari (Xitoy Xalq Respublikasi).

Aksariyat xorijiy davlatlarning eksport sanoat zonalari faoliyatini tashkil qilish bilan bog‘liq tajribasi, ushbu hududlarda tadbirkorlar mashina, xom-ashyo, uning komponentlaridan olinadigan boj va boshqa to‘lovlardan ozod qilinganligini, chet el firmalari 10 yildan ortiq muddatga bir qator **to‘g‘ri va egri soliq to‘lovlariga** nisbatan beriladigan “soliq ta’tillari”ga ega bo‘lishini ko‘rsatadi. Shuningdek eksport zonalari qatnashchilariga faoliyatini amalga oshirishda **soddalashtirilgan litsenziya va ruxsatnomalar** taqdim qilish, kredit resurslari olishda imtiyoz va erkinliklar berilishi mumkin.

Eksport zonalari hududiga investitsiyalarni jalb qilishni eng muhim vositasi-arzon ishchi kuchi va ishlab chiqarish bilan bevosita bog‘liq tabiiy resurslarning mavjudligi hamda erkin savdo faoliyatini amalga oshirish uchun sifatli logistika xizmatlari ko‘rsatishdir.

3§. Erkin portlar faoliyatining huquqiy asoslari

Erkin portlar erkin iqtisodiy zonalarining ommalashgan shakli hisoblanadi. Ushbu zonalarda faoliyat ko‘rsatadigan tijorat tashkilotlariga chakana savdo, turizm va shunga o‘xshash turli shakldagi foyda olishga qaratilgan tadbirkorlik harakatlarini amalga oshirishga ruxsat etilgan.

Erkin iqtisodiy zonalarining ushbu shakli, odatda suveren davlatlar iqtisodiy ko‘rsatkichlarining o‘rishini ta‘minlashda muhim liberal vosita sifatida rolini o‘ynaydi. Shu jihati bilan ushbu hududlar erkin iqtisodiy zonalarining boshqa shakllaridan farqlanadi. Chunki ana‘naviy erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishdan, odatda davlatning eksport salohiyatni oshirish va investitsiya oqimi kirib kelishini rag‘batlantirish maqsadlari ko‘zlanadigan bo‘lsa, erkin port zonalarida asosan iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish maqsadi birinchi o‘rinda turadi. Bundan tashqari, erkin portlarning erkin iqtisodiy zonalarining boshqa shakllaridan ajralib turadigan jihatlari quyidagilardan iborat:

erkin portlar hududida faoliyat ko‘rsatadigan tijorat tashkilotlarining tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishlarida hamda

turli tadbirkorlik subyektlari o'rtasida savdo almashinuvini tashkil qilishda – ularga keng hududlar berish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi;

erkin portlar hududlarida faoliyat ko'rsatadigan tijorat subyektlariga foyda olishga qaratilgan bir qancha tadbirkorlik harakatlarini amalga oshirishga ruxsat etiladi. Ushbu harakatlar o'z ichiga ishlab chiqarish, turizm, boj to'lovlarisiz savdo faoliyatini amalga oshirish, yuklarni saqlash va shu kabi.

erkin port zonalarida hududida doimiy ro'yxatdan o'tgan yoki vaqtinchalik muassasa shaklidagi barcha tijorat subyektlari soliq va bojxona to'lovlaridan ozod qilingan holda ushbu hududlarda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiradilar.

ushbu hududlardagi tijorat subyektlari faoliyatini amalga oshirishda zarur bo'ladigan mahsulotlarni bojxona to'lovlarisiz import qilish huquqiga ega bo'ladilar.

Eksport zonalaridan faqirli ravishda, ushbu shakldagi zonalar uchun ishlab chiqarilgan mahsulotining muayyan miqdorini eksport qilish talab qilinmaydi. Eksport zonalarida o'zlari ishlab chiqargan mahsulotlarining 80 % ini eksport qilishi talab qilinadi.

Shu bilan birga, erkin port zonalarida ishlab chiqarilgan mahsulotlarining bir qismini mahalliy bozorga sotilishiga ham ruxsat beriladi. Ammo ushbu holatda sotiladigan mahsulotlari uchun mahalliy ishlab chiqaruvchilar to'laydigan tartibda soliq, bojxona to'lovlari to'lanishi kerak.

Erkin port zonalarining bir ko'rinishi bo'lgan savdo omborxona zonalarida xorijiy kelib chiqishga ega bo'lgan tovarlar, odatdagi bojxona bojlarini to'lamasdan saqlanishi, sotilishi yoki sotib olinishi mumkin. Bojsiz savdo-omborxona zonasiga 1973-yilgi Kioto konvensiyasida ta'rif berilgan. Ushbu ta'rifdan kelib chiqib ta'kidlasak, mazkur zonalar uchun 3 ta asosiy belgilar xos:

- 1) ular xalqaro bozorga xizmat ko'rsatish uchun tashkil etiladi;
- 2) ularga mamlakatning qolgan hududida amalda bo'lgan ko'pgina soliq to'lovlari va bojxona cheklovlari tatbiq etilmaydi (bojxona eksterritorialligi);

3) ular ma'lum bir ma'noda "erkin" bo'lishlariga qaramay, tashqi iqtisodiy aloqalari davlat tomonidan tartibga solinadi¹.

Savdo-omborxona zonalari nafaqat mahsulotlarni qabul qilish, saqlash (odatda 1 yil muddatga), sotish, sotib olish, balki mazkur mahsulotlarning iste'mol xususiyatlarini yaxshilaydigan operatsiyalarni amalga oshirish uchun ham tashkil etiladi.

Ularning hududlarida korxonalar cheklanmagan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishlari, savdolar tashkil etishlari va savdo bojarini, mahsulotining iste'mol xususiyati yaxshilanishi natijasidagi qo'shimcha qiymat solig'i olmasdan bank va sug'urta xizmatlarini taklif etishlari mumkin. Ular jumlasiga yirik xalqaro aero va dengiz portlarida tovarlarning bojsiz chakana savdosi amalga oshiriladigan "dutyfree" larni ham kiritish mumkin.

Ayrim erkin port zonalari, ularning hududi va tashkil etilgan sanasi

Erkin port zonasi	Hajmi (km²)	Tashkil etilgan vaqti
Shahar davlatlarda tashkil etilgan erkin port zonalari		
Singapur	693	1819 y.
Gibraltar	6.5	1830 y.
Gong Kong	1, 042	1841 y.
Makau	25	1887 y.
Orollarda tashkil etilgan erkin port zonalari		
Labuan, Malayziya	92	1990
Batam, Indoneziya	416	1978
Shaharlarda tashkil etilgan erkin port zonalari		
Iquique, Chili	2.4	1975
Shenzhen, Xitoy	327	1980
Subic Bay, Filippin	300	1992
Kaliningrad, Rossiya Federatsiyasi	15, 000	1995
Aqaba, Iordaniya	375	2000
Howard, Panama	1, 500	2004

¹Т.П.Данько З.М.Окрут. Свободно экономические зоны в мировом хозяйстве. М: "Инфра-М", 1998, 10-бет.

4§. Tadbirkorlik zonalari faoliyatining huquqiy asoslari

Tadbirkorlik zonalari iqtisodiy jihatdan rivojlanish ko'rsatkichlari past bo'lgan hududlarda soliq imtiyozlari va moliyaviy yordamlar berish asosida, ushbu hududlardagi iqtisodiy iqtisodiy ko'rsatkichlarni ko'tarish va ishlab chiqarish faoliyatini rivojlantirish maqsadida tashkil etiladi.

Ushbu shakldagi hududlar sanoyati rivojlangan davlatlar, asosan Amerika Qo'shma Shtatlari, Fransiya, Buyuk Britaniya hududlarida tashkil etilgan.

Yuqorida ta'kidlangan ushbu shakldagi hududlar o'zida erkin iqtisodiy zonalarining – asosiy belgilari:

erkin iqtisodiy zona hududining davlatning asosiy hududidan ajratilganligi;

ichki ma'muriyat boshqaruvi asosida erkin iqtisodiy zona hududida tijorat faoliyatining muhofazalanganligi;

tijorat tashkilotlariga maxsus soliq va bojxona imtiyozlarining berilganligi;

tijorat va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga qulay hududda joylashganligi kabilarni ifodalaydi.

Yuqorida ta'kidlangan erkin iqtisodiy zonalar tarkibida alohida loyihalar asosida tijorat faoliyatini amalga oshirishga ixtisoslashgan erkin iqtisodiy zonalar ham vujudga kelmoqda.

Zona shakllari	Rivojlantirishga qaratilgan sohalari	Hajmi	Joylashuvi	Faoliyat yo'nalishlari	Mahsulotlari sotiladigan bozorlari
Texnologik yoki ilmiy parklar	Axborot texnologiyalari va ilmiy yangiliklar	50 ga	Universitet va institutlar huzurida	Axborot texnologiyalari faoliyati	Ichki va eksport
Neft-kimyo texnologiya zonalari	Energiya sanoatini rivojlantirish	100-300 ga	Neft-kimyo manbalari mavjud hududlarda	Neft-kimyo va og'ir sanoat sohalari	Ichki va eksport
Moliyaviy xizmatlar	Ofshor moliyaviy markazlarni rivojlantirish	50 ga		Ofshor moliyaviy markazlarni rivojlantirish	Eksport

Programmaviy ta'minoti va internet zonalari	Programmaviy ta'minoti va internet sohasini rivojlantirish	20 ga	Universitetlar va rivojlangan hududlarda	Axborot texnologiyalari xizmati	Eksport
Aeroport zonalari	Yuklarni xalqaro tashish sohasini rivojlantirishga yo'naltirilgan	20 ga	Aeroportlarda	Yuklarni tashish, ularni saqlash	Qayta eksport va ichki
Turizm zonalari	Turizm sohasini rivojlantirish	200-1000 ga	Turizm hududlarida	Kurort va boshqa turizm hududlarida	Ichki va eksport
Logistik parklar	Logistika sohasini rivojlantirish	50 ga	Aeroport, port hududlarida	Yuklarni tashish va saqlash	Qayta eksport

Ushbu sohada amalga oshirilgan ko'p sonli tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maxsus iqtisodiy loyihalar asosida tashkil etiladigan bu kabi hududlar-erkin iqtisodiy zona maqomiga to'la mos kelish yoki kelmasligi munozarali masaladir.

Ushbu iqtisodiy hududlarda tijorat faoliyatini amalga oshiradigan tadbirkorlik subyektlari uchun imtiyozli soliq siyosati va investitsiyaviy kafolatlar taqdim etiladi.

O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida" Qonuniga asosan, erkin iqtisodiy zonalarining 3 turi keltirilgan bo'lib, ular **erkin savdo zonalari, erkin ishlab chiqarish zonalari, erkin ilmiy-texnikaviy zonalar**dir. Shuningdek, ushbu qonunda ularning har biriga tegishli ta'riflar berilgan bo'lib, ularning shakllari qonunchilik nuqtai nazaridan ta'riflanganligini ko'rishimiz mumkin. Jumladan, qonunning 7-moddasiga asosan erkin ishlab chiqarish zonalari – tadbirkorlikni rag'batlantirish, iqtisodiyotning ustun tarmoqlariga chet el investitsiyalarini jalb qilish, istiqbolli texnologiyalarni joriy etish maqsadida xo'jalik-moliyaviy faoliyatning alohida tartiboti joriy etiladigan hududlardir.

Erkin ishlab chiqarish zonalari eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish zonalarini, agropoliislarni, tadbirkorlik zonalarini, industrial-iqtisodiy zonalarini va boshqa zonalarini o'z ichiga oladi.

Erkin ilmiy-texnikaviy zonalar alohida ajratilgan hududlardan iborat bo'lib, u yerda ilmiy-ishlab chiqarish va o'quv markazlari

jamlanadi hamda ular uchun ilmiy va ishlab chiqarish imkoniyatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus huquqiy tartibot o'rnatiladi.

Erkin ilmiy-texnikaviy zonalar yuksak texnologiyalar amal qiladigan zonalar, texnoparklar, mintaqaviy innovatsiya markazlari – texnopolislar shaklida tashkil etiladi.

Erkin ilmiy-texnikaviy zonalar alohida ajratilgan hududlardan iborat bo'lib, u yerda ilmiy-ishlab chiqarish va o'quv markazlari jamlanadi hamda ular uchun ilmiy va ishlab chiqarish imkoniyatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus huquqiy tartibot o'rnatiladi.

Erkin ilmiy-texnikaviy zonalar yuksak texnologiyalar amal qiladigan zonalar, texnoparklar, mintaqaviy innovatsiya markazlari – texnopolislar shaklida tashkil etiladi¹.

5§. Erkin bojxona zonalar faoliyatining huquqiy asoslari

Erkin iqtisodiy zonalarining ommalashgan shakllaridan biri erkin bojxona zonalaridir. Ushbu zonalar eksportga mo'ljallangan tovarlarni saqlash, qayta ishlash va qadoqlash maqsadida tashkil etilgan tranzit va konsignatsion omborxonalar hisoblanadi. Bojxona zonalarida tadbirkorlik filliallari odatda norezident yuridik shaxslar tomonidan ochilib, uning hududiga olib kirilayotgan va olib chiqilyotgan tovarlar uchun bojxona to'lovlaridan ozod qilinadi. Bu shakldagi zonalar tashkil etish amaliyoti sanoati rivojlangan davlatlar hududida ommalashgan.

6§. Ofshor zonalar faoliyatining huquqiy asoslari

Ofshor zonalar o'zi joylashgan davlatning butun hududida, yoki uning bir qismida joylashib, ular hududidagi tijorat tashkilotlari faoliyatini norezident subyektlar shaklida soddalashtirilgan tarzda ro'yxatdan o'tkazish va litsenziyalash tartibi, imtiyozli soliq siyosati amal qiladi. Tijorat subyektlarining ofshor zonalarda faoliyat ko'rsatishining asosiy sharti shuki, ularning tadbirkorlik faoliyati ofshor zona joylashgan davlat hududidan tashqarida bo'lishi kerak.

---

¹ O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Axborotnomasi, 1996 y., 5-son, 58-modda.

7§. Texnoparklar faoliyatining huquqiy asoslari

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyundagi “Toshkent shahrining Yashnobod tumanida innovatsiya texnoparkini tashkil qilish to‘g‘risida”gi PF – 5068 -sonli Farmoniga asosan, yuqori texnologiyalarni rivojlantirish, ilmiy-texnologik va innovatsiya tadbirkorligining barqaror rivojlanishini ta’minlash, kichik innovatsiya korxonalarini tashkil etish, milliy va xorijiy bozorlarda raqobatdosh, ilmiy-hajmdor mahsulotlar ishlab chiqarishni va yetkazib berishni yo‘lga qo‘yish uchun qulay muhit shakllantirish maqsadida-O‘zbekiston Respublikasida dastlabki bo‘lgan, Toshkent shahri hududida “Yashnobod” innovatsiya texnoparki tashkil qilindi.

Texnoparklar faoliyatining o‘ziga xos jihati, ular hududida ilmiy va ishlab chiqarish texnologik faoliyati zamonaviy ilmiy-ishlab chiqarish firmalari shaklida birlashishi va yirik ilmiy tadqiqot markazi, universitetlarning mavjud bo‘lishidadir. Bunday zonalarini tashkil etishdan maqsad, butun moddiy va mehnat resurslarini, yangi texnologiyalarni sanoatga tatbiq etishni jadallashtirishga safarbar etish, yangi ishchi o‘rinlarini yaratish, mintaqada va mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiyalash.

Yuqorida ta’kidlangan Farmonga asosan, “Yashnobod” texnoparki faoliyatining asosiy yo‘nalishlari sifatida quyidagilar belgilangan:

patent sofligini inobatga olgan holda, innovatsiya ishlanmalarini, ichki va tashqi bozorlarda talab yuqori bo‘lgan yuqori texnologiyali va raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarish uchun sanoat-tajriba va kichik innovatsiya korxonalarini tashkil etish;

innovatsiya ishlanmalarning sanoat-tajriba sinovlarini o‘tkazish va ishlab chiqarishda intellektual mulk obyektlaridan foydalanishning huquqiy himoyasini ta’minlash;

mahalliy ishlab chiqaruvchilarning tatbiq etish imkoniyatlarini hisobga olgan holda, zamonaviy xorijiy va mamlakatimiz texnologiyalarini transfer qilishni ta’minlash;

yuqori texnologiyali va innovatsiyali ishlab chiqarishni tashkil etishga qiziqqan mahalliy va xorijiy investorlarni, shuningdek, ushbu maqsadlar uchun imkoniyat va resurslarga ega bo‘lgan tadbirkorlarni jalb etish;

ilmiy-tadqiqot va innovatsiya ishlanmalarining samaradorligini oshirish, ularning faoliyat ko'rsatishlari uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, yuqori malakali mutaxassislarni hamda talabalarni jalb etish maqsadida oliy ta'lim muassasalari, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi va ishlab chiqarish sohasidagi subyektlar o'rtasida o'zaro uzviy va amaliy aloqalarni ta'minlash;

innovatsiya ishlanmalari natijalarini tegishli tarmoqlar mahalliy ishlab chiqaruvchilar amaliy faoliyatiga keng joriy etish.

Ilmiy texnologiya zonalarini tashkil qilgan davlatning iqtisodiy strukturasida qaysi sohaning ustunlik qilishidan kelib chiqib ularning 3 ta turi farqlanadi:

1. Innovatsiya markazi - bu uncha katta bo'lmagan hududda joylashtirilgan iqtisodiy tuzilma bo'lib, endigina yaratilgan kichik kompaniya uchun mo'ljallangan;

2. Ilmiy park – bu ancha katta hududga ega bo'lib, unda turli miqdor va rivojlanish bosqichidagi ilmiy ishlab chiqarish firmalari joylashgan bo'lib, mahalliy tadqiqot markazi (universitet)ning ilmiy-texnik qurilmalari asosida uncha katta bo'lmagan ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishga imkon beradi;

3. Tadqiqot parklari – ular doirasida ilmiy-texnik yangilik texnik prototip bosqichigacha ishlab chiqariladi.

Bunday parklarda sanoat kompaniyalari ilmiy tadqiqot institutlari, sanoat konstruktorlik muassasalari birlashadi. Masalan, AQSHning Boston shtatida "Klassik" tadqiqot parki o'zida kompyuter texnikasini ishlab chiqarish bo'yicha 700 dan ortiq sanoat kompaniyalarini birlashtirgan. Ilmiy parklar 400 yillik tarixga ega. AQSHda birinchi parklar San-Fransiskoda, Bostonda, Buyuk Britaniyada esa Kembridjda vujudga kelgan.

Chet ellik mutaxassislar fikricha, 1986-yil boshlarida AQSH da 100 dan ortiq parklar mavjud bo'lgan, Fransiya va Buyuk Britaniyada 26 ta va 36 ta bo'lgan. Germaniya Federativ Respublikasida 1985-yilda 18 ta shunday parklar bo'lgan, Yaponiyada esa 20 ta texnopolis bo'lgan. Osiyoning yangi sanoat mamlakatlarida 10 ta texnopark mavjud (Janubiy Koreya, Singapur, Tailand, Malayziya, Tayvan).

Eng yirik ilmiy park 1980 yilda Tayvanda tashkil etilgan. Ushbu parkda sanoat-savdo ilmiy tadqiqot instituti, mikroelektronika ishlab chiqarish bo'yicha Tayvan kompaniyasi, elektronika ilmiy-tadqiqot

instituti, biotexnologiyani rivojlantirish bo'yicha markaz va 100 dan ortiq sanoat korporatsiyalari joylashgan. Faoliyat turi bo'yicha turistik, sug'urta, bank, ofshor (Shveysariya, Singapur, Gonkong, Kipr) va boshqa zonalar mavjud¹.

8§. Industrial - iqtisodiy zonalar faoliyatining huquqiy asoslari

---

Industrial – iqtisodiy zonalar asosan yuqori texnologiyali ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil qilish maqsadida tashkil qilinadi. Ushbu shakldagi erkin iqtisodiy zonalarining agro-industrial iqtisodiy zonalar, ilmiy-industrial iqtisodiy zonalar kabi shakllari ham mavjud.

Mazkur zonalarda asosan ishlab chiqarish faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan siyosat yuritilib, zona infrastrukturasi ham ayni shunga mo'ljallanadi. Ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etishga mo'ljallangan infratuzilma obyektlari, yuqori kuchlanishli elektr energiya manbalari, muhandislik kommunikatsiya texnologiyalari, transport logistika markazlari shular jumlasidandir.

O'zbekiston Respublikasi hududidagi "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasi ham mazkur turdagi erkin iqtisodiy zona hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 2-dekabrdagi PF – 4059-son "Navoiy viloyatida erkin industrial-iqtisodiy zona tashkil etish to'g'risida"gi Farmonida ta'kidlanganidek, "Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonasi jahon standartlariga javob beradigan va jahon bozorlarida talab qilinadigan mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydigan, zamonaviy yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni tashkil etish uchun xorijiy investitsiyalarni, birinchi galda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb etish bo'yicha qulay shart-sharoitlar yaratish, shuningdek Navoiy viloyatining sanoat salohiyatini, ishlab chiqarish, transport-tranzit va ijtimoiy infratuzilmasini rivojlantirish maqsadida tashkil qilingan².

Hozirgi kunda O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan erkin savdo zonolari tarkibiga kiruvchi erkin ombor zonasi 2000-yil 2-noyabrdan kuchga kirgan "Erkin ombor bojxona rejimi to'g'risida"gi muvaqqat Nizomga asoslanadi. Nizomning 1-bandida ko'rsatilishicha, erkin

---

¹ Т.П.Данько. З.М.Окрут. Свободно – экономические зоны в мировом хозяйстве.М.: Инфра-М, 1998. 13-14-бетлар.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Navoiy viloyatida erkin industrial – iqtisodiy zona tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni. "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalatarining Axborotnomasi", 2008 yil, 12-son, 684-modda.

ombor – bu bojxona rejimi bo‘lib, unda xorijiy mahsulotlar, tovarlar bojxona bojlari, soliq va ko‘rsatilgan tovarlarga iqtisodiy siyosat choralari qo‘llanilmasdan joylashtiriladi va foydalaniladi, O‘zbekistonning tovarlari esa olib chiqishga nisbatan qo‘llaniladigan eksportning bojxona rejimiga ko‘ra ma‘lum bir shartlarda joylashtiriladi va qo‘llaniladi. Vaqtinchalik nizomga muvofiq erkin omborxonada O‘zbekistonga olib kirish yoki olib chiqish, O‘zbekiston Respublikasi hududidan tranzit orqali olib kirish yoki olib chiqish man qilingan tovarlar va qonunchilikda nazarda tutilgan tovarlardan tashqari har qanday mahsulotlar saqlanishi mumkin.

Erkin omborlarda saqlanayotgan mahsulotlar bilan quyidagi jarayonlar amalga oshirilishi mumkin: o‘rash, saqlash, ularning saqlanishi uchun maqbul harorat yaratish.

Erkin omborlarda bojxona organi ruxsati bilan ularning chakana savdosini istisno qilgan holda tovarlarni ishlab chiqish va tijorat xarakteridagi jarayonlarni amalga oshirishga ruxsat etiladi (ulgurji savdo).

Savdo omborxona zonalari shunday zonalarki, ularda xorijiy kelib chiqishga ega bo‘lgan tovarlar odatdagi bojxona bojlarini to‘lamasdan saqlanishi, sotilishi yoki sotib olinishi mumkin. Bojsiz savdo omborxona zonasiga 1973-yilgi Kioto konvensiyasida ta‘rif berilgan. Ushbu zonalar uchun 3 ta asosiy belgilar xos:

- 1) ular xalqaro bozorga xizmat ko‘rsatish uchun tashkil etiladi;
- 2) ularga mamlakatning qolgan hududida amalda bo‘lgan ko‘pgina soliq to‘lovlari va bojxona cheklovlari tatbiq etilmaydi (bojxona eksterritorialligi);
- 3) ular ma‘lum bir ma‘noda “erkin” bo‘lishlariga qaramay, tashqi iqtisodiy aloqalari davlat tomonidan tartibga solinadi¹.

MAVZU BO‘YICHA XULOSALAR

Mazkur mavzuni o‘rganishda talabalar erkin iqtisodiy zonalarining barcha shakllarining o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, ular faoliyatini huquqiy tartibga solish tartibi to‘g‘risida bilimlarga ega bo‘ladilar. O‘zbekiston Respublikasida faoliyat

¹Т.П.Данько З.М.Округ. Свободно – экономические зоны в мировом хозяйстве. М: “Инфра-М”, 1998. – Б.10.

ko'rsatuvchi farmasevtika, turistik, sanoat zonalari faoliyatini huquqiy tartibga solish asoslari to'g'risida ma'lumotlarni o'zlashtirishlari kerak.

MAVZU BO'YICHA NAZORAT SAVOLLARI:

- 1. Erkin iqtisodiy zonalarining turli tashkiliy-huquqiy shakllari o'rtasida o'zaro farqlarni ko'rsating.*
- 2. Erkin industrial – iqtisodiy zonalar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari.*
- 3. O'zbekiston Respublikasining eksport salohiyatini yuksaltirishda qaysi tashkiliy-huquqiy shakldagi erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish maqsadga muvofiq.*
- 4. Erkin iqtisodiy zonalarining shakllarini tasniflashda asosiy belgilar nimalardan iborat.*
- 5. “Yashnobod” innovatsion texnoparkini tashkil qilishning asosiy sabablarini ko'rsating.*

MUAMMOLI SAVOLLAR VA KAZUSLAR

- 1. “Yashnobod” texnoparkida va “Mirzo Ulug'bek” innovatsion zonasidagi tadbirkorlik faoliyatini huquqiy tartibga solishdagi o'xshashliklar va o'zaro farqlar nimalardan iborat bo'lishi mumkin. Tahlil qiling.*
- 2. “Chorvoq” erkin turistik zonasidagi ma'muriy tartiblarning soddalashtirilishi, mazkur turdagi erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi. Mazkur fikrni tahlil qiling.*

1-kazus.

B.Ramazonov Navoiy shahar hokimligi huzuridagi “Yagona darcha” markaziga murojaat qilib, yakka tartibdagi tadbirkor sifatida “Navoiy” erkin iqtisodiy zonasida faoliyatini boshlamoqchiligi ma'lum qildi. Navoiy shahar “Yagona darcha” markazi B.Ramazonovning murojatini ko'rib chiqib “Navoiy” erkin iqtisodiy zonasidagi tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatdan o'tkazish va ularga tegishli guvohnomalar berish markazning vakolatiga tegishli

emasligini ko'rsatib, B.Ramazonovni yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tkazishni rad qilish to'g'risida qaror qabul qildi.

B.Ramazonov Navoiy shahar iqtisodiy sudiga murojaat qilib, Navoiy shahar "Yagona darcha" markazining B.Ramazonovni yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tkazishni rad qilish to'g'risida harakatlari qonun hujjatlariga nomuvofiq emasligini ta'kidladi.

Vaziyatga huquqiy baho bering?

2-kazus.

2016-yilda Davlat soliq xizmati soliq to'lash tartibini buzgan "Sug'diyona" qo'shma korxonasi ustidan sudga da'vo ariza bilan murojaat qildi. Davlat soliq xizmati o'z arizasida quyidagilarni bayon qildi, qo'shma korxona yil davomida soliq to'lashdan bosh tortib, o'zini chet el investitsiyasi ishtirokidagi korxona ekanligini va erkin iqtisodiy zona hududida faoliyat yuritayotganligini vaj qilib ko'rsatgan, biroq korxonaning umumiy ustav kapitalini chet el investitsiyasi atigi 25% tashkil qiladi. Bundan tashqari, qo'shma korxona soliq organlarini o'z vaqtida qo'shma korxona ekanligi haqida vaqtida ogohlantirmagan. Qo'shma korxona o'z harakatlarini quyidagicha asosladi, korxonaning ishtirokchilaridan biri chet el yuridik shaxsi, qonunchilik bo'yicha ushbu holat uni soliq imtiyozlaridan foydalanish huquqini berishini ta'kidladi va davlat soliq xizmatining vajlari asossizligini aytib o'tdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

3-kazus.

Kanadaning "Prosperity" ishlab chiqarish korxonasi 2016-yilning yanvar oyida "Angren" erkin iqtisodiy zonasida telefon kabellarini ishlab chiqarishni yo'lga qo'yib, Erkin iqtisodiy zonaning Direksiyasi bilan 20 mln. AQSH dollari miqdorida investitsiyalash to'g'risidagi bitimini tuzdi. Investorga amaldagi qonunchilikka muvofiq qator soliq imtiyozlari (yuridik shaxs daromad solig'idan, mol-mulk solig'idan, obodonchilik va ijtimoiy infrastrukturani rivojlantirish solig'idan, mikrofirma va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovlaridan, shuningdek Respublika yo'l fondi majburiy o'tkazmalaridan ozod qilindi) taqdim etildi. 2016-yilning

oxiriga kelib O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Angren" erkin iqtisodiy zonasi maqomini tugatish to'g'risida qaror qabul qilindi. SHundan so'ng "Prosperity" korxonasi kiritgan investitsiyasini qaytarib Kanada davlatiga olib chiqib ketilishi yuzasidan direksiyaga murojaat qildi. Erkin iqtisodiy zona direksiyasi "Prosperity" korxonasiga rad javobini bildirdi. "Prosperity" korxonasi erkin iqtisodiy zona direksiyasini sudga berdi

Vaziyatga O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi asosida huquqiy baho bering.

4-kazus.

"G'ijduvon" erkin iqtisodiy zonasida mobil telefonlar ishlab chiqarishga ixtisoslashtirilgan "Connection" qo'shma korxonasi 5 yil muddatga erkin iqtisodiy zonalar to'g'risidagi normativ huquqiy xujjatlarda ko'zda tutilgan soliqlardan ozod qilindi. Investitsiyalash to'g'risidagi bitim shartlariga ko'ra, "Connection" korxonasi tomonidan ishlab chiqarilgan uyali aloqa telefonlari chet elga eksport qilinishi nazarda tutilgan. Ammo kompaniya ushbu telefon apparatlarini mamlakat ichida sotishni boshladi. Erkin iqtisodiy zona direksiyasi investorni bitim shartlarini buzayotganligi to'g'risida xabardor qildi. Investor ishlab chiqarilayotgan mahsulotning hajmi katta emasligini, agar mahsulotni chetda sotadigan bo'lsa, boshqa xorij kompaniyalarning mahsulotlari bilan raqobat qila olmasligini va foyda ololmasligini vaj qilib mahsulotni ichki bozorda sotishni davom ettirdi.

Erkin iqtisodiy zona direksiyasi bitimni bekor qilish yuzasidan sudga da'vo arizasi bilan murojaat qildi. Shuningdek, Direksiya o'z arizasida investordan davlatga yetkazilgan zararni ham to'lab berish so'radi.

Vaziyatga O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi asosida huquqiy baho bering.

5-kazus.

"Jizzax" erkin iqtisodiy zonasi ma'muriy kengashi Jizzax erkin iqtisodiy zonasini rivojlantirish dasturini ishlab chiqdi. Dastur yakuni sifatida bir nechta qarorlar qabul qilindi. Kengash ushbu dasturni zonada faoliyat yuritayotgan xo'jalik yurituvchi subyektlarga tanishib

chiqish uchun taqdim etildi hamda qabul qilingan qaror ijroga qaratildi. Qabul qilingan qarorni ijrosini ta'minlash uchun kelganlarga "Evro plast" MCHJ mazkur Qaror unga taaluqli emasligi, uning asosiy faoliyat yuritayotgan "Evro plast" MCHJ hududi zona chegarasiga kirmasligi bilan izohladi.

Erkin iqtisodiy zonani rivojlantirish dasturi to'g'risida fikr yuriting hamda vaziyatni muhokama eting.

6-kazus.

Fuqaro A. "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasiga xo'jalik yurituvchi subyekt sifatida faoliyat yuritishi uchun 2.000.000 yevro miqdorda investitsiya kiritishini ma'lum qilib Ma'muriy kengashga 5 yil muddatga soliqlardan ozod etilishini so'rab murojaat qilgan. Bu o'rinda Ma'muriy kengash fuqaro A.ga "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasiga hududida xo'jalik yurituvchi subyekt sifatida faoliyat yuritishi uchun kamida 3.000.000 yevro investitsiya kiritishi lozimligini ma'lum qilib, 2.000.000 yevro miqdordagi investitsiya bilan shartnoma tuzmasligini bildirgan. Ma'muriy kengashning xatti-harakatlari qonuniymi?

Vaziyatga huquqiy baho bering

Mavzu bo'yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 26-oktabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-4853-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 29-dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli Qarori.

3. "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi"//O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 29-dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va

samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nukus-farm", "Zomin-farm", "Kosonsoy-farm", "Sirdaryo-farm", "Boysun-farm", "Bo'stonliq-farm" va "Parkent-farm" erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni. "Xalq so'zi" gazetasining 2017-yil 5-maydagi 89 (6783)-sonida e'lon qilingan.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyundagi "Toshkent shahrining Yashnobod tumanida innovatsiya texnoparkini tashkil qilish to'g'risida"gi PF-5068-sonli Farmoni.

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 15-maydagi "Investitsiya loyiholari o'z vaqtida va sifatli amalga oshirilishi uchun loyihalar tashabbuskorlari bo'lgan tashkilotlarning mas'uliyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 285-sonli Qarori.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-martdagi "Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to'g'risida" PQ-2836-son Qarori.

8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli Qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Nizom.

9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar hududida soliqlar va bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlarni qo'llash tartibi to'g'risida"gi Nizom.

10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 1-apreldagi 196-sonli Qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish hamda erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi Nizom.

11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirishlar kiritish, shuningdek ba'zi qarorlarini o'z kuchini yo'qotgan deb hisoblash to'g'risida (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2016-yil 26-oktyabrdagi PF-4853-son Farmoni.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-martdagi “O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo‘yicha davlat qo‘mitasini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF–4996-sonli Farmoni. Ushbu Farmon “Xalq so‘zi” gazetasining 2017-yil 1-apreldagi 65 (6759)-sonida e‘lon qilingan.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-martdagi “Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to‘g‘risida”gi PQ–2836-sonli Qarori.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 5 oktyabrdagi “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta‘minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 4848-sonli Farmoni.

Mavzuga doir ilmiy manbalar

---

1. K.R. Gupta. Special Economic Zones: Issues, Laws and Procedures. Atlantic publishers&distributors (P) LTD, 2008. 725 p. ISBN 978-81-269-0884

2. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development/The world bank 2011. 319 p. ISBN 978-0-8213-8763-4

3. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition. ISBN-13: 978-1138237810.

4. Dobrogonov, F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.

5. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. ISBN 0-9547424-0-0.

6. Aggarwal A. 2004. “Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.

7. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

8. Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences. 2011 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street NW

9. Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development. The World Bank Group. 1818, H Street, NW. Washington, 2008. page 457.

10. "Review of Alexandra Harvey's 'The China Price: The True Cost of Chinese Competitive Advantage'" 254 (49). Publishers Weekly. December 2007. p. 45.

11. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

Internet resurslar:

---

1. www.papers.ssrn.com/
2. news.nur.kz/163693.html
3. www.sez-tpd.org.ua/
4. www.wto.org
5. www.wcoomd.orgwww.fez.brest.by
6. www.gomelraton.com
7. www.fezminsk.by
8. www.fez-vitebsk.com
9. www.fezmogilev.by
10. www.grodnoinvest.com

IV bob. Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarining xo‘jalik faoliyatini huquqiy tartibga solish masalalari

---

Mazkur bobda erkin iqtisodiy zona qatnashchilarini ro‘yxatga olish, erkin iqtisodiy zonalar hududida infrastruktura obyektlarini barpo etish, erkin iqtisodiy zonalar hududida banklar, sug‘urta kompaniyalari, investitsiyaviy konsalting markazlari faoliyatini huquqiy tartibga solish, erkin iqtisodiy zona qatnashchisi bilan yer uchastkasidan foydalanish to‘g‘risidagi shartnoma tuzish, erkin iqtisodiy zonalarda investitsiyalash to‘g‘risidagi bitimlar, qatnashchilarni erkin iqtisodiy zona qatnashchisi maqomidan mahrum qilish tartibi yoritilgan.

1§. Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik subyektlarini ro‘yxatdan o‘tkazish masalalari

---

Erkin iqtisodiy zonalarda xo‘jalik faoliyatini huquqiy tartibga solish munosabatlari o‘z ichiga:

erkin iqtisodiy zonalar Ma‘muriy kengashining erkin iqtisodiy zonalarda loyihalarni amalga oshirishga mas‘ul vazirlik va idoralar, xo‘jalik birlashmalarining loyiha, tender hamda shartnoma hujjatlarini tayyorlash va ularni ekspertizadan o‘tkazish, shuningdek joylardagi davlat hokimiyati organlarining erkin iqtisodiy zonalar faoliyati bilan bog‘liq masalalarga oid ishlarini muvofiqlashtirish;

erkin iqtisodiy zonalarda obyektlar qurish va ularni o‘z vaqtida foydalanishga topshirishga doir tasdiqlangan investitsiya loyihalari hayotga tatbiq etilishini tizimli asosda nazorat qilish;

erkin iqtisodiy zonalarda transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani jadal rivojlantirish dastur va loyihalarini ishlab chiqishni tashkil etish;

erkin iqtisodiy zonalarining samarali faoliyat ko‘rsatishini tashkil etish, erkin iqtisodiy zonalar direksiyalarini shakllantirish va ular faoliyati ustidan nazorat qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish kabi masalalarni oladi.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyati qatnashchilarining xo‘jalik faoliyatini huquqiy tartibga solish jarayoni, mazkur hududlarda

joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish va erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish kabilardan iborat.

Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari xo'jalik faoliyatini huquqiy tartibga solish munosabatlari-***O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 25-oktabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini faoliyati samaradorligini oshirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" Qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-yanvardagi 29-sonli Qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi nizom, "Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish va erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi Nizom, "Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga er uchastkalari berish tartibi to'g'risida"gi Nizom*** kabilar bilan tartibga solinadi.

Mazkur jarayonda erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish muhim o'rinni egallaydi. **Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatdan o'tkazish quyidagi bosqichlardan iborat:**

Investor Direksiyaga belgilangan shaklga muvofiq erkin iqtisodiy zona hududida investitsiya loyihasini joylashtirish uchun to'ldirilgan investitsiya buyurtmanomasini taqdim etadi. Investitsiya buyurtmanomasiga quyidagilar ilova qilinadi:

a) yuridik shaxsning (investorning) ro'yxatdan o'tkazilganligi to'g'risidagi ma'lumot yoki ushbu investorning faoliyatini tasdiqlovchi boshqa hujjat;

b) tavsiya qilinayotgan investitsiya loyihasining biznes-rejasi;

v) investorning tegishli sohadagi yoki shunga o'xshash loyihalarni amalga oshirishdagi ish tajribasi mavjudligini tasdiqlovchi ma'lumot. Agar investorning tegishli sohada va o'xshash investitsiya loyihasini amalga oshirish bo'yicha ish tajribasi mavjud bo'lmasa, investor Direksiyaga investitsiya

loyihasini amalga oshirishga jalb etayotgan texnologik hamkorlari to'g'risidagi ma'lumotni taqdim etadi;

d) investorning oxirgi uch yildagi moliya-xo'jalik faoliyati to'g'risida ma'lumot. Agar investitsiya buyurtmanomasini topshirish vaqtida investor:

moliya-xo'jalik faoliyatini yuritmagan yoki bir yildan kam yuritgan bo'lsa, investor Direksiyaga investorning bittadan kam bo'lmagan muassisining moliya-xo'jalik faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etadi;

1 yildan 3 yilgacha xo'jalik faoliyatini yuritayotgan bo'lsa, investor Direksiyaga o'zining haqiqatda faoliyat yuritgan davri uchun moliya-xo'jalik faoliyati to'g'risidagi ma'lumotni taqdim etadi.

Barcha hujjatlar investor tomonidan Direksiyaga davlat yoki rus tilidagi belgilangan tartibda tasdiqlangan tarjimai ilova qilingan holda taqdim etiladi. Investor taqdim etilayotgan ma'lumotlar va hujjatlarning ishonchliligi yuzasidan javob beradi.

Direksiya taqdim etilgan hujjatlar nazarda tutilgan talablarga muvofiqligi yuzasidan 2 ish kuni mobaynida ko'rib chiqadi

Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish va erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi Nizomga asosan, erkin iqtisodiy zonalarda amalga oshirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish bo'yicha tashkiliy masalalarni hal etish Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonolari ma'muriy kengashlari ishchi va erkin iqtisodiy zonalar Direksiyasiga yuklanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonolari ma'muriy kengashlarining erkin iqtisodiy zonalar hududida ekvivalenti **5,0 mln AQSH dollaridan** yuqori qiymatli investitsiya loyihadini joylashtirish bo'yicha Qarori erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonolari

ma'muriy kengashlarining faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha Respublika kengashi bilan kelishiladi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiya loyihalarini joylashtirishda quyidagilar majburiy mezonlar hisoblanadi:

mahalliyashtirish loyihalari uchun qonunchilikda o'rnatilgan parametrlarga muvofiq import o'rnini bosuvchi, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni tashkil etish;

eksport hajmi ishlab chiqarish faoliyatining ikkinchi yili kamida **20 foiz, uchinchi** va keyingi yillarda **30 foizdan kam bo'lmagan darajada;**

ma'muriy kengashlar tomonidan belgilanadigan darajada yangi ish o'rinlari tashkil qilish, jumladan kasaba uyushmalari Kengashi Federatsiyasi tomonidan taqdim etiladigan ishsizlar ro'yxat bo'yicha ishga qabul qilish uchun 10 foizli kvota o'rnatish;

tashkil etiladigan tashkilotning shtatdagi xodimlarini jalb etilgan xodimlar umumiy sonining kamida **95 foizi miqdorida** O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan to'ldirish, ularga tajriba orttirishdan va malaka oshirishdan o'tish imkoniyatini berish.

_____ (hudud
nomi) erkin iqtisodiy zonalar va
kichik sanoat zonalar Ma'muriy
kengashi

“ _____ ” erkin iqtisodiy zonasida investitsiya
loyihasini joylashtirish uchun investitsiya buyurtmanomasi shakli
1. Investor (investorlar) to'g'risida ma'lumotlar

Murojaat qiluvchi (investor yoki investorlar) tashkilotning nomi, kelib chiqqan davlati	
Investor (yoki investorlar) to'g'risida ma'lumot, jumladan davlat ro'yxatidan o'tgan sanasi va joyi, ta'sischi(lar) va boshqalar	
Yuridik shaxsning tashkiliy-huquqiy shakli, ta'sischilarning ustav fondidagi ulushining taqsimlanishi va	

qo'yilmalarning shakli	
Murojaat qiluvchi tashkilotning joylashuvi (manzili)	

2. Investitsiya loyihasi to'g'risida ma'lumotlar

Investitsiya loyihasining nomi	
Investitsiya loyihasining maqsadi va qisqacha tavsifi, jumladan ishlab chiqarishning yillik quvvati	
Ishlab chiqariladigan mahsulotning nomi, qo'llanilishi va asosiy belgilari	
Ishlab chiqariladigan mahsulotning TIF TN kodi (10 ta belgi)	
Mahsulotning o'rtacha yillik ishlab chiqarish hajmi, eksportga va ichki bozorga yo'naltiriladigan hajmini (natura ko'rinishida va ekv.AQSH dollarida) hisobga olgan holda	
Asosiy xom ashyo, material va butlovchi qismlar (mahalliy va import), ularning tayyor mahsulotdagi ulushi (% da)	
Xom ashyo, materiallar, butlovchi qismlarga bo'lgan yillik talab (ekv. AQSH dollarida), shu jumladan mahalliy va import	
Mahalliy lashtirish darajasi ($MD=(1-I/T) \times 100\%$)* hamda tayyor mahsulot tovar pozitsiyasining TIF TN kodi bo'yicha o'zgarishi (1 yil, 2 yil, 3 yil)	
Mahsulot standartlari — GOST, OST, TU, O'zDst, ISO 9001 va ISO 14001 va boshqalar	
Foydalanilishi mo'ljallanayotgan savdo markasi	
Ishlab chiqarishning boshlanish	

sanasi	
Tashkil etilayotgan ish o‘rni, jumladan mahalliy xodimlar	

3. Zarur maydon va infratuzilma to‘g‘risidagi ma’lumotlar

Talab etiladigan maydon (ga)	
Ishlab chiqarish maydonlari (kv.m.)	
Elektroenergiyaga bo‘lgan talab (kVt/soat yiliga), o‘rnatiladigan quvvat (kVt yoki MVt)	
Tabiiy gazga bo‘lgan talab (kub.m., yiliga), bosim (atm.)	
Ichimlik va texnik suvga bo‘lgan talab (kub.m., yiliga)	
Ifloslantiruvchi moddalar chiqarishning mavjudligi, jumladan gazlar (nomlari) kg, yiliga yoki soatiga, qattiq chiqindilar (nomlari) tn/oyda, suyuq chiqindilar (nomlari) tn/oyda va boshqalar	

4. Loyihaning moliyaviy-iqtisodiy ko‘rsatkichlari

Loyihaning qiymati (ekv.AQSH dollarida)	
Moliyalashtirish manbalari (to‘g‘ridan- to‘g‘ri investitsiyalar, mahalliy ta’sislar mablag‘lari, tijorat banklari kreditlari)	
Mashina va asboblarning qiymati (ekv.AQSH dollarida), jumladan mahalliy va import	
QMI qiymati (ekv.AQSH dollarida)	
Aylanma kapital summasi (ekv.AQSH dollarida)	
Investitsiyalarni kiritish shakli va jadvali	
Loyihaning qoplanish muddati (biznes-rejaga muvofiq)	

* MD — ishlab chiqarishni mahalliyashtirish darajasi; I — import qilinayotgan xom ashyo, materiallar va butlovchi qismlarning valyutadagi qiymati (bojxona to'lovlari bilan birga); T — mahsulot birligini ishlab chiqarish tannarxi (mahalliy yetkazib beruvchilardan olingan import xom ashyosi mahalliy hisoblanmaydi).

Rahbar

M.O'.

(imzo)

(F.I.O.)

(sana)

Direksiyaga taqdim etilayotgan biznes-rejada quyidagi asosiy holatlar aks ettirilgan bo'lishi kerak:

yuridik shaxsning yoki uning ta'sischilarining tashkil etilganligi, ularning tegishli sohada va o'xshash investitsiya loyihasini amalga oshirishda tajribaga egaligi to'g'risidagi ma'lumot;

xodimlarni ishga qabul qilish manbasi (mahalliy — kollej bitiruvchilari, mehnat birjasi tomonidan yo'naltirilgan shaxslar, boshqa tashkilotlar ishchilari va chet eldan mutaxassis jalb etish) ko'rsatilgan, tashkil etilayotgan ish o'rinlari;

ishlab chiqarilishi rejalashtirilayotgan mahsulotning nomi, hajmlari va o'ziga xosligi;

ishlab chiqarilayotgan mahsulotning mo'ljallanayotgan narxlari va sotish bozorlari, mahsulotni ichki va tashqi bozorga etkazish hajmlarini ko'rsatgan holda;

ishlab chiqarilishi rejalashtirilayotgan mahsulotning ichki va tashqi bozorlari bo'yicha marketing tadqiqotlari;

xom-ashyo bazasining mavjudligi hamda loyihani amalga oshirish davrida xom-ashyo va materiallar bilan ta'minlashning kafolatlangan imkoniyati, mahalliy va import materiallar, butlovchi uskunalarni ajratib ko'rsatgan holda;

ishlab chiqarishni mahalliyashtirish darajasi va dastlabki 4 ta belgilardan biri darajasida boshlang'ich xom-ashyoga nisbatan O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy faoliyat tovar nomenklaturasi kodi bo'yicha yakuniy mahsulot tovar pozitsiyasining o'zgarishi;

ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan resurslarni hamda tayyor mahsulotni tashish va uning logistikasi;

taklif etilayotgan loyihani amalga oshirish hamda ishlab chiqarishning barqaror faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan infratuzilma va muhandislik inshootlari (elektr energiyasi, tabiiy gaz, ichimlik va texnik suv, kanalizatsiya, avtoyo'l) hajmi;

ishlab chiqarish ajratmalarining mavjudligi, gazlarning turi va hajmi hamda qattiq va suyuq chiqindilarni ko'rsatgan holda;

ishlab chiqarishni oqilona joylashtirish uchun erkin iqtisodiy zonalar hududidagi uchastkaning mo'ljallanayotgan o'lchamlari;

asosiy ishlab chiqarish sexi, uskuna va texnologik liniyalar, ma'muriy-maishiy, ombor va boshqa yordamchi binolarning joylashishi ko'rsatilgan ishlab chiqarishni joylashtirishning dastlabki chizmasi;

ishlab chiqarish texnologiyasining (ekologik talablar hisobga olingan holda) texnologik uskunalar, ishlab chiqaruvchilar, yetkazib beruvchilar va davlatlari ro'yxati ko'rsatilgan tavsifi;

ishlab chiqarishda foydalanilishi mo'ljallanayotgan texnologik asbob-uskunalarining xususiyati, ularning zamonaviy texnologik talablarga muvofiqligi, investitsiya loyihasida xalqaro standartlarga muvofiq bo'lgan menejment tizimining joriy etilishi;

mo'ljallanayotgan investitsiyalarning hajmi, turi va muddatlari, moliyalashtirish manbalari va qarz mablag'lari jalb etilgan taqdirda mo'ljallanayotgan garov ta'minoti;

investitsiya loyihasi amalga oshirilishining iqtisodiy samaradorligini ko'rsatib beruvchi ko'rsatkichlari va moliyaviy-iqtisodiy hisob-kitoblar.

Shuningdek, **erkin iqtisodiy zonalar direksiyasining** mazkur yo'nalishdagi vakolatlari mavjud bo'lib, ular erkin iqtisodiy zonalar Ma'muriy kengashi bilan birgalikda:

erkin iqtisodiy zonalar hududida tadbirkorlik subyektlarini qatnashchi sifatida ro'yxatga olish, erkin iqtisodiy zona qatnashchilariga yer uchastkalarini, shuningdek mazkur infratuzilmalar mulki bo'lgan binolar va inshootlarni **ijaraga berish**;

qatnashchilar faoliyatini tashkiliy ta'minlashga qaratilgan infrastruktura obyektlarini hamda birlamchi ta'minot vositalarini tashkil qilish, ularni ta'mirlash;

qatnashchilar faoliyatini amalga oshirishga litsenziyalar berish, ularning erkin iqtisodiy zonalar hududida qaysi tashkiliy-huquqiy shaklda faoliyat ko'rsatishini rasmiylashtirish kabi masalalarni o'z ichiga oladi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida tijorat banklari faoliyatini yo'lga qo'yish, valyuta operatsiyalarini amalga oshirishni erkinlashtirish, logistika markazlari faoliyatining tashkiliy asoslarini ta'minlash kabilar ham, mazkur hududlarda xo'jalik – tadbirkorlik faoliyatini tashkillashtirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Erkin iqtisodiy zonalarining maxsus huquqiy maqomi xo'jalik faoliyati qatnashchilarini tadbirkorlik subyekti sifatida ro'yxatdan o'tkazishning alohida turini belgilaydi. O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonunining 25-moddasida erkin iqtisodiy zonalar hududida xo'jalik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik va jismoniy shaxslar direksiyada ro'yxatdan o'tishi belgilangan.

O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik subyektlarini davlatro'yxatiga olish va hisobga qo'yishning xabardor qilish tartibi to'g'risida" gi Nizomga asosan, tadbirkorlik subyektlarini davlat soliq va statistika organlarida hisobga qo'ygan holda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida, Qoraqalpog'iston Respublikasi Adliya vazirligida, viloyat adliya boshqarmalarida, tumanlar (shaharlar) hokimliklari huzuridagi tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatdan o'tkazish bo'yicha "yagona darcha" markazlarida ro'yxatdan o'tishini belgilaydi¹.

O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarining mazkur hududlar direksiyasida ro'yxatdan o'tishi belgilanishi, ushbu iqtisodiy hududlarning maxsus huquqiy maqomini belgilovchi muhim xususiyatidir.

---

¹"Tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yxatiga olish va hisobga qo'yishning xabardor qilish tartibi to'g'risida"gi Nizom. "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2006 yil, 20-21-son, 174-modd.

Bundan tashqari, respublikamiz hududida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarda ham mazkur tartib bayon qilinganligini ta'kidlash o'rinlidir. Xususan "Navoiy" erkin iqtisodiy zonaning xo'jalik faoliyati qatnashchilarini davlat ro'yxatidan o'tkazish va ularning tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish tartibi to'g'risida"gi Nizomning 2-bandiga asosan, "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasi qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish 3 bosqichda amalga oshirilib, I bosqichda "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasi hududida joylashtirishga investorlar tanlanadi; II bosqichda "Navoiy" erkin iqtisodiy zona direksiyasi bilan "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasida joylashtirishga tanlovdan o'tgan investor o'rtasida "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasi hududida investitsiyalash to'g'risidagi bitim kelishiladi va tuziladi; III bosqichda qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda davlat ro'yxatidan o'tkazilib, xo'jalik yurituvchi subyektlarni "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasi qatnashchilari reyestriga kiritish bilan yakunlanadi¹.

O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatayotgan "Angren" va "Jizzax" erkin iqtisodiy zonalarida ham erkin iqtisodiy zonalar xo'jalik faoliyati qatnashchilarini davlat ro'yxatidan o'tkazish ayni shu tartibda amalga oshiriladi.

Investitsiya buyurtmanomalarini ko'rib chiqish tartibini ta'kidlaydigan bo'lsak, investor (investorlar) tomonidan taqdim etilgan investitsiya buyurtmanomalari va hujjatlar Direksiya tomonidan tegishli ma'muriy kengashga 2 ish kuni mobaynida beriladi, ularga hujjatlar to'plamining, shu jumladan biznes-rejaning talablariga muvofiqligi yuzasidan Direksiya direktori imzolagan **tegishli xulosa** ilova qilinadi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida farmatsevtika sohasidagi investitsiya loyihasi amalga oshirilgan taqdirda Direksiya shuningdek investitsiya buyurtmanomasini O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligiga tegishli xulosa olish uchun yuboradi.

---

¹"Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonasining xo'jalik faoliyati qatnashchilarini davlat ro'yxatidan o'tkazish va ularning tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish tartibi to'g'risida"gi Nizom, "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2009 yil, 15-son, 189-modda.

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi 5 ish kuni mobaynida Direksiyaga investitsiya loyihasining erkin iqtisodiy zona hududida amalga oshirilishining maqsadga muvofiqligi to'g'risidagi xulosasini taqdim etadi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida amalga oshirish uchun investitsiya loyihasini tanlab olish to'g'risida qaror qabul qilishda ma'muriy kengash quyidagilarni ko'rib chiqadi:

investitsiya loyihasining belgilangan talablariga muvofiqligi;

talabga ega bo'lgan raqobatbardosh, eksportga yo'naltirilgan va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish bo'yicha texnologik zanjirning bosqichma-bosqich tashkil etilishi;

tavsiya etilayotgan ishlab chiqarishning ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi normativ-huquqiy aktlar va normativ hujjatlar talablariga muvofiqligi;

muassislarning o'z mablag'lari va ular tomonidan O'zbekiston Respublikasi Davlat kafolatisiz jalb etilgan kreditlar hisobiga investitsiyalarning amalga oshirilishi;

investorning moliyaviy barqarorligi hamda texnik va texnologik bazaga egaligi;

loyihaning umumiy iqtisodiy samaradorligi va uni amalga oshirishning maqsadga muvofiqligi (ishlab chiqarish quvvatlarining maqbul joylashtirilishi, tashkil etiladigan ish o'rinlari, tarmoqdagi tarkibiy qayta o'zgartirishlarga ta'siri, ishlayotgan quvvatlardan foydalanilishi, zarur xom ashyo, materiallar va infratuzilmaning mavjudligi);

texnologik uskunalarning zamonaviy texnologik talablarga muvofiqligi, investitsiya loyihasida xalqaro standartlarga muvofiq bo'lgan boshqarish tizimining mavjudligi;

investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun zarur mablag'ning yetarliligi.

Investitsiya buyurtmanomalarini ko'rib chiqishda erkin iqtisodiy zona hududida tayyor mahsulot ishlab chiqarishda xom ashyo va yarim tayyor mahsulotlarni bosqichma-bosqich texnologik qayta ishlashni ko'zda tutuvchi, eksportga mo'ljallangan va import o'rnini bosadigan va raqobatbardoshli mahsulotlar ishlab chiqarishning to'liq sikli ta'minlanishini nazarda tutadigan,

shuningdek,] xodim sifatida O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini ishga jalb etuvchi loyihalarga ustunlik beriladi.

Ma'muriy kengash investitsiya buyurtmanomalarini Direksiya tomonidan kiritgan kundan boshlab 5 ish kuni mobaynida ko'rib chiqadi va:

erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiya loyihasini joylashtirish mumkinligi yoki tadbirkorlik subyektiga erkin iqtisodiy zona qatnashchisi maqomini berish, yer uchastkasini yoki bo'sh turgan va nafaol binoni ajratib berish, ularning umumiy maydoni va joylashgan joyini ko'rsatgan holda;

aniq va asoslangan mulohazalar hamda kamchiliklarni ko'rsatgan holda taqdim etilgan hujjatlarni puxtalashtirish zarurligi;

erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiya loyihasini amalga oshirishning maqsadga muvofiq emasligi to'g'risida qaror qabul qiladi.

Investorlar tomonidan investitsiya buyurtmanomalarini taqdim etish va ularning Direksiyalar va ma'muriy kengashlar tomonidan ko'rib chiqilishi elektron tarzda amalga oshirilishi mumkin.

Investitsiya buyurtmanomasini ko'rib chiqish jarayonida ma'muriy kengash a'zolari tomonidan investorning o'zi to'g'risida noto'g'ri ma'lumotlar taqdim etganligidan dalolat beruvchi holatlar aniqlansa, uning investitsiya buyurtmanomasini ko'rib chiqish to'xtatiladi va investorga asoslangan xulosa yuboriladi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatga olish munosabatlarini tartibga solishda har bir erkin iqtisodiy zonada dastlab hududga xorijiy va milliy investiyalarni jalb qilishni rag'batlantirish maqsadlaridan kelib chiqqan holda ro'yxatdan o'tkazish jarayonlari soddalashtirilganligini ko'rishimiz mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish tajribasi takomillashgan xorijiy mamlakatlar, xususan Hindiston, Xitoy, Bangladesh kabi davlatlarning tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, ularning aksariyatida erkin iqtisodiy zona hududida yuridik shaxslarni ro'yxatga olish va tegishli faoliyatni amalga oshirishga ruxsatnoma berish tartiblari, erkin iqtisodiy zona hisoblanmagan hududlar qonunchiligidan farq qiladi. Ularda xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantirish

maqsadida odatda erkin iqtisodiy zonalar hududida tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatga olishning soddalashtirilgan tartibi qo'llanilishini qayd etish o'rinlidir.

Shu bilan birga, erkin iqtisodiy zonalar hududida tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatdan o'tkazishda majburiy talablar ham belgilanishi mumkin. Ular jumlasiga tadbirkorlik subyekti ustav kapitalining minimal miqdorini belgilash, aksionerlar soniga qo'yiladigan talablar kabilarni kiritish mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatga olishga doir Birlashgan Arab Amirliklarining tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, erkin iqtisodiy zonalarda qatnashchilarni ro'yxatdan o'tkazish, erkin iqtisodiy zonalar direksiyasi tomonidan amalga oshiriladi. Erkin iqtisodiy zonalar hududidagi tadbirkorlik subyektlariga quyidagi imtiyozlar taqdim etiladi:

1. To'liq xorijiy kapital ishtirokidagi tadbirkorlik birlashmalari tashkil qilish;

2. Mazkur tadbirkorlik subyektlari faoliyatini import va eksport soliqlaridan ozod qilish;

3. Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchisi sifatida ro'yxatdan o'tgan tadbirkorlik subyektlari faoliyatini korporativ soliqlardan 15 yilga to'liq ozod qilish;

4. Erkin iqtisodiy zona hududida faoliyat ko'rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari xodimlarini daromad solig'idan ozod qilish.

Shu bilan birga, Birlashgan Arab Amirliklarida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar hududida tadbirkorlik subyekti sifatida ro'yxatdan o'tish uchun bir qator talablar belgilanishi mumkin. Masalan, ro'yxatdan o'tayotgan tadbirkorlik subyekti ustav kapitalining minimal miqdori 15 mingdan 250 ming dollargacha tashkil qilishi kerak. Ushbu miqdordagi pul summasi ro'yxatdan o'tayotgan vaqtda erkin iqtisodiy zonalar direksiyasi tomonidan belgilangan tegishli bankka taqdim qilinadi hamda ro'yxatdan o'tish jarayoni tugagunga qadar bankda saqlanadi.

Aksariyat davlatlar erkin iqtisodiy zonalar hududida tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatga olish jarayoni va u bilan bog'liq protseduralar, xorijiy xo'jalik yurituvchi subyektlar va milliy investitsiyalar ishtirokidagi subyektlar uchun farqlanadi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida faoliyat ko'rsatish istagida bo'lgan subyektlarni ro'yxatga olish quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

1. Kompaniyaning nomini tasdiqlash. Aksariyat erkin iqtisodiy zonalarda ro'yxatdan o'tayotgan kompaniyalarning nomi ingliz tilida va erkin iqtisodiy zona joylashgan davlatning milliy tilida yozilishini ta'kidlash o'rinlidir (masalan, XXRning Shanxay shahri hududidagi erkin iqtisodiy zonasida "Shanghai King Yee Investment Management Limited Company" nomli tadbirkorlik subyekti).

2. Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchisi tomonidan amalga oshirilishi rejalashtirilgan tijorat faoliyatini tasdiqlash. Ushbu jarayon odatda tegishli sertifikatlarning zona ma'muriyati tomonidan berilishidan iborat. Tadbirkorlik faoliyati sohasida ruxsat berish protseduralari (tartib-taomillari) ham ayni ushbu bosqichda amalga oshirilishini ta'kidlash o'rinlidir. (aksariyat davlatlarda Food Circulation Certificate, Medical License, Logistic License, Road Transportation Certificates, Liquor Wholesale and Distribution License kabi ruxsat beruvchi hujjatlar amal qiladi).

3. Erkin iqtisodiy zona ma'muriyati tomonidan tadbirkorlik subyektini ro'yxatga olish, ularga tadbirkorlik litsenziyalarini berish.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Nizomga asosan, erkin iqtisodiy zona qatnashchisi bo'lmagan xo'jalik yurituvchi subyektlar erkin iqtisodiy zona hududida faoliyatni qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshirish huquqiga ega.

Erkin iqtisodiy zona qatnashchisi maqomidan mahrum etishga erkin iqtisodiy zona Ma'muriy kengashining qarori bilan yoki sud tartibida yo'l qo'yiladi.

Shuningdek ta'kidlash o'rinliki, erkin iqtisodiy zona hududidagi faoliyat bilan bog'liq nizolar O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga va investitsiyalash to'g'risidagi bitimlarga muvofiq hal etiladi.

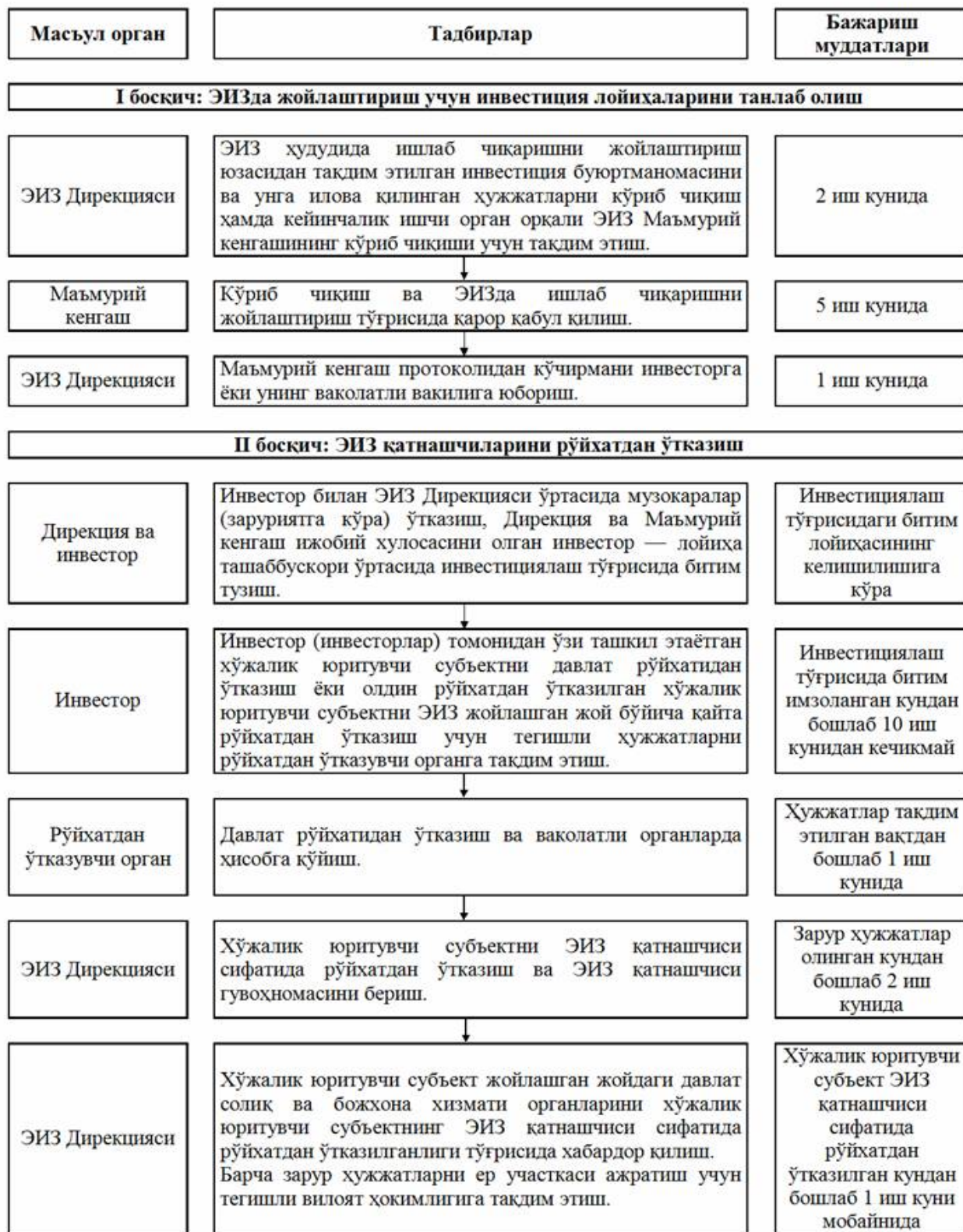
Erkin iqtisodiy zonalar hududidagi yer uchastkalari to'g'ridan-to'g'ri tegishli viloyatlar ma'muriy kengashlari tasarrufida bo'ladi va erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga belgilangan tartibda beriladi.

Direksiyalar ma'muriy kengashlar qarorlari va ishlab chiqilgan erkin iqtisodiy zonalar bosh rejasi asosida ma'qullangan investitsiya loyihalarini joylashtirishni, birinchi navbatda, faoliyat yuritmayotgan, bo'sh turgan bino, inshootlar va qurilishi tugallanmagan obyektlar negizida va muhandislik infratuzilmasi mavjud hududlarda amalga oshiradi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish va erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish

SXEMASI

28. Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini tashkil qilish masalalari

---

Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishni tashkillashtirish munosabatlari o'z ichiga, mazkur hududlarda turli infrastruktura obyektlarini tashkil qilish, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda ko'maklashuvchi turli xizmat ko'rsatish tarmoqlari (banklar, sug'urta va konsalting xizmatlari va hokz.) ni tashkil qilishdan iborat.

Erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilish jarayonida birinchi navbatda mazkur hududlarni davlatning asosiy hududidan ma'muriy chegaralar vositasida ajratish tadbirlari amalga oshirilishini ko'rishimiz mumkin. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 21-sonli qarorining 7 – bandida O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga "Navoiy" erkin iqtisodiy zona direksiyasining ustav fondini respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan 2008-yilgi Investitsiya dasturi bo'yicha tejalgan pul mablag'lari hisobidan shakllantirish, ularni maqsadli ravishda "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi hududi atrofini perimetr bo'yicha xalqaro normalarga muvofiq to'siq bilan o'rashga;

tashqi muhandislik kommunikatsiyalari, shu jumladan, suv ta'minoti, gaz ta'minoti, elektr ta'minoti va kanalizatsiya kommunikatsiyalari keltirishga; Ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadigan xarajatlar smetasi doirasida "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi ta'minotiga yo'naltirish ta'kidlangan¹.

Mazkur shakldagi yo'riqnomalar "Jizzax" va "Angren" erkin iqtisodiy zonalarini faoliyatini tashkil qilish to'g'risidagi Vazirlar Mahkamasining qarorlarida ham ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini tashkil qilish tadbirlarining huquqiy asoslari - erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan maxsus (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish to'g'risidagi

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Navoiy" erkin-industrial – iqtisodiy zonasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 21-son Qarori. "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2009 yil, 5-son, 40-modda.

farmonlari, erkin iqtisodiy zonalar ustavi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari) va umumiy normativ-huquqiy hujjatlardan iborat.

Erkin iqtisodiy zonalarda infrastruktura obyektlarining samarali tashkillashtirilmaganligi mazkur hududlar iqtisodiyoti va infrastrukturasini rivojlanmasligiga sabab bo'ladi. Bu o'z navbatida erkin iqtisodiy zonalarga yo'naltirilgan to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar daromad darajasi ham pasayishiga sabab bo'ladi. Avtomobil, temir yo'llarining rivojlanmaganligi, portlarning ta'mirlanmaganligi erkin iqtisodiy zonalardan eksport qilinayotgan mahsulotlar tannarxining ortishiga va tovarlarni realizatsiya qilish muddati kechikishiga sabab bo'ladi. Bularning barchasi erkin iqtisodiy zonalarga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar kirib kelishiga to'siq bo'luvchi omillardir.

Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari – milliy va xorijiy xo'jalik yurituvchi subyektlarga (xorijiy investorlar) teng miqdorda imtiyozlar taqdim etiladi. Ammo xorijiy tajriba ko'pchilik davlatlarda milliy investorlar faoliyatiga shartlar va cheklovlar joriy etganligini ko'rish mumkin. Ular:

- ishlab chiqarilgan mahsulotlarning deyarli barchasini eksportga yo'naltirish (kamida 90 %);

- milliy investorlar bilan faqat istiqbolli va aniq belgilangan sohalarda (mashinasozlik) qo'shma korxonalar tuzish;

- ichki bozorda mahsulotlar sotishni cheklash.

Erkin iqtisodiy zonalarda tijorat banklarini tashkil qilish faoliyati ham alohida ahamiyatga ega bo'lib, erkin iqtisodiy zonalarda 100 % xorijiy kapital ishtirokidagi tijorat banklari tashkil etilishi mumkin. Aksariyat davlatlarning mazkur sohadagi amaliyoti xorijiy kapital ishtirokidagi tijorat banklari tashkil etishni rag'batlanirishini ham ta'kidlash o'rinlidir.

Tijorat banklari tashkil etilishini rag'batlantirish maqsadida zonalarida banklar ustav kapitali qiymati pasaytiriladi. MDH davlatlarida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalarida tijorat banklari ustav kapitalining qiymati, asosiy davlat hududidagi qiymatdan 10 baravargacha past miqdorda belgilangan (masalan, Belarus Respublikasi bank qonunchiligida). Bundan tashqari erkin iqtisodiy zonalarida tijorat banklari, ular tomonidan qabul qilingan

xorijiy valyutadagi vositalar bo'yicha majburiy zahira fondlari tashkil qilish majburiyatidan ozod qilinadi.

Erkin iqtisodiy zonalarda tashkil qilingan tijorat banklari, shuningdek uning hududidan tashqarida filliallar ochish vakolati beriladi. Shuningdek, ushbu banklarning rahbarlari xorijiy fuqarolar bo'lishiga ham yo'l qo'yiladi.

Shu bilan birga erkin iqtisodiy zona hududida norezident xorijiy banklarning filiallari, vakolatxonolari, sho'ba banklarini ochishga yo'l qo'yiladi. Shuningdek ushbu banklarga qimmatbaho metallar bilan valyuta operatsiyalarini amalga oshirish, jismoniy shaxslardan omonatlar va depozitlar qabul qilish, zona norezidentlariga ham bank xizmatlarini ko'rsatish huquqini beruvchi litsenziyalar taqdim qilinishi mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalarda tijorat banklari tashkil etishni rag'batlantirish infrastrukturasiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish, zona hududini rivojlantirish kabilardan iborat.

Ushbu banklar faoliyatining asosiy yo'nalishlari – mijozlarga hisob-kitob, valyuta konvertatsiyasi va moliyaviy xizmatlarni ko'rsatish kabilardir. Ammo erkin iqtisodiy zonalarda tijorat banklarining investitsiyaviy aktivligi real iqtisodiy sektorning likvidligi va to'lovga qodirni saqlash bilan bog'liq bir qator muammolarga duch kelishi mumkin. J. Koreya, Xitoy davlatlarining mazkur sohadagi tajribalari shularni ko'rsatadi, erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarining kredit resurslariga ehtiyoji har doim yuqori bo'ladi. Bu ularning shaxsiy aylanma mablag'lari etarli emasligi, to'lovga qobiliyatsizligi bilan izohlanadi. Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarining mazkur ehtiyoji faqatgina tashqi moliyaviy resurlarni zona hududiga jalb qilish vositasidagina hal qilinishi mumkin. Demak tijorat banklari, xususan xorijiy kapital ishtirokidagi banklar erkin iqtisodiy zonalar faoliyati rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Janubiy-sharqiy Osiyo va Markaziy Osiyo davlatlari mazkur muammoni hal qilish maqsadida erkin iqtisodiy zonalar hududida rivojlanish banklarini tashkil qilish siyosatini qo'llaganligini ta'kidlash o'rinlidir. Ularning faoliyati xo'jalik yurituvchi subyektlari faoliyatini investitsiyaviy kreditlashga yo'naltirilgan.

Erkin iqtisodiy zonalarda rivojlanish banklari faoliyati erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirish maqsadida ular faoliyatini moliyalash va zonalarini rivojlantirishga qaratilgan turli loyihalarni amalga oshirishga yo'naltirilgan. Shu sababli rivojlanish banklari va erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirish dasturlari o'rtasida o'zaro bog'liqlik mavjud bo'lishi kerak. Mazkur banklar zonalar faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan loyihalarni mustaqil tanlash imkoniga ham ega bo'ladi.

Erkin iqtisodiy zonalar rivojlanish banklarining boshqa tijorat banklaridan farqlari - investitsiya loyihalarini mustaqil tanlash hamda loyihaning iqtisodiy foydaliligini iqtisodiy baholash imkoniyatining mavjudligi. Ya'ni xo'jalik yurituvchi subyektga kredit resurslari berish jarayonida mazkur bank birinchi navbatda kredit oluvchining moliyaviy ahvolini emas, balki loyihaning maqsadi va sifatligini tekshiradi. Mazkur loyihalarni kreditlash tavakkalchiligini kamaytirish maqsadida rivojlanish banki loyihaning moliyaviy va iqtisodiy samaradorligini baholashi kerak. Bu yangi ishlab chiqarish sohalarini investitsiyalash tavakkalchiligini kamaytirishda ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Mazkur banklar erkin iqtisodiy zona rezidentlariga bozor qiymatidan past foizlarda uzoq muddatli kreditlar taqdim qiladi. Shuningdek mazkur bank bank vositasida zona qatnashchilari maqsadli tashqi moliyaviy resurslarni (xorijiy investitsiyalar, kreditlar) jalb qilish imkoniga ega bo'ladilar. Chunki rivojlanish bankining mazkur loyihalarni moliyalashtirishi, xorijiy investorlarning ushbu loyihalar samaradorligiga nisbatan ishonchini oshiradi. Ularning kapital yo'qotish bilan bog'liq tavakkalchiligini kamaytiradi.

Bundan tashqari mazkur banklar xorijiy moliyaviy tashkilotlar tomonidan zona hududiga kreditlar shaklidagi moliyaviy resurslar ajratishida vositachi rolini o'ynaydi.

3§. Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiradigan subyektlarga qo'yiladigan talablar

---

Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risidagi nizomga asosan, erkin iqtisodiy zonalar qatnashchisi bo'lmagan xo'jalik yurituvchi subyektlar erkin iqtisodiy zonalar hududida faoliyatni qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshirish huquqiga ega.

Aksariyat davlatlar erkin iqtisodiy zonalar qonunchiligida tijorat subyektlariga bir qator talablar qo'yilgan bo'lib, ushbu talablar o'z xodimlarga qulay mehnat sharoitlari yaratish, ijtimoiy himoya siyosatini amalga oshirish va hokz. Shuningdek ayrim davlatlar erkin iqtisodiy zonalarida ayol xodimlarga tegishli mehnat sharoitlarini yaratishga doir talablar ham bo'lishi mumkin.

Bu borada Bangladesh Respublikasi eksport iqtisodiy zonolari tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, ushbu hududlarda o'rnatilgan tartiblar xorijiy investitsiyani jalb qilishda bir qator to'siqlarni vujudga keltiradi. Xususan, erkin iqtisodiy zonalarda er maydoni narxi yuqori, Bangladesh erkin iqtisodiy zonalar ma'muriyati tomonidan ushbu hududlarda faoliyatni amalga oshirishni istayotgan firmalarga erlarni 30 yilga ijaraga berish, 2000 m² hajmda er ajratish kabilardan iborat¹.

Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish shakllari-erkin iqtisodiy zonalar hududida tadbirkorlik faoliyatini tashkiliy jihatdan qaysi shaklda amalga oshirish xususida turlicha qarashlar mavjud. Aksariyat erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik faoliyati milliy va xorijiy investitsiyaning o'zaro qo'shilishi yoki faqat xorijiy investitsiya ishtirokida tashkil etilgan qo'shma korxona shaklida amalga oshiriladi. Erkin iqtisodiy zonalar hududida milliy va xorijiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini bojxona va soliq to'lovlaridan butunlay ozod etgan holda, qo'shma korxona shaklida tashkiliy ro'yxatdan o'tkazish – erkin iqtisodiy zonalar hududiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning muhim vositasidir. Bunda xorijiy tadbirkorlik subyektlari, asosan ishlab chiqarish faoliyatini funksional ta'minlash va xom ashyo etkazib berish sohalarida investitsiya kiritadilar.

---

¹ World Bank. 2009. Doing Business 2010: Country Profile for Bangladesh, Comparing Regulation in 183 Economies. Washington, DC: World Bank.

Jumladan bu borada xorijiy mamlakatlar tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, 1990-2000 yillarda xorijiy investorlar uchun Gong-Kongda o'zlarining nomiga tadbirkorlik tashkilotini ochish bilan bog'liq harakatlarini amalga oshiradilar.

Aksariyat erkin iqtisodiy zonalarda yer uchastkalari davlatga tegishli bo'lib, ular sotilishi mumkin emas.

4§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini moliyalashtirish manbalari

---

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini moliyalashtirish manbalari quyidagilardan iborat:

- erkin iqtisodiy zonalar rezidentlari-korxonalarining shaxsiy vositalari;

- bank kreditlari (qisqa va uzoq muddatli);

- davlat byudjeti vositalaridan ajratmalar (davlat kreditlari va subsidiyalar shaklida);

- mahalliy byudjet vositalari;

- qimmatli qog'ozlar chiqarishdan o'zlashtirilgan vositalar;

- zona ma'muriyatining tijorat faoliyatidan olingan daromadlar;

- qonun hujjatlari bilan ta'qiqlanmagan xalqaro tashkilotlarning moliyaviy mablag'lari.

Erkin iqtisodiy zonalar hududining kompleks rivojlanishini ta'minlash – zonalar moliyaviy mablag'larini markazlashtirilishini talab qiladi. Aksariyat xorijiy davlatlar erkin iqtisodiy zonalar shu maqsadda rivojlanish fondlarini tashkil qilganligini ko'rishimiz mumkin. Fond zona ma'muriyati tomonidan tashkil qilinadi.

Rivojlanish fondi mablag'lari quyidagilardan shakllantiriladi:

- markaziy byudjetdan tegishli tartibda tabiatni muhofaza qilish dasturlari va istiqbolli loyihalarni amalga oshirish, shuningdek erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini rivojlantirish uchun maqsadli tarzda ajratilgan mablag'lar;

- erkin iqtisodiy zona xo'jalik yurituvchi subyektlarining erkin iqtisodiy zonalar kiritgan investitsiyalari;

- bank kreditlari;

- soliq kreditlari;

- zona Ma'muriyatining faoliyati natijasida olingan daromadlar va hokz.

Rivojlanish fondi mablag'lari quyidagilarga yo'naltiriladi:

zona infrastruktura obyektlarini moliyalashtirish;

marketing faoliyati;

investorlarga haq evaziga ko'rsatiladigan axborot, marketing, huquqiy va reklama xizmatlari;

investorlarga maqsadli investitsiyalash loyihalari va kooperativ aloqalarni o'rnatish bo'yicha ma'lumotlar bazasini yaratish;

erkin iqtisodiy zona imidjini yaratishga doir va axborot va reklama faoliyatiga.

Erkin iqtisodiy zonalar daromadlari quyidagilardan iborat bo'ladi:

xo'jalik yurituvchi subyektlari tomonidan to'lanadigan ijara to'lovlari;

xo'jalik yurituvchi subyektlarga soliq va boj to'lovlari bo'yicha imtiyozlar berish natijasida olinadigan qo'shimcha daromadlarining 50 % ini zona hisobiga o'tkazishdan;

zona Mamuriyatining xo'jalik yurituvchi subyektlarga ko'rsatadigan pullik xizmatlari natijasida olinadigan daromadlari.

Erkin iqtisodiy zonalarining o'zini-o'zi moliyalash faoliyati xususida to'xtaladigan bo'lsak, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tashkil qilish va moliyalashda davlat moliya resurslari cheklanganligidan kelib chiqib (ayniqsa rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyoti), erkin iqtisodiy zonalarining o'zini-o'zi moliyalash faoliyati aksariyat davlatlarda rag'batlantiriladi. Erkin iqtisodiy zonalarining o'zini-o'zi moliyalashi – zona faoliyatini tashkil qilishga zarur bo'ladigan zaruriy infrastruktura obyektlarini qurishda moliyaviy resurlar birinchi navbatda zona ichida topiladigan mablag'lar hisobidan qoplanishi kerak. Shu bilan birga davlat moliya mablag'lari ham iqtisodiy zonalarining dastlabki faoliyatini tashkil etishda muhim ahamiyatga ega.

Ushbu masala yuzasidan xalqaro miqyosda 2 xil yo'nalish mavjud:

1) zona faoliyatini uning hududining byudjet mablag'lari hisobidan qoplash;

2) erkin iqtisodiy zona faoliyatini erkin iqtisodiy zona hududiga jalb qilinayotgan korxona, tashkilot, kompaniyalar hisobidan moliyalashtirish.

Zona hududi byudjet mablagʻlari: boj toʻlovlari; soliq va ijara toʻlovlari; erkin iqtisodiy zona qatnashchilariga elektroenergiya, suv, xom-ashyo va materiallar etkazib berish, kommunal xizmatlar koʻrsatish hisobidan olinadigan daromadlar; transport, sugʻurta kompaniyalari, yuk tashish tashkilotlari faoliyati natijasida olingan qoʻshimcha daromadlar; zona hududida yashovchi fuqarolarga koʻrsatiladigan xizmatlar (mehmonxona, tibbiyot, umumiy ovqatlanish xizmatlari) natijasida olinadigan qoʻshimcha xizmatlar.

Ammo faoliyat koʻrsatishining dastlabki bosqichida zona byudjet mablagʻlari uning hududida yangi sanoat komplekslarini va infrastruktura obyektlarini qurish, muhandislik-transport infrastrukturasini rekonstruksiya qilish va rivojlantirishga etarli boʻlmaydi.

Oʻz navbatida zona hududida faoliyatini boshlayotgan xoʻjalik yurituvchi subyektlarning daromadlari ham erkin iqtisodiy zonada ishlab chiqarish va ijtimoiy infrastruktura obyektlarini qurishni moliyalashtirishga etarli boʻlmaydi.

Aksariyat rivojlangan erkin iqtisodiy zonalar tajribasi mazkur holatlarda, tarkibiga aksiyadorlar sifatida zona xoʻjalik yurituvchi subyektlari, xorijiy investorlar va mahalliy davlat hokimiyati organi kiradigan aksiyadorlik jamiyatlari tashkil etish maqsadga muvofiqligini koʻrsatadi. Ushbu aksiyadorlik jamiyatining aksiyalari sotilishi natijasida mazkur moliyaviy manbalar toʻplanadi. Jamiyatda aksiyadorlar sifatida mahalliy davlat hokimiyati organi, zona rezidentlari, shuningdek xorijiy investorlar ham boʻlishi mumkin.

Mazkur shakl dastlab Polsha hududida tashkil etilgan “Varshava” va “Milashevich-Terespolskiy” erkin iqtisodiy zonalarda qoʻllanilgan. Lekin unda zona infrastrukturalarini tashkil qilishda xorijiy investorlar ishtiroki koʻzda tutilmagan. Ammo bizning fikrimizcha zona infrastruktura obyektlari qurilishini moliyalashtirishda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish zona faoliyati rivojlanishini tezlashtiradi.

Soliq kreditlari taqdim qilish asosida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini moliyaviy ragʻbatlantirish xususida toʻxtaladigan boʻlsak, soliq kreditlari - erkin iqtisodiy zonalar xoʻjalik yurituvchi subyektlarining foyda soligʻi zona toʻlash asosida, zona moliyaviy resurslarini takomillashtirishdan iborat. Soliq kreditlari odatda 5 yil

muddatga berilib, iqtisodiy zona tomonidan keyingi 5-10 yil muddatga qaytarilishi belgilanadi. Masalan, MDHga a'zo Belarus Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatadigan "Naxodka" erkin iqtisodiy zonasiga hukumat tomonidan mazkur tartibdagi kreditlar taqdim etilganligin qayd qilishimiz mumkin.

Mavzu bo'yicha nazorat savollari:

- 1. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini moliyalashtirish manbalari xususida to'xtaling?*
- 2. O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatuvchi tadbirkorlik subyektlariga soliq kreditlari taqdim qilish tartibi qanday?*
- 3. Erkin iqtisodiy zonalarda xo'jalik faoliyatini amalga oshiradigan subyektlarga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?*
- 4. Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini tashkillashtirish masalalari nimalardan iborat?*
- 5. Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatdan o'tkazish tartibi?*
- 6. Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchisi maqomidan mahrum etish tartibini tushuntiring?*

Mavzu bo'yicha kazuslar:

---

1. «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasining "Roison" QK qatnashchisi ishlab chiqarish uchun o'z tovarlarini «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasining boshqa qatnashchisi "Alfa Sordination" MCHJga berdi hamda bojxonada rasmiylashtirish uchun yig'imlardan tashqari bojxona to'lovlarini to'ladi, lekin bu holda ushbu tovarlarni bojxonada rasmiylashtirish ularning eski egasi uchun amalga oshirildi. Bu holat yuzasidan Direksiya e'tiroz bildirib, tovarlarni qaytadan rasmiylashtirishni talab qildi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

2. "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasida tashkil etilgan xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxona qayta tashkil etilib o'z faoliyatini davom ettira boshladi. Soliq organi ushbu yuridik shaxsdan mol-mulk solig'ini undirgan. YUridik shaxs esa huquqiy voris sifatida "CHet el

investorlarining huquqlarining kafolatlari va ularni himoya qilish chora tadbirlari to'g'risidagi" qonunda belgilangan kafolatlanish huquqiga ega ekanligini sabab qilib soliq organining harakatini noqonuniy deb topishni so'rab sudga murojat qilgan.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

3. Ustav jamg'armasida xorijiy investorning ulushi bo'lgan yuridik shaxs O'zbekiston hududida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonaga tovarlar olib kirdi. Bojxona rasmiylashtiruvi chog'ida bojxona organlarining talabiga ko'ra qo'shilgan qiymat solig'ini to'ladi. Korxona hukumat qaroriga muvofiq tashkil etilganini, 3 yilgacha soliqlardan va bojxona to'lovlaridan, import qilinadigan tovarlarga qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha imtiyozga ega ekanini sabab sifatida keltirib noqonuniy undirilgan qo'shimcha qiymat solig'ini qaytarib berishni so'rab sudga murojaat qildi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

4. "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasi qatnashchisi bojxona organlariga erkin bojxona rejimiga muzlatkich ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan asbob uskunalar olib kirish yuzasidan ariza berdi va arizada olib kiriladigan asbob uskunalar ro'yxatini taqdim etdi. Tovarlarni olib kirayotgan paytda ishtirokchi tomonidan ushbu ro'yxatga kiritilmagan asbob - uskunalar ham mavjud ekanligi aniqlandi. Bojxona organlari ushbu asbob uskunalarni erkin bojxona rejimiga joylashtirishdan bosh tortdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

5. «Navoiy» erkin iqtisodiy zonasida ro'yxatga olingan xo'jalik yurituvchi subyekt "DELL" kompaniyasi O'zbekistonga eksportga yo'naltirilgan mahsulot ishlab chiqarish maqsadida asbob-uskunalar olib kelayotgan vaqtida bojxona xodimlari ushbu uskunalarni bojxona rasmiylashtiruvi uchun yig'implarni talab qilishdi. "DELL" kompaniyasi esa «Navoiy» erkin iqtisodiy zonasida ro'yxatga olingan xo'jalik yurituvchi subyekt sifatida barcha bojxona to'lovlaridan ozod etilganlini va bu yig'implarni to'lamasligini aytdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

6. «Navoiy» erkin iqtisodiy zonasida ro'yxatga olingan xo'jalik yurituvchi subyekt "Solgate" LLC O'zbekistonning ichki bozorlarida sotish uchun mo'ljallangan tish pastalarini ishlab chiqarish maqsadida mamlakatga xom ashyo va materiallar olib kelayotgan vaqtida bojxona qo'mitasi organi tomonidan ushbu xom ashyo va materiallar uchun belgilangan stavkalarining 50 foizi miqdorida bojxona to'lovlarini talab qilishdi. "Solgayt" LTD. Bojxona qo'mitasidan ushbu to'lovlarni to'lashi uchun 20 kun muddat berishini ilimos qildi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

7. Rossiya Federatsiyasi korxonasi "Jizzax" erkin iqtisodiy zonasida investor hisoblanadi. Investitsiya hajmi to'rt million dollarni tashkil etib, 3 yilga imtiyozlar berildi. "Jizzax" erkin iqtisodiy zonasi Ma'muriy kengashi ushbu korxonasiga talabnoma bilan murojaat qilib, investitsion faoliyatdan olinadigan foyda haqida ma'lumot so'radi. Korxona ushbu ma'lumotni berishdan voz kechdi. Ma'muriy kengash sudga murojaat qilib, rossiyalik investorni tegishli ma'lumot berishga majbur qilish va olinadigan foydaning 60%ni investitsiya korxonasiga reinvestitsiya qilishga majbur qilishni so'radi. Korxona, o'z navbatida, imtiyoz berilgan muddat reinvestitsiya qilish uchun etarli emasligini ta'kidladi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

Mavzu bo'yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Nizom. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 16 yanvardagi 29-sonli qarori bilan tasdiqlangan.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 26 oktyabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-4853-sonli Farmoni.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarori.

4. “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi”//O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrdaqi “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nukus-farm”, “Zomin-farm”, “Kosonsoy-farm”, “Sirdaryo-farm”, “Boysun-farm”, “Bo‘stonliq-farm” va “Parkent-farm” erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to‘g‘risida”gi farmoni. “Xalq so‘zi” gazetasining 2017 yil 5 maydagi 89 (6783)-sonida e‘lon qilingan.

6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 maydagi “Investitsiya loyihalari o‘z vaqtida va sifatli amalga oshirilishi uchun loyihalar tashabbuskorlari bo‘lgan tashkilotlarning mas‘uliyatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 285-sonli qarori.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 martdagi “Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to‘g‘risida” PQ–2836-son qarori.

8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi Nizom.

9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar hududida soliqlar va bojxona to‘lovlari bo‘yicha imtiyozlarni qo‘llash tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.

10. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish hamda erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.

11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirishlar kiritish, shuningdek ba’zi qarorlarini o‘z kuchini yo‘qotgan deb hisoblash to‘g‘risida (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2016 yil 26 oktyabrdaqi PF-4853-son farmoni.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 31 martdagi “O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo‘yicha davlat qo‘mitasini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF-4996-sonli farmoni. Ushbu Farmon “Xalq so‘zi” gazetasining 2017 yil 1 apreldagi 65 (6759)-sonida e‘lon qilingan.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 martdagi “Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to‘g‘risida”gi PQ-2836-sonli qarori.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 5 oktyabrdagi “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta‘minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 4848-sonli farmoni.

Mavzuga doir ilmiy manbalar

---

1. K.R. Gupta. Special Economic Zones: Issues, Laws and Procedures. Atlantic publishers&distributors (P) LTD, 2008. 725 p.

2. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development/The world bank 2011. 319 p.

3. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition.

4. Dobrogonov, F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.

5. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. ISBN 0-9547424-0-0.

6. Aggarwal A. 2004. “Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.

7. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454.

8. Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences. 2011 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street NW

9. Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development. The World Bank Group. 1818, H Street, NW. Washington, 2008. page 457.

10. "Review of Alexandra Harvey's 'The China Price: The True Cost of Chinese Competitive Advantage'" 254 (49). Publishers Weekly. December 2007. p. 45.

11. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454.

IV. Internet resurslar

---

1. www.papers.ssrn.com/
2. news.nur.kz/163693.html
3. www.sez-tpd.org.ua/

V bob. Erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruv munosabatlarini tartibga solish

---

Mazkur bobda talabalar erkin iqtisodiy zonalar boshqaruv organlari, erkin iqtisodiy zonalar ma'muriy kengashi, erkin iqtisodiy zona direksiyasi, boshqaruv organlari funksiyalari, erkin iqtisodiy zonalar Ma'muriy kengashi vakolatlari, erkin iqtisodiy zona direksiyasi vakolatlari xususida ma'lumotga ega bo'ladilar.

1§. Erkin iqtisodiy zonalar boshqaruv organlari va ularning vakolatlari

---

O'zbekiston Respublikasida 1996-2018 yillar davomida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga soladigan mustahkam qonunchilik va me'yoriy baza yaratildi, ularni rivojlantirish uchun xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb etishga ko'maklashadigan keng ko'lamli soliq va bojxona imtiyozlari hamda preferentsiyalar tizimi shakllantirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-avgust kunidagi "Erkin iqtisodiy zonalar samarali faoliyat ko'rsatishi uchun vazirliklar, idoralar va joylardagi davlat hokimiyati organlarini muvofiqlashtirishni kuchaytirish va ularning mas'uliyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga asosan, faoliyatining qayd etilgan yo'nalishlarini muvofiqlashtirish va kompleks ravishda hal etishni ta'minlash uchun O'zbekiston prezidentining Ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni muvofiqlashtirish bo'yicha Davlat maslahatchisi xizmati tarkibida erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha Davlat maslahatchisining birinchi o'rinbosari lavozimi joriy etildi.

Shuningdek, erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini faoliyatini muvofiqlashtirish masalalari bo'yicha umumiy soni 5 kishidan iborat sektor tashkil qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Davlat maslahatchisining birinchi o'rinbosari zimmasiga quyidagi asosiy vazifa va funktsiyalarni amalga oshirish mas'uliyati yuklandi:

- vazirlik va idoralar, xo‘jalik birlashmalari, joylardagi davlat hokimiyati organlari, tijorat banklari, EIZ direksiyasining erkin iqtisodiy zonalarining samarali faoliyat ko‘rsatishi va ularni rivojlantirish bilan bog‘liq masalalar bo‘yicha faoliyatini amaliy muvofiqlashtirishni ta‘minlashga doir kompleks tashkiliy chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- vakolatli vazirliklar, idoralar, xo‘jalik birlashmalari va joylardagi davlat hokimiyati organlari bilan hamkorlikda har bir erkin iqtisodiy zona va kichik sanoat zonalarini ixtisoslashtirish hamda istiqbolli rivojlantirishga oid yondashuvlar, tamoyillar va aniq dasturiy chora-tadbirlar ishlab chiqish;
- barcha davlat boshqaruvi organlari, nazorat qiluvchi organlar, tijorat banklarining erkin iqtisodiy zonalar hududida belgilangan alohida soliq, bojxona va valyuta tartib-taomillari qo‘llanilishi bo‘yicha huquqiy normalar va qonunchilik qoidalarining so‘zsiz bajarilishi, investitsiya loyihalarini jadal ilgari surish, byurokratik to‘siq va g‘ovlar bartaraf etilishini tizimli nazorat qilish;
- erkin iqtisodiy zona hududida investitsiya loyihalari amalga oshirilishini, erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi bo‘lgan xo‘jalik sub’yektlarining moliyaviy-xo‘jalik faoliyati samaradorligini muntazam monitoring qilish, vazirlik, idora, xo‘jalik birlashmalari, joylardagi davlat hokimiyati organlari, tijorat banklari, erkin iqtisodiy zona direksiyasining ular zimmasiga yuklatilgan vazifalarga muvofiq amalga oshirilayotgan ishlar xususida hisobotlarini doimiy eshitish.

Dastlab tashkil etilgan erkin port va savdo zonalarida hududiy boshqaruv – erkin iqtisodiy zona tarkibiga kiruvchi hududiy birlik (shahar, kanton va hk.) rahbari tomonidan lavozimiga tayinlanadigan maxsus mansabdor shaxslar tomonidan amalga oshirilgan. Ular erkin iqtisodiy zona qatnashchilarini ro‘yxatga olish, ular faoliyatidan boj va soliq to‘lovlarini undirish, zona hududida ommaviy tartibni saqlash faoliyati bilan shug‘ullangan.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyat xususiyatining o‘zgarishi va takomillashishi natijasida, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab erkin iqtisodiy zonalar boshqaruvini takomillashtirish zaruriyati vujudga keldi. Chunki erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining

rivojlanishi, xususan ular hududiga investitsiyalar kirib kelish darajasi aynan zona ma'muriyatining boshqaruv faoliyatiga bog'liq ekanligi ma'lum bo'ldi. Bundan tashqari erkin iqtisodiy zona boshqaruviga xorijiy investorlarni jalb qilish masalasi ham ushbu jarayonni tezlashtirdi.

Erkin iqtisodiy zonalar davlatning asosiy hududidan ma'muriy chegaralar vositasida ajratiladi. Davlat va xususiy boshqaruvga asoslangan erkin iqtisodiy zonalarining barchasida mustaqil boshqaruv organlari mavjud bo'ladi. Mazkur organlar erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini muvofiqlashtirish, erkin iqtisodiy zonalar hududida tashkiliy va operativ boshqaruv funksiyalarini amalga oshiradi. O'zbekiston Respublikasi hududida tashkil qilingan barcha erkin iqtisodiy zonalarda erkin iqtisodiy zona faoliyatini tezkor boshqarish - erkin iqtisodiy zona direksiyalarga yuklatilgan.

Erkin iqtisodiy zona Direksiyasi — erkin iqtisodiy zona faoliyatini tezkor boshqarish uchun tashkil etiladigan davlat unitar korxonasi shaklidagi yuridik shaxs hisoblanadi. Mazkur organ o'z vakolati doirasida quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

Ma'muriy kengashning qabul qilingan qarorlariga muvofiq erkin iqtisodiy zona qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazadi;

erkin iqtisodiy zonaning ma'muriy kengashi qarorlariga muvofiq investorlar bilan erkin iqtisodiy zona hududida investitsiyalash to'g'risida bitimlar, davlat mulkini nulgaga teng xarid qiymati bo'yicha sotish to'g'risida erkin iqtisodiy zona qatnashchilari bilan shartnomalar tuzadi;

erkin iqtisodiy zona hududida investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun xorijiy va mahalliy investorlarni qidiradi va jalb etadi;

ishlab chiqilgan erkin iqtisodiy zona bosh rejasi va Ma'muriy kengash qarori bilan ma'qullangan investitsiya loyihalarini joylashtiradi;

Direksiyada "yagona darcha" tamoyili asosida muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasi tarmoqlariga ulanish uchun zarur bo'lgan barcha ruxsatnomalarni berishni tashkil etadi;

belgilangan tartibda tanlab olingan investorlar tomonidan o'z zimmlariga qabul qilingan majburiyatlarning zarur tarzda bajarilishini tizimli nazorat qiladi, keyinchalik natijalarni ma'muriy kengashga taqdim etadi;

erkin iqtisodiy zona hududida joylashgan davlat mulki bo'lgan ko'chmas mulk obyektlarini o'ziga berilgan vakolatlar doirasida boshqaradi;

ekologik holatning yaxshilanishi ustidan nazoratni ta'minlaydi, shuningdek erkin iqtisodiy zona hududida joylashgan tarixiy-madaniy boyliklarning but saqlanishi uchun javob beradi;

erkin iqtisodiy zona faoliyatini tezkor boshqarish bo'yicha boshqa funksiyalarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatadigan erkin iqtisodiy zonalarda bevosita operativ boshqaruv funksiyalari erkin iqtisodiy zona direksiyasi tomonidan amalga oshiriladi. Direksiya davlat unitar korxonasi shaklida tashkil etiladi va yuridik shaxs hisoblanadi. Direksiyalar faoliyati ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadigan mustaqil byudjetining bir qismi, xarajatlar smetasi doirasida belgilangan tartibda ajratiladigan byudjet mablag'lari, shuningdek qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobiga moliyalashtiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 29-dekabrda "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar ma'muriy kengashi to'g'risida"gi nizomga asosan, **erkin iqtisodiy zona ma'muriy kengashi** erkin iqtisodiy zonalar faoliyatida tashkiliy va uslubiy rahbarlikni amalga oshiradi. U O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni bilan davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlar vakillaridan tuziladigan kollegial organdir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-aprelda 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi nizomga asosan, erkin iqtisodiy zona direksiyasi faoliyatini tezkor boshqarish uchun tashkil etiladigan davlat unitar korxonasi shaklidagi yuridik shaxs hisoblanadi.

Xorijiy davlatlarning erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish amaliyoti erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruvni tashkil etishning bir nechta turlari va shakllari mavjudligini ko'rsatadi. Jumladan Yevropa va janubiy-sharqiy Osiyo davlatlari hududida tashkil qilingan xususiy boshqaruvga asoslangan erkin iqtisodiy zonalarini - aksiyadorlik

jamiyati, kompaniyalar, xoldinglar shaklidagi tashkiliy-huquqiy shaklga aylantirilish asosida boshqarilishi amaliyoti takomillashgan.

Bunda erkin iqtisodiy zona ma'muriyati funksiyalari aksiyadorlik jamiyatiga o'tadi. Ushbu holatda zona qatnashchilari jamiyat boshqaruvida ishtirok etadilar. Erkin iqtisodiy zonalar daromadlaridan hissa oladilar. Uning faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish jarayonida ishtirok etish vakolatiga ega bo'ladilar. Masalan, Litva Respublikasi erkin iqtisodiy zonalarida boshqaruv davlat ishtirokidagi aksiyadorlik jamiyati tomonidan amalga oshiriladi. Bunda aksiyadorlik jamiyatining 51 % aksiyalari xususiy sektorga tegishli bo'ladi.

Erkin iqtisodiy zonalarda ushbu shakldagi boshqaruvning salbiy tomonlaridan biri aksiyadorlarning (qatnashchilar) erkin iqtisodiy zonalar infrastruktura obyektlari qurilishini moliyalashtirishda ishtirok etishini xohlamasligi bilan izohlanadi. Chunki tadbirkorlik subyektlari tayyor infrastruktura obyektlari mavjud bo'lgan hududlarga investitsiya kiritishga intiladilar.

Shu sababli Filippin orollari va boshqa bir qator Osiyo davlatlari erkin iqtisodiy zonalarida qurilish faoliyatini moliyalashtirishda ishtirok etgan investorlar faoliyati davlat tomonidan kompensatsiya to'lovlari vositasida qoplanishi amaliyoti mavjud.

Erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruvni tashkil qilishning ikkinchi shakli xoldinglar tomonidan zonalar boshqaruvi amalga oshirilishidir. Mazkur shaklda erkin iqtisodiy zona ma'muriyati xoldingga aylantiriladi va u zona qatnashchilari aksiyalaridan iborat bo'ladi. Xolding boshqaruvida hal qiluvchi ovozga erkin iqtisodiy zona ma'muriyati ega bo'ladi. Birinchi shakldan farqli ravishda xolding tarkibiga kiruvchi korxonalarning aksariyatini - davlat unitar korxonalari tashkil qiladi. Xoldinglar shaklidagi boshqaruvning ijobiy jihatlari - erkin iqtisodiy zonalar infrastrukturasini rivojlantirishda qo'shimcha mablag'larni izlab topish bilan izohlanadi.

Uning tarkibiga ikki turdagi davlat unitar korxonalari kiradi: 1) erkin iqtisodiy zona infrastrukturasini tashkil qiluvchi va unga xizmat ko'rsatuvchi korxonalar: kommunal korxonalar (energetika, suv bilan ta'minlash, transport kommunikatsiya xizmati va hk.) va qurilish-ta'mirlash tashkilotlari; 2) erkin iqtisodiy zonalar infrastrukturasini

takomillashtirishda xizmat ko'rsatuvchi korxonalar (pudrat tashkilotlari, qurilish tashkilotlari va hk).

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasining milliy qonunchilik hujjatlarida va erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining tahlili asosida, mamlakatimiz hududida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalarining asosiy boshqaruv organlari sifatida erkin iqtisodiy zonalar ma'muriy kengashi va erkin iqtisodiy zona direksiyasini ko'rsatish mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini muvofiqlashtirish va davlat tomonidan tartibga solish funksiyasi ma'muriy kengash tomonidan amalga oshiriladigan bo'lsa, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tezkor boshqarish Direksiya tomonidan amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi nizomga asosan, erkin iqtisodiy zonalar ma'muriy kengashi (ma'muriy kengash) - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni bilan davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlar vakillaridan tuziladigan kollegial organ hisoblanadi.

Erkin iqtisodiy zona direksiyasi ma'muriy kengashning qabul qilingan qarorlariga muvofiq erkin iqtisodiy zona qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazadi; erkin iqtisodiy zonaning ma'muriy kengashi qarorlariga muvofiq investorlar bilan erkin iqtisodiy zona hududida investitsiyalash to'g'risida bitimlar, davlat mulkini nulgaga teng xarid qiymati bo'yicha sotish to'g'risida erkin iqtisodiy zona qatnashchilari bilan shartnomalar tuzadi; erkin iqtisodiy zona hududida investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun xorijiy va mahalliy investorlarni qidiradi va jalb etadi; ishlab chiqilgan erkin iqtisodiy zona bosh rejasi va ma'muriy kengash qarori bilan ma'qullangan investitsiya loyihalarini joylashtiradi; Direksiyada "yagona darcha" tamoyili asosida muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasi tarmoqlariga ulanish uchun zarur bo'lgan barcha ruxsatnomalarni berishni tashkil etadi; belgilangan tartibda tanlab olingan investorlar tomonidan o'z zimmlariga qabul qilingan majburiyatlarning zarur tarzda bajarilishini tizimli nazorat qiladi, keyinchalik natijalarni ma'muriy kengashga taqdim etadi; erkin iqtisodiy zona hududida joylashgan davlat mulki bo'lgan ko'chmas mulk obyektlarini o'ziga berilgan

vakolatlar doirasida boshqaradi; ekologik holatning yaxshilanishi ustidan nazoratni ta'minlaydi, shuningdek erkin iqtisodiy zona hududida joylashgan tarixiy-madaniy boyliklarning but saqlanishi uchun javob beradi; erkin iqtisodiy zona faoliyatini tezkor boshqarish bo'yicha boshqa funksiyalarni amalga oshiradi.

Aksariyat xorijiy davlat iqtisodiy siyosatida, sanoatning eng muhim etakchi tarmoqlariga xususiy investorlarni jalb qilish va ularda nodavlat sektor ulushini kengaytirishga alohida e'tibor qaratilganligini ta'kidlash o'rinlidir. Erkin iqtisodiy zonalarda tashkiliy boshqaruvni takomillashtirish, boshqaruv organlariga erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan tashkiliy harakatlarni amalga oshirish vakolatini berishdan iborat.

Xorijiy davlatlar erkin iqtisodiy zonalarida ma'muriy boshqaruv - davlat boshqaruvi, xususiy sektor boshqaruvi yoki aralash boshqaruvga asoslanadi.

Mazkur mavzuni yoritishda Xitoy Xalq Respublikasining erkin iqtisodiy zonalarida samarali boshqaruvni tashkil etish bilan bog'liq amalga oshirilgan islohotlarini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur jarayonda dastlab Xitoy hukumati erkin iqtisodiy zonalarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan byurokratik to'siqlarni bartaraf etishni maqsad qilgan¹. Chunki erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilinayotgan dastlabki davrda Xitoy iqtisodiyotida rejali boshqaruv munosabatlari mavjud bo'lgan. Shuningdek erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish asosida hukumat, o'z tajribasida liberal boshqaruv munosabatlarini sinab ko'rish maqsadini ham amalga oshirgan.

Erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruv organlarining vakolatlari:

erkin iqtisodiy zona qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish va ularning reestrini yuritish;

erkin iqtisodiy zona rezidenti hisoblanmagan subyektlar hisobini yuritish;

ijara munosabatlarini tartibga solish;

erkin iqtisodiy zona ishtirokchilariga va boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlarga er uchastkalarini subijaraga topshirish;

yer uchastkalarini, shuningdek davlat mulki bo'lgan binolar va inshootlar ijarasi qiymatini belgilash;

---

¹ Pak J.D. The special economic zones of China and their impact on its economic development. 1997 year.

davlat mulki bo'lgan ko'chmas mulk obyektlarini boshqarish;
erkin iqtisodiy zonalarga joylashtirish uchun investorlarni tanlash, ularga tegishli guvohnomalar berish, investitsiyalash to'g'risidagi bitimlarning asosiy shartlarini belgilash;

erkin iqtisodiy zonalarda rezidentlarning faoliyat ko'rsatishi bilan bog'liq masalalar bo'yicha davlat boshqaruvi organlari va mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatini muvofiqlashtirish;

investorlar tomonidan o'z zimmasiga olingan majburiyatlar zarur tarzda bajarilishini nazorat qilish, erkin iqtisodiy zona hududida ishlab chiqarish infratuzilmasi qurilishi loyihalarini tasdiqlash, ishtirokchilar tomonidan qabul qilingan majburiyatlar bajarilmagan taqdirda investitsiyalash to'g'risidagi bitimlarni muddatidan oldin bekor qilish va boshqa harakatlarni amalga oshirishdan iborat.

Ushbu sohada G'arbiy Yevropa mamlakatlari tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, ularning aksariyatida erkin iqtisodiy zonalar hududidagi boshqaruv aksionerlik kompaniyasi shaklida tashkil etiladi. Jumladan, Kopengagen port zonasida tashkil etilgan aksionerlik kompaniyasi bir vaqtning o'zida hududda ma'muriy boshqaruv funksiyalarini ham amalga oshiradi.

Aksionerlik kompaniyasi ma'muriy boshqaruv funksiyalarini hukumat nazorati ostida amalga oshiradi. Maxsus huquqiy hujjat asosida tasdiqlangan vakolatlarga ko'ra, erkin port zonasi port hududidagi tovarlarni saqlash, ularni qadoqlash, baholash, qayta ishlash vakolatlariga ega. Mazkur faoliyatni amalga oshirish uchun tegishli vazirlikdan ruxsat olinishi kerak.

Fikrimizga ko'ra ushbu shakldagi boshqaruv faqat port zonolari hududida qo'llanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Maxsus industrial zonalar hududida ushbu shakldagi boshqaruvni joriy etish, hududda erkin iqtisodiy zona qatnashchilari o'rtasida o'zaro raqobatning pasayishiga olib keladi¹.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining rivojlanishi boshqaruv organlari faoliyatiga har tomonlama bog'liq. Bugungi kunda erkin iqtisodiy zonalarda ma'muriy-xo'jalik boshqaruvini tashkil etish turli xil usullarda amalga oshirilmoqda. Biroq barcha boshqaruv shakli erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga davlat tomonidan aralashuvlarni

---

¹ Special Economic Zones / Consortium for Economic Policy Research and Advice – Moscow : IET, 2007. – 247 p. : il.
– ISBN 978_5_93255_207_0 Agency CIP RSL

cheklash, “bir joy”, “yagona darcha” tamoyillari asosida, soddalashtirilgan tartibda boshqaruvni amalga oshirishga yo‘naltirilmoqda.

Ta’kidlash o‘rinliki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 avgustdagi “Erkin iqtisodiy zonalar samarali faoliyat ko‘rsatishi uchun vazirliklar, idoralar va joylardagi davlat hokimiyati organlarini muvofiqlashtirishni kuchaytirish va ularning mas’uliyatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3175-sonli qaroriga asosan, **erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini faoliyatini muvofiqlashtirish bo‘yicha maxsus idoralararo komissiya** tashkil qilindi. Mazkur komissiya faoliyatining asosiy yo‘nalishlari sifatida quyidagilar belgilandi:

erkin iqtisodiy zonalar faoliyat ko‘rsatishi va rivojlantirish bilan bog‘liq tashkiliy-texnik masalalarni hal etishda ularga amaliy yordam ko‘rsatish, erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiya loyihalarini amalga oshirish bo‘yicha vazirlik, idora, tijorat banklari, joylardagi davlat hokimiyati organlarining faoliyatini aniq muvofiqlashtirish, ular tomonidan byurokratizm va sansalorlikka yo‘l qo‘ymaslikka doir tezkor choralar ko‘rish, aybdor mansabdor shaxslarga nisbatan qat’iy javobgarlik choralari qo‘llashga oid takliflar kiritish;

erkin iqtisodiy zonalar faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan barcha tashkiliy masalalarni hal qilish, xorijiy investorlar tomonidan tushayotgan istiqbolli takliflar, shuningdek, erkin iqtisodiy zonalar hududida amalga oshirish uchun komissiyaga taklif etilayotgan muayyan loyiha takliflarini tezkor ko‘rib chiqish va kelishilgan qarorlar qabul qilish;

erkin iqtisodiy zonalar hududida loyihalarni amalga oshiradigan investorlar uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish, erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilari xo‘jalik subyektlari faoliyatini samarali tashkil qilish, ular tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarni eksportga etkazib berishni ko‘paytirishga qaratilgan qonunchilik va me‘yoriy-huquqiy hujjatlarni yanada takomillashtirishga doir takliflarni belgilangan tartibda taqdim etish;

loyihalarni amalga oshirishning barcha bosqichlarida, jumladan, loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, obyektlarni ishga tushirish va yakuniy maqsadga erishishda, ularni sifatli tashkil qilish, muvofiqlashtirish va monitoring qilish;

oʻrnatilgan muddatlarda ishga tushirilishiga toʻsqinlik qilayotgan sabablarni aniqlagan holda erkin iqtisodiy zonalar hududida amalga oshirilayotgan loyihalarni, shuningdek, erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilari xoʻjalik yuritish subyektlari moliya-xoʻjalik faoliyati samaradorligini doimiy monitoring qilish, ularga yuzaga keladigan masalalar va muammolarni hal etishda amaliy yordam koʻrsatish choralarini koʻrish;

erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilarini tashqi muhandislik ishlab chiqarish infratuzilmasiga oʻz vaqtida ulash va uning uzluksiz faoliyat koʻrsatishini taʼminlash ishlarini muvofiqlashtirish;

erkin iqtisodiy zonalar direksiyalari faoliyati ustidan amaliy nazorat oʻrnatish, direksiya rahbarlarining maʼqullangan investitsiya loyihalari amalga oshirilishi toʻgʻrisidagi hisobotlarini muntazam eshitish, zimmasiga yuklatilgan vazifa va funksiyalarni bajarishni taʼminlamagan vazirliklar, idoralar, xoʻjalik birlashmalari va erkin iqtisodiy zonalar direksiyasi rahbarlariga javobgarlik choralarini koʻrish haqida takliflar kiritish.

2§. Erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruvni amalga oshirish shakllari

---

Rivojlanayotgan xorijiy mamlakatlarda faoliyat ko'rsatadigan erkin iqtisodiy zonalarini boshqarish shakllarini umumiy ravishda ikki modelga ajratishimiz mumkin.

Birinchi modelda, bunda bir mamlakatdagi barcha erkin iqtisodiy zonalar nodavlat tarmoqdagi markaziy boshqaruv organi tomonidan boshqariladi. Masalan, Janubiy Koreya va Tayvan davlatlarida mazkur organ vazifasi erkin iqtisodiy zonalar industrial markazlarini boshqaradigan Sanoat mulkini boshqarish organi (Industrial Estate Administration) tomonidan amalga oshiriladi.

Ikkinchi modeldagi boshqaruvda esa, erkin iqtisodiy zonalar maxsus boshqarishga ixtisoslashgan organlarga bo'ysunadi. Odatda bunday organlar "erkin iqtisodiy zonalar ma'muriyati», «erkin iqtisodiy zonalar direksiyasi" kabi nomlar bilan atalishi mumkin. Qoidaga ko'ra bunday organlar erkin iqtisodiy zonalarining faoliyati yuzasidan tashqi savdo-sanoat vazirligi oldida javobgar hisoblanadi.

Erkin iqtisodiy zonalar boshqaruv organlarining o'zi ham turli xil tuzilishga ega. Masalan, Filippinda erkin iqtisodiy zonalarini boshqaruvchi organ Tashqi savdo va sanoat vaziri boshchilik qiladigan, mazkur vazirlikning investitsiyalar hamda savdo-sotiq masalalari bilan bog'liq bo'lgan faoliyat bilan shug'ullanuvchi 7 nafar vakildan iborat tarkibda tuziladi. Mazkur tarkibdagi boshqaruv apparati erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga rahbarlik qilish bilan bir qatorda, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yuqori davlat organlari tomonidan nazorat qilinishini, ularning faoliyatini muvofiqlashtirilishini ta'minlaydi.

Erkin iqtisodiy zonalarini boshqaruvchi organlarning vakolati ham turli davlatlarda turlichadir. Ba'zi davlatlarda erkin iqtisodiy zonalarining boshqaruv organiga keng vakolatlar berilgan bo'lib, jumladan, u investitsiya bitimlarini ko'rib chiqishi va tuzishi, erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchiligiga kirish yoki chiqishga ruxsat berish, erkin iqtisodiy zonalar hududida qurilish ishlarini amalga oshirish, moliyaviy resurslarini erkin iqtisodiy zonalar hududiga yo'naltirish asosida daromad olish, shuningdek, bank, sug'urta, transport,

ta'minot, omborxona xizmati kabi boshqa xizmat ko'rsatish sohalarini nazorat qilish vakolatiga ega.

Indoneziyada erkin iqtisodiy zonalarini boshqarish vakolatiga ega bo'lgan organning vakolati tor doirada bo'lib, ushbu organ erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari va vakolatli vazirliklar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni muvofiqlashtirib turish vakolatigagina ega bo'lib, erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarining o'zi investitsiya bitimlarini tuzishi, erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchiligiga kirish yoki chiqishga ruxsat berish, erkin iqtisodiy zonalar hududida qurilish ishlarini amalga oshirish kabi masalalar yuzasidan tegishli vakolatli vazirliklarga murojat qilishlari lozim bo'ladi.

Ba'zi hollarda erkin iqtisodiy zonalar mamlakatning ma'lum bir ma'muriy hududiy qismini o'z ichiga to'laligicha qamrab olishi mumkin. SHunday holatlarda erkin iqtisodiy zonalarini boshqarish mahalliy davlat hokimiyati organlarining zimasi yuklanadi. Agar tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarining hududi biror bir ma'muriy hududga mos kelmasa aytaylik, bir nechta ma'muriy birliklarning hududini o'z ichiga qamrab olgan bo'lsa yoki ma'muriy birlikning bir qismida tashkil etilgan bo'lsa, mustaqil erkin iqtisodiy zonalar mamuriy boshqaruv organini tashkil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, har qanday xorijiy investor erkin iqtisodiy zonalarga ishtirokchi sifatida kirish istagini bildirar ekan, barcha ruxsat berish tartib-taomillarini bir joyning o'zida, hech qanday davlat markaziy boshqaruv organlariga murojat qilmagan holda amalga oshirish istagini bildiradi. Shu sababli har qanday erkin iqtisodiy zonalar boshqaruvi shakli yuqoridagi talablarga javob bera oladigan vakolatlarga ega bo'lishi lozim.

Belorus Respublikasining 1998-yil 7-dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonunining¹ to'rtinchi bobi, erkin iqtisodiy zonalar boshqaruvini tashkil etishga doir munosabatlarni tartibga soluvchi normalardan iborat bo'lib, qonunning 15-moddasida erkin iqtisodiy zonalar ma'muriyat tomonidan boshqarilishi belgilab qo'yilgan.

Erkin iqtisodiy zonalar ma'muriyati yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, Belorussiya Respublikasining Vazirlar Kengashi

---

¹ Закон Республики Беларусь от 10 ноября 2008 г. № 448-З (Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2008 г., № 275, 2/1545) – новая редакция

tomonidan tashkil etiladi. Ma'muriyat o'z faoliyatini qonunlarga hamda Vazirlar Kengashi tomonidan tasdiqlangan Nizomga asoslanib amalga oshiradi hamda ma'muriyat erkin iqtisodiy zonalarining faoliyati shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlarining ijrosi yuzasidan Vazirlar Kengashi oldida hisobdordir.

Ma'muriyatga rahbar boshchilik qilib, u lavozimiga Vazirlar Kengashi hududiy ijro qo'mitalari bilan kelishgan holda tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi. Rahbar o'rinbosari esa, Ma'muriyat rahbari va hududiy ijro kometiti bilan kelishilgan holda tayinlanadi.

Qonunning 16-moddasiga binoan erkin iqtisodiy zonalar ma'muriyati quyidagi vakolatlarga ega:

ma'muriy hududiy birliklarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda, mahalliy byudjet dasturlarini tuzishda ishtirok etadi;

erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirish va rivojlantirish dasturlarini amalda tatbiq etish yuzasidan hududiy ijro komitetlari bilan hamkorlik qiladi;

erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga, ularni rivojlantirishga xizmat qiladigan normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish yuzasidan takliflar beradi;

erkin iqtisodiy zonalarining ma'muriy hududini o'zgartirish, faoliyat muddatini uzaytirish tashabbusi bilan chiqadi;

erkin iqtisodiy zonalar hududida ishlab chiqarish, transport va boshqa infrastruktura obyektlarini rejalashtirish hamda bunyod etish yuzasidan buyurtmalar beradi;

respublika va xorijiy mamlakatlarda erkin iqtisodiy zonlardagi tadbirkorlar va xorijiy investorlar uchun yaratilgan shart-sharoitlar haqida ma'lumot berish hamda xorijiy va milliy investitsiyalarni jalb qilishni kengaytirish maqsadida reklama, axborot xizmati faoliyatlarini amalga oshiradi;

investitsiya loyihalarini erkin iqtisodiy zonalarda tatbiq etish yuzasidan takliflarni o'rnatilgan tartibda ko'rib chiqadi;

yuridik va jismoniy shaxslarni erkin iqtisodiy zonalar hududida davlat ro'yxatidan o'tkazilishini ta'minlaydi, bundan bank va boshqa kredit tashkilotlari, brokerlik xizmati, sug'urta tashkilotlari mustasno;

erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat yuritish shartlari yuzasidan namunaviy shartnomalarni tasdiqlaydi;

erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat yuritish yuzasidan tuzilgan shartnomalarni bajarilishini nazorat qiladi, bunday shartnomalarning muddatini uzaytiradi va bekor qiladi;

jismoniy va yuridik shaxslarni erkin iqtisodiy zonalar rezidenti sifatida ro'yxatdan o'tkazadi;

belgilangan tartibda erkin iqtisodiy zonalar rezidentlaridan ularning faoliyatiga oid statistik va boshqa ma'lumotlarni talab qilib oladi;

erkin iqtisodiy zonalar rezidentlariga investitsiya loyihalari yuzasidan xulosalar beradi;

yakka tartibdagi tadbirkorlarni yoki yuridik shaxslarni erkin iqtisodiy zonalar rezidenti maqomidan chiqarish yuzasidan qaror qabul qiladi;

erkin iqtisodiy zonalar hududidagi yerlarni belgilangan tartibda olib qo'yadi va ijaraga beradi;

erkin iqtisodiy zonalar rezidentlarining yagona reyestrini yuritadi va bu reestrni internet tarmog'iga joylashtirilishini ta'minlash kabi vakolatlarga ega.

Belorussiya Respublikasining Vazirlar Kengashi respublika va mahalliy manfaatlarni, erkin iqtisodiy zonalar rezidentlarining, tashkilotlarning va boshqa yakka tartibdagi tadbirkorlarning manfaatlarini muvofiqlashtirish maqsadida erkin iqtisodiy zonalar kuzatuv kengashini tashkil qilishi mumkin.

Kuzatuv kengashining tarkibiga erkin iqtisodiy zonalar ma'muriyati rahbari, Vazirlar Kengashi, hududiy ijro komitetlarining vakillari va hattoki erkin iqtisodiy zonalar rezidentlari ham kiritilishi mumkin. Kuzatuv kengashining shaxsiy tarkibi Vazirlar Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Bugungi kunga kelib, dunyo tajribasida erkin iqtisodiy zonalar boshqarishning yangicha modeli shakllanmoqda. Buni "xususiy boshqaruv" yoki "shartnomaviy boshqaruv" deb ham atash mumkin. Mazkur boshqaruv modelining o'ziga xos jihati shundaki, bunda erkin iqtisodiy zonalarini boshqarish funksiyasi xususiy shakldagi milliy yoki xorijiy kompaniya tomonidan amalga oshiriladi. Odatda bunday kompaniyalar erkin iqtisodiy zonalarini boshqarishda professional tajribaga ega bo'ladi. Shu sababli tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarini jadal rivojlantirish, investitsiyalarni keng jalb qilish

maqsadida boshqaruv yuksak tajribaga ega bo'lgan tashkilotlarga beriladi. Bunga bir nechta davlatlardagi erkin iqtisodiy zonalar boshqaruvini misol qilib keltirishimiz mumkin. Masalan, Latviya Respublikasida erkin iqtisodiy zonalar davlat ishtirokidagi aksiyadorlik jamiyati shaklida tuzilib, aksiyalarnig 51% i ya'ni, nazorat paketi nodavlat, xususiy yuridik shaxsga tegishli bo'ladi. Ushbu holatda erkin iqtisodiy zonalar rezidentlari erkin iqtisodiy zonalar boshqaruvida, normativ-huquqiy hujjatlarni qayta ko'rib chiqishda, infrastrukturani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilashda ishtirok etishi va hattoki aksiyadorlik jamiyati faoliyatidan qo'shimcha foyda olishlari mumkin bo'ladi¹.

Bunday boshqaruv shakli Qozog'iston Respublikasining Janubiy-Qozog'iston viloyatida tashkil etilgan "Ontustik" erkin iqtisodiy zonasida ham tashkil etilishi mo'ljallangan edi. "Ontustik" erkin iqtisodiy zonasini boshqarishni Turkiyaning Savdo-sanoat palatasi o'z zimmasiga olishi nazarda tutilgan bo'lib, bundan ko'zlangan asosiy maqsad "Ontustik" erkin iqtisodiy zonasida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantira oladigan tajribali boshqaruvni tashkil etishdan iborat. Bu borasida Janubiy-Qozog'iston viloyatining hokimi Berik Ospanov "Bizga oddiy boshqaruv kompaniyasi emas, tajribali kompaniya kerak" deb ta'kidlaydi².

Qozog'iston Respublikasida 2011-yil 21-iyulda "Maxsus iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonuni yangi tahrirda qabul qilingan bo'lib, mazkur qonunga binoan erkin iqtisodiy zonalarini boshqarish tizimi ham sezilarli darajada o'zgardi. 2007 - yildagi qonunga binoan mazkur respublikada erkin iqtisodiy zonalarini boshqarish faqat davlat organlarining tashabbusi bilan amalga oshirilgan bo'lsa, yangi qonunga ko'ra erkin iqtisodiy zonalarini boshqaruvchi organlar davlat korxonalari ham, xususiy kompaniyalar ham bo'lishi mumkinligi belgilab qo'yildi. Qonunda belgilanadiki, agar erkin iqtisodiy zonalar davlat organlarining tashabbusi bilan tashkil etilsa, erkin iqtisodiy zonalarining 50 % ovozga ega bo'lgan aksiyasi davlatga tegishli bo'ladi. Agar erkin iqtisodiy zonalar nodavlat yuridik shaxslarning

---

¹Экономический механизм функционирования свободных экономических зон (на премере СЭЗ «Минск»)/ Маркусенко М.В., Булко О.Л., Шулейко О.Л. и др. – Мн.: МНИИСЭПП, 2012. – Б-62

²<http://news.nur.kz/>

tashabbusi bilan tashkil etilsa, erkin iqtisodiy zonalarining 26 % dan kam bo'lmagan aksiyasi davlat ixtiyorida qoladi.

Ushbu holatda erkin iqtisodiy zonalar faoliyati qatnashchisi bo'lish istagini bildirgan investorlar erkin iqtisodiy zonani boshqaruvchi kompaniyasining muassisi sifatida ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruvning to'raligicha xususiy subektlar tomonidan amalga oshirilishi ba'zi salbiy oqibatlarga ham olib kelishi mumkin Jumladan, erkin iqtisodiy zonalarda qatnashchilar o'rtasida monopol faoliyat yuzaga kelishi, erkin iqtisodiy zonalar jinoiy daromadlarni legallashtirish maydoniga aylanib qolishi mumkin.

Bizning fikrimizcha, erkin iqtisodiy zonalarini muvaffaqiyatli boshqarishda ham davlat organi, ham tajribali xususiy kompaniya ishtirokidagi aralash boshqaruv shaklini joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining quyidagi fikrlarni bildirib o'tilgan: "Mamlakatimizning strategik muhim tarmoqlari va korxonalarida aksiyalarning nazorat paketi, ta'bir joiz bo'lsa, "oltin" aksiyalarni davlat ixtiyorida saqlab qolgan holda, iqtisodiyotning eng muhim etakchi tarmoqlariga xususiy investorlarni jalb qilish va ularda nodavlat sektor ulushini yanada kengaytirish zarur".

Gretsiya Respublikasining Pirey va Saloniki shaharlarida joylashgan erkin savdo zonalarini faoliyatini tahlil qiladigan bo'lsak, davlat organlari hududga kiritiladigan import mahsulotlarini tartibga solishda mutlaq vakolatga ega ekanliklarini ko'rishimiz mumkin. Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, import qilish huquqi faqat davlat organlariga tegishli bo'lgan mahsulotlarni erkin savdo zonasi hududiga olib kirish ta'qiqlanadi.

Erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirish dasturlarini tahlil qiladigan bo'lsak, ularning aksariyatida erkin iqtisodiy zonalar qonunchiligini takomillishtirish masalasi birinchi o'rinda turadi.

3§. Xususiy va davlat boshqaruviga asoslanadigan erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruv munosabatlari

---

Huquqshunoslik sohasidagi aksariyat olimlar davlat iqtisodining rivojlanishida davlat organlari tomonidan tashkiliy boshqariladigan erkin iqtisodiy zonalar g'oyasini yoqlab chiqishgan. Ko'pchilik mutaxassislar tomonidan xususiy boshqaruvga asoslanadigan erkin iqtisodiy zonalar rad etilgan.

Zamonaviy ko'rinishdagi erkin iqtisodiy zonalar dastlabki tashkil etilgan vaqtlarda, dastlab xususiy boshqaruvga asoslangan erkin iqtisodiy zonalar ommalashmagan. 2016-yilda xalqaro miqyosda faoliyat ko'rsatuvchi jami erkin iqtisodiy zonalarining 75 foizi xususiy sektorga tegishli bo'lgan.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida qaysi boshqaruv usulini tanlash masalasini qayd qiladigan bo'lsak, bu erkin iqtisodiy zonalarining tashkil etilish maqsadidan ham kelib chiqadi. Xususan, Yaponiya davlati tajribasi misolida ta'kidlaydigan bo'lsak, Yaponiyada erkin iqtisodiy zonalar asosan tashqi savdoni qo'llab - quvvatlash va hududlarni rivojlantirish maqsadlarida tashkil etilishini ta'kidlash o'rinlidir. AQSH va shunga o'xshash mamlakatlardan farqli ravishda, Yaponiyada erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish siyosati asosan hududiy rivojlanish istiqbollarini belgilash maqsadlaridan kelib chiqqan. Shu sababli Yaponiya erkin iqtisodiy zonalarida mahalliy davlat hokimiyati organlarining o'рни va ahamiyati beqiyosdir.

Erkin iqtisodiy zonalarda korporativ munosabatlar mavjud bo'ladi. Chunki ularning aksariyati aksiyadorlik jamiyatlari, korporatsiya, birlashma shaklida tashkil qilinadi.

Ishtirokchilar tomonidan kiritilgan ulush, pay, aksiya va boshqalar asosida shakllantirilgan kapital aksiyadorlik jamiyatlari rivojlanishining iqtisodiy asosi hisoblanadi.

Korporatsiyaning mustaqil balans va smetasining mavjudligi uni mustaqil yuridik shaxs deb topishning zaruriy belgisidir. Mustaqil balans va smetaga ega ekanligini ko'rsatuvchi tegishli hujjatlarning mavjudligi yuridik shaxsning mulkiy mustaqilligini ifodalaydi va ma'lum ma'noda ta'minlaydi.

So‘nggi yillarda xorijiy davlatlarning tajribasi erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantiruvchi kompaniyalarni tashkil etishga qaratilmoqda. Qoidaga ko‘ra bunday kompaniyalarga direktor boshchilik qiladigan direktorlar kengashi rahbarlik qiladi. Barcha tashkiliy-texnik ishlarni esa direktorlar kengashi va raisga bo‘sunadigan bosh boshqaruvchi amalga oshiradi. Ba’zida bunday boshqaruv kompaniyalari quyidagicha tuzilishga ega bo‘ladi:

ma‘muriy bo‘lim (moliya, budjet, bojxona, rejalashtirish, kadrlar, investitsiyalarni boshqarish kabilar kiradi);

marketing bo‘limi (bozor konyunkturasini o‘rganish, tovarlarlar aylanmasini, reklama, investitsiyalarni jalb qilish kabi vazifalarni bajaradi);

injener (muhandislik) bo‘limi (ishlab chiqarishni rivojlantirish, qurilish, ta‘mirlash va texnik xizmat ko‘rsatish, erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga boshqa kommunal xizmatlarni ko‘rsatish);

hamkorlik va aloqalar bo‘limi (erkin iqtisodiy zonalarining aholi, davlat boshqaruv organlari, kompaniyalarning xorijiy filliallari va xorijiy kompaniyalar bilan hamkorlik qilish vazifasini amalga oshiradi);

kotibiyat (byudjet nazoratini amalga oshirish, yuridik xizmat ko‘rsatish hamda statistik hisobotlarni tayyorlash funksiyalarini amalga oshiradi)¹.

4§. Erkin iqtisodiy zonalar byudjeti munosabatlarini tartibga solish masalalari

---

O‘zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko‘rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar budjet munosabatlarini tartibga solishda erkin iqtisodiy zona direksiyasi va erkin iqtisodiy zonalar Ma‘muriy kengashi ishtirok etadi.

Erkin iqtisodiy zona direksiyasi O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishgan holda har yili tegishli moliyaviy yil uchun erkin iqtisodiy zonaning mustaqil budjeti loyihasini ishlab chiqadi va tasdiqlash uchun Ma‘muriy kengashga taqdim etadi.

Erkin iqtisodiy zonaning mustaqil byudjeti quyida keltirilganlar hisobidan shakllantiriladi:

---

¹www.sez-tpd.org.ua/

davlat mulki bo'lgan va erkin iqtisodiy zona hududida joylashgan binolar va inshootlarni ijaraga berishdan tushumlar;

xizmatlar ko'rsatishdan olingan daromadlar;

Respublika kengashi tomonidan belgilangan miqdorda erkin iqtisodiy zona qatnashchilarining ajratmalari va erkin iqtisodiy zona qatnashchilari sifatida ro'yxatdan o'tish uchun to'lovlari;

O'zbekiston Respublikasining tegishli yilga Investitsiya dasturida nazarda tutilgan maqsadli byudjet mablag'lari;

qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa tushumlar.

Mazkur jarayonda erkin iqtisodiy zona direksiyasi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishgan holda har yili tegishli moliyaviy yil uchun erkin iqtisodiy zonaning mustaqil byudjeti loyihasini ishlab chiqadi va tasdiqlash uchun Ma'muriy kengashga taqdim etadi. Erkin iqtisodiy zonaning mustaqil byudjeti:

davlat mulki bo'lgan va erkin iqtisodiy zona hududida joylashgan binolar va inshootlarni ijaraga berishdan tushumlar;

xizmat ko'rsatishdan olingan daromadlar;

erkin iqtisodiy zona qatnashchilarining Ma'muriy kengash tomonidan belgilanadigan miqdorlardagi ajratmalari;

O'zbekiston Respublikasining tegishli yilga Investitsiya dasturida nazarda tutilgan maqsadli byudjet mablag'lari;

qonun hujjatlarida ta'qiqlanmagan boshqa tushumlar hisobiga shakllantiriladi.

Erkin iqtisodiy zona byudjeti mablag'laridan quyidagi maqsadlarda foydalaniladi:

mablag'lari erkin iqtisodiy zona infratuzilmasini rivojlantirishga va uning faoliyat ko'rsatishi samaradorligini oshirishga yo'naltiriladigan erkin iqtisodiy zonani rivojlantirish jamg'armasini tashkil etish;

belgilangan tartibda Direksiya xarajatlarini qoplash;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining erkin iqtisodiy zona tashkil etish to'g'risidagi qarorlarini bajarishga yo'naltirilgan boshqa vazifalar amalga oshirilishini moliyalashtirish.

Erkin iqtisodiy zonani rivojlantirish jamg'armasi to'g'risidagi nizom Ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadi. Ta'kidlash o'rinliki, Direksiyaning shtat jadvali va xarajatlari smetasi Ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadi.

Mavzu bo'yicha nazorat savollari:

---

1. *Xususiy va davlat boshqaruviga asoslanadigan erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruv munosabatlari xususida fikr bildiring?*
2. *Erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruvni amalga oshirish shakllari qanday?*
3. *Erkin iqtisodiy zonalarga xorijiy investitsiyalar oqimi kirib kelishini rag'batlantirishda qaysi shakldagi boshqaruv samarali hisoblanadi?*
4. *Erkin iqtisodiy zonalarda kompaniyalar shaklidagi boshqaruvning ijobiy va salbiy jihatlari nimalardan iborat?*
5. *O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalarda boshqaruv munosabatlarining ijobiy va salbiy jihatlari haqida fikr bildiring?*

Mavzu bo'yicha tahliliy savollar:

---

1. O'zbekiston Respublikasida xususiy boshqaruvga asoslanadigan erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish istiqbollari xususida fikr bildiring.
2. O'zbekiston Respublikasining erkin iqtisodiy zonalarda qulay investitsiya muhitini yaratishda boshqaruvning qaysi shaklini qo'llash afzal deb hisoblaysiz? Tahlil qiling.
3. O'zbekiston Respublikasining erkin iqtisodiy zonalarida raqobatbardosh ishlab chiqarish muhitini yaratishda erkin iqtisodiy zonalar ma'muriy kengashlarining aynan qaysi vakolatini qisqartirish yoki ularga qo'shimcha vakolatlar yuklanishi kerak? Tanqidiy tahlil qiling?

Mavzu bo'yicha kazuслar:

---

1. Shvetsariyaning "GREEN WAY" ishlab chiqarish korxonasi "Urgut" erkin iqtisodiy zonasida Direksiyasiga "Urgut" erkin iqtisodiy zonasi hududida ishlab chiqarishni joylashtirish yuzasidan, ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadigan shakl bo'yicha to'ldirilgan investitsiya buyurtmanomasini taqdim etdi. Lekin investor investitsiya buyurtmanomasida tashkil etiladigan korxonaning shtatdagi

xodimlarini jalb etilgan xodimlar umumiy sonining ko'pi bilan 50 foizi miqdorida O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan to'ldirishni va ularga tajriba orttirishdan va malaka oshirishdan o'tish imkoniyatini berishini ma'lum qildi.

Lekin erkin iqtisodiy zona direksiyasi investorning bunday taklifidan norozi bo'lib korxonaning shtatdagi jalb etilgan xodimlar umumiy sonining 90 foizi miqdorida O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan to'ldirishi maqsadga muvofiq ekanligini talab etdi. Direksiyaning harakatlaridan norozi bo'lgan investor direksiyaning sudga berdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering?

2. "Qo'qon" erkin iqtisodiy zonasida faoliyat yuritayotgan Yaponiyaning "Global glass" shisha mahsulotlari ishlab chiqarishga ixtisoslashtirilgan korxonasi investitsiyalash to'g'risidagi bitim bo'yicha asosiy majburiyatlarni bajarmaganligi va ularni bartaraf etish choralarini Direksiya tomonidan belgilagan muddatlarda ko'rmaganligi bois, ma'muriy kengash qarori bilan Direksiyaning sudga bergan arizasiga ko'ra "Qo'qon" erkin iqtisodiy zonasi qatnashchisi maqomidan mahrum etildi. Ushbu qarordan norozi bo'lgan investor ma'muriy kengashni sudga berdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering hamda ma'muriy kengashning harakatlarini huquqiy jihatdan tahlil qiling

3. Navoiy viloyat hokimi Navoiy viloyati hududida faoliyat yuritayotgan barcha xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan Mahalla xayriya jamg'armasi hisobiga 1 000 000 so'm miqdorda pul ajratish to'g'risida qaror chiqaradi. Mazkur qarorga javoban Navoiy erkin iqtisodiy zonasida faoliyat yurituvchi xo'jalik yurituvchi subyektlar pul ajratmasliklari to'g'risida xabar berishadi. Viloyat hokimi esa ularni ogohlantiradi. Ogohlantirishga qaramay ular bundan bosh tortishadi.

Masalaga huquqiy baho bering. Viloyat hokimliklari erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining qaysi yo'nalishlarini tartibga solishga qaratilgan hujjatlar chiqarish vakolatiga ega?

4. Angren erkin iqtisodiy zonasi qatnashchilarining korxonalarini joylashtirish qurilishning dastlabki rejalariga va Angren erkin iqtisodiy zonasini rivojlantirishning bosh rejalariga muvofiq erkin iqtisodiy zonaning ma'muriy kengashi tomonidan erkin iqtisodiy zonasi qatnashchilariga yer uchastkalari ajratilishi ishlari boshlandi va viloyatning yer tuzish va ko'chmas mulk kadastri davlat korxonasi xizmati er uchastkasi ajratish bo'yicha materiallarni 12 ish kuni mobaynida tayyorladi hamda investorga belgilangan joyda 1 yil ichida qurilishni yakunlash to'g'risida topshiriq berildi. Korxonani joylashadigan joyini belgilashda o'rganish ishlariga chaqirilmaganligini asos qilib ko'rsatib investor ushbu erkin iqtisodiy zonada faoliyat yuritishdan bosh tortdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering!

5. Investor "Angren" erkin iqtisodiy zonasi direksiyasiga ushbu erkin iqtisodiy zonasi hududida ishlab chiqarishni joylashtirish yuzasidan ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadigan shakl bo'yicha to'ldirilgan investitsiya buyurtmanomasini to'liq ilovalari bilan taqdim etdi. Direksiya tomonidan ushbu hujjatlar 8 ish kuni mobaynida ko'rib chiqilib, natijasi bo'yicha xulosani ilova qilgan holda Ma'muriy kengashning ishchi organiga berdi. Ma'muriy kengash investitsiya buyurtmanomasini 11 kunda ko'rib chiqib, "Angren" erkin iqtisodiy zonasi hududida investitsiya loyihasini amalga oshirishning mumkinligi to'g'risida qaror qabul qilgan bo'lsada, investor taqdim etgan ma'lumotlari va biznes rejasi haqida boshqa investorlar ham xabar topganligini, unga tegishli tijorat siri barchaga ma'lum bo'lganligin asos qilib ko'rsatib «Angren» erkin iqtisodiy zonasi direksiyasini sudga berdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering!

6. "Jizzax" erkin iqtisodiy zonasi hududida to'g'ridan-to'g'ri investitsiya kiritayotgan Xitoy Xalq Respublikasi firmasi erkin iqtisodiy zona hududida joylashgan davlat mulkini nolga teng qiymatda olish bo'yicha "Jizzax" erkin iqtisodiy zonasi ma'muriy kengashiga ariza bilan murojaat qildi. Ma'muriy kengash rahbariyati esa korxonalarni joylashtirish qurilishning dastlabki rejalariga va erkin iqtisodiy zonani rivojlantirishning bosh rejalariga muvofiq investitsiya

qo'yish to'g'risida bitimlar, agar davlat mulki nolga teng qiymatda sotilayotgan bo'lsa, ma'muriy kengash bilan emas, balki davlat mulkini boshqaruvchi davlat organi bilan tuzilishi kerakligini asos qilib, investorning davlat mulkini nol qiymatga sotish to'g'risida bitim tuzish haqidagi taklifini rad qildi.

Vaziyatga huquqiy baho bering!

7. Xitoylik investor "Angren" erkin iqtisodiy zonasiga investitsiya kiritib "Chin-parfume" korxonasini tashkil etish maqsadini bildirdi.

Investor "Angren" erkin iqtisodiy zonasi direksiyasiga belgilangan shakl bo'yicha "Angren" erkin iqtisodiy zonasi hududida ishlab chiqarishni joylashtirishga to'ldirilgan investitsiya buyurtmanomasini taqdim etdi. Investitsiya buyurtmanomasiga investor davlat ro'yxatidan o'tkazganligi to'g'risidagi guvohnomaning nusxasi taklif etilayotgan loyihaning biznes-rejasi, investorning vakolatli shaxslari imzolari namunalarini tasdiqlaydigan hujjatlarni ingliz tiliga tarjima qilingan shaklini ilova qilgan holoda "Angren" erkin iqtisodiy zonasi direksiyasiga taqdim etdi.

"Angren" erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi esa investitsiya buyurtnomasi investor tomonidan belgilangan talablar buzilgan holda taqdim etilgan deb investitsiya buyurtmanomasini ko'rib chiqishni rad etdi. Investor esa mazkur xolatdan norozi bo'lib "Angren" erkin iqtisodiy zonasi direksiyasini sudga berdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

Mavzu bo'yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nukus-farm", "Zomin-farm", "Kosonsoy-farm", "Sirdaryo-farm", "Boysun-farm", "Bo'stonliq-farm" va "Parkent-farm" erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to'g'risida"gi farmoni. "Xalq so'zi" gazetasining 2017 yil 5 maydagi 89 (6783)-sonida e'lon qilingan.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 martdagi "Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to'g'risida" PQ-2836-son qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi Nizom.

Mavzuga doir ilmiy manbalar:

---

1. K.R. Gupta. Special Economic Zones: Issues, Laws and Procedures. Atlantic publishers&distributors (P) LTD, 2008. 725 p. ISBN 978-81-269-0884

2. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development//The world bank 2011. 319 p. ISBN 978-0-8213-8763-4

3. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition. ISBN-13: 978-1138237810.

4. Dobrogonov F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.

5. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. ISBN 0-9547424-0-0.

6. Aggarwal A. 2004. “Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.

7. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

8. Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences. 2011 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street NW

9. Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development. The World Bank Group. 1818, H Street, NW. Washington, 2008. page 457.

10. "Review of Alexandra Harvey's 'The China Price: The True Cost of Chinese Competitive Advantage'" 254 (49). Publishers Weekly. December 2007. p. 45.

11. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

12. Special Economic Zones//Consortium for Economic Policy Research and Advice – Moscow: IET, 2007.–247 ISBN 978_5_93255_207_0 Agency CIP RSL

13. Stephen Creskoff, Peter Walkenhorst. Implications of WTO disciplines for special economic zones in developing countries. The World Bank Poverty Reduction and Economic Management Network International Trade Department, April 2009.

IV. Internet resurslar

---

1. www.ufe.z.uz
2. www.fezangren.uz
3. www.sez-tpd.org.ua/
4. www.feznavoi.uz
5. www.feznavoi.uz/ru/menu/direktsija-sez-navoi
6. www.hfez.uz
7. fezgijduvan.uz

VI bob. O‘zbekiston Respublikasi erkin iqtisodiy zonalarida korporativ boshqaruv munosabatlari

---

Annotatsiya: mazkur mavzuni o‘rganish asosida talabalar korporativ boshqaruv munosabatlari, aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatiga korporativ boshqaruv tamoyillarini joriy qilish, aksiyadorlik jamiyatlarida minoritar aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish, korporativ boshqaruv kodekslari, portfel investitsiyalar va portfel investitsiyalarni jalb qilishni rag‘batlantirish kabi masalalarni o‘rganadilar.

1§. Erkin iqtisodiy zonalarda korporativ boshqaruv munosabatlari

---

O‘zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyoti munosabatalarini rivojlantirishning muhim vositalaridan biri ishlab chiqarish, tashqi iqtisodiy va investitsiya jarayonlariga zamonaviy xalqaro korporativ menedjment standartlarini joriy etish asosida korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirishdir. O‘tgan yillar davomida aksiyadorlik jamiyatlari shaklidagi tadbirkorlik birlashmalari faoliyatini takomillashtirishga doir islohotlar natijasida Respublikamizda mingdan ortiq aksiyadorlik jamiyatlari tashkil etildi va faoliyat ko‘rsatmoqda.

Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida samarali korporativ boshqaruv tizimini tashkil etish zaruriyati *birinchidan*, ular faoliyatiga xorijiy va milliy investitsiyalarni jalb qilishni rag‘batlantirish, *ikkinchidan*, aksiyadorlik jamiyatlari faoliyati samaradorligini oshirish, *uchinchidan*, iqtisodiyotni boshqarish tizimida markazlashtirishni cheklash, *to‘rtinchidan* bo‘lajak investorlar uchun aksiyadorlik jamiyatlari faoliyati ochiqligi va samaradorligini ta‘minlash, *beshinchidan* korxonalarni strategik boshqarishda aksiyadorlarning rolini kuchaytirish nuqta’i nazaridan muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasining investitsiya siyosatida aksiyadorlik jamiyatlarining faoliyati samaradorligini tanqidiy baholash, ularni xorijiy davlatlardagi ana shunday korxonalar bilan taqqoslab ko‘rish zarur. Chunki, bugungi kunda iqtisodiy rivojlangan

mamlakatlarda, ayniqsa, sanoat sohasida mulkchilikning bunday shakli muhim o‘rin tutadi.

Iqtisodiyoti rivojlanayotgan davlatlar o‘z hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish asosida, odatda chet el kapitali ishtirokidagi qo‘shma korxonalar tashkil etishni maqsad qiladilar. Bu mazkur qo‘shma korxonalarda korporativ boshqaruvning rivojlangan prinsiplarini joriy etish imkonini beradi. Shuningdek rivojlanayotgan davlatlar milliy ishlab chiqarish birlashmalari tomonidan erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko‘rsatayotgan qo‘shma korxonalarning korporativ boshqaruv sohasidagi tajribalarini o‘zlashtirish imkoniyatini vujudga keltiradi.

Bozor munosabatlari jarayonida erkin iqtisodiy zonalar hududiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning muhim vositasi ular hududida samarali korporativ boshqaruv tizimini joriy etishdir. Korporativ boshqaruv xorijiy investorlar uchun aksiyadorlik jamiyatlari faoliyati ochiqqligi va samaradorligini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasining erkin iqtisodiy zonalarida korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirish yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

korporativ boshqaruv sohasida xalqaro tajribani tahlil qilish va shu asosda tadbirkorlik birlashmalarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish, ishlab chiqarish, investitsiya, moddiy-texnik, moliyaviy va mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish;

chet el kapitali ishtirokida aksiyadorlik jamiyatlarini tashkil etish, aksiyadorlik jamiyatlariga xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish uchun qulay sharoitlar yaratish;

eski bo‘linmalar va lavozimlarni tugatish, zamonaviy xalqaro standartlar va bozor iqtisodiyoti talablariga mos yangi bo‘linma va lavozimlarni joriy etishni inobatga olgan holda, aksiyadorlik jamiyatlarini boshqarish tuzilmasini tubdan qayta tashkil etish;

aksiyadorlik jamiyatlarini strategik boshqarish, boshqaruv xodimlarining samarali faoliyatini nazorat qilishni ta‘minlashda aksiyadorlar, jumladan, minoritar aksiyadorlar rolini oshirish;

aksiyadorlik jamiyatlarida rahbarlik lavozimlariga chet ellik yuqori malakali menejerlarni jalb qilish.

Xorijiy davlatlarning mazkur sohadagi tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, XX asrning 80-90 yillarida Xitoy Xalq Respublikasining erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish siyosatida ustuvor vazifalardan biri xorijiy davlatlarning korporativ boshqaruv sohasidagi tajribalarini o'zlashtirish bo'lgan. Shuningdek Xitoy Xalq Respublikasi erkin iqtisodiy zonalarida xorijiy investitsiya ishtirokidagi qo'shma korxonalar tashkil etishni rag'batlantirish siyosati asosida – mazkur tuzilmalar rahbarlik lavozimlariga chet ellik yuqori malakali menejerlarni jalb qilish maqsadi turgan. Natijada korporativ boshqaruv sohasida xorijiy davlatlar tajribasini o'zlashtirish imkoniyati vujudga kelgan.

Korporativ boshqaruv - bu aksiyadorlar va jamiyat boshqaruv organlarining o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtiruvchi mexanizm hisoblanadi. Uning vositasida aksiyadorlar (investorlar) jamiyat boshqaruv organlari faoliyatini nazorat va monitoring qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, korporativ boshqaruv asosida jamiyat boshqaruv organlarining aksiyadorlar oldida hisobdorligi ta'minlanadi.

Korporativ boshqaruv aksiyadorlik jamiyatlarining ochiqlik, oshkoralik, hisobdorlik, javobgarlik kabi prinsiplar asosida faoliyat ko'rsatishini ta'minlashning muhim vositasi hisoblanadi. Mazkur mexanizm xususiy sektorning rivojlanishi asosida vujudga keladi. Korporativ boshqaruv mexanizmining mavjud emasligi aksiyadorlik jamiyatlarining investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatini cheklaydi, uni bankrotlikka olib keladi.

Ma'lumki aksiyadorlik jamiyati, korporatsiya, xolding va boshqa shu kabi ierarxik shakldagi tashkiliy boshqaruvga asoslanadigan tadbirkorlik birlashmalarida mulkdor (aksiyadorlar) boshqaruvda ishtirok etmasdan, boshqaruv vakolatini direktorlar kengashi, menedjment kabilarga topshiradi. Korporativ boshqaruvning zaruriyati aksiyadorlik jamiyati faoliyati samaradorligini ta'minlash asosida jamiyat mulkdorlari va jamiyat faoliyatidan manfaatdor shaxslar huquqlarini himoya qilishdan iborat.

Aksiyadorlik jamiyatlarini moliyalashtirish jarayonida aksariyat investorlar uning boshqaruvida ishtirok etmaydilar. Bu jarayonda jamiyat boshqaruvida ishtirok etmaydigan aksiyadorlar (investorlar) huquqlari nazorat aksiya paketlariga ega aksiyadorlar yoki menejerlar

tomonidan buzilishi mumkin. Ular tomonidan jamiyat faoliyatini ta'minlashga yo'naltirilgan moliyaviy va moddiy resurslar (investitsiyalar) nazorat aksiya paketlariga ega aksiyadorlar yoki menejerlar tomonidan ekspropriatsiya qilinishi tavakkalchiligi har doim mavjud bo'ladi. Korporativ boshqaruv aynan jamiyat boshqaruvida ishtirok etmaydigan "tashqi" aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish vositasidir.

Ushbu jarayonda ekspropriatsiya turli ko'rinishlarda amalga oshirilishi mumkin. Masalan ekspropriatsiyaning ommalashgan ko'rinishi menejerlar va nazorat aksiya paketlari egalari tomonidan jamiyat daromadlarini yashirish asosida uni o'zlashtirish hisoblanadi. Yoki menejerlar va nazorat aksiya paketlari egalari tomonidan, jamiyat tomonidan ishlab chiqarilgan tovarlarni bozor narxidan past narxlarda, jamiyat mol-mulkini, tijorat sirini o'zlari manfaatdor bo'lgan yoki ularga tegishli bo'lgan boshqa firmaga sotish orqali ham mazkur jarayonni vujudga keltiradilar. Bundan tashqari jamiyatda menejer lavozimlariga etarli malakaga ega bo'lmagan nazorat aksiya paketlari egalarining vakillarini tayinlash hamda ularga yuqori maosh to'lash vositasida ham aksiyadorlar huquqlariga daxl qilish holatlari vujud keladi.

Bu kabi holatlar investor mulkini yo'qotish xavfini oshiradi. Investorda aksiyadorlik jamiyati faoliyatiga nisbatan ishonchsizlik kayfiyati vujudga kelishiga sabab bo'ladi. Korporativ boshqaruv investorlar huquqlarini himoya qilish asosida, ushbu salbiy holatlarni bartaraf qilishni maqsad qiladi.

Korporativ boshqaruv mexanizmi aksiyadorlik jamiyati direktorlar kengashining aksiyadorlar oldida, menedjerlarning direktorlar kengashi oldida, yirik hajmdagi aksiyalarga ega shaxslarning minoritar aksiyadorlar oldida, aksiyadorlik jamiyatining xaridorlar oldida javobgarligini ta'minlashga qaratilgan.

Korporativ boshqaruv munosabatlari faqat aksiyadorlik jamiyatlari faoliyati bilan cheklanib qolmasdan, boshqa tashkiliy-huquqiy shakldagi tadbirkorlik tuzilmalari (ma'suliyati cheklangan jamiyatlar va hokz.) faoliyatiga nisbatan ham tadbiriq etiladi.

Korporativ boshqaruv kimning manfaatlariga xizmat qiladi?

Takomillashgan boshqaruv mexanizmiga ega aksiyadorlik jamiyati nafaqat investor va kreditorlarga, shuningdek jamiyat faoliyatidan

manfaatdor barcha subyektlarga (xodimlar, xaridorlar va hokz.) foyda keltiradi. Rivojlangan korporativ boshqaruv mexanizmi aksiyadorlik jamiyatida sog‘lom iqtisodiy muhit shakllantiradi. Natijada jamiyat faoliyatiga milliy va xorijiy investitsiyalar kirib kelishi tezlashadi. Bu esa o‘z navbatida qo‘shimcha ish o‘rinlari va xodimlar daromadlari oshishiga sabab bo‘ladi.

Xorijiy davlatlarning mazkur sohadagi tajribasini tahlil qilish, korporativ boshqaruv vositasida aksiyadorlik jamiyatining ishlab chiqarish hajmi oshirishini, uzoq muddatli istiqbolli investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatini vujudga keltirayotganligini ko‘rsatmoqda. Rivojlanishning umumiy strategiyasini belgilash, iqtisodiy asoslantirilgan qarorlar qabul qilish, xodimlar malakasini oshirish sohalarida korporativ boshqaruv mexanizmi hal qiluvchi vosita rolini bajaradi.

Investorlar manfaati - investorlar samarali boshqaruv tizimiga ega aksiyadorlik jamiyatlariga investitsiya kiritish ularga ko‘proq daromad keltirishini biladi. Shuningdek ular mazkur jamiyatlarga yo‘naltirilgan moliyaviy resurslar malakasiz menejerlar tomonidan maqsadsiz sarflanishidan manfaatdor emas albatta. Samarali korporativ boshqaruv tizimi investorlar manfaatlarini himoya qiladi. Xususan u minoritar aksiyadorlarning jamiyat faoliyatiga doir qarorlar qabul qilishda ularning manfaatlaridan kelib chiqib harakatlar amalga oshirilishini ta‘minlaydi. Uning vositasida investorlar jamiyat faoliyatiga yo‘naltirgan moliyaviy resurslarini qay maqsadda sarflanganligi xususida ma‘lumot olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shuningdek mazkur boshqaruv mexanizmi jamiyat aktivlari likvidligi yuqori darajada bo‘lishini ta‘minlaydi. Bu esa investorga mazkur aktivlarni u xohlagan vaqtda yuqori narxlarda sotish imkoniyatini vujudga keltiradi.

Shuningdek samarali korporativ boshqaruv tizimi aksiyadorlik jamiyatidan *xodimlar, xaridorlar, mahsulot etkazib beruvchilar va jamiyat* oldidagi majburiyatlarini bajarishni talab qiladi. Mazkur mexanizm qo‘shimcha ish o‘rinlarini yaratadi, davlat iqtisodiyotiga ishonch shakllantiradi va ishlab chiqarish vositalarini behuda sarflashni oldini oladi. Bu korporativ boshqaruvning ijtimoiy samarasini belgilovchi vositalardir.

2§. “Korporatsiya” va “korporativ boshqaruv” tushunchalarining o‘zaro aloqasi

---

“**Korporatsiya**” atamasi lotinchada “birlashma” ma’nosini bildirib, umumiy manfaatlarni amalga oshirish maqsadida birlashgan shaxslar guruhini ifodalaydi¹. “**Korporativ boshqaruv**” tushunchasi ham aynan “korporatsiya” atamasi asosida vujudga kelgan bo‘lib, korporatsiyani boshqarishga doir munosabatlar tizimini ifodalaydi.

O‘zbekiston Respublikasida bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiy rivojlanish tizimi aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv mexanizmini rivojlantirishni kun tartibiga qo‘yadi. Korporativ boshqaruv nafaqat davlat iqtisodiyoti, shu bilan birga ijtimoiy va investitsiyaviy muhit rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega.

Korporativ boshqaruv yo‘nalishlari:

aksiyadorlik jamiyati mol-mulkini boshqarish;

aksiyadorlik jamiyatining xo‘jalik faoliyatini boshqarish;

aksiyadorlik jamiyatining moliyaviy faoliyatini boshqarish.

O‘zbekiston Respublikasining milliy qonunchiligida “korporatsiya” tushunchasiga aniq ta’rif berilmagan. Korporativ boshqaruvning zaruriyati shuki, zamonaviy shakldagi biznes faoliyatini yuritishda mulkdorning korporatsiya faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirishda, unga turli shakldagi mexanizmlar kerak bo‘ladi.

Korporativ munosabatlar quyidagi belgilari bilan xarakterlanadi:

subyektlar faoliyati umumiy maqsadga qaratilganligi;

umumiy mulk;

boshqaruv faoliyatini amalga oshirishning yagona tartibining o‘rnatilganligi².

---

¹Словарь иностранных слов / гл. ред. Ф. Н. Петрова. - М. : Сов. энцикл., 1964. - 334 с.

²Пахомова, Н. Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект) : монография/ Н. Н. Пахомова. - Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

3§. Erkin iqtisodiy zonalarida samarali korporativ boshqaruv tizimini tashkil etish zaruriyati

---

Korporativ boshqaruv sohasida izlanishlar olib borgan aksariyat tadqiqotchilar samarali korporativ boshqaruv tizimining tashkil etilishi tadbirkorlik subyektlarining bozor munosabatlari sharoitida raqobatbardoshligini oshirish, bo'lajak investorlar uchun ularning ochiqligi va jozibadorligini ta'minlashini ta'kidlaydilar. Bu investorlarni mazkur jamiyat faoliyatiga investitsiya kiritishga undovchi muhim omildir.

Aksariyat investitsiyaviy konsultatsiya markazlarining ta'kidlashiga ko'ra (masalan, Boston Consulting Group), Osiyo mintaqasi davlatlarining erkin iqtisodiy zonalarida xorijiy investorlar byurokratik nazorat va to'siqlarga duch keladilar. Bu to'g'ridan-to'g'ri investitsiya loyihalarini amalga oshirishga ruxsatnoma olish va uning shartlarini kelishish bilan bog'liq jarayonlarining uzoq muddat davom etishida ko'zga tashlanadi.

Erkin iqtisodiy zonalarida samarali korporativ boshqaruv standartlarini joriy etish, mazkur birlashmalarda faoliyat ko'rsatuvchi tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga xorijiy investitsiyalar kiritilishida muhim ahamiyatga ega. Shuningdek erkin iqtisodiy zonalar hududida tashkil etiladigan xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar – xorijiy davlatlarning korporativ boshqaruv sohasidagi tajribalarini o'zlashtirish vositasidir.

O'zbekiston Respublikasining erkin iqtisodiy zonalarida faoliyat ko'rsatuvchi tadbirkorlik birlashmalarida samarali korporativ boshqaruv tizimini joriy etishning zaruriyati mazkur tadbirkorlik birlashmalariga xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirishdan iborat. Xorijiy investorlarning fikriga ko'ra, samarali korporativ boshqaruv tizimining mavjudligi kompaniya faoliyati musaffoligini va ochiqligini ta'minlaydi. Natijada investorning investitsiyaviy faoliyatida uning kapital yo'qotishiga doir tavakkalchiligi kamayadi.

O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatadigan aksiyadorlik jamiyatlarida samarali korporativ boshqaruv standartlarini joriy etishning sababi ham aynan ular faoliyatida xorijiy investorlarni jalb etishdan iborat.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida faoliyat ko‘rsatadigan tadbirkorlik birlashmalarida korporativ boshqaruv munosabatlarining samarali mexanizmlarini qo‘llashga alohida e‘tibor berilib kelinayotganligini ko‘rsatadi. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 9-martdagi "2001-2002 yillarda xorijiy investorlarni jalb etgan holda korxonalarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishga doir bundan keyingi chora-tadbirlar to‘g‘risida" 119-son qarorini bajarish hamda xorijiy investorlar xarid qiladigan aksiyalar paketlari va obyektlar uchun haq to‘lash mexanizmi hamda shakllarini belgilash maqsadida Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash davlat qo‘mitasi tomonidan 2001-yilning 29-martida "Xorijiy investorlar xarid qiladigan aksiyalar paketlari va obyektlar uchun haq to‘lash shakllari to‘g‘risidagi Nizom"ni tasdiqlash to‘g‘risida"gi qarori qabul qilindi.

Bu o‘z navbatida Respublikamiz hududida faoliyat ko‘rsatadigan erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga ham taaluqlidir. Ta’kidlaydigan bo‘lsak, O‘zbekiston Respublikasi milliy tadbirkorlik subyektlari faoliyatida rejali iqtisodiy tizim munosabatlariga xos belgilar mavjud. Bu boshqaruv organlarida direktorlik korpusining rahbarligi, aksiyadorlik jamiyatlari daromadlarini taqsimlash tizimi rejali boshqaruv tizimi belgilari hali ham mavjudligi, minoritar aksiyadorlar huquqlarining etarli darajada himoya qilinmaganligi, aksiyadorlik jamiyatlari ishini tashkil qilishda zamonaviy xalqaro korporativ menejment standartlarining qo‘llanilmasligi kabilarda ko‘rinadi. Mazkur holatlar o‘z navbatida respublikamizning investitsiyaviy imidjiga salbiy ta’sir ko‘rsatayotgan omillardan biridir.

O‘zbekiston Respublikasining aksiyadorlik jamiyatlarida rivojlangan xorijiy davlatlarning korporativ boshqaruv standartlarini joriy etish zaruriyati ham, aynan milliy iqtisodiyotimizga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rag‘batlantirish va iqtisodiyotni boshqarish tizimida markazlashtirishni cheklash zaruriyatidan kelib chiqadi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish jarayonida, xorijiy investitsiyalar bilan birga, xorijiy davlatlarning biznesni boshqaruv sohasidagi tajribalari ham kirib kelishini ta’kidlash o‘rinlidir. Bundan tashqari erkin iqtisodiy zonalar

hududidagi xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar xorijiy davlatlarning malakali menejerlarni boshqaruv organlariga jalb qilish imkonini ham beradi.

4§. Korporativ boshqaruv va xorijiy investitsiyalar o‘rtasida o‘zaro munosabatlar

---

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatiga korporativ boshqaruvning zamonaviy standartlarini joriy qilish muhim ahamiyatga ega. Korporativ boshqaruv mexanizmi xorijiy investor huquqlarini himoya qilish imkonini beradi. Ya’ni investor uning vositasida jamiyat faoliyatiga doir zarur ma’lumotlardan xabardor bo‘lish imkoniga ega bo‘ladi.

Erkin iqtisodiy zonalar xorijiy davlatlar tadbirkorlik subyektlarining korporativ boshqaruv sohasidagi tajribalarini o‘zlashtirish vositasidir. Transmilliy korporatsiyalarning erkin iqtisodiy zonalar hududida filliallar, vakolatxonalar tashkil etishi, ularning korporativ boshqaruv sohasidagi tajribalarini o‘zlashtirish imkonini beradi. Masalan, Xitoy Xalq Respublikasi, Tayvan, Janubiy Koreya singari davlatlar korporativ boshqaruv sohasidagi tajribalari aynan erkin iqtisodiy zonalar hududidagi xorijiy tadbirkorlik subyektlarining mazkur sohadagi tajribalari natijasida o‘zlashtirilganligini ta’kidlash o‘rinlidir.

Korporativ boshqaruvning yagona standartlarini ishlab chiqish hamda unga moslashish jarayonida transmilliy korporatsiyalar tajribasi muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro miqyosida investitsiyaviy faoliyatning jadallashuvi munosabati bilan institutsional (pensiya, sug‘urta fondlari) va kollektiv (pay va boshqa investitsiya fondlari) investorlarning xalqaro investitsiyaviy aksionerlik kapitalidagi hissasi 1990-yilda 53 %, 2010-yilda 60 % ni tashkil etdi. Shu bilan birga ushbu davrdan boshlab portfel investitsiyalar shaklida xorijiy mamlakatlar iqtisodiyotiga kapital kiritish hajmi ham oshdi.

Portfel investorlar qoida tariqasida aksiyadorlik jamiyatlarining 10% ga yaqin aksiyalariga ega bo‘ladi. Shu sababli odatda ular jamiyat operativ boshqaruvida ishtirok etmaydilar. Lekin jamiyat faoliyati rivojlanishida ular muhim ahamiyatga ega bo‘lib, jamiyat

aksiyalari qiymatini belgilashda bevosita portfel investitsiyalar hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Portfel investorlar ularning investitsiyalarini qabul qilgan aksiyadorlik jamiyati (korporatsiya, xolding) korporativ boshqaruvidan bevosita manfaatdor hisoblanishadi. Chunki investorlar ularning investitsiyalari qay tarzda samarali ishlatilayotganligi, aksiyadorlik jamiyati direktorlar kengashi tomonidan jamiyat faoliyatiga doir qanaqa muhim qarorlar qabul qilinayotganligi (yirik bitimlar, tuzilmaviy o'zgarishlar, qo'shib olish va hokz.) to'g'risidagi ma'lumotlarga korporativ boshqaruv vositasida ega bo'ladilar.

Portfel investitsiyalar – qimmatli qog'ozlar (aksiyalar, obligatsiyalar, veksel va hokz.) bozoriga kiritiladigan investitsiyalar hisoblanadi. Portfel investitsiyalar qimmatli qog'ozlarga (masalan, aksiyadorlik jamiyati aksiyalari, obligatsiyalari va hokz.) passiv shaklda egalik qilishni ifodalaydi. Portfel investitsiyalar investorlari aksiyadorlik jamiyati operativ boshqaruvida ishtirok etmaydilar.

Investorlar tegishli kompaniya (aksiyadorlik jamiyatlari, korporatsiya, xolding) iqtisodiy faoliyatiga investitsiya kiritish jarayonida kompaniya aksiyadorlari, xususan minoritar aksiyadorlar manfaatlari qay darajada himoya qilinishi, kompaniya boshqaruv faoliyati qay tarzda tashkil etilganligi, kompaniya boshqaruv va nazorat funksiyalarining taqsimlanishi, kompaniya faoliyati xususidagi ma'lumotlar haqida investorlarni xabardor qilish tartibi haqida ma'lumotlarga ega bo'lishga intilishlari tabiiydir. Shu sababli aksariyat kompaniyalar o'z faoliyatida samali boshqaruv va nazorat tizimini yaratish asosida xorijiy investitsiyalarni jalb etishni maqsad qiladi. Chunki investorlar o'z investitsiyalarini aynan samarali korporativ boshqaruv tizimi mavjud bo'lgan kompaniyalar faoliyatiga kiritishga intiladilar.

Korporativ boshqaruv:

aksiyadorlik jamiyatlarining investitsiyaviy jozibadorligini oshiradi;

uzoq muddatli investorlarni jalb qilishga ko'maklashadi;

aksiyadorlik jamiyati kreditlash stavkalarini pasaytiradi;

aksiyadolik jamiyatlari bozor qiymatini oshiradi.

58. Erkin iqtisodiy zonalarida samarali korporativ boshqaruvni tashkil qilish muammolari

---

O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalarida korporativ boshqaruvni tashkil etish bilan bog'liq hal etilishi kerak bo'lgan bir qator muammolar mavjud. Bular ***birinchidan***, aksariyat xo'jalik jamiyatlarining ustav fondlarida davlat ulushining mavjudligi. Bu tajriba o'z navbatida erkin iqtisodiy zonalar hududida tashkil etilgan xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar faoliyatida ham mavjud. Shuningdek aksiyalar paketlariga davlat egalik qilayotgan aksiyadorlik jamiyatlarida aksiyadorlar, ayniqsa, minoritariylar kam hajmdagi aksiyalarga egaligi va aksiyalar paketlarining tarqoqligi tufayli boshqaruv va qaror qabul qilish jarayonidan amalda chetda qolmoqda.

Buning natijasida ishlab chiqarish ustidan boshqaruvni ilgarigidek direktorlik korpusi amalga oshirmoqda. Ko'p hollarda direktorlik korpusi, shuni ta'kidlashimiz kerakki, o'z faoliyatida hali-beri eski tizim qolipidan chiqolmasligi, ishni zamon talab qiladigan usulda tashkil qilishdan uzoq bo'lishi ko'zga tashlanadi. Bunday holat boshqaruvchi kadrlarning yuqoridan buyruq kutib o'tirishiga, sustkashligi va tashabbus ko'rsatmasligiga sabab bo'lmoqda. Darhaqiqat iqtisodiyotning turli sohalarida davlat ishtiroki mavjudligi ishlab chiqarish samaradorligi oshishida to'siq bo'lishi mumkin. ***Ikkinchidan***, erkin iqtisodiy zonalarida operativ boshqaruvni amalga oshirishda davlat boshqaruv organlari ishtirokining mavjudligidir. Bu o'z navbatida, erkin iqtisodiy zonalar boshqaruvi organlarining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini takomillashtirishga doir shaxsiy tashabbuslarini amalga oshirishlariga to'siq bo'lmoqda hamda boshqaruv organlarining tegishli faoliyatni amalga oshirishda sustkashliklarga yo'l qo'yish, yuqoridan buyruq kutib o'tirishlariga sabab bo'lmoqda. Xorijiy davlatlarning ushbu sohadagi tajribasini o'rganadigan bo'lsak, Xitoy Xalq Respublikasining hududida tashkil etilgan dastlabki erkin iqtisodiy zonalar (1980-yillar) boshqaruviga markaziy va mahalliy davlat boshqaruv organlarining aralashuvi cheklangan. Garchi ushbu davrda Xitoyda ma'muriy boshqaruvga asoslangan iqtisodiy boshqaruv tizimi mavjud bo'lgan bo'lsada, erkin iqtisodiy zonalar operativ boshqaruv organlariga erkinlik berish

ularning shaxsiy tashabbus ko'rsatishga bo'lgan intilishlarini rag'batlantirilgan. Bu esa erkin iqtisodiy zonalarda o'ziga xos korporativ boshqaruv tizimi shakllanishiga sabab bo'lgan.

Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatadigan erkin iqtisodiy zonalarda korporativ boshqaruvni takomillashtirishga doir normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinmagan. Ushbu sohani rivojlantirishga doir kompleks yondashuv mavjud emas. Buning asosiy sabablaridan biri Respublikamiz normativ-huquqiy hujjatlar tizimida ham korporativ boshqaruvni takomillashtirishga doir tajriba takomillashmaganligidadir.

To'rtinchidan, O'zbekiston Respublikasi hududidagi erkin iqtisodiy zonalarda xorijiy kapital ishtirokidagi qo'shma korxonalarni tashkil etish takomillashmayapti. Bu erkin iqtisodiy zonalar hududiga investitsiya kiritish hajmining pastligi bilan ifodalanadi. Takidlaydigan bo'lsak, Respublikamiz hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishning obyektiv sabablaridan biri, erkin iqtisodiy zonalar hududida xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarni tashkil etish asosida, ularning korporativ boshqaruvga doir tajribasini o'zlashtirishdir.

Mavzu bo'yicha nazorat savollari:

---

1. *Korporativ boshqaruv tushunchasi nimadan iborat?*
2. *Korporativ boshqaruv prinsiplari haqida to'xtaling?*
3. *Korporativ boshqaruv munosabatlarining erkin iqtisodiy zonalarda qulay investitsiya muhitini yaratishdagi o'rni va ahamiyati nimalardan iborat?*
4. *Portfel investorlar manfaatlarini himoya qilishda korporativ boshqaruvning tutgan o'rni va ahamiyati?*

Mavzu bo'yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida» 2015 yil 24 apreldagi PF-4720-son Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2015 y., 17-son, 204-modda; 2017 y., 37-son, 980-modda).

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 9-martdagi "2001-2002 yillarda xorijiy investorlarni jalb etgan holda korxonalarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishga doir bundan keyingi chora-tadbirlar to‘g‘risida" 119-son qarori;

3. “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi”//O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrda “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 maydagi “Investitsiya loyihalari o‘z vaqtida va sifatli amalga oshirilishi uchun loyihalar tashabbuskorlari bo‘lgan tashkilotlarning mas’uliyatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 285-sonli qarori.

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi Nizom.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 5 oktyabrda “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta’minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 4848-sonli farmoni.

VII bob. Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga beriladigan imtiyozlar

---

Mavzuga doir asosiy tushunchalar: *tashqi savdo imtiyozlari, fiskal imtiyozlar, moliyaviy imtiyozlar, ma'muriy imtiyozlar, erkin iqtisodiy zonalarining maxsus huquqiy maqomi*

1§. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining maxsus huquqiy maqomi

---

Erkin iqtisodiy zonalar hududida tadbirkorlik subyektlariga beriladigan imtiyozlar quyidagi turlarga bo'linadi:

1) tashqi savdo imtiyozlari –erkin iqtisodiy zonalar hududiga olib kirilayotgan hamda erkin iqtisodiy zonalar hududida ishlab chiqarilgan va eksport qilinayotgan tovarlar eksport-import bojlaridan ozod qilinadi. Ular hududida tashqi savdo faoliyatini amalga oshirishning soddalashtirilgan tartiblari qo'llaniladi;

2) fiskal imtiyozlar – erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari faoliyatining alohida turlarini soliqlar vositasida rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. Imtiyozlar soliq solish bazasiga (daromad, foyda, mol–mulk qiymati va hokz.), uning alohida komponentlariga (amortizatsiya ajratmalari) yoki soliq stavkalariga (vaqtinchalik yoki doimiy pasaytirish) tegishli bo'lishi mumkin;

3) moliyaviy imtiyozlar–hukumatlar tomonidan ajratiladigan turli shakldagi subsidiyalarni o'z ichiga oladi.

Mazkur subsidiyalar to'g'ridan-to'g'ri byudjet mablag'lari yoki imtiyozli davlat kreditlari hisobidan, shuningdek kommunal to'lovlar uchun past narx belgilash, infrastruktura er uchastkalaridan foydalanish uchun ijara to'lovlari miqdorini pasaytirish, kreditlash va sug'urtalash uchun imtiyozli shartlar belgilash, banklardagi depozitlar bo'yicha yuqori stavkalar belgilash shaklida taqdim etiladi.

4) ma'muriy imtiyozlar – korxonalarni ro'yxatdan o'tkazish, tovarlarni erkin iqtisodiy zona hududiga olib kirish va olib chiqib ketish, xorijiy fuqarolarning erkin iqtisodiy zona hududiga kirishida, erkin iqtisodiy zona ma'muriyatiga xorijiy korxonalar va qo'shma

korxonalar tashkil etishda turli shakldagi imtiyozlar berish kabilarda ko‘rinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini jadallashtirish va kengaytirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida» 2016 yil 26 oktyabrdagi PF-4853-son Farmonining 3-bandiga muvofiq erkin iqtisodiy zona ishtirokchilari:

er solig‘i, foyda solig‘i, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i, mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Respublika yo‘l jamg‘armasiga va O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari umumta‘lim va tibbiyot muassasalarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish jamg‘armasiga majburiy to‘lovlar;

o‘z ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun olib kelingan asbob-uskunalar, xomashyo, materiallar va butlovchi qismlar uchun bojxona to‘lovlari (bojxona rasmiylashtiruv yig‘imlaridan tashqari);

respublikada ishlab chiqarilmaydigan va loyihalarni amalga oshirish doirasida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan ro‘yxat bo‘yicha chetdan olib kelinadigan qurilish materiallari uchun bojxona to‘lovlari (bojxona rasmiylashtiruv yig‘imlaridan tashqari) to‘lashdan ozod etiladi.

Mazkur imtiyozlar kiritilgan investitsiya hajmiga bog‘liq ravishda 3 yildan 10 yil muddatgacha beriladi, shu jumladan quyidagi ekvivalentda:

300 ming AQSH dollaridan 3 mln AQSH dollarigacha investitsiya kiritilganda — 3 yil muddatga;

3 mln AQSH dollaridan 5 mln AQSH dollarigacha investitsiya kiritilganda — 5 yil muddatga;

5 mln AQSH dollaridan 10 mln AQSH dollarigacha investitsiya kiritilganda — 7 yil muddatga;

10 mln AQSH dollari va undan ortiq investitsiya kiritilganda — 10 yil muddatga, keyingi 5 yil mobaynida foyda solig‘i va yagona soliq to‘lovi stavkalari amaldagi stavkalardan 50 foiz past miqdorda qo‘llanilgan holda beriladi.

Erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi tomonidan oldin berilgan imtiyozlar muddatidan uzoqroq muddatli imtiyozlar huquqi qo'llaniladigan hajmga etuvchi investitsiyalar miqdori oshirilgan taqdirda, imtiyozlarni qo'llash muddati uzoqroq muddatga uzaytiriladi.

Bunda, agar investitsiyalar hajmi oldin berilgan imtiyozlar muddati tugaganidan keyin ko'paytirilsa, bojxona imtiyozlari uzoqroq muddatli imtiyozlar huquqini beruvchi miqdordagi investitsiya kiritilgan kundan, soliq imtiyozlari esa — uzoqroq muddatli imtiyozlar huquqi yuzaga kelgan oydan keyingi oyning 1-kunidan e'tiboran qo'llaniladi. Imtiyozlarni qo'llash muddati imtiyozlar qo'llash boshlangan kundan e'tiboran hisoblanadi.

Mazkur imtiyozlar erkin iqtisodiy zona hududida samarali ishlab chiqarish muhitini tashkil etish, investitsiyalarni jalb qilish va ishlab chiqarish faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga taqdim etiladigan imtiyozlar-ular faoliyatini tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarda begilangan.

Masalan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Navoiy viloyatida erkin industrial-iqtisodiy zona tashkil etish to'g'risida" gi Farmonida, erkin iqtisodiy zona faoliyati davomida uning hududida alohida bojxona, valyuta va soliq rejimlari, O'zbekiston Respublikasi norezident fuqarolarining uning hududiga kirish, hududda bo'lish va chiqib ketishning, shuningdek, ular tomonidan mehnat faoliyatini amalga oshirish uchun ruxsatnomalar olishning soddalashtirilgan tartibi joriy etilishi belgilangan.

Ta'kidlash o'rinliki, alohida huquqiy tartib, shu jumladan, soliq, valyuta va bojxona tartibi faqat erkin iqtisodiy zona hududida faoliyat ko'rsatayotgan va erkin iqtisodiy zona direksiyasi tomonidan ro'yxatga olingan xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyati uchun amal qiladi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida maxsus huquqiy rejim masalalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatadigan tijorat subyektlari faoliyatini amalga oshirishda soddalashtirilgan ma'muriy tartiblar (ro'yxatga olish, ruxsatnoma berish va hokz.) qo'llanilishi;

erkin iqtisodiy zonalar hududida ma'muriy boshqaruv organlari faoliyatining soddalashtirilganligi;

erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari faoliyatiga alohida bojxona imtiyozlari berilganligi;

erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari faoliyatiga alohida soliq imtiyozlari berilganligi;

erkin iqtisodiy zonalar hududida alohida valyuta rejimi mavjudligi;

tijorat subyektlari faoliyatining eksteritorialligi va boshqalar.

Erkin iqtisodiy zonalarining maxsus huquqiy maqomi - odatda ular faoliyatini tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar bilan belgilanadi. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar markaziy hukumat organlari, ayrim holatlarda, erkin iqtisodiy zonalar markaziy boshqaruv organi tomonidan qabul qilinishi mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalarining faoliyat ko'rsatishini tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarda erkin iqtisodiy zonalarining faoliyat ko'rsatish muddati, zona qatnashchilarining alohida huquqiy statusi belgilanishi- mazkur hududlarning maxsus huquqiy maqomini tavsiflovchi vositalardan biridir. Erkin iqtisodiy zonalarining qancha muddatda tashkil etilishi, shuning ushbu muddatlarni uzaytirish masalalari odatda erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish jarayonida belgilanadi.

Masalan, O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'risida"gi Qonuniga asosan, erkin iqtisodiy zonaning maqomi, shuningdek uning qancha muddatga tashkil etilishi mazkur zonani tashkil etish to'g'risidagi qaror bilan belgilanishi ta'kidlangan¹.

Ushbu huquqiy normadan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasida tashkil etilgan "Navoiy", "Angren", "Jizzax" dastlabki erkin iqtisodiy zonalarining faoliyat ko'rsatish muddatlari quyidagi tartibda belgilangan:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 2 dekabrda PF-4059-son "Navoiy viloyatida erkin industrial-

---

¹O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'risida"gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Axborotnomasi, 1996 y., 5-6-son, 58-modda

iqtisodiy zona tashkil etish to'g'risida"gi Farmonida Navoiy" erkin iqtisodiy zonasining faoliyat ko'rsatish muddati 30 yil¹;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012 yil 29 maydagi 146-son Qarori bilan tasdiqlangan "Angren" maxsus industrial zonasi to'g'risidagi Nizomiga asosan, "Angren" erkin iqtisodiy zonasining faoliyat ko'rsatish muddati 30 yil²;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 15 maydagi 130-son Qarori bilan tasdiqlangan "Jizzax" maxsus industrial zonasi to'g'risidagi Nizomga asosan "Jizzax" erkin iqtisodiy zonasining faoliyat ko'rsatish muddati 30 yilni tashkil etishi belgilangan³.

Xorijiy davlatlar hududida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarining ushbu sohadagi tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, jumladan Rossiya Federatsiyasining Kaliningrad hududida tashkil etilgan maxsus iqtisodiy zonaning faoliyat ko'rsatish muddati 25 yil qilib belgilangan.

Ko'pchilik Evropa davlatlarida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarining faoliyat ko'rsatish muddati 10 yildan (B. Britaniya tadbirkorlik zonalar) 50 yilgacha (Belorussiya Respublikasining "Gomel-Raton" va "Brest" maxsus iqtisodiy zonalar) qilib belgilangan⁴.

Erkin iqtisodiy zonalar aniq belgilangan ma'muriy chegaralari va alohida huquqiy tartiboti bo'lgan maxsus ajratilgan hududlardir.

Erkin iqtisodiy zonalarining maxsus huquqiy maqomi bu-asosiy davlat hududidan geografik va iqtisodiy jihatdan ajratilgan hududda faoliyat ko'rsatadigan tijorat subyektlari faoliyati uchun belgilangan qo'shimcha huquq va imtiyozlar, shu bilan birgalikda majburiyatlardir.

Ta'kidlaydigan bo'lsak aksariyat holatlarda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga maxsus huquqiy maqom berilishi, ushbu

---

¹O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 02 dekabrda PF-4059-son "Navoiy viloyatida erkin industrial-iqtisodiy zona tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni. "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi", 2008 yil, 12-son, 684-modda.

²O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012 yil 29 maydagi 146-son Qarori bilan tasdiqlangan "Angren" maxsus industrial zonasi to'g'risidagi Nizom. "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2012 yil, 22-son, 243-modda.

³O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 15 maydagi 130-son Qarori bilan tasdiqlangan "Jizzax" maxsus industrial zonasi to'g'risidagi Nizom. "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2013 yil 20 may, 20-son, 256-modda

⁴Нилов К. Правовой режим свободных (особых) экономических зон в России и Европе//Вся Европа. – 2007 - №10 (15)

hududlarning asosiy davlat hududidan butunlay mustaqil bo'lishini anglatmaydi. Balki erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatadigan tijorat subyektlarining hamda erkin iqtisodiy zona ma'muriyatining tegishli davlat bilan shartnomaviy munosabatlarga kirishishda alohida statusga ega bo'lishni bildiradi.

Shu bilan birga erkin iqtisodiy zona hududida tegishli faoliyat turlari uchun litsenziya va ruxsatnomalar olish protseduralari ham asosiy davlat hududidagi tartiblar bilan bir xil bo'lishini ta'kidlash o'rinlidir. Faqatgina soliq, bojxona, valyuta va xorijiy fuqarolarni ishga jalb qilish masalalarida ayrim imtiyozlar mavjud. Ayni ushbu imtiyozlar erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining maxsus huquqiy maqomini belgilab berishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

2§. Erkin iqtisodiy zonalarda soliq imtiyozlari va ularni qo'llash tartibi

---

Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga taqdim qilinadigan soliq imtiyozlari-mazkur hududlarga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantiruvchi asosiy vositalaridan biridir. Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga taqdim qilinadigan soliq imtiyozlari – qatnashchilar faoliyati uchun foyda, mol-mulk, transport, yer solig'i stavkalarini pasaytirishdan iborat bo'lishi mumkin. Shuningdek qatnashchilar faoliyatini soliqqa tortishning maxsus rejimi (masalan, soddalashtirilgan shaklda soliqlarni to'lash) qo'llanilishi mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalar qonunchiligi shartlariga asosan, erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari – ular hududida tashkil qilinadigan to'la xorijiy kapital ishtirokidagi korxonalar, xorijiy kapital ishtirokidagi qo'shma korxonalar va boshqa shakldagi barcha korxonalar, o'z faoliyatlarini amalga oshirganligi uchun soliqlarni erkin iqtisodiy zona joylashgan davlat qonunchiligiga asosan to'laydi. Mazkur holatda ular faoliyati uchun belgilanadigan soliq stavkalari mahalliy hududiy boshqaruv organi tomonidan belgilanadi. Qatnashchilar tomonidan erkin iqtisodiy zonalar hududida amalga oshirilgan faoliyat uchun soliqlar, erkin iqtisodiy zonalar joylashgan davlat milliy valyutasida yoki aksariyat davlatlar uchun amalda bo'lgan valyutalarda to'lanadi.

Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiyaviy faoliyatni rag'batlantirishning muhim vositasi korxona daromadidan to'lanadigan soliqlar uchun imtiyozlar berish, amortizatsiya ajratmalarining muddatlarini kamaytirish va soliq kreditlari taqdim etishdir. Ushbu imtiyozlarning mohiyati korxona daromadidan olinadigan soliqlarning hajmini qisqartirishdan iborat.

Shuningdek, aksariyat erkin iqtisodiy zonalarda investitsiyaviy soliq krediti asosida xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini rag'batlantirish siyosati ham amalga oshiriladi. U erkin iqtisodiy zona hududiga olib kirilayotgan ishlab chiqarish texnologiyalari va moslamalari uchun qatnashchilarga soliq to'lovlari bo'yicha chegirmalar taqdim etishni bildiradi. Chegirmalar ishlab chiqarish texnologiyasining umumiy qiymatining 7-10 % idan – 2-3 % igacha miqdorda belgilanib, texnologiya olib kirilayotgan yilning butun muddati davomida beriladi.

Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarining daromadlari bo'yicha soliq to'lash tartiblari xususida to'xtaladigan bo'lsak, xalqaro amaliyotda uning bir nechta loyihalari mavjudligini ta'kidlashimiz mumkin:

1 loyiha:

erkin iqtisodiy zonalar hududida milliy va xorijiy korxonalarni faoliyatining birinchi 5 yilligi davomida foyda solig'idan ozod qilish;

milliy, qo'shma va xorijiy korxonalarining daromadlari bo'yicha soliqlar umumiy daromadning 25-30 % dan oshmasligi kerak. Xorijiy davlatlarning aksariyatining soliq qonunchiligida foyda solig'i stavkasi korxona daromadining 30 % ini tashkil qiladi.

2 loyiha:

faqat xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar daromadlarini muayyan muddat davomida soliqlardan ozod qilish;

faoliyatining dastlabki 5-yilida milliy ishlab chiqarish subyektlari tomonidan daromad solig'ini to'lashda 10 % miqdorda imtiyoz taqdim etish.

3 loyiha:

10 yil va undan ortiq muddatga faoliyat ko'rsatishi belgilangan xorijiy kapital ishtirokidagi korxona faoliyatining birinchi ikki yilligi davomida foyda solig'idan to'liq ozod qilinadi. Keyingi 3-5 yil

davomida foyda solig'ining 50 % ini to'laydi. Faoliyatining 6-yilidan boshlab 25 % miqdorda foyda solig'ini to'liq to'laydi;

15 yil va undan ortiq muddatga faoliyat ko'rsatishi belgilangan xorijiy kapital ishtirokidagi korxona faoliyatining birinchi besh yilligi davomida foyda solig'idan to'liq ozod qilinadi. Keyingi 6-10 - yil davomida foyda solig'ining 50 % ini to'laydi. Faoliyatining 11-yilidan boshlab 25 % miqdorda foyda solig'ini to'liq to'laydi;

erkin iqtisodiy zonalar hududidagi milliy kapital ishtirokidagi korxonalar faoliyat ko'rsatishining butun muddati davomida 25 % miqdorda foyda solig'ini to'laydi;

Shuningdek erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarining atrof-muhit himoyasini ta'minlashga, erkin iqtisodiy zona infrastrukturasini rivojlantirishga qaratilgan faoliyatini rag'batlantirish maqsadida ham soliq imtiyozlari taqdim etilishi mumkin. Bu holatlarda ularning daromadlari qisman soliqlardan ozod qilinadi.

Ta'kidlash o'rinliki xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonaning erkin iqtisodiy zona hududida faoliyatni muddatidan oldin bekor qilishi – unga imtiyozlar sifatida taqdim qilingan soliqlarni to'lash majburiyatini yuklaydi.

Soliq imtiyozlari berish natijasida byudjet tushumlarining kamayishi - tovar ishlab chiqarish, xizmatlar ko'rsatish hajmining ortishi va rezidentlar daromadi ko'payishi hisobidan qoplanadi.

O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatayotgan erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga taqdim etiladigan soliq imtiyozlari - O'zbekiston Respublikasida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlar taqdim qilish O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 30-moddasida qayd etilgan bo'lib, unga asosan O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida, boshqa qonunlarda va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlarida nazarda tutilgan, boshqa soliq to'lovchilarga nisbatan ayrim toifadagi soliq to'lovchilarga beriladigan afzalliklar, shu jumladan soliq va (yoki) boshqa majburiy to'lov to'lamaslik yoxud ularni kamroq miqdorda to'lash imkoniyati soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlar deb e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 26 oktyabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi

PF-4853-sonli Farmoniga asosan, erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari quyidagi soliq va bojxona to'lovlaridan ozod qilingan:

yer solig'i, daromad solig'i, yuridik shaxslar mulk solig'i, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovi, shuningdek, Respublika yo'l jamg'armasi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Umumta'lim maktablari, kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar va tibbiyot muassasalarini rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash va jihozlash jamg'armasiga majburiy ajratmalaridan;

mamlakatimizda ishlab chiqarilmaydigan va loyihalarni amalga oshirish doirasida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan ro'yxatlar bo'yicha chetdan keltiriladigan qurilish materiallarini bojxona to'lovlaridan (bojxonada rasmiylashtirish yig'implari bundan mustasno);

o'zining ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun chetdan keltiriladigan asbob-uskunalar, xom ashyo, materiallar va butlovchi buyumlarni bojxona to'lovlaridan.

Shuningdek mazkur mazkur farmonga asosan, bojxona imtiyozlari qo'llangan holda olib kelingan uskunalar, xom ashyo, material va butlovchi buyumlar sotilgan yoki beg'araz berilgan hollarda, ular olib kelingan paytdan boshlab uch yil davomida bojxona to'lovlari qonunchilikda belgilangan tartibda to'liq hajmda undiriladi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida soliq imtiyozlarini qo'llash tartibi xususida to'xtaladigan bo'lsak, erkin iqtisodiy zona direksiyasi xo'jalik yurituvchi subyekt erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi sifatida ro'yxatdan o'tgan kundan e'tiboran bir kun mobaynida xabar tariqasida xo'jalik yurituvchi subyekt joylashgan joy bo'yicha davlat soliq organlariga: Ma'muriy kengash qarorining nusxasini va erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi guvohnomasi nusxasini yuboradi.

Davlat soliq xizmati organlari erkin iqtisodiy zona ishtirokchilarining alohida hisobini yuritadi va tashkilotlar tomonidan davriy hisobotlar topshirilganda ular tomonidan olingan soliq imtiyozlarini hisobga oladi hamda har chorakda Ma'muriy kengashning ishchi organiga yig'ma ma'lumotlarni taqdim etadi.

Erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi tomonidan Investitsiyalash to'g'risidagi shartnomada ko'rsatilmagan moliya-xo'jalik faoliyati

amalgama oshirilgan taqdirda, Investitsiyalash to'g'risidagi shartnomada ko'rsatilgan ishlab chiqarish faoliyati uchun alohida buxgalteriya hisoboti tatbiq etiladi.

Soliq majburiyatlariga ega bo'lgan soliqlar bo'yicha soliq hisoboti O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga muvofiq erkin iqtisodiy zona ishtirokchilari tomonidan davlat soliq xizmati organlariga taqdim qilinadi.

38. Erkin iqtisodiy zonalar hududida bojxona imtiyozlari

Erkin iqtisodiy zona hududiga rezidentlar tomonidan ishlab chiqarish faoliyatini tashkil etish maqsadida olib kirilayotgan mol-mulk, xom ashyo va materiallar bojxona boji va yig'implari to'lashdan ozod qilinadi. Aksiz solig'i to'lash shart bo'lgan tovarlar bundan mustasno.

Erkin iqtisodiy zonalar qonunchiligiga asosan mazkur vositalar tashqi ko'rinishi o'zgartirilmagan holatda realizatsiya qilish maqsadida qayta olib chiqib ketiladigan bo'lsa, bojxona to'lovlari va yig'implari to'lash majburiyati yuklanadi. Tovarlarni vaqtincha saqlash yoki qadoqlash maqsadida erkin port zonalar hududiga olib kiriladigan tovarlar bundan mustasno.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Navoiy viloyatida erkin iqtisodiy zona tashkil etish» to'g'risida 2008 yil 2 dekabrda PF-4059-son Farmonining 4-bandiga muvofiq erkin iqtisodiy zonada ro'yxatga olingan xo'jalik yurituvchi subyektlar chetdan olib kelinadigan uskunalar, shuningdek erkin iqtisodiy zona faoliyatining butun davrida mahsulotlarni eksport qilish uchun mahsulot ishlab chiqarish uchun xomashyo, materiallar va butlovchi qismlar uchun (bojxona rasmiylashtiruvchi yig'implaridan tashqari) bojxona to'lovlaridan ozod qilinadilar;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» 2016 yil 26 oktyabrda PF-4853-son Farmonining 5-bandiga muvofiq «Angren» erkin iqtisodiy zonasi va «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasi ishtirokchilari erkin iqtisodiy zonalarining butun faoliyati davrida chetdan olib kelinadigan xomashyo, materiallar va butlovchi qismlar uchun bojxona

to'lovlaridan ozod qilinadilar (bojxona rasmiylashtiruv yig'img'laridan tashqari);

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Urgut», «G'ijduvon», «Qo'qon» va «Hazorasp» erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish» to'g'risida» 2017 yil 12 yanvardagi PF-4931-son Farmonining 6-bandiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» 2016 yil 26 oktyabrdagi PF-4853-son Farmonining 5-bandi qoidolari «Urgut» erkin iqtisodiy zonasi, «G'ijduvon» erkin iqtisodiy zonasi, «Qo'qon» erkin iqtisodiy zonasi va «Hazorasp» erkin iqtisodiy zonasi ishtirokchilariga tatbiq etiladi.

Ta'kidlash o'rinliki mazkur imtiyozlar faqat erkin iqtisodiy zona ishtirokchisining investor (investorlar) va erkin iqtisodiy zona Direksiyasi o'rtasida tuzilgan Erkin iqtisodiy zona hududida investitsiyalash to'g'risidagi shartnomada nazarda tutilgan faoliyat turiga tatbiq qilinadi.

Aksariyat xorijiy davlatlar erkin iqtisodiy zonalar qonunchiligiga ko'ra qayta ishlash natijasida tovarning dastlabki qiymati 30 % dan kam bo'lmagan miqdorda oshirilgan holatlarda – tovar erkin iqtisodiy zona hududida ishlab chiqarilgan hisoblanadi.

Iste'mol maqsadida zona hududiga olib kirilayotgan yoki import qilinayotgan tovarlar ham boj to'lovlaridan ozod qilinishi kerak (to'la yoki qisman).

Erkin iqtisodiy zona qatnashchilari tomonidan zona hududiga olib kiriladigan eksport qilinadigan mahsulotlar ishlab chiqarish uchun asbob-uskunalar, xom ashyo, materiallar va butlovchi buyumlar kelib chiqish mamlakatidan qat'i nazar, erkin bojxona zonasining bojxona rejimida rasmiylashtiriladi. Ishlab chiqarish uchun tovarlar iqtisodiy zona hududida u faoliyat ko'rsatadigan muddat mobaynida turishi mumkin.

Davlat statistika organlari davlat soliq va bojxona organlariga erkin iqtisodiy zona ishtirokchilari tomonidan elektron shaklda taqdim qilingan investitsiya miqdori ko'rsatkichlari bilan birgalikda tegishli davlat statistik hisobotlaridan foydalanish imkonini beradi.

SHu bilan birga erkin iqtisodiy zonalar hududi erkin bojxona zonalar sifatida e'tirof etilishi mumkin. Erkin bojxona zonalarida chet

el tovarlari muayyan hududlar va joylarda boj, soliqlar va iqtisodiy siyosat choralari qo'llanilmasdan joylashtiriladi va ishlatiladi, erkin iqtisodiy zona joylashgan davlat tovarlari esa eksport rejimiga muvofiq olib chiqishda qo'llaniladigan shartlarga ko'ra joylashtiriladi va ishlatiladi. Mazkur bojxona zonasi imtiyozlaridan faqatgina erkin iqtisodiy zona rezidentlari foydalanishlari mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga shuningdek bojxona yuk deklaratsiyasini to'ldirishda ham soddalashtirilgan tartib taqdim qilinishi mumkin. Aksariyat tadqiqotchilarning fikriga ko'ra bojxona yuk deklaratsiyasini to'ldirish jarayonining murakkablashtirilishi, ushbu jarayonda uzoq muddat talab qilinadigan tartiblarning qo'llanilishi iqtisodiy zonaning investitsiyaviy imidjiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatayotgan erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga taqdim etiladigan bojxona imtiyozlari: O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatayotgan erkin iqtisodiy zonalarda bojxona munosabatlarini tartibga solish O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan nizomlar, bojxona munosabatlarini tartibga solishga qaratilgan maxsus nizomlar bilan tartibga solinadi.

O'zbekiston Respublikasining erkin iqtisodiy zonalarida ro'yxatga olingan xo'jalik yurituvchi subyektlar erkin iqtisodiy zona faoliyat ko'rsatadigan butun muddatga eksportga yo'naltirilgan mahsulot ishlab chiqarish maqsadida mamlakatga olib kelinayotgan asbob-uskunalar, shuningdek xom ashyo, materiallar va butlovchi qismlar bojxona to'lovlaridan (bojxona rasmiylashtiruvi uchun yig'imlardan tashqari) ozod qilinadi.

Bundan tashqari O'zbekistonning ichki bozorlarida sotish uchun mo'ljallangan mahsulotni ishlab chiqarish maqsadida mamlakatga olib kiriladigan xom ashyo, materiallar va butlovchi qismlar uchun bojxona to'lovlari, agar qonun hujjatlarida boshqa imtiyozli tartib ko'zda tutilmagan bo'lsa, belgilangan stavkalarining 50 foizi miqdorida (bojxona rasmiylashtiruvi uchun yig'imlardan tashqari) undiriladi, bunda ularni to'lash muddati 180 kungacha kechiktirilishi mumkin.

Shuningdek biz yuqorida ta'kidlagan imtiyozlardan foydalangan holda erkin iqtisodiy zonalar hududiga olib kirilgan asbob-uskunalar, xom ashyo, materiallar va butlovchi qismlar sotilgan yoki bepul berilgan taqdirda, bojxona to'lovlari qonun hujjatlarida belgilangan tartibda byudjetga to'liq hajmda undiriladi.

Masalan, "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasi hududidagi alohida bojxona rejimi to'g'risida Nizomga asosan xorijiy tovarlar hisoblanadigan ishlab chiqarish uchun tovarlarga nisbatan bojxona to'lovlari (bojxonada rasmiylashtirish uchun yig'imdan tashqari) va iqtisodiy siyosat choralari qo'llanmasdan O'zbekiston Respublikasi tashqarisiga olib chiqib ketiladigan taqdirda - qayta eksport qilish bojxona rejimida amalga oshiriladi.

Shuningdek O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksiga asosan respublikamiz hududida erkin bojxona zonalari va erkin omborxonalar tashkil etilishi mumkin. Erkin bojxona zonasi va erkin ombor shunday rejimlarki, bunda chet el tovarlari muayyan hududlar va joylarda boj, soliqlar va iqtisodiy siyosat choralari qo'llanilmasdan joylashtiriladi va ishlatiladi, O'zbekiston tovarlari esa eksport rejimiga muvofiq olib chiqishda qo'llaniladigan shartlarga ko'ra joylashtiriladi va ishlatiladi.

Erkin iqtisodiy zona direksiya tegishli davlat soliq va bojxona organlarining so'roviga muvofiq erkin iqtisodiy zona ishtirokchilari tomonidan Investitsiyalash to'g'risidagi shartnomada nazarda tutilgan investitsiyalar miqdori haqidagi ma'lumotlarni taqdim qiladi.

O'z ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun chetdan olib kelinadigan asbob-uskunalar, xomashyo, materiallar va butlovchi buyumlar uchun bojxona imtiyozlarini qo'llash tartibi xususida ta'kidlaydigan bo'lsak, erkin iqtisodiy zona direksiya xo'jalik yurituvchi subyekt erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi sifatida ro'yxatdan o'tgan kundan e'tiboran bir kun mobaynida xabar tariqasida xo'jalik yurituvchi subyekt joylashgan joy bo'yicha davlat bojxona organlariga: Ma'muriy kengash protokol qarorining nusxasini va erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi guvohnomasining nusxasini yuboradi.

O'z ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun chetdan olib kelinadigan asbob-uskunalar, xomashyo, materiallar va butlovchi buyumlarga bojxona imtiyozlarini qo'llashda erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi davlat bojxona xizmati organlariga quyidagi hujjatlarni taqdim qiladi:

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar hududida soliqlar va bojxona to‘lovlari bo‘yicha imtiyozlarni qo‘llash tartibi to‘g‘risida”gi Nizomga 1-ilovaga muvofiq shakl bo‘yicha erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi rahbari tomonidan tasdiqlangan va erkin iqtisodiy zona direksiyasi bilan kelishilgan o‘z ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun chetdan olib kelinadigan asbob-uskunalar, xomashyo, materiallar va butlovchi buyumlar ro‘yxati va erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi rahbari tomonidan tasdiqlangan hamda bosh buxgalter va texnolog bilan kelishilgan ishlab chiqariladigan mahsulot birligiga xomashyo, materiallar va butlovchi buyumlar sarfi normasi.

Erkin iqtisodiy zona ishtirokchilari har yili 25 yanvarga qadar davlat soliq va bojxona xizmati organlariga o‘z ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun chetdan olib kelingan asbob-uskunalar, xomashyo, materiallar va butlovchi buyumlarning ishlatilganligi to‘g‘risidagi deklaratsiyani yuqorida ta’kidlangan nizomga 2-ilovaga muvofiq shakl bo‘yicha taqdim qiladilar.

**O‘z ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun (*EIZ ishtirokchisi nomi*) chetdan olib
kelinadigan asbob-uskunalar, xom ashyo, materiallar va butlovchi buyumlarning
RO‘YXATI**

T/r	Mahsulotning nomi	Mahsulotning TIF TN kodi (2012 yil versiyasi)	O‘lchov birligi	Tovarning miqdori	
				eksport uchun	ichki bozor uchun

EIZ ishtirokchisi rahbarining
F.I.O.

EIZ ishtirokchisining ishlab chiqarish
uchun mas’ul xodimi
F.I.O.

_____
(imzo, muhr (mavjud bo‘lsa))
20__ yil «__» _____

_____
(imzo, muhr (mavjud bo‘lsa))
20__ yil «__» _____

EIZ Direksiyasi direktori
F.I.O.

_____
(imzo, muhr)
20__ yil «__» _____

**O‘z ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun chetdan olib kelingan asbob-uskunalar,
xom ashyo va butlovchi buyumlarning ishlatilganligi to‘g‘risida
DEKLARATSIYA**

1. EIZ ishtirokchisining nomi:

2. EIZ ishtirokchisi joylashgan joy (pochta manzili):

3. EIZ ishtirokchisi guvohnomasining raqami va olingan sanasi: _____

4. CHetdan olib kelinadigan xom ashyo, materiallar va butlovchi buyumlarning nomi va miqdori: _____

Erkin iqtisodiy zonalar hududlarida soliqlar va bojxona to‘lovlari bo‘yicha imtiyozlarni qo‘llash tartibi to‘g‘risidagi nizomni bajarish yuzasidan

20__ yil «__» _____dagi ____-son kontrakt bo‘yicha olingan ruxsatnoma asosida

_____ olinganligini

20__ yil «__» _____dagi holatiga ko‘ra _____ foydalanilganligini bayon qilaman.

Olib kelingan xom ashyo, materiallar va butlovchi buyumlarning qoldig‘i:

_____
_____

Olib kelingan xom ashyo, materiallar va butlovchi buyumlar quyidagi tarzda foydalanildi:_____

_____

Rahbar _____
(imzo)

_____
(F.I.O.)

Bosh buxgalter _____
(imzo)

_____
(F.I.O.)

M.O‘.
(mavjud
bo‘lganda)

Texnolog _____
(imzo)

_____
(F.I.O.)

4§. Erkin iqtisodiy zonalar hududida alohida valyuta tartibi

Erkin iqtisodiy zonalarda tijorat subyektlariga beriladigan alohida valyuta imtiyozlari, o'z ichiga qatnashchilarga xizmat ko'rsatish uchun vakolatli tijorat banklarini mustaqil tanlash, xorijiy valyutalarda hisob raqami ochish, erkin iqtisodiy zona hududidan tashqaridagi xorijiy banklarda hisob raqamlariga ega bo'lish, tijorat subyektlarining erkin iqtisodiy zona hududidagi faoliyatidan, shuningdek eksport natijasida olinadigan xorijiy valyutalar erkin tarzda o'z hisob raqamlariga o'tkazish huquqi kabilardir.

Valyuta imtiyozlari shu bilan birga erkin iqtisodiy zonada ro'yxatdan o'tgan xo'jalik yurituvchi subyektlar, ular o'rtasida tuzilgan shartnomalar bo'yicha hisob-kitob va to'lovlarni erkin iqtisodiy zona hududida xorijiy valyutada amalga oshirish;

erkin iqtisodiy zona rezidentlari bo'lgan boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan etkazib berilgan tovarlar, bajarilgan ish va xizmatlarning haqini erkin almashtiriladigan valyutada to'lash;

eksport va import qilinadigan tovarlar uchun haq to'lash va hisob-kitob qilishning ularga qulay shartlari va shakllaridan foydalanish kabilardan iborat bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 26 oktyabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-4853-sonli Farmoniga asosan, «Angren» va «Jizzax» erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilari uchun erkin iqtisodiy zonalar doirasida ishtirokchilar o'rtasida tuzilgan shartnomalarga muvofiq xorijiy valyutada hisob-kitob qilish va to'lash hamda O'zbekiston Respublikasining boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlari — rezidentlari tomonidan etkazib berilgan tovarlar, ishlar (xizmatlar) uchun xorijiy valyutada to'lash, shuningdek, eksport va import qilinadigan tovarlar uchun o'zlariga qulay bo'lgan to'lash hamda hisob-kitob qilish shart va shakllaridan foydalanish huquqi taqdim qilingan.

5§. Erkin iqtisodiy zonalar hududida eksterritoriallik masalalari

---

Erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish va ular faoliyatini ta'minlash konsepsiyasi odatda erkin iqtisodiy zonalar hamda ular hududida faoliyat ko'rsatadigan tadbirkorlik subyektlari faoliyatining eksterritorialligi mexanizmiga tayanadi.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining eksterritorialligi odatda erkin iqtisodiy zona joylashgan hududning asosiy davlat hududidan ajratilganligi, ushbu zonalar hududida imzolanadigan har qanday tijorat bitimlari, asosiy davlat yurisdiksiyasidan tashqarida hisoblanadi¹.

Mavzu bo'yicha nazorat savollari:

- 1. O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga taqdim qilingan soliq va bojxona imtiyozlari xususida fikr bildiring?*
- 2. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining maxsus huquqiy maqomi nimadan iborat?*
- 3. Erkin iqtisodiy zonalar hududida eksterritoriallik masalalari nimalardan iborat?*
- 4. Erkin iqtisodiy zonalar hududida alohida valyuta rejimi xususida fikr bildiring?*

Mavzu bo'yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 26 oktyabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-4853-sonli Farmoni.
2. "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi"//O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va

---

¹"Special Economic Zones Progress, Emerging Challenges, and Future Directions". Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. 2011. Retrieved 25 May 2014.

samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Nukus-farm», «Zomin-farm», «Kosonsoy-farm», «Sirdaryo-farm», «Boysun-farm», «Bo'stonliq-farm» va «Parkent-farm» erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to'g'risida"gi farmoni. «Xalq so'zi» gazetasining 2017 yil 5 maydagi 89 (6783)-sonida e'lon qilingan.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyundagi "Toshkent shahrining YAshnobod tumanida innovatsiya texnoparkini tashkil qilish to'g'risida"gi PF-5068-sonli farmoni.

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 maydagi "Investitsiya loyiholari o'z vaqtida va sifatli amalga oshirilishi uchun loyihalar tashabbuskorlari bo'lgan tashkilotlarning mas'uliyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 285-sonli qarori.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 martdagi «Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to'g'risida» PQ–2836-son qarori.

7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Nizom.

8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar hududida soliqlar va bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlarni qo'llash tartibi to'g'risida"gi Nizom.

9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish hamda erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi Nizom.

Mavzuga doir ilmiy manbalar

---

1. K.R. Gupta. Special Economic Zones: Issues, Laws and Procedures. Atlantic publishers&distributors (P) LTD, 2008. 725 p. ISBN 978-81-269-0884
2. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development/The world bank 2011. 319 p. ISBN 978-0-8213-8763-4
3. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition. ISBN-13: 978-1138237810.
4. Dobrogonov, F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.
5. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. ISBN 0-9547424-0-0.
6. Aggarwal A. 2004. "Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.
7. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.
8. Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences. 2011 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street NW
9. Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development. The World Bank Group. 1818, H Street, NW. Washington, 2008. page 457.
10. "Review of Alexandra Harvey's 'The China Price: The True Cost of Chinese Competitive Advantage'" 254 (49). Publishers Weekly. December 2007. p. 45.

11. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

IV. Internet resurslar

---

1. www.papers.ssrn.com/
2. news.nur.kz/163693.html
3. www.sez-tpd.org.ua/
4. www.wto.org
5. www.wcoomd.orgwww.fez.brest.by

VIII bob. Butunjahon Savdo Tashkilotining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga doir talablari

---

Annotatsiya: mazkur mavzuni o'rganish jarayonida talabalar Butunjahon savdo tashkiloti faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari, tashkilotning "Savdo va tariflar bo'yicha bosh kelishuv" hujjati, Butunjahon savdo tashkilotining a'zo davlatlar erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga doir talablari, O'zbekiston Respublikasi va Butunjahon savdo tashkiloti o'rtasida o'zaro munosabatlar xususida bilimlarga ega bo'ladilar.

1§. Butunjahon savdo tashkiloti faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari

---

O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasining 3-chi ustuvor yo'nalishi borasida mamalakatimizda valyutani tartibga solish, tashqi savdo, bojxona va soliq qonunchiligini liberallashtirishda tubdan islohotlar amalga oshirilmoqda, bu o'z o'rnida O'zbekistonning Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishida qulay sharoit yaratib beradi.

Butunjahon savdo tashkiloti (ing. World trade organization) xalqaro savdoni liberallashtirish va tashqi savdo munosabatlarini tartibga solish maqsadida 1995-yil 1-yanvarda tashkil etilgan bo'lib, unga hozirgi kunda 160 ta davlat a'zo. Tashkilot faoliyatining asosiy maqsadi a'zo davlatlar o'rtasida tashqi savdo munosabatlarini tartibga solish va savdo-siyosiy sohalarni liberallashtirishdir¹.

Butunjahon savdo tashkiloti xalqaro savdo tizimini yaratish maqsadida a'zo davlatlar savdo tariflarini tartibga solishga doir bir qator majburiy talablar belgilaydi. Ushbu tashkilotga a'zolik iqtisodiy ko'rsatkichlar o'sishi, iste'molchilar xarid qiladigan tovarlar narxining pasayishi, xalqaro miqyosda tan olingan yagona savdo qoidalari asosida tashqi savdoni amalga oshirish hamda nizolarni qulay tarzda hal qilish imkonini beradi².

Butunjahon savdo tashkilotiga a'zolik milliy iqtisodiyot rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Uning vositasida tadbirkorlar

---

¹ <http://wto.org>

² Malanczuk, P. (1999). "International organisations and space law: World trade organization". Encyclopedia Britannica 442. p. 305. Bibcode: 1999ESASP.442..305M.

xorijiy bozorlarda imtiyozli shartlar va asoslarda faoliyat ko'rsatish, tashqi savdo faoliyatini amalga oshirishda barcha to'siqlardan ozod bo'ladilar.

Butunjahon savdo tashkiloti doirasida "Savdo va tariflar bo'yicha bosh kelishuv" (GATT) qabul qilingan bo'lib, ushbu hujjat tashkilotga a'zo davlatlar tomonidan savdo xizmatlari ko'rsatish faoliyatini tartibga soladi. Savdo xizmatlari ko'rsatish o'z ichiga ishlab chiqarish, marketing, konsalting va boshqa xizmatlarini oladi.

Mazkur tashkilotga a'zo bo'lish jarayonini yangidan boshlash bo'yicha O'zbekiston Respublikasi 2017-yildan harakatlarni amalga oshirishga kirishdi.

Shuningdek, O'zbekistonning Butunjahon savdo tashkilotiga kirish jarayonini doimiy monitoring qilib borishda tizimli ishlarni tashkillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan "Yo'l xaritasi" tasdiqlandi, ushbu yo'l haritasida 34 ta tadbir kiritilgan bo'lib, ular tashkilotga kirishni yangilash borasida hujjatlarni tayyorlash va mamlakat qonunchiigini muvofiqlashtirishga qaratilgan.

Butunjahon savdo tashkilotiga qo'shilish bir necha bosqichdan iborat va unga yaqinda qo'shilgan mamlakatlar tajribasi bu jarayon bir necha yilga cho'zilishi mumkinligini ko'rsatdi. Bu o'tish-tayyorgarlik davrini O'zbekiston mazkur tashkilotga a'zolik natijalarini tahlil qilish va baholash, ijobiy jihatlar va ehtimoliy xavflarni hisob-kitob qilish uchun maksimal darajada foydalanadi. O'zbekistonning tashkilotga a'zo bo'lishining iqtisodiyotga salbiy ta'sirini oldini olish maqsadida iqtisodiyotning ayrim sektorlari, ishlab chiqaruvchilarning turli guruhlarini tayyorligi darajasi o'rganib chiqiladi, mahalliy korxonalar raqobatbardoshligini oshirish choralari ko'riladi.

Butunjahon savdo tashkilotiga kirish jarayonini mamlakat shartlarni asosiy yo'nalishlar bo'yicha Butunjahon savdo tashkilotiga-ishtirokchi davlatlarning ishchi guruhi bilan tasdiqlashi kerak. Masalan, mahsulot va xizmatlar bozoriga kirish, qishloq xo'jaligida subsidiya ulushi, mamlakatni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari, intellektual mulk huquqlarini himoyalashning savdo aspektlari va boshqalar shular jumlasidandir. Shu o'rinda har tomonlama o'ylangan strategiya juda muhimdir chunki, ushbu tashkilotga a'zo bo'lishda mahalliy ishlab chiqaruvchilar va iqtisodning sezgir sektorlariga

salbiy ta'sir kam bo'lishini nazarda tutish kerak. Shuningdek, raqobatni kuchaytirish, sifatni oshirish, xalqaro standartlarni joriy qilish, investitsiyaviy hamkorlikni mustahkamlash va eksport potentsialini yangi bozorlarda oshirish orqali iqtisodni ham rivojlantirishga ko'maklashish kerak bo'ladi.

2§. Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga doir talablari

---

Butunjahon savdo tashkiloti yangi savdo kelishuvlarini ishlab chiqish hamda a'zo davlatlar tomonidan savdo-iqtisodiy munosabatlarga doir kelishuvlarga rioya qilinishini nazorat qiladi. Tashkilotga a'zo davlatlarning erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tashkil etish hamda tartibga solish sohasidagi iqtisodiy siyosatining ayrim yo'nalishlari (masalan, eksport – import tartiblari) ham Butunjahon savdo tashkilotining kuzatuvi doirasiga kiradi.

Ta'kidlaydigan bo'lsak, bugungi kunda xalqaro miqyosda xususiy sektor tomonidan tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalar aksariyat miqdorni tashkil etadi. Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalar imtiyozlar taqdim etishga doir talablari ushbu erkin iqtisodiy zonalar taqdim etilmaydi¹.

Ushbu kelishuv hujjatida, shuningdek Butunjahon savdo tashkiloti doirasida qabul qilingan ko'p tomonlama kelishuvlarda erkin iqtisodiy zonalar tushunchasi qayd etilmagan. Faqat erkin iqtisodiy zonalar faoliyat yuritadigan tijorat tashkilotlariga beriladigan turli imtiyoz shakllari – Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tashkil etishga doir talablari predmetini tashkil etadi².

Butunjahon savdo tashkilotining a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini imtiyozlar va preferensiyalar taqdim etish asosida rag'batlantirishga doir talablari, tashkilot doirasida qabul qilingan "Subsidiyalar va kompensatsiya to'lovlariga doir kelishuv" hujjatida belgilangan.

---

¹Gökhan Akinci and James Crittle, Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned, and Implications for Zone Development, supra, p. 18.

²Stephen Creskoff, Peter Walkenhorst. Implications of WTO disciplines for special economic zones in developing countries. The World Bank Poverty Reduction and Economic Management Network International Trade Department, April 2009.

Erkin iqtisodiy zonalar o'z hududida qulay investitsiyaviy muhit yaratish, imtiyozli ishlab chiqarish sharoitlarini vujudga keltirish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish jarayonlarini tezlashtirish maqsadida, ularda faoliyat ko'rsatadigan tijorat tashkilotlariga turli shakldagi imtiyozlar va preferensiyalar taqdim qiladi.

Bu imtiyoz va preferensiyalar miqdori hamda ularni taqdim qilish tartibi - Butunjahon savdo tashkilotining tashkilotga a'zo davlatlar orasida tashqi savdo faoliyatini amalga oshirishda teng huquqlar yaratishga doir talablariga muvofiq bo'lishi talab etiladi. Ayni ushbu imtiyozlar Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga doir talablari asosini tashkil qiladi.

Aksariyat xorijiy davlatlar mahalliy bozorlar va mahsulot ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish maqsadida, import tariflari miqdorini oshirish, tovarlar importiga doir miqdoriy cheklovlar o'rnatish va ishlab chiqarish sohalarini subsidiyalash singari iqtisodiy preferensial tadbirlarni amalga oshirishga intiladilar. Ushbu tadbirlarning tarkibiy qismi sifatida Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo davlatlar - eksport miqdorini oshirish hamda import o'rni bosuvchi tovarlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish maqsadida erkin iqtisodiy zonalar rezidentlariga subsidiyalar va boshqa moliyaviy imtiyozlar ajratadilar. Xitoy Xalq Respublikasi, Janubiy Koreya, Singapur singari davlatlar erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tashkil etish amaliyotida ushbu choralarni ko'rish mumkin. Bu moliyaviy preferensiyalar o'z navbatida Butunjahon savdo tashkilotining a'zo davlatlar tashqi savdo faoliyatini amalga oshirishda teng imtiyozlar taqdim etishga doir talablariga nomuvofiq bo'lishi mumkin.

Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga doir talablarining aksariyati erkin iqtisodiy zonalarga tovarlarni olib kirish yoki uning hududidan olib chiqishda davlat ma'muriyati tomonidan taqdim etiladigan bojxona imtiyozlari berish munosabatlariga nisbatan qo'llaniladi.

Erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatadigan tijorat tashkilotlari – erkin iqtisodiy zonalar rezidentlariga taqdim etiladigan soliq va boshqa imtiyozlari ham Butunjahon savdo tashkilotining talablari doirasiga kiradi hamda tashkilotga a'zo davlatlar ushbu sohadagi siyosatlarini amalga oshirishda tashkilot kelishuv hujjatlariga rioya qilishga majburdir.

Batunjahon savdo tashkiloti doirasida qabul qilingan eksport va import munosabatlarini tartibga solish sohasida kelishuv hujjatlarida belgilangan me'yorlar erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatadigan tijorat subyektlarining ham ayni ushbu yo'nalishdagi faoliyatiga daxldordir. Masalan, tashkilot qoidalariga asosan ishtirokchi davlatlar o'zaro yetkazib berayotgan tovarlarga nisbatan har qanday uchinchi tomon tovarlariga nisbatan qo'llanilayotgan boj stavkalaridan yuqori bo'lmagan boj stavkalarini qo'llash majburiyatini oladilar. Bu aksariyat holatlarda erkin iqtisodiy zonalar hududida eksport va import bojlariga past tariflar belgilashga doir imtiyozli iqtisodiy siyosat amalga oshirilishiga to'sqinlik qiladi.

A'zo davlatlar tomonidan erkin iqtisodiy zonalariga taqdim qilinadigan imtiyozlarni Butunjahon savdo tashkiloti talablariga muvofiqlashtirish masalalari-Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalariga preferensiya va imtiyozlar taqdim etishga oid qonunchiligini tartibga solishga qaratilgan talablari tashkilotga a'zo davlatlar qonunchiligini tizimli tarzda muvofiqlashtirishga asoslanadi¹. Tashkilot a'zo davlatlardan tashqi savdo faoliyatini teng huquqlilik, o'zarolik, musaffolik, a'zo davlatlar manfaatlarini himoya qilish prinsiplari asosida amalga oshirishni talab qiladi. Bu a'zo davlatlardan erkin iqtisodiy zonalar sohasida ayni ushbu tamoyillar asosida faoliyat ko'rsatishni talab qiladi.

Ya'ni ular asosan Butunjahon savdo tashkilotining barcha a'zolari tashqi savdoni amalga oshirishda teng imkoniyatlarga ega bo'lishlari hamda bir-birlariga teng imkoniyatlarni taqdim qilishlari kerak. Bu Butunjahon savdo tashkilotining bir a'zosiga taqdim etiladigan imtiyoz va preferensiyalar qolgan a'zolarga ham ta'luqli bo'lishini bildiradi². Erkin iqtisodiy zona rezidentlariga taqdim qilinadigan moliyaviy va bojxona imtiyozlari esa odatda ushbu tenglikni nomuvofiqlashtiradi.

Butunjahon savdo tashkilotining ta'sis etilishiga o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan savdo va tariflar bo'yicha bosh kelishuvda ham (GATT) erkin iqtisodiy zonalariga taqdim etiladigan moliyaviy imtiyozlarga taaluqli talablar mavjud. Ushbu hujjat asosida 1948-yil

---

¹ Немова Л. Перестроит ОЭЗ под ВТО/ (Электронный ресурс) // Экспертный канал высшей школы экономики «Открытая экономика». – Режим доступа: <http://opec.ru/1356596.html>.

² B. Hoekman. The WTO: functions and basic principles. 42. 2010 year.

1-yanvardan boshlab, davlatlararo tovar aylanmasi hajmini kengaytirish, xalqaro savdoning barqaror tizimini yaratish maqsadida suveren davlatlar tashqi savdo faoliyatini diskriminatsiya qilmaslik tamoyili qo'llanila boshlangan. Bu tamoyil tijorat subyektlariga eng ko'p qulaylik berish shaklini olib, tashqi savdo ishtirokchilarining hammasini tengligini ta'minlash va ularni diskriminatsiya qilmaslik to'g'risidagi qoidadir. Ushbu tamoyil o'z navbatida tashkilotga a'zo davlat erkin iqtisodiy zonalarida faoliyat ko'rsatadigan tijorat tashkilotlariga moliyaviy subsidiyalar ajratish sohasiga ham taaluqlidir.

3§. Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalarga beriladigan imtiyozlarni unifikatsiyalashga doir talablari

---

Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalarida faoliyat ko'rsatadigan xorijiy va milliy investorlarga taqdim etiladigan imtiyozlarni bir xillashtirishga doir talablari tashkilotning erkin iqtisodiy zonalar sohasidagi siyosatining asosini tashkil qiladi.

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish maqsadida aksariyat davlatlar xorijiy investorlar faoliyatiga qulay investitsiyaviy muhit yaratishga intiladilar. Bu jarayonda xorijiy investorlarga taqdim etiladigan moliyaviy va boshqa tarzdagi imtiyozlar rejimi milliy investorlarga taqdim etiladigan imtiyoz va preferensiyalardan farqlanishi tabiiydir. Butunjahon savdo tashkiloti tashqi savdoni amalga oshirishda teng imkoniyatlar yaratish maqsadida, tashkilotga a'zo davlatlardan ushbu xorijiy va milliy investorlarga taqdim etiladigan imtiyozlar sohasida ushbu nomuvofiqlikni bartaraf etishni talab qiladi.

Xitoy Xalq Respublikasining 2001-yilda Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishi natijasida, erkin iqtisodiy zonalarida faoliyat ko'rsatadigan xorijiy va milliy investorlarga bir xil imtiyozlar berish hamda xorijiy investorlarga xo'jalik yuritishning milliy rejimini taqdim etish asosida investitsiyaviy rejimni liberallashtirish talab qilindi. Xorijiy investorlarga xo'jalik yuritishning milliy rejimini taqdim etish – bu xorijiy tijorat tashkilotlarini davlatning barcha hududida xizmat ko'rsatishning barcha sohalari bilan shug'ullanish imkoniyatini taqdim qilishni bildiradi (masalan, bank sektori, sug'urta

faoliyati, chakana va ulgurji savdo, telekommunikatsiya va boshqa sohalar bilan shug'ullanish).

Natijada 2002-2004-yillarda 100 dan ortiq Xitoy imtiyozli zonalarida ayni shu tartibdagi liberal-iqtisodiy islohotlar amalga oshirildi. Butunjahon savdo tashkiloti bilan o'zaro kelishuvlarga asosan 2005-yildan boshlab, tashqi savdo faoliyati bilan shug'ullanuvchi subyektlarni davlat tomonidan majburiy ro'yxatga olish tartibi bekor qilindi.

“Xitoy Xalq Respublikasining Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish to'g'risida”gi Protokolda, Xitoy Xalq Respublikasining erkin iqtisodiy zonalar sohasida amalga oshiradigan siyosatiga doir quyidagi talablar belgilangan:

Xitoy Xalq Respublikasi o'z hududida tashkil etilgan mavjud erkin iqtisodiy zonalar, ularga nisbatan amalga oshiriladigan iqtisodiy siyosatni tartibga solishga doir normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida ma'lumotlarni taqdim etish;

erkin iqtisodiy zonalar hududiga import qilinayotgan tovarlarga, erkin iqtisodiy zona hisoblanmagan hududlarga import qilinayotgan tovarlar kabi bir xil bojxona siyosatini amalga oshirish;

erkin iqtisodiy zonalarda taqdim etiladigan imtiyoz va preferensiyalarni milliy va xorijiy investorlar uchun bir xillashtirish.

Erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatadigan tijorat tashkilotlariga taqdim etiladigan hamda Butunjahon savdo tashkiloti nazorat predmeti doirasida bo'lgan imtiyozlar-erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatadigan tijorat tashkilotlariga taqdim etiladigan hamda Butunjahon savdo tashkiloti nazorat predmeti doirasida bo'lgan imtiyozlar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin :

aksariyat shakldagi erkin iqtisodiy zonalar tijorat tashkilotlari uchun taqdim etiladigan umumiy imtiyoz – erkin iqtisodiy zonalar hududiga import qilingan tovarlar uchun boj to'lovlari stavkasini pasaytirish yoki bekor qilishdan iborat. Bu odatda investitsiyalar, mashinasozlik, iste'mol mahsulotlari, qayta sotish maqsadida import qilinayotgan tovarlarga nisbatan qo'llaniladi;

erkin iqtisodiy zonalar rezidentlarini to'g'ri soliqlar (masalan, daromad solig'i) va ijtimoiy to'lovlar to'lashdan ham ozod qilishi mumkin;

ayrim erkin iqtisodiy zonalar rezidentlarini egri soliqlar (masalan savdo solig'i) va kumulyativ soliqlar (masalan, qo'shimcha qiymat solig'i) to'lashdan ham ozod qilinishi mumkin.

Ushbu imtiyozlar Butunjahon savdo tashkilotining nazorati doirasida hamda tashkilotga a'zo davlatlar ularning miqdorini belgilashda tashkilot bilan kelishishi talab qilinadi.

4§. Butunjahon savdo tashkilotining “Subsidiyalar va kompensatsiya to'lovlariga doir kelishuv hujjati”

Tashkilotning erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga doir asosiy talablari belgilangan ushbu hujjatning mohiyatini tushunishda kelishuv hujjatining bandlarini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega.

Kelishuv hujjatining 1.1 bandida **“subsidiya”** tushunchasi keltirilgan bo'lib, ushbu atama – hukumat tomonidan qabul qiluvchiga taqdim etiladigan moliyaviy resurslarni anglatadi.

Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo davlat tomonidan uning hududida quyidagi moliyaviy harakatlarning amalga oshirilishi subsidiyalar sifatida tan olinadi:

hukumat tomonidan tijorat tashkilotlarining valyuta operatsiyalarini qo'llab-quvvatlash (masalan, dotatsiyalar, zayomlar ajratish yoki aksiyalar sotib olish shaklida) yoki pul operatsiyalarini amalga oshirish bo'yicha tegishli majburiyatlarni qabul qilish (masalan, zayomlar ajratish bo'yicha kafolatlar taqdim etish);

hukumatning tijorat tashkilotlari manfaatiga daromadlaridan voz kechishi yoki ularni qo'llamasligi (masalan, soliq imtiyozlar yoki soliq kreditlari).

Erkin iqtisodiy zonalar misolida ta'kidlaydigan bo'lsak, u erkin iqtisodiy zonalar hududidan eksport qilingan tovarlardan to'langan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlardan tashqari, erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatuvchi tijorat tashkilotlarining sof moliyaviy foydasi sifatida izohlanilishi mumkin.

Butunjahon savdo tashkiloti doirasida qabul qilingan Subsidiyalar va kompensatsiya to'lovlariga doir kelishuv hujjati matnida ushbu imtiyozlarga doir tashkilotning asosiy talablari bayon etilgan.

Ushbu imtiyozlarni shartli ravishda 3 guruhga bo'lish mumkin:

1) erkin iqtisodiy zonalarga taqdim etiladigan Butunjahon savdo tashkiloti talablariga muvofiq imtiyozlar;

2) Butunjahon savdo tashkiloti tomonidan ta'qiqlangan imtiyozlar;

3) Butunjahon savdo tashkiloti tomonidan erkin iqtisodiy zonalarga taqdim etish cheklangan imtiyozlar.

Kelishuv hujjatining 2-moddasida, shuningdek, "alohida subsidiyalar" (specific subsidy) tushunchasi ham nazarda tutilgan bo'lib, u muayyan geografik hududda joylashgan hamda subsidiya qiluvchi organ tomonidan alohida tijorat tashkilotlariga taqdim etiladigan moliyaviy imtiyozlarni anglatadi.

5§. Butunjahon Savdo Tashkilotining "Bojxona taomillarini soddalashtirish va uyg'unlashtirish to'g'risida"gi Kioto konvensiyasi

---

Erkin iqtisodiy zonalarga rasmiy tariflar, ular faoliyatiga qo'yiladigan talablar Butunjahon Savdo Tashkilotining "Bojxona taomillarini soddalashtirish va uyg'unlashtirish to'g'risida"gi Kioto konvensiyasida belgilangan bo'lib, unga asosan **erkin iqtisodiy zona** –hududiga kirib kelayotgan tovalarga nisbatan bojxona to'lovlari va soliqlardan ozod etilgan davlat hududining bir qismi hisoblanadi.¹ Shuningdek ushbu Konvensiyada erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish va ular faoliyatini ta'minlashga doir standartlar va talablar belgilangan.

Erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatadigan tijorat tashkilotlariga taqdim etiladigan imtiyozlar xilma-xilligidan kelib chiqib, Butunjahon savdo tashkilotining me'yoriy-huquqiy hujjatlarida erkin iqtisodiy zonalar faoliyat ko'rsatadigan tijorat tashkilotlariga beriladigan imtiyozlarni o'zaro muvofiqlashtirish murakkabdir².

Erkin iqtisodiy zonalarining aksariyat turlari, jumladan tashqi savdo zonalar, erkin portlar, erkin savdo zonalar dastlab tashkil etilgan vaqtda asosan kam uchraydigan moddiy resurslar savdosini tashkil etishga asoslangan bo'lsa, bugungi kunda zonalar tijorat

---

¹<http://www.wcoomd.org>

²Revised Kyoto Convention, Specific Annex D, Chapter 2(WCO 2003).

tashkilotlaridan kelib tushadigan soliq tushumlari asosida moliyaviy resurslar vositasi sifatida faoliyat ko'rsatmoqda. Davlat ma'muriyati turli shakldagi subsidiyalar ajratish asosida ular faoliyatini rag'batlantirishga intiladi. Bu esa o'z navbatida Butunjahon savdo tashkilotining teng imtiyozlar taqdim etishga oid talablariga qarama-qarshidir.

O'zbekiston Respublikasining Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishi sharoitida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tashkil etishning asosiy xususiyatlari-jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv jarayonlari har bir davlatdan milliy va tashqi bozorda raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarishni talab qiladi. Ushbu jarayonda O'zbekiston Respublikasining Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishi asosida, tovar bozorlarini diversifikatsiya qilish jarayonlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu tashkilotga a'zo bo'lish Respublikamizda ishlab chiqarilgan tovarlarning xorijiy tovar bozorlarida o'z o'rnini topishida hal qiluvchi o'ringa ega.

O'zbekiston Respublikasi 1994-yilning iyul oyida Butunjahon savdo tashkilotiga qo'shilish istagini bildirib, uning Jenevadagi kotibiyatiga yozma murojaat etgan va shu yildan boshlab O'zbekiston Respublikasi ushbu tashkilotda kuzatuvchi maqomidan foydalanib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish uchun bu tashkilotning quyidagi 15 ta kelishuvida aks ettirilgan majburiyatlarni bajarishi lozim. Bu kelishuvlar quyidagilar:

1. Tarif va savdo bo'yicha bosh kelishuv;
2. Xizmat savdosi bo'yicha bosh kelishuv;
3. Savdo bilan bog'liq intellektual mulk xususiyatlari aspektlari bo'yicha kelishuv;
4. Qishloq xo'jaligi bo'yicha kelishuv;
5. Sanitar va fitosanitar choralarini qo'llash bo'yicha kelishuv;
6. Tekstil va kiyim - kechak tovarlari bo'yicha kelishuv;
7. Savdodagi texnik to'siqlar bo'yicha kelishuv;
8. Savdo bilan bog'lik investitsion shartlar bo'yicha kelishuv;
9. Tovarlarni bojxona qiymatini hisoblab chiqarish bo'yicha kelishuv;
10. Dempingga qarshi boj masalalari bo'yicha kelishuv;
11. Yuklarni oldi nazorati bo'yicha kelishuv;

12. Tovar ishlab chiqarilgan mamlakatni aniqlash bo'yicha kelishuv;

13. Importni tovarlarini litsenziyalash qoidalari bo'yicha kelishuv;

14. Subsidiyalar va kompensatsion choralar bo'yicha kelishuv;

15. Himoya choralari to'g'risidagi kelishuv.

Butunjahon savdo tashkilotini tashkil etish to'g'risidagi Kelishuvning 12-moddasiga asosan "ixtiyoriy davlat yoki tashqi savdo faoliyatini amalga oshirishda mustaqil bo'lgan alohida bojxona hududi tashkilot bilan o'zaro shartlashuvga muvofiq unga a'zo bo'lishi mumkin".¹

O'zbekiston Respublikasi Butunjahon savdo tashkilotiga qo'shilishi holatida mustaqil tarzda bojxona to'lovi stavkalarini oshirish, mahalliy sanoat ishlab chiqaruvchilarini qo'llab-quvvatlash maqsadida to'g'ridan-to'g'ri subsidiyalar ajrata olmaydi (kreditlash, imtiyozli soliq siyosatini taqdim etish asosida va hokz.). Bu esa o'z navbatida, O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatadigan erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga ham taaluqli bo'lishi mumkin.

Ya'ni erkin iqtisodiy zonalar hududida faoliyat ko'rsatadigan tijorat subyektlari va ma'muriyat tomonidan tuziladigan investitsiyalash to'g'risidagi bitimlarda ichki bozordan tegishli miqdorda tovarlar xarid qilish majburiyatini qo'yish mumkin bo'lmaydi.

MAVZU BO'YICHA XULOSALAR

Mazkur mavzuni o'rganishda talabalar Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga oid talablari, tashkilot doirasida qabul qilingan normativ hujjatlarda erkin iqtisodiy zonlarga doir talablari, Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lgan davlatlarda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish kabi masalalarni o'zlashtirishi talab qilinadi.

¹Турбан Г.В. Всемирная торговая организация: основы деятельности, процедуры, опыт вступления. Пособие. Минск: Райплац, 2007.

MAVZU BO'YICHA NAZORAT SAVOLLARI:

---

1. Butunjahon savdo tashkiloti doirasida qabul qilingan, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan normativ hujjatlar xususida fikr bildiring?

2. O'zbekiston Respublikasining Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishi sharoitida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tashkil etishning asosiy xususiyatlari?

3. Erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatadigan tijorat tashkilotlariga taqdim etiladigan hamda Butunjahon savdo tashkiloti nazorat predmeti doirasida bo'lgan imtiyozlar nimalardan iborat?

4. Butunjahon savdo tashkilotining erkin iqtisodiy zonalar beriladigan imtiyozlarni bir xillashtirishga doir talablari?

MUAMMOLI SAVOLLAR VA KAZUSLAR

---

1. Butunjahon savdo tashkilotiga qo'shilish bir qancha bosqichlardan iboratdir, yaqinda ushbu tashkilotga a'zo bo'lgan mamlakatlarning tajribasi ko'rsatganidek bu juda uzoq jarayondir. Tashkilotga qo'shilishga bir necha yillar kerak bo'lishi mumkin. Bu jarayonni o'tish tayyorlov davri deyish mumkin. O'zbekiston tayyorlov davr mobaynida maksimal ravishda tashkilotga a'zo bo'lishning natijalarini baholash va analiz qilish uchun sarflaydi ya'ni, tashkilotga a'zo bo'lishning ijobiy tomonlari va bo'lishi mumkin bo'lgan xavf va ularni oldini olishda xavfsizlik choralari ko'rish masalalaridir.

Tashkilot doirasida qabul qilingan xalqaro hujjatlar asosida, muzokaralar jarayonida Butunjahon savdo tashkilotining O'zbekistonda faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga doir talablari bo'lishi mumkin?

2. O'zbekistonning Butunjahon savdo tashkilotiga kirishida iqtisodga negativ ta'sirlardan qochish maqsadida, jarayonni iqtisodning alohida sektorlarining tayyorgarligini har tomonlama baholash, mahalliy tovar ishlab chiqaruvchilarning har xil guruhlari va iqtisodni tartibga solishning hukumat mexanizmlari asnosida amalga oshirish ko'zda tutilgan. Mahalliy korxonalarining texnik va

texnologik potentsialini yangilash, ishlab chiqarishda ilmiy-texnik ishlanmalarni joriy qilishda davlat ko`magini aktivlashtirish orqali ularning raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha qator tadbirlarni amalga oshirish ko`zda tutiladi.

Tashkilotga a'zo bo'lish sharoitida erkin iqtisodiy zonalar hududida faoliyat ko'rsatuvchi korxonalarga taqdim qilingan imtiyozlar bekor qilishga sabab bo'ladimi?

Mavzu bo'yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 26 oktyabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-4853-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarori.

3. "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi"//O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Nukus-farm», «Zomin-farm», «Kosonsoy-farm», «Sirdaryo-farm», «Boysun-farm», «Bo'stonliq-farm» va «Parkent-farm» erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to'g'risida"gi farmoni. «Xalq so'zi» gazetasining 2017 yil 5 maydagi 89 (6783)-sonida e'lon qilingan.

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Nizom.

Mavzuga doir ilmiy manbalar

---

1. K.R. Gupta. Special Economic Zones: Issues, Laws and Procedures. Atlantic publishers&distributors (P) LTD, 2008. 725 p. ISBN 978-81-269-0884
2. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development/The world bank 2011. 319 p. ISBN 978-0-8213-8763-4
3. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition. ISBN-13: 978-1138237810.
4. Dobrogonov, F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.
5. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. ISBN 0-9547424-0-0.
6. Aggarwal A. 2004. "Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.
7. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.
8. Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences. 2011 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street NW
9. Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development. The World Bank Group. 1818, H Street, NW. Washington, 2008. page 457.
10. "Review of Alexandra Harvey's 'The China Price: The True Cost of Chinese Competitive Advantage'" 254 (49). Publishers Weekly. December 2007. p. 45.

11. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

IV. Internet resurslar

---

1. www.wto.org
2. www.wcoomd.orgwww.fez.brest.by

IX bob. Mustaqil davlatlar hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish

---

***Annotatsiya:** Mazkur mavzuni o'rganish natijasida talabalar Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi iqtisodiy hamkorlik tashkilotiga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish amaliyoti, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarda erkin iqtisodiy zonalar tashkil etishga ta'sir ko'rsatgan asosiy omillar, ular hududida xorijiy investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlari xususida bilimlarga ega bo'ladilar.*

1§. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlari hududida erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilish sabablari

---

Mustaqil davlatlar hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida tashkil qilingan erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish tizimli tarzda amalga oshirilmagan. Chunki 1990-yillarning dastlabki davrida mazkur respublikalarda xususiylashtirish jarayonlari avj olgan. Ularning aksariyatida bozor iqtisodiyoti mexanizmlarini qo'llash bo'yicha tajriba mavjud bo'lmagan. Natijada qisqa va uzoq muddatga mo'ljallangan investitsiya dasturlari ishlab chiqilmagan. Bu erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilish va ular faoliyatini tartibga solishda yagona yondashuv hamda tizimli islohotlarni amalga oshirishga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) sobiq sovet respublikalari o'rtasida turli sohalarda hamkorlik munosabatlarini tartibga solish maqsadida tashkil etilgan hududiy mintaqaviy tashkilot hisoblanadi. Tashkilotga Ozarbayjon, Armaniston, Belorussiya, Qozoqiston, Qirg'iziston, Moldova, O'zbekiston, Tojikiston, Ukraina respublikalari va Rossiya Federatsiyasi a'zo.

Mazkur tashkilot doirasida, 2000-yil 9-dekabrda Mustaqil davlatlar hamdo'stligiga a'zo davlatlar Parlamentlararo Assambleyasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi namunaviy qonun loyihasi ishlab chiqilgan va 16-5-sonli protokol asosida qabul qilingan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarning aksariyati xom ashyo resurslariga boy hududlar hisoblanib, ularda 1990 – 2000 yillar oralig'ida ushbu xom ashyo resurslarini qayta ishlashni ta'minlaydigan yuqori texnologiyalar yetarli darajada bo'lmagan. Rejali iqtisodiy tizim sharoitida sobiq sovet respublikalari sanoati ayni bir turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarish, ularni qayta ishlash yoki xom ashyo yetishtirishga ixtisoslashgan edi. Ushbu davlatlarda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyati mahalliy xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlashni ta'minlaydigan, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi ishlab chiqarish sohalarini tashkil etish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishdan iborat bo'lgan.

Ushbu davlatlarda erkin iqtisodiy zonalar - yangi iqtisodiy tizimga o'tish hamda jahon iqtisodiyoti bilan integratsiyalashuv munosabatlariga kirishish jarayonlarini jadalashtirish, mutanosib iqtisodiy o'sish, ishlab chiqarish sektorlarida chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishda aniq yo'naltirilgan investitsiya siyosatini amalga oshirish, rivojlangan xorijiy davlatlarning biznesni boshqaruv sohasidagi tajribalarini o'zlashtirish hamda milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantirish maqsadida tashkil qilingan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarning aksariyati xom ashyo resurslariga boy hududlar hisoblanib, ularda 1990 – 2000 yillar oralig'ida ushbu xom ashyo resurslarini qayta ishlashni ta'minlaydigan yuqori texnologiyalar yetarli darajada bo'lmagan. Rejali iqtisodiy tizim sharoitida sobiq sovet respublikalari sanoati ayni bir turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarish, ularni qayta ishlash yoki xom ashyo yetishtirishga ixtisoslashgan edi. Ushbu davlatlarda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyati mahalliy xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlashni ta'minlaydigan, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi ishlab chiqarish sohalarini tashkil etish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishdan iborat bo'lgan.

Sobiq sovet respublikalarida bozor iqtisodiy tizimi munosabatlariga o'tish jarayonida mahsulotlarni eksport qilish hajmi, valyuta daromadlari tushumi past ko'rsatkichlarda bo'lgan. Ishsizlik miqdori esa keskin oshgan. Shu bilan birga ichki iste'mol bozorida

ham ushbu davrda sifatli mahsulotlar tanqisligi kuzatilgan. Sanoatda import o'rnini bosadigan mahsulotlar ishlab chiqarishga talab kuchli bo'lgan. Mahalliy ishlab chiqaruvchilar ishlab chiqarishni yangi texnologik vositalar bilan ta'minlash imkoniyatiga moliyaviy jihatdan ega bo'lmaganlar. Bu o'z navbatida xorijiy investitsiyalarni jalb etish asosida ishlab chiqarishni tashkil qilish zaruriyatini vujudga keltirgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarning o'tish iqtisodiyoti jarayonlarini boshdan kechirayotganligi ularning **investitsiyaviy imidjiga** salbiy ko'rsatishi tabiiy holdir. Bu jarayonda valyuta kurslarining tez-tez o'zgarishi va iqtisodiy likvidlik darajasi pastligi–milliy iqtisodiy tizimlarda investitsiyalar kirishini sekinlashtirgan. Natijada davlatlar xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning boshqa vositalarini izlab topishga intilganlar. Bu ular hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilishga undagan asosiy omillardan biridir.

Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish asosida suveren respublikalar shuningdek ishlab chiqarish tajribasiga, xalqaro bozorda o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan transmilliy korporatsiyalarni jalb qilishni ham maqsad qilishgan. Chunki mazkur iqtisodiy tuzilmalar respublikalar uchun xorijiy investitsiyalar manbasi hisoblangan.

Shu bilan birga Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishga ta'sir ko'rsatgan boshqa omillar ham mavjud bo'lib, ular:

- tijorat subyektlarining tashqi iqtisodiy faoliyatini rag'batlantirish;

- tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish;

- iqtisodiyotning alohida sektorlari va ayrim hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish muammolarini hal qilish;

- ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishning zamonaviy usullarini o'zlashtirish, kadrlar malakasini oshirish;

- ichki bozorni yuqori sifatli import o'rnini bosuvchi mahsulotlar bilan to'ldirish;

- milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalar kirib kelishini rag'batlantirish;

- ishlab chiqarish birlashmalarida korporativ boshqaruvni shakllantirish va rivojlantirish kabilardir.

Aksariyat Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi respublikalari erkin iqtisodiy zonalar hududida mahalliy va xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi qo'shma korxonalar tashkil etishga intilishlarini kuzatish mumkin. Jumladan, Belorussiya, Qozoqiston, Qirg'iziston, O'zbekiston Respublikalarining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan qonunchiligi aynan xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar faoliyatini rag'batlantirish va ularga turli ko'rinishdagi imtiyozlar taqdim etishga yo'naltirilgan.

Ushbu respublikalar uchun xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar ishlab chiqarishni texnologik yangilash, kadrlar malakasini oshirish, korporativ boshqaruvning xorijiy usullarini o'zlashtirish vositasidir.

Bularning barchasi suveren respublikalarni o'z hududida erkin iqtisodiy zonalar tashkil etishga undagan omillar hisoblanadi.

2§. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish

---

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida dastlabki erkin iqtisodiy zonalar 1990-yillarning boshida tashkil qilingan. Qozoqiston Respublikasida 1990-yilda "Qozoqiston Respublikasi erkin iqtisodiy zonolari to'g'risida"gi qonuni, shu yilning o'zida Qozoqiston Respublikasi Oliy Kengashining alohida tumanlar va shaharlar hududida erkin iqtisodiy zonalarni tashkil qilish to'g'risida qarorlari qabul qilingan. Qozoqiston Respublikasi Prezidentining "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solish to'g'risida" gi qarorining qabul qilinishi bilan yuqoridagi normativ hujjatlar o'z kuchini yo'qotgan.

Turli davrlarda Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarda erkin iqtisodiy zonalar to'g'risidagi qonun hujjatlari qabul qilingan. Jumladan, Qirg'iziston Respublikasida 1992-yil 16-dekabrda, Turkmaniston Respublikasida 1993-yil 8-dekabrda, Belorussiya Respublikasida 1992-yil 26 fevralda erkin iqtisodiy zonalar to'g'risidagi qonunlar qabul qilingan.

Erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etishning maqsad va sabablari har bir hudud, shuningdek davlatlarning rivojlanish darajasidan kelib chiqib turlicha. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar

hududida ham ushbu iqtisodiy hududlarni tashkil qilish jarayoni va tartibi o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Bu mazkur erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish tashabbuskori – davlat organlari bo'lgani bilan izohlanadi. Bundan tashqari, erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish respublikalar iqtisodiy hamda investitsiya dasturida konsessiyalar, davlat-xususiy sektor hamkorligi, zamonaviy shakldagi biznes-boshqaruv, korporativ boshqaruv munosabatlarini rivojlantirish, ishlab chiqarish jarayonlarini moliyalashtirish va tashqi savdoni jadallashtirishga qaratilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar import o'rnini bosadigan va eksportga mo'ljallangan mahsulot ishlab chiqaradi. Belorussiya, Ukraina respublikalari hududida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar mahsulotlari asosan Rossiya Federatsiyasi va qisman Boltiqbo'yi respublikalari iste'mol bozorlariga eksport qilishga mo'ljallangan. Rossiya Federatsiyasi hududida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar mahsulotlari esa asosan import o'rnini bosishga qaratilgan mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirilgan.

Respublikalar hududida faoliyat ko'rsatuvchi aksariyat erkin iqtisodiy zonalar faoliyati xorijiy davlatlardan olib kelinadigan ishlab chiqarish komponentlari va tayyor xomashyoni butlash asosida mahsulot ishlab chiqarishga ixtisoslashgan. Xorijiy tadbirkorlik subyektlari soliq va boj imtiyozlaridan foydalanish maqsadida, erkin iqtisodiy zonalaridagi korxonalari faoliyatini mahsulotlarni yig'ish yoki qadoqlashga yo'naltirishgan.

Eksportga mo'ljallangan mahsulotlar uchun import va eksport bojlarining bekor qilinishidan iborat imtiyoz berilishi sababli, erkin iqtisodiy zonalarda ishlab chiqariladigan mahsulotlar tayyor xomashyo sifatida xorijiy davlatlardan olib kelinadi va ushbu zonalar hududida yig'iladi. Bu o'z navbatida Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar daromadlarining pasayishi va ish o'rinlari soni kamayishiga sabab bo'lmoqda.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar jahon iqtisodiyoti bilan iqtisodiy integratsiyaga kirishish jarayonlarini boshdan kechirmoqdalar. Bu jarayonda mazkur davlatlarning asosiy pozitsiyasi jahon bozorida raqobatlasha oladigan tovarlar ishlab

chiqarish asosida iqtisodiy integratsiya jarayonlarini kuchaytirishdan iboratdir. Mazkur mexanizm shuningdek qo'shimcha iste'mol bozorlarini egallashda muhim vosita hisoblanadi. Aynan jahon bozori talablariga javob beradigan sifatli tovarlar ishlab chiqarish hamda ichki bozorni sifatli mahsulotlar bilan ta'minlash, iqtisodiyotga xorijiy valyuta kirib kelish hajmini oshirish, xorijiy davlatlarning zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari va ishlab chiqarish tajribalarini o'zlashtirish, malakali xorijiy kadrlarni jalb qilish, korporativ boshqaruvning rivojlangan modellarini o'zlashtirish -Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlarini belgilab beradi.

Jahon xo'jalik aloqalari uchun erkin iqtisodiy zonalar xalqaro tovar ayirboshlash jarayonlarini faollashtirish, iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirish, ishlab chiqarishning turli sohalariga xorijiy sarmoyalarni jalb qilish, jahon iqtisodiyoti bilan iqtisodiy integratsiya jarayonlarini kuchaytirish omili sifatida muhim rol o'ynab kelmoqda. Ular faoliyatini huquqiy tartibga solish jarayonlari ham turli davlatlar investitsiya dasturlarining o'ziga xosligidan kelib chiqib turlicha hisoblanadi. Aksariyat Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi respublikalari erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish asosida iqtisodiyot va ishlab chiqarishning turli sohalarida chuqur tarkibiy o'zgartirishlarni amalga oshirishni maqsad qilgan. Natijada erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilish siyosati hamda ularning qatnashchilariga taqdim qilinadigan imtiyozlar ularning qisqa va uzoq muddatli investitsiya dasturlarida belgilangan.

Shuningdek xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, milliy va xorijiy investitsiyalarning birlashtirish asosida ishlab chiqarishni qayta tashkil qilish ham - Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlari erkin iqtisodiy zonalarini faoliyatini huquqiy tartibga solishga qaratilgan hujjatlarida o'z aksini topgan. Mazkur holatlar davlat hamda xususiy biznes hamkorligi to'g'risidagi qonun hujjatlarida, erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilari bilan tuziladigan investitsiyalash to'g'risidagi bitimlarda o'z aksini topgan.

Ushbu davrda aksariyat sobiq sovet respublikalarida sanoatning turli sohalarini kapital yetishmovchiligi bilan bog'liq muammoga duch kelgan. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish esa suveren respublikalar

milliy iqtisodiyotini ishlab chiqarish va eksport hajmini oshirish, davlat byudjetini doimiy daromad manbalari bilan ta'minlash imkonini beradi.

38. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga to'siq bo'lgan asosiy omillar

---

Ta'kidlaydigan bo'lsak Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tashkil qilish amaliyoti takomillashmagan. Ushbu davlatlarda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish o'zining iqtisodiy va ijtimoiy samarasini bermayapti. Garchi dastlabki erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilganligiga yigirma yildan ortiq vaqt bo'lgan bo'lsada, ushbu zonalarining rivojlanish darajasi va ularning davlatlar iqtisodiyoti rivojlanishidagi hisssasi past ko'rsatkichlarda. Xorijiy va milliy investorlar tomonidan ular hududiga investitsiyalar kiritish hajmi ham ozchilikni tashkil etadi.

Ushbu davlatlarda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish siyosatining muvaffaqiyatsizlikka uchrashining turli sabablari mavjud. **Birinchidan**, mazkur davlatlarda iqtisodiy munosabatlarni amalga oshirish va tadbirkorlik (biznes) faoliyatini yuritishda hali ham ma'muriy to'siqlar mavjud. Bu erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solish munosabatlarida ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga markaziy va mahalliy hukumat organlarining aralashuvi, erkin iqtisodiy zonalar boshqaruv organlari mustaqilligi cheklanishi, maxsus boshqaruv organlarining zona faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan shaxsiy tashabbus ko'rsatmasligi, xususiy boshqaruvdagi erkin iqtisodiy zonalar tashkil etishga yo'l qo'yilmasligi kabilar zonalar faoliyati rivojlanishiga ma'muriy to'siq bo'lmoqda.

Ikkinchidan, ushbu davlatlarda qisqa va uzoq muddatga mo'ljallangan istiqbolli investitsiya dasturlari to'liq shakllantirilmagan, xorijiy investitsiyalarni himoya qilishning huquqiy mexanizmi va kafolatlar tizimi shakllantirilmagan. Aksariyat xorijiy investorlar davlatlar hududiga hukumat kafolati ostida investitsiya kiritmaydilar. Ushbu davlatlarda korrupsiya darajasining yuqoriligi, investor mol-mulkini ekspropriatsiya, natsionalizatsiyadan

himoya qilishga doir kafolatlarning yetarli emasligi sababli erkin iqtisodiy zonalar hududiga investitsiyalar kam miqdorda kiritiladi.

Uchinchidan, mazkur davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tashkil etishda bir qator xatolik va kamchiliklarga yo'l qo'yilganligi. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarning aksariyatida erkin iqtisodiy zonalar ijtimoiy infrastruktura rivojlanmagan va xomashyo manbalari ko'p bo'lgan hududlarda tashkil etilgan. Ushbu holatda ularning geografik qulay joyda joylashganligiga e'tibor berilmagan. Ya'ni aksariyat erkin iqtisodiy zonalar davlatning ichki hududlarida bunyod etilgan.

Mazkur respublikalarda aksariyat erkin iqtisodiy zonalar katta maydonlarda tashkil etilgan. Bu, o'z navbatida, ular faoliyatini tartibga solishda noqulayliklar keltirib chiqaradi.

Xorijiy davlatlar tajribasidan kelib chiqib ta'kidlaydigan bo'lsak, erkin iqtisodiy zona faoliyatini yo'lga qo'yish uchun 1 km² hududga 40 – 45 mln. AQSH dollari, erkin bojxona savdo zonasi faoliyatini yo'lga qo'yish uchun 1 km² hududga 10 – 15 mln. AQSH dollari sarflash talab etiladi. O'z navbatida, mazkur respublikalar erkin iqtisodiy zonalarga mazkur miqdorda moliyaviy xarajatlarni amalga oshirmagan.

Bundan tashqari, erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etishda hududlarda faoliyat ko'rsatadigan milliy ishlab chiqaruvchilar manfaati e'tibordan chetda qoldirilganligini ko'rishimiz mumkin. Masalan, Rossiyaning Kaliningrad viloyatida erkin iqtisodiy zonalarga berilgan imtiyozlar natijasida erkin iqtisodiy zona hisoblanmagan hududda joylashgan mahalliy ishlab chiqarish birlashmalari iqtisodiy nochor (bankrotlik) holatga kelib qolgan.

Shuningdek, mazkur davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalarning davlat organlari tomonidan nazorat qilish mexanizmi ham yetarli darajada shakllantirilmagan. Bu, o'z navbatida, turli moliyaviy resurslarning o'zlashtirilishi, xorijiy valyutalarni chet el banklariga noqonuniy o'tkazish, imtiyozli davlat kreditlarini maqsadli sarflamaslik va ularni o'z vaqtida qaytarmaslik, moliyaviy hujjatlarni soxtalashtirishga sabab bo'lgan. Ushbu harakatlar natijasida Rossiya Federatsiyasining "Naxodka" maxsus iqtisodiy zonasida birgina

1999- yilning o'zida federatsiya budjetiga 240 mln. rubl miqdorida zarar yetkazilgan.

Shu bilan birga, hududlarda ko'pchilik erkin iqtisodiy zonalar tomonidan taqdim qilinadigan qulay iqtisodiy muhit yaratishga qaratilgan imtiyozlardan oqilona foydalanish holatlari mavjud emas. Ushbu zonalarda asosan xorijdan import qilinadigan ishlab chiqarish komponentlari va xomashyosini yig'ish asosida mahsulot ishlab chiqarish faoliyati amalga oshiriladi. Bu esa erkin iqtisodiy zonalar daromadi va ishlab chiqarish o'rinlarini pasaytiradi

To'rtinchidan, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo respublikalar hududida korporativ boshqaruv tizimi rivojlanmagan. Bu, o'z navbatida, erkin iqtisodiy zonalar hududiga investitsiyalar, xususan, institutsional (portfel investitsiyalar) kirib kelishiga to'sqinlik qilyapti. Aksariyat Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi respublikalari, xususan, O'zbekiston Respublikasi ham erkin iqtisodiy zonalar hududiga transmilliy korporatsiyalarni jalb etish asosida, korporativ boshqaruvning xorijiy modellarini o'zlashtirishni maqsad qilishayotgan bo'lsa-da, ushbu harakatlar o'zining yetarli samarasini bermayotganligini ko'rishimiz mumkin.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo respublikalarda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining rivojlanmaganligining makroiqtisodiy sabablari mavjud. Shuningdek, **“iqtisodiy o'tish davri”** bilan bog'liq jarayonlarni amalga oshirayotgan davlatlarga investitsiya kiritishda investorlar ehtiyotkor munosabatda bo'ladilar. Bundan tashqari, investitsiyalarni jalb qilishda davlatning iqtisodiy va siyosiy imiji masalasi ham muhim ahamiyatga ega.

Mazkur jarayondagi davlatlarda odatda xususiy mulkni natsionalizatsiya qilish tavakkalchiligi ham yuqori, shuningdek, sudsiz tartibda kompensatsiya to'lovlari to'lash bilan bog'liq kafolatlar ham etarli darajada emas. Bundan tashqari, ushbu davlatlarda xorijiy investorlarni himoya qilish darajasi yetarli emas. Masalan, hukumat tomonidan taqdim qilinadigan kafolatlarning erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga tatbiq qilinmaydi.

Ta'kidlaydigan bo'lsak, erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik subyektlarini ro'yhatga olish jarayonni murakkabligi yoki ushbu jarayonning uzoq muddat davom etishi, turli ma'muriy tartib-

taomillarning mavjudligi ham erkin iqtisodiy zonalarga investitsiya kiritish jarayonlarini murakkablashtiradi.

Mulkchilikning turli shakllariga davlatning munosabati bir xil emasligi hamda nazorat qiluvchi organlar tomonidan xo'jalik yurituvchi subyektlar huquqlarini kamsitish ham erkin iqtisodiy zonalar iqtisodiga kapital kiritish jarayonlarini sekinlashtiradi.

Inflyatsiya darajasining yuqorilashiga olib keladigan pul-kredit siyosatining yuritilishi, investor tomonidan kiritiladigan investitsiyalarning qadrsizlanishiga sabab bo'ladi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarda milliy bank tizimlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi ham ushbu davlatlar erkin iqtisodiy zonalariga investitsiya kiritish jarayonlarini sekinlashtiradi. Moliyaviy resurslar yetarli bo'lmaganligi sababli investorning kerakli miqdorda kredit olish imkoniyatiga ega bo'lmaydilar. Shuningdek, moliyaviy bozorlar, xususan, qimmatli qog'ozlar bozorining takomillashmaganligi sababli investorlar mavjud ishlab chiqarish sohasini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'lmaydilar.

Narxlarni shakllantirishda davlatning aralashuvi ham erkin iqtisodiy zonalar iqtisodiyotiga investitsiya kiritish jarayonlarini sekinlashtiradi. Natijada investor tomonidan ishlab chiqariladigan mahsulotlarning bozor qiymatini aniqlashda murakkabliklar tug'iladi.

4§. Mustaqil Davlalar Hamdo'stligigaga a'zo davlatlar erkin iqtisodiy zonalar rezidentlariga taqdim qilinadigan imtiyozlar

---

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar erkin iqtisodiy zonalarida imtiyoz va preferensiyalar ma'muriy, tashkiliy, moliyaviy, xo'jalik sohalarida taqdim etiladi.

Ma'muriy sohadagi imtiyozlar erkin iqtisodiy zona rezidentlarini ro'yxatdan o'tkazishni soddalashtirilgan tartibda amalga oshirish, ularga qulay tadbirkorlik muhitini taqdim qilish, bir darcha tamoyili asosida nazorat qiluvchi organlarda erkin iqtisodiy zona qatnashchilarini ro'yxatga qo'yishda namoyon bo'ladi. Aksariyat Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlari erkin iqtisodiy zonalarida tijorat tashkilotlarini ro'yxatdan o'tkazish "bir darcha" prinsipi asosida amalga oshiriladi.

Tashkiliy imtiyozlar erkin iqtisodiy zonalar tijorat tashkilotlarining ishlab chiqarish faoliyatini tashkil qilishda turli imtiyozlar taqdim etishda ko‘rinadi. Masalan, qatnashchilarning ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirishda, ularga yer uchastkalari ajratish, ularni infrastruktura hamda kommunikatsiya tarmoqlariga ulashda va logistika xizmatlarini ko‘rsatishda turli imtiyozlar taqdim qilish.

Moliyaviy imtiyozlar o‘z ichiga erkin iqtisodiy zona rezidentlariga soliq imtiyozlari berish, ular faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash (masalan, imtiyozli kreditlar, subsidiyalar ajratish, dotatsiyalar taqdim etish va h.k.) tadbirlarida o‘z aksini topadi.

Rezidentlarga ushbu imtiyozlarni taqdim etishning bir qator shartlari mavjud. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a‘zo davlatlar erkin iqtisodiy zonalar rezidentlariga imtiyoz va preferensiyalar taqdim etish shartlari va asoslari quyidagilardan iborat:

erkin iqtisodiy zonada rezident (qatnashchi) sifatida ro‘yxatdan o‘tayotgan tijorat tashkiloti muayyan tashkiliy-huquqiy shaklga ega bo‘lishi kerak (yuridik shaxs, yakka tartibdagi tadbirkor va h.z.);

xo‘jalik yurituvchi subyekt erkin iqtisodiy zona hududida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishi shart;

rezident sifatida ro‘yxatdan o‘tayotgan subyekt tegishli investitsiya loyihasiga ega bo‘lishi shart;

investitsiya loyihasi qonunchilik tomonidan belgilangan muayyan qiymatda bo‘lishi kerak (masalan, Belarus qonunchiligiga asosan investitsiya loyihasi qiymati 1 million yevro ekvivalentda bo‘lishi kerak);

investitsiya loyihasi ishlab chiqarishni tashkil etish, uni rivojlantirish, eksportga mo‘ljallangan yoki import o‘rnini bosadigan tovarlar ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan bo‘lishi shart.

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a‘zo davlatlar erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilariga taqdim qilinadigan soliq imtiyozlari. Erkin iqtisodiy zonalar rezidentlariga taqdim etiladigan imtiyozlarning asosiysi soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni to‘lash bilan bog‘liq imtiyozlardir. Odatda Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi davlatlarida ushbu imtiyozlar rezidentlar erkin iqtisodiy zonalar hududida ro‘yxatdan o‘tgan yoki dastlabki daromadga erishgan

davrdan boshlab muayyan muddat ichida ular faoliyatini soliqlardan ozod qilish yoki pasaytirilgan tarifdagi soliq stavkalari asosida soliqqa tortish mexanizmlarini qo'llashdan iborat.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo respublikalarda erkin iqtisodiy zonalar rezidentlariga taqdim etiladigan soliq imtiyozlari bir qator o'ziga xoslikka ega. Bunga asosiy sabab ushbu davlatlar huquqiy tizimlaridagi o'zaro o'xshashlikning mavjudligidir.

Erkin iqtisodiy zonalar rezidentlari odatda muayyan muddatga yer solig'i, mol-mulk solig'i, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun soliqlar, turli ijtimoiy jamg'armalarga majburiy ajratmalar to'lashdan ozod qilinadi, yoki ularni pasaytirilgan soliq stavkalarida to'laydi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo respublikalar hududida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarda eksport qilishga mo'ljallangan tovarlarni ishlab chiqishda qo'llaniladigan ishlab chiqarish moslamalari, xomashyolar eksport bojlaridan ozod qilingan.

Masalan, Rossiya Federatsiyasida faoliyat ko'rsatadigan maxsus iqtisodiy zonalar rezidentlariga taqdim etiladigan soliq imtiyozlari quyidagilardan iborat:

1. Erkin iqtisodiy zonalar rezidentlari tomonidan Federatsiya subyektlari budjetiga to'lanadigan daromad solig'i pasaytirilgan soliq stavkasida to'lanadi;

2. Rezidentlar mol-mulk solig'idan 5 – 10 yil muddatga ozod qilinadi, agar:

- mol-mulk erkin iqtisodiy zona hududida faoliyat ko'rsatish uchun tashkil etilgan bo'lsa;

- ko'rsatilgan mol-mulk erkin iqtisodiy zona hududida joylashgan bo'lsa;

- mol-mulkdan erkin iqtisodiy zona hududida foydalanilayotgan bo'lsa;

3. Transport solig'i bo'yicha imtiyozlar federatsiya subyektlari tomonidan belgilanadi. Investorlar uchun ushbu imtiyoz ularning transport vositasi ro'yxatdan o'tgan vaqtdan boshlab qo'llaniladi;

4. Federatsiya miqyosida investorlar 5 – 10 yil muddatga yer solig'i to'lashdan ozod qilinadi.

Soliq imtiyozlari erkin iqtisodiy zonaning tashkiliy shaklidan kelib chiqib ham o'ziga xosliklarga ega bo'lishi mumkin.

Belorussiya Respublikasi erkin iqtisodiy zonalari rezidentlari soliq imtiyozi tatbiq qilinmagan holatlarda quyidagi soliqlarni to'laydi:

rezidentlar faoliyat xususiyatidan kelib chiqib daromad solig'i pasaytirilgan stavkada (12 %dan 50% miqdorgacha) belgilanadi;

qo'shimcha qiymat solig'i stavkasi qonunda belgilangan tartibda to'lanadi;

import o'rnini bosuvchi tovarlarga nisbatan qo'shimcha qiymat solig'i 10% miqdorda belgilanadi;

aksiz solig'i;

ekologiya solig'i;

ko'chmas mulk solig'i;

yer solig'i;

tabiiy resurslardan foydalanish bilan bog'liq soliqlar;

davlat boji;

patent to'lovlari;

bojxona to'lovlari;

mahalliy soliqlar va to'lovlar.

Imtiyoz taqdim qilinadigan muddat davomida rezidentlar quyidagi soliqlarni to'lashdan ozod qilinadi:

tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni realizatsiya qilish bilan bog'liq daromad solig'idan dastlabki daromadni e'lon qilgan davrdan boshlab 5 yil davomida;

erkin iqtisodiy zona hududida joylashgan ko'chmas mulk solig'idan.

5§. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar investitsiya dasturlarida erkin iqtisodiy zonalar

---

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarning qisqa va uzoq muddatli investitsiya dasturlarida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish muhim o'rinni egallaydi.

Jahon tajribasidan ma'lumki, erkin iqtisodiy zonalarda kutilgan samaraga erishish uchun ularni qachon, qanday yo'nalishda va qanday miqdorda tashkil qilishni aniq rejalashtirish kerak. Bundan tashqari,

ularni geografik rejalashtirish, infrastruktura obyektlarini barpo qilish ham muhim ahamiyat kasb qiladi.

Mazkur tashkilotga a'zo davlatlar tajribasida ushbu qoidaga rioya qilmaslik tufayli ularning mamlakat iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatish hollari ham uchraydi. Bu aksariyat davlatlarda investitsiya dasturlari qabul qilinmaganligi bilan izohlanadi.

Masalan, respublikalarning bir nechitasi o'tgan asrning 90-yillarida shoshma-shosharlik bilan qator erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilganliklarini bir esga olaylik. O'sha davrda mazkur mamlakatlarda bozor infratuzilmasi va munosabatlari shakllanishining boshlang'ich bosqichida bo'lgani hisobga olinmaganligi oqibatida, ularga sarflangan mablag'lar va moddiy resurslar hech qanday samara bermadi. Pirovardida erkin iqtisodiy zonalarining aksariyati o'z faoliyatini to'xtatdi. Bunday muvaffaqiyatsiz tashabbuslarga Moldova, Belarus, Ukraina, Qirg'iziston Respublikalaridagi erkin iqtisodiy zonalar misol bo'lishi mumkin. Mamlakatimizda esa, avvalo, maqbul iqtisodiy muhitni yaratish, bozor iqtisodiyoti institutlari va xususiy tadbirkorlar sinfini shakllantirishga alohida e'tibor berildi. Shu tariqa iqtisodiy tizim va undagi xususiy sektor dunyodagi yirik investorlar bilan aynan mamlakat iqtisodiyoti uchun samarali yo'sinda, ya'ni yuqori qo'shimcha qiymat yaratuvchi ishlab chiqarish sohalarida to'laqonli hamkorlik qila oladigan holga keltirildi. O'z vaqtida erkin iqtisodiy zonalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir etishi hisobga olingan holda ularning huquqiy mexanizmi - "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarda birinchi bo'lib Rossiya Federatsiyasi hududida dastlabki erkin iqtisodiy zona o'tgan asrning 90-yillari boshida tashkil etilgan. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan yagona qonunchilik bazasining mavjud emasligi sababli 2005-yilga qadar ushbu davlat hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish va ularning faoliyat ko'rsatishini ta'minlash tizimsiz tarzda amalga oshirilgan.

2005-yilda maxsus iqtisodiy zonalar to'g'risidagi qonunning qabul qilinishi bilan Rossiya Federatsiyasi hududida erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilishining yangi davri boshlandi. Ushbu qonunga asosan Rossiya Federatsiyasi hududida sanoat-ishlab chiqarish va

texnologik takomillashtirish zonalarini tashkil etilgan. Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishning asosiy sabablari sifatida:

- xorijiy va milliy investitsiyalarni jalb qilish;
- hududlarning rivojlanishini rag'batlantirish;
- sanoat va xizmat ko'rsatish sohalari rivojlanishini rag'batlantirish;
- malakali ish o'rinlarini yaratish maqsadi ko'zlangan.

Qonunga asosan, maxsus iqtisodiy zona hududida faoliyat ko'rsatadigan subyektlar uchun soliq imtiyozlari berilishi ko'rsatilgan. Jumladan, eksport uchun tovarlar ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshiradigan tijorat subyektlariga soliq imtiyozlari mahalliy budjetlar hisobidan qoplanishi ta'kidlangan.

Shu bilan birga maxsus iqtisodiy zona hududida faoliyat ko'rsatadigan tijorat subyektlari uchun yana quyidagi imtiyozlar berilgan:

- maxsus iqtisodiy zona hududida ro'yxatdan o'tgan kundan boshlab 5 yil davomida daromad solig'idan ozod qilish;

- ro'yxatdan o'tkazilgan vaqtdan boshlab 5 yil davomida soliqqa tortiladigan daromadlarini qayta investitsiyaga yo'naltiradigan (reinvestitsiya) tijorat subyektlarining faoliyatini soliqlardan ozod qilish;

- ro'yxatdan o'tkazilgan vaqtdan boshlab 5 yil davomida maxsus iqtisodiy zona hududida ishlab chiqarilgan, Rossiya Federatsiyasi hududida realizatsiya qilinadigan tovarlar uchun qo'shimcha qiymat solig'ini 50%ga pasaytirish;

mazkur iqtisodiy zona hududidan tovarlarni tashishda qo'shimcha qiymat solig'idan ozod qilish.

Rossiya Federatsiyasida maxsus iqtisodiy zonalar moliyaviy faoliyatining asosiy qismi budjet mablag'lari hisobidan ta'minlanadi. Bu erkin iqtisodiy zonalar hududiga investitsiya kiritish ko'rsatkichlarining pastligi bilan izohlanadi. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini ta'minlashga qaratilgan hukumat faoliyatining asosiy yo'nalishlari davlat budjeti jamg'armalari hisobidan, maxsus iqtisodiy zonalarga davlat investitsiyalarini kiritish kabilardan iborat.

2004-yil 1-yanvardan boshlab Rossiya Federatsiyasida daromad solig'iga nisbatan investitsiyaviy imtiyozning bekor qilinishi natijasida, federatsiya hududida ichki ofshor zonalar tugatildi.

Faqatgina Kaliningrad viloyatida Rossiya Federatsiyasi Soliq kodeksida belgilanganidek, erkin iqtisodiy zonalar rezidentlari faoliyati uchun ushbu imtiyoz saqlab qolindi.

Belarus hududida ham mazkur davrda dastlabki erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilingan. Ular faoliyatining huquqiy mexanizmlari ham mazkur davrdan boshlab shakllantirilgan. Belarus hududida quyidagi erkin iqtisodiy zonalar faoliyat ko'rsatadi:

1. **“Brest”** (1996 yilda tashkil etilgan)¹;
2. **“Gomel-Raton”** (1998-yilda tashkil etilgan)²;
3. **“Minsk”** (1998-yilda tashkil etilgan)³;
4. **“Vitebsk”** (1999-yilda tashkil etilgan)⁴;
5. **“Mogilev”** (2002-yilda tashkil etilgan)⁵;
6. **“Grodnoinvest”** (2002-yilda tashkil etilgan)⁶.

Qozoqiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirish va iqtisodiyotni diversifikatsiyalash maqsadida maxsus iqtisodiy zonalar tashkil qilgan. Qozog'iston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalar hukumat taqdimiga asosan Preziden qarori asosida tashkil qilinadi. Ular faoliyatini tartibga solish 2011-yil 21-iyuldagi “Maxsus iqtisodiy zonalar to'g'risida”gi Qonuni bilan tartibga solinadi.

Agar eski tahrirdagi qonunda erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish taklifi markaziy va mahalliy ijro hokimiyati organlari, tadbirkorlar assotsiatsiyasi tomonidan berilishi mumkin bo'lgan bo'lsa, yangi tahrirdagi qonunga asosan alohida yuridik shaxslar ham ushbu taklif bilan chiqishi mumkin.

Shu bilan birga, Bojxona ittifoqi doirasida qabul qilingan Bojxona ittifoqining bojxona hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solish to'g'risidagi kelishuvga asosan ham tartibga solinadi.

Qozog'iston Respublikasida hozirgi kunda quyidagi erkin iqtisodiy zonalar faoliyat ko'rsatadi:

1. Ostona shahrida **“Ostona-yangi shahar”** maxsus iqtisodiy zonasi (yengil sanoat, avtomobilsozlik, kimyo, aviasanoat sohalari);

---

¹www.fez.brest.by

²www.gomelraton.com

³www.fezminsk.by

⁴www.fez-vitebsk.com

⁵www.fezmogilev.by

⁶www.grodnoinvest.com

2. Mangistay viloyatida **“Morport Aktau”** maxsus iqtisodiy zonasi (yengil sanoat, kimyo, metallurgiya sanoati sohalari);
3. Almata shahrida **“Informatsion texnologiyalar parki”** (informatsion texnologiyalar sohasi);
4. Janubiy Qozoqiston viloyatida **“Ontustik”** maxsus iqtisodiy zonasi (yengil sanoat va tekstil sanoati sohasi);
5. Atirau viloyatida **“Milliy sanoat neft-kimyo texnoparki”** (neft-kimyo sanoati)
6. Akmolin viloyatida **“Burabay”** maxsus iqtisodiy zonasi (turizm sanoati);
7. Pavlodar shahrida **“Pavlodar”** maxsus iqtisodiy zonasi (kimyo va neft-kimyo sanoati);
8. Karaganda viloyatida **“Sariarqa”** maxsus iqtisodiy zonasi (metallurgiya va mashinasozlik sanoati);
9. Almata shahrida **“Xorgos – sharqiy darvoza”** maxsus iqtisodiy zonasi (logistika xizmati);
10. Tarozi shahrida **“Tarozi kimyo parki”** (kimyo sanoati).

Qozogʻiston Respublikasi milliy qonunchiligiga asosan erkin iqtisodiy zonalar quyidagi maqsadlarda tashkil qilinadi:

hududlar rivojlanishini tezlashtirish asosida Respublikaning jahon iqtisodiy munosabatlariga integratsiyasini kuchaytirish;

eksportga moʻljallangan mahsulotlar ishlab chiqarishni ragʻbatlantirish;

yangi turdagi mahsulotlar ishlab chiqarishni ragʻbatlantirish;

iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalar kirib kelishini ragʻbatlantirish;

xoʻjalik yuritishning yangi usullarini oʻzlashtirish.

Ozərbayjon Respublikasida erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish va ular faoliyatini tartibga solish bilan bogʻliq munosabatlar 2009-yil 19-aprelda qabul qilingan “Maxsus iqtisodiy zonalar toʻgʻrisida”gi Qonuni bilan tartibga solinadi.

Respublikada maxsus iqtisodiy zonalar tashkil etishdan maqsad yangi raqobatbardosh mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarishni tashkil etish asosida iqtisodiyotni rivojlantirish ekanligi taʼkidlangan.

Ozərbayjon Respublikasida “Ozərbayjon 2020: kelajakka nigoh” konsepsiyasi asosida ilmiy mahsulotlar va texnologiyalar

ishlab chiqishga ixtisoslashgan texnoparklar va innovatsiya zonolari tashkil etish ko'zda tutilgan.

Maxsus iqtisodiy zonalarda ro'yhatdan o'tgan va maxsus iqtisodiy zona rezidenti hisoblanadigan tijorat subyektlarining faoliyati (ishlar bajararish, xizmatlar ko'rsatish) imtiyozli soliq rejimi qo'llaniladi.

MAVZU BO'YICHA XULOSALAR

Mazkur mavzuni o'rganishda talabalar Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi iqtisodiy-hamkorlik tashkiloti, tashkilot doirasida qabul qilingan huquqiy hujjatlar, mazkur tashkilotga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish amaliyoti, ular faoliyatini huquqiy tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari, investitsiya dasturlarida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish masalalari xususida bilimlarni o'zlashtirishlari kerak.

MAVZU BO'YICHA NAZORAT SAVOLLARI:

---

1. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishga ta'sir ko'rsatgan asosiy omillar nimalardan iborat?

2. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan qonunchiligining o'ziga xos xususiyatlari?

3. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududidagi erkin iqtisodiy zonalarda soliq imtiyozlari xususida fikr bildiring?

4. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududidagi erkin iqtisodiy zonalarda bojxona imtiyozlari?

MUAMMOLI SAVOLLAR VA KAZUSLAR

---

1. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar hududida xususiy boshqaruvga asoslanadigan erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish istiqbollari xususida fikr bildiring. Mazkur holatda xususiy boshqaruvga asoslanadigan erkin iqtisodiy zonalarda yer uchastkalarini ajratish tartibi masalasi munozaraga sabab bo'lishi mumkin. Chunki aksariyat Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlarida yer uchastkalari mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan ajratiladi.

1-kazus

1. Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish va faoliyatini tartibga solish sohasida aksariyat suveren davlatlar, xususan MDH ga a'zo davlatlar qonunchiligi tahlili, mazkur hududlar faoliyatini huquqiy tartibga solishda yagona yondashuvlar mavjud emasligini ko'rsatmoqda. Faqatgina Butunjahon savdo tashkiloti hamda Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorlik tashkilotining Bojxona ittifoqi doirasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarda, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan talablar o'z aksini topgan. Tahlil qiling.

Mavzu bo'yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi" O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 29-dekabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nukus-farm", "Zomin-farm", "Kosonsoy-farm", "Sirdaryo-farm", "Boysun-farm", "Bo'stonliq-farm" va "Parkent-farm" erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni. "Xalq so'zi" gazetasining 2017-yil 5-maydagi 89 (6783)-sonida e'lon qilingan.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017- yil 15-maydagi "Investitsiya loyihalari o'z vaqtida va sifatli

amalga oshirilishi uchun loyihalar tashabbuskorlari bo'lgan tashkilotlarning mas'uliyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 285-sonli Qarori.

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Nizom.

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli Qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar hududida soliqlar va bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlarni qo'llash tartibi to'g'risida"gi Nizom.

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli Qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish hamda erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi Nizom.

7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirishlar kiritish, shuningdek ba'zi qarorlarini o'z kuchini yo'qotgan deb hisoblash to'g'risida (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2016-yil 26-oktyabrdagi PF – 4853-son Farmoni.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-martdagi «Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to'g'risida»gi PQ – 2836-sonli Qarori.

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktyabrdagi "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 4848-sonli Farmoni.

Mavzuga doir ilmiy manbalar:

---

1. Правовое обеспечение интеграционных процессов в рамках Евразийского экономического союза. Монография//Под общей редакции д.ю.н., проф. А.И. Чучаева. Из-во ООО "Проспект". 2017.

2. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development/The world bank 2011. 319 p. ISBN 978-0-8213-8763-4

3. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition. ISBN-13: 978-1138237810.

4. Dobrogonov, F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.

5. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. ISBN 0-9547424-0-0.

6. Aggarwal A. 2004. "Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.

7. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

Internet resurslar

---

1. www.sng.today
2. www.iacis.ru
3. www.sez-tpd.org.ua/
4. mineconomy.uz
5. www.wcoomd.orgwww.fez.brest.by
6. www.gomelraton.com
7. www.fezminsk.by
8. www.fez-vitebsk.com
9. www.fezmogilev.by
10. www.grodnoinvest.com

X bob. Iqtisodiy integratsiya tashkilotlari doirasida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish

---

Mazkur mavzuni o'rganish natijasida talabalar Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi, Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi Bojxona ittifoqi doirasida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solish, Bojxona ittifoqining "Bojxona hududida erkin (maxsus) iqtisodiy zonalar va bojxona protseduralariga doir Kelishuv" huquqiy hujjatining mohiyati, Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi Bojxona ittifoqining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga doir talablari xususida bilimlarga ega bo'ladilar.

1§. Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga doir talablari

---

Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi Bojxona ittifoqi – Yevro - Osiyo iqtisodiy hamkorligining umumiy bozor munosabatlarini tartibga solishga qaratilgan tashkilot hisoblanadi. Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi Bojxona ittifoqiga a'zo davlatlar uchinchi davlatlar bilan savdo munosabatlarini tartibga solishda yagona bojxona tariflarini qo'llaydi.

O'zbekiston Respublikasi mazkur tashkilotga a'zo bo'lmasa-da, uning a'zolari bilan yaqin iqtisodiy aloqalarga kirishadi. Mamlakatimiz tashqi savdo aylanmasida mazkur tashkilot a'zolari hisoblangan davlatlarning hissasi ko'p miqdorni tashkil qiladi.

Bojxona ittifoqi tashkiloti - Belarus, Rossiya Federatsiyasi, Qozog'iston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi va Armaniston Respublikasi kabilarining o'zaro iqtisodiy integratsiyalashuvi doirasida yagona bojxona hududini tashkil etishga doir kelishuvi asosida vujudga kelgan. Ushbu ittifoqqa a'zo davlatlarning o'zaro savdo munosabatlarida eksport-import bojlari yoki iqtisodiy xarakterdagi boshqa cheklovlar qo'llanilmaydi. Antidem-ping bojlari va kompensatsiya choralari bundan mustasno.

Bojxona ittifoqi hududidan eksport qilinayotgan tovarlarga nisbatan 0 (nol) stavkadagi bojlar qo'llaniladi. Shuningdek, Bojxona ittifoqi hududida joylashgan erkin iqtisodiy zonalarga ham taalluqlidir.

2§. Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligining Bojxona ittifoqi doirasida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tartibga solish

---

Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi Bojxona ittifoqi ta'sis hujjatlariga asosan, Ittifoq hududida erkin iqtisodiy zonalar Bojxona ittifoqi a'zosi hisoblangan davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash, investitsiyalarni jalb qilish, yangi texnologiyalar asosida ishlab chiqarishni tashkil etish va rivojlantirish, turizm, transport sohalarini rivojlantirish maqsadida tashkil qilinishi belgilangan.

Bojxona ittifoqi doirasida erkin iqtisodiy zonalarda ishlab chiqarilgan tovarlarning eksport va importi bilan bog'liq munosabatlar 2010-yil 18-iyunda qabul qilingan **“Bojxona ittifoqi bojxona hududida erkin (maxsus) iqtisodiy zonalar va bojxona protseduralariga doir Kelishuv”** asosida tartibga solinadi.

Bojxona ittifoqiga a'zo davlatlar erkin iqtisodiy zonalar hududida rezidentlar tomonidan ishlab chiqarilgan yoki qadoqlangan tovarlarga nisbatan boj to'lovlari, soliqlar joriy qilinmaydi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida ishlab chiqarilgan xorijiy davlat tovarlariga nisbatan erkin bojxona zonasi hududida notarif tartibga solish qoidalari qo'llanilmaydi. Xorijiy tovar qayta eksport maqsadida Bojxona ittifoqi hududidan olib chiqib ketilayotgan bo'lsa, ushbu tovar barcha boj va soliqlardan ozod qilinadi. Agar erkin iqtisodiy zonalarda yaratilgan tovarlar Bojxona ittifoqi ichki bozorida sotish maqsadida ishlab chiqarilgan bo'lsa, soliqlar va boj to'lovlari belgilangan tartibda to'lanadi.

3§. Bojxona ittifoqining “Bojxona hududida erkin (maxsus) iqtisodiy zonalar va bojxona protseduralariga doir Kelishuv”da erkin iqtisodiy zonalar

---

Kelishuvning 1-moddasiga asosan, erkin (maxsus) iqtisodiy zona – Bojxona ittifoqi a'zosi bo'lgan davlat hududining bir qismi bo'lib, uning hududida alohida imtiyozli tadbirkorlik faoliyati amalga oshiriladi. Shuningdek, uning hududida erkin bojxona protseduralari ham qo'llanilishi mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish va ular faoliyatini tartibga solishda har bir ishtirokchi-davlat o'z milliy qonunchiligiga asoslanadi. Bojxona ittifoqi har bir a'zo davlatga ushbu tartibdagi imkoniyatlar taqdim etganligini ko'rishimiz mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalarda amalga oshiriladigan faoliyat turlari erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etgan davlat ma'muriyati tomonidan belgilanadi. Ammo Bojxona ittifoqi erkin iqtisodiy zonalarda shug'ullanish taqiqlanadigan faoliyat turlarini belgilash huquqiga ham ega.

Erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilari tomonidan import yoki eksport qilinadigan tovarlar va mahsulotlarga nisbatan bojxona protseduralarini qo'llash munosabatlarida Kelishuvning 9-moddasi muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, mazkur yo'nalishda 2009-yil 20-noyabrda Bojxona ittifoqi tomonidan qabul qilingan "Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar doirasida tovar kelib chiqqan davlat hududini aniqlash to'g'risidagi kelishuv" ham muhim ahamiyatga ega.

4§. Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi iqtisodiy siyosatida erkin iqtisodiy zonalarda qulay investitsiyaviy muhit yaratish masalalari

---

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining rivojlanish istiqbollari uning hududiga xorijiy investitsiyalar jalb qilish darajasi bilan belgilanadi. Xorijiy investitsiyalar erkin iqtisodiy zonalar hududiga qo'shimcha ish o'rinlari, zamonaviy ishlab chiqarish texnika-texnologiyalari, rivojlangan xorijiy davlatlar ishlab chiqarish va boshqaruv sohasidagi tajribalarini kiritish vositasidir. Rivojlangan Osiyo davlatlari erkin iqtisodiy zonalar faoliyati muvaffaqiyatining sabablari ham ular hududiga ko'p miqdorda xorijiy investitsiyalar kiritilganligidadir.

Sanoati rivojlanayotgan davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etishning sababi ham davlat iqtisodiyotiga xorijiy va milliy investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantirishdan iborat. Chunki ushbu davlatlar iqtisodiyotida kapital tanqisligi muammosi mavjud bo'lishi tabiiy.

Mazkur tashkilot doirasida erkin iqtisodiy zonalarga xorijiy va milliy investitsiyalarni jalb qilish vositasi sifatida transmilliy korporatsiyalarni jalb qilish maqsad qilingan. Mazkur tashkilotga a'zo davlatlar o'z hududida qulay investitsiya muhiti yaratish asosida, transmilliy korporatsiyalarni jalb qilishni maqsad qilishadi.

Transmilliy korporatsiyalarni jalb qilish asosida erkin iqtisodiy zonalar hududiga investitsiyalarni jalb qilish amaliyoti xalqaro miqyosda o'zini oqlaganligini ta'kidlash o'rinlidir. Ya'ni, erkin iqtisodiy zonalar transmilliy korporatsiyalarni jalb qilishda o'ziga xos "tuzoq" rolini o'ynaydi. Transmilliy korporatsiyalar esa o'z navbatida xorijiy investitsiyalar, xususan to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar manbasidir.

Aksariyat xorijiy davlatlar erkin iqtisodiy zonalarda transmilliy korporatsiyalarni jalb qilish maqsadida soliq, boj imtiyozlari, hukumat kafolatlarini taqdim etadilar.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida qulay investitsiyaviy muhit yaratish ham ushbu hududlarga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning muhim vositasidir. Erkin iqtisodiy zona hududiga xorijiy investitsiyalarni jalb etish zona joylashgan davlat hududidagi qulay investitsiyaviy muhit bilan bevosita bog'liq. Bu omil o'z navbatida davlatning investitsiyaviy imijini shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Agar erkin iqtisodiy zona joylashgan davlat hududida xorijiy investorlar mulkiy huquqlarini daxlsizligini kafolatlaydigan qulay investitsiyaviy muhit mavjud bo'lmasa, investorning investitsiyaviy faoliyatida zarar ko'rish tavakkalchiligi ortadi. Natijada investitsiyalarni qabul qiluvchi davlat investorlarni jalb qilishda yanada ko'proq iqtisodiy imtiyozlar taqdim etishiga to'g'ri keladi. Bu, o'z navbatida, investitsiyalarni jalb qilish bilan bog'liq xarajatlarning ko'payishi, davlat budjeti daromadlarining kamayishiga sabab bo'ladi.

MAVZU BO‘YICHA XULOSALAR

Mazkur mavzuni o‘rganish natijasida talabalar Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi tashkiloti doirasida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga doir normativ hujjatlar xususida bilimlarni o‘zlashtirishlari kerak.

MAVZU BO‘YICHA NAZORAT SAVOLLARI:

- 1. Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi Bojxona ittifoqi faoliyati to‘g‘risida fikr bildirin.*
- 2. “Bojxona ittifoqi bojxona hududida erkin (maxsus) iqtisodiy zonalar va bojxona protseduralariga doir Kelishuv” normativ hujjatining asosiy yo‘nalishlarini ko‘rsating?*
- 3. Yevro-Osiyo iqtisodiy hamkorligi Bojxona ittifoqining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga doir talablari nimalardan iborat?*
- 4. “MDHga a‘zo davlatlar doirasida tovar kelib chiqqan davlat hududini aniqlash to‘g‘risidagi kelishuv” normativ hujjatining mohiyatini ko‘rsating.*

Mavzu bo‘yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar

---

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016- yil 29-dekabrda “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 418-sonli qarori.
2. “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi” O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrda “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 418-sonli qarorining 2- ilovasiga asosan tasdiqlangan.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nukus-farm”, “Zomin-farm”, “Kosonsoy-farm”, “Sirdaryo-farm”, “Boysun-farm”, “Bo‘stonliq-farm” va “Parkent-farm” erkin iqtisodiy zonalarini tashkil

etish to'g'risida"gi Farmoni. "Xalq so'zi" gazetasining 2017-yil 5-maydagi 89 (6783)-sonida e'lon qilingan.

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017- yil 15- maydagi "Investitsiya loyihalari o'z vaqtida va sifatli amalga oshirilishi uchun loyihalar tashabbuskorlari bo'lgan tashkilotlarning mas'uliyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 285-sonli qarori.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15- martdagi "Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to'g'risida" PQ–2836-son qarori.

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Nizom.

7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 10-apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar hududida soliqlar va bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlarni qo'llash tartibi to'g'risida"gi Nizom.

Mavzuga doir ilmiy manbalar

---

1. K.R. Gupta. Special Economic Zones: Issues, Laws and Procedures. Atlantic publishers&distributors (P) LTD, 2008. 725 p. ISBN 978-81-269-0884

2. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development/The world bank 2011. 319 p. ISBN 978-0-8213-8763-4

3. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition. ISBN-13: 978-1138237810.

4. Dobrogonov, F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.

5. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. ISBN 0-9547424-0-0.

6. Aggarwal A. 2004. "Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.

7. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

IV. Internet resurslar

---

1. e-cis.info
2. news.nur.kz/163693.html
3. www.sez-tpd.org.ua/
4. www.wto.org

XI bob. O‘zbekiston Respublikasining erkin iqtisodiy zonalarida qulay investitsiyaviy muhit yaratish masalalari

---

Annotatsiya: *mazkur mavzuni o‘rganish natijasida talabalar erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiyaviy imtiyozlar, ular hududida qulay investitsiya muhit yaratish, qatnashchilarga tashqi savdo imtiyozlari, bojxona imtiyozlari, soliq imtiyozlari taqdim qilish mexanizmlari xususida bilimlarga ega bo‘ladilar.*

1§. Erkin iqtisodiy zonalar hududida qulay investitsiyaviy muhit yaratish masalalari

---

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini erkinlashtirish va liberallashtirish, shu orqali jahon standartlariga javob beradigan mahsulot ishlab chiqarish, xorijiy sarmoyalarni, eng avvalo, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo‘yicha qulay shart-sharoitlar yaratish har qanday mamlakat iqtisodiy rivojlanish jarayonlari uchun eng dolzarb va kechiktirib bo‘lmaydigan masala hisoblanadi. Xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotga jalb qilishning muhim vositalari tizimida erkin iqtisodiy zonalar muhim o‘rin tutadi.

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotiga xorijiy investitsiya resurslarini jalb qilish, xorijiy investorlar huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish, mazkur yo‘nalishdagi davlat siyosatini tizimli tashkil qilish maqsadida, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-martdagi “O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo‘yicha davlat qo‘mitasini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF-4996-sonli farmoni asosida, O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo‘yicha davlat qo‘mitasi va Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida uning hududiy bo‘limlari tashkil qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo‘yicha davlat qo‘mitasi yagona davlat investitsiya siyosatini shakllantirish va amalga oshirishni muvofiqlashtirish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun mas’ul vakolatli davlat organi sifatida belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo'yicha davlat qo'mitasining asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

mamlakatimiz iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga investitsiyalar kiritish hajmini kengaytirishni rag'batlantirish, respublikada investitsiya muhitini yanada takomillashtirish, xorijiy kapital ishtirokidagi korxonalarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan yagona davlat investitsiya, jumladan, xorijiy investitsiyalar jalb qilish siyosatini shakllantirish va amalga oshirish borasidagi ishlarni muvofiqlashtirish;

xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va O'zbekiston Respublikasi hududida investitsiya faoliyatini kengaytirish uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish sohasidagi me'yoriy-huquqiy bazani yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish va amalga oshirish;

O'zbekiston Respublikasining yillik Investitsiya dasturlari va hududiy investitsiya dasturlarini, jumladan, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi loyihalarni ishlab chiqish, muvofiqlashtirish va monitoring qilishda ishtirok etish, xorijiy investitsiyalar, kreditlar va moliyaviy-texnik ko'maklashishga qaratilgan mablag'larni jalb etish uchun investitsiya takliflari bo'yicha yagona bazasini yuritish;

O'zbekiston Respublikasining xorijiy davlatlar, xalqaro iqtisodiy va moliya institutlari, chet el banklari, jamg'armalari, agentliklari, kompaniyalari va boshqa xalqaro huquq subyektlari bilan investitsiya sohasidagi hamkorligini o'zaro manfaatli asosda rivojlantirish va hamkorlik yo'nalishlarini diversifikatsiya qilish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

xorijiy investitsiyalar jalb etish bo'yicha asosiy yo'nalishlarni belgilash va amalga oshirish, shuningdek, xalqaro moliya institutlari va chet el investorlari bilan investitsiya sohasidagi hamkorlikni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasining davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, xorijiy davlatlardagi diplomatik vakolatxonalarining savdo-iqtisodiy masalalar bo'yicha maslahatchilari, xalqaro tashkilotlardagi doimiy vakillarining faoliyatini muvofiqlashtirish;

O'zbekiston Respublikasining xorijiy davlatlar, xalqaro moliya institutlari, xorijiy hukumatlarning moliya institutlari, etakchi xorijiy

kompaniya va bank tuzilmalari bilan investitsiya sohasidagi hamkorlik masalalari bo'yicha xalqaro shartnomalarini o'rnatilgan tartibda tayyorlash, kelishish va imzolashda ishtirok etish;

tarmoq investitsiya dasturlari, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasidagi kompleks dasturlar, ishlab chiqarish, transport-kommunikatsiya va ijtimoiy sohalaridagi infratuzilmalarni rivojlantirish dasturlari bilan bog'liq investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun xorijiy investitsiyalar, avvalambor to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, kreditlar va moliyaviy-texnik ko'maklashishga qaratilgan mablag'larni jalb etish;

investitsiya loyihalarining amalga oshirilishini tizimli nazorat qilish, chet el kapitali ishtirokidagi korxonalar faoliyatini, shuningdek, investorlar tomonidan investitsiya majburiyatlari qanday bajarilayotganini tahlil qilish, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi investitsiya loyihalarining o'z vaqtida va samarali amalga oshirilishiga to'sqinlik qilayotgan omillarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha tezkor choralar ko'rish asosida mamlakatimiz iqtisodiyotiga jalb etilayotgan xorijiy investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish;

xalqaro tashkilotlar va xorijiy hukumatlar moliya institutlarining jalb etiladigan kredit resurslari va texnik ko'maklashishga qaratilgan mablag'lar (grantlar), O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'lari, O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari mablag'lari hisobidan yo'naltiriladigan markazlashtirilgan investitsiyalardan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;

mamlakatimizning iqtisodiy va investitsiya salohiyati to'g'risida xorijiy investorlarni keng xabardor qilish uchun O'zbekiston Respublikasida va chet ellarda xalqaro konferensiyalar, seminarlar, investitsiya forumlari o'tkazilishini tashkil etish;

iqtisodiyotning tegishli tarmoqlari va ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalari doirasida texnologik uskunalar, butlovchi buyumlar va materiallarni xarid qilish uchun tender (tanlov) savdolari o'tkazish va ularning yakunlari bo'yicha g'oliblarni aniqlashda ishtirok etish, ishlab chiqarish samaradorligi, mahsulot sifati va raqobatdoshligi, energiya va resurs tejamkorligi bo'yicha zamonaviy talablarga, ekologik standartlarga javob beradigan ilg'or

texnologiya hamda uskunalar bo'yicha jahon bozoridagi vaziyatning chuqur tahlilidan, taklif etilgan narxlarning dunyo bozoridagi o'rtacha baho va yuzaga kelgan bozor kon'yunkturasiga mos kelishi, shuningdek, tayyor holda topshiriladigan loyihalar qiymati taklif etiladigan texnologiyaga qanchalik muvofiq ekanidan kelib chiqqan holda, tender hujjatlarini ishlab chiqish, ekspertizadan o'tkazish va tender takliflarini baholashda qatnashish, zarurat tug'ilganda, o'tkazilgan tender (tanlov) savdolari natijalarini rad etish, tender natijalariga ko'ra tuzilgan import shartnomalarini bekor qilish bo'yicha takliflar kiritish;

investitsiya loyihalarini amalga oshirish doirasida sotib olinadigan uskunalar, texnika va texnologiyalar, butlovchi buyumlarning narx ko'rsatkichlari, shuningdek, tayyor holda topshiriladigan loyihalarining qiymat ko'rsatkichlariga doir import shartnomalarini tizimli asosda puxta ekspertizadan o'tkazish;

mamlakatimiz loyiha institutlari va tashkilotlarining investitsiya loyihalari, avvalo xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi investitsiya loyihalari bo'yicha loyihadan oldingi va loyiha hujjatlarini ishlab chiqish borasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish.

Bu esa innovatsion faoliyatni rivojlantirish, ishlab chiqarish jarayonlariga ilg'or texnologiyalarni joriy qilish, davlatning eksport salohiyatini, shuningdek, transport va telekommunikatsiya infratuzilmasini jadal rivojlantirish, mahalliy mahsulot va xizmatlarning ichki va tashqi bozorlarda xalqaro sifat, sertifikatlashtirish talablarini joriy etish orqali raqobatdoshligini oshirish, yangi ish joylarini barpo etish, malakali ishchi-muhandislar, boshqaruv kadrlarini tayyorlash va ular malakasini oshirish kabi bir qator muhim masalalarni hal etish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 26 oktyabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-4853-sonli Farmoniga asosan, xorijiy investorlarga mamlakatimiz iqtisodiyotining real sektorlariga investitsiya kiritishi uchun yanada qulay sharoitlar yaratish maqsadida erkin iqtisodiy zonalar uchun yagona huquqiy rejimni belgilash, soliq va bojxona imtiyozlari, preferensiyalarni birxillashtirish tadbiri belgilangan.

Erkin iqtisodiy zonalarga milliy va xorijiy investitsiyalar kirib kelishini rag'batlantirishda qulay investitsiyaviy muhit yaratish masalasi dolzarb ahamiyatga ega. Chunki mazkur iqtisodiy hududlar xorijiy investitsiyalarni faol tarzda jalb qilish maqsadida tashkil qilinadi. O'zbekiston Respublikasida ushbu iqtisodiy hududlarni tashkil qilish maqsadlaridan biri sifatida xorijiy investorlarga mamlakatimiz iqtisodiyotining real sektoriga investitsiya kiritishi uchun yanada qulay sharoitlar yaratish belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktyabrdagi "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 4848-sonli farmoniga asosan, O'zbekiston Respublikasining investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish taklifi ilgari surildi.

Bundan tashqari mazkur qonun asosida, moliyaviy hamda soliqqa tortish tizimi va bojxona ishini takomillashtirish sohasida respublikaning eksport salohiyati o'sishini, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb etishni va mahalliy ishlab chiqaruvchilarning tashqi bozorda raqobatbardoshligini oshirishni rag'batlantiradigan valyutani tartibga solishning va valyutalar kursi siyosatining ilg'or bozor mexanizmlarini joriy etish topshirig'i berildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 26-oktyabrdagi "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-4853-sonli Farmoniga asosan, "Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonasi, "Angren" va "Jizzax" maxsus industrial zonalarining tashkiliy-huquqiy shakli bir xillashtirilib, mos ravishda "Navoiy", "Angren", "Jizzax" erkin iqtisodiy zonolari nomi bilan qayd qilish tartibi belgilandi.

Bundan tashqari, mazkur iqtisodiy hududlar uchun yagona huquqiy rejimni belgilandi, soliq va bojxona imtiyozlari, preferensiyalar birxillashtirildi.

Investitsiya munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan aksariyat xorijiy davlatlarning qonunchiligida, xususan milliy

qonunchiligimizda ham “qulay investitsiyaviy muhit” tushunchasiga rasmiy ta’riflar mavjud emas. Ilmiy adabiyotlarda **“qulay ishbilarmonlik muhiti”**, **“qulay investitsiya muhiti”** tushunchalari ishlatilsada, ularni umumiy ravishda tavsiflaydigan yagona ta’rif ishlab chiqilmagan.

Erkin iqtisodiy zonalarda qulay investitsiyaviy muhit yaratish, ular hududida yuqori qo’shimcha qiymatga ega zamonaviy ishlab chiqarish, xizmat ko’rsatish va servis obyektlarini tashkil qilish, o’z navbatida yangi ish o’rinlari yaratishning muhim omilidir. Bu o’ziga xos huquqiy mexanizmlar vositasida amalga oshiriladi. Mazkur mexanizmlar sirasiga qatnashchilarni ro’yxatdan o’tkazish jarayonlarini soddalashtirish, investorlarga ma’muriy, moliyaviy va boshqa sohalarda imtiyozlar taqdim qilish kabilar kiradi. O’zbekiston Respublikasining investitsiya dasturlarida to’g’ridan-to’g’ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishni kengaytirishning eng muhim omili sifatida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish va ular faoliyatini tizimli tarzda takomillashtirish chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda.

Erkin iqtisodiy zonalarda qulay investitsiyaviy muhit – bu hududlarda xorijiy investorlar huquqlarini himoya qilishning davlat tomonidan ta’minlanadigan huquqiy kafolatlari yaratilganligi va investitsiyalarni davlat tomonidan qo’llab quvvatlashning xilma-xil shakllari mavjudligini bildiradi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida qulay investitsiyaviy muhit holati quyidagi omillar asosida baholanadi:

- 1) davlat hududidagi siyosiy mo’tadillik;
- 2) davlatning iqtisodiy rivojlanish holati;
- 3) erkin iqtisodiy zona tashkil qilingan davlat moliyaviy bozorida valyuta konvertatsiya darajasi;
- 4) erkin iqtisodiy zona tashkil qilingan davlat hududida yalpi ichki mahsulot miqdori;
- 5) xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga doir davlatning investitsiya siyosati;
- 6) xorijiy investor mulkini natsionalizatsiya qilish yoki boshqa shaklda o’zlashtirish ehtimollari;
- 7) valyuta kursi devalvatsiyasi va uning iqtisodiyotga ehtimoliy ta’sir darajasi;
- 8) investitsiyalarni davlat tomonidan tartibga solinishi darajasi;

9) investitsiya kiritilayotgan hududlar infrastrukturasini holati;

10) investitsiya loyihasini realizatsiya qilish bilan bog'liq boshqa holatlar. Shuningdek investitsiyalarni qabul qiluvchi davlatning xalqaro kredit reytingi ham muhim omil hisoblanadi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida qulay investitsiyaviy muhit yaratish tadbirlari sirasiga, hududda korrupsiyaga qarshi kurashish tizimining mavjudligi, samarali korporativ boshqaruv munosabatlari joriy qilinganligi va erkin iqtisodiy zona joylashgan davlat hududida inflyatsiya darajasining pastligi kabilar ham ta'kidlanadi.

Xalqaro investitsiya qonunchiligi talablariga javob beradigan huquqiy normalarning erkin iqtisodiy zona tashkil qilingan davlat milliy qonunchiligiga implementatsiya qilinganlik holati ham qulay investitsiya muhit yaratish talablariga kiradi.

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy rivojlanishning bozor munosabatlari sharoitiga o'tganidan so'ng, chet el investitsiyalari mamlakatimiz iqtisodiyotining rivojlanishida o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, davlat tomonidan amalga oshiriladigan yirik loyihalarni amalga oshirishda xorijiy investitsiyalar muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

“Investitsiya” atamasi lotin tilidan olingan bo'lib, “kapital qo'yilma” degan ma'noni bildiradi. Investitsiya asosan ikki turga bo'linib, birinchisi mahalliy investitsiyalar, ikkinchisi chet el investitsiyalaridir. Investitsiyalar muayyan davlatning iqtisodiyotini rivojlantirish uchun davlat tomonidan yoki xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan iqtisodiyotning ma'lum tarmoqlariga kiritiladigan kapital, innovatsion yoki ijtimoiy investitsiyalar shaklida bo'lishi mumkin. Chet el investitsiyasi mamlakat tashqarisidan chet el davlatlarining davlat organlari, nodavlat organlari va tashkilotlari hamda xususiy shaxslari tomonidan kiritiladigan investitsiya bo'lib, bu investitsiyalar rivojlanayotgan davlatlarning iqtisodiyotini yuksaltirish maqsadida investorlarga ularning huquqlari va iqtisodiy manfaatlari kafolatlangan davlatlarga ko'proq jalb qilinadi.

O'zbekiston Respublikasining investitsiya siyosati ham iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida, chet el investitsiyasiga keyingi yillarda ko'p imtiyozlar va kafolatlar berib, chet el investitsiyasi oqimining kengayishiga katta e'tibor bermoqda. O'zbekiston Respublikasining “Investitsiya faoliyati to'g'risida”gi qonuniga ko'ra,

investitsiya bu - iqtisodiy va boshqa faoliyat obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga doir huquqlar sifatida huquqiy ta'rif berilgan.

O'zbekiston Respublikasi hududida chet el investitsiyalari deb - chet ellik investorlarning daromad (foyda) olish maqsadida tadbirkorlik faoliyati va qonun hujjatlarida ta'qiqlanmagan boshqa turdagi faoliyat obyektlariga qo'shadigan barcha turdagi moddiy va nomoddiy boyliklar va ularga doir huquqlari, shu jumladan intellektual mulkka doir huquqlari, shuningdek chet el investitsiyalaridan olingan har qanday daromadlari tushuniladi.

Tadbirkorlik faoliyati va boshqa turdagi faoliyat obyektlariga chet ellik investorlar tomonidan reinvestitsiya tariqasida qo'shiladigan daromad deganda, O'zbekiston Respublikasida investitsiyalashdan olingan har qanday mablag', shu jumladan foyda, foizlar, dividendlar, royalti, litsenziya va komission mukofotlar, texnikaviy yordam, texnik xizmat ko'rsatish uchun to'lovlar va boshqa shakldagi mukofot pullari tushuniladi. O'zbekiston Respublikasida investitsiya munosabatlarini 1998-yil 30-apreldagi "Chet el investitsiyalari to'g'risida"gi, 1998-yil 30-apreldagi "Chet ellik investorlar huquqlarining kafolatlari va ularni himoya qilish choralari to'g'risida"gi, 1998-yil 24-dekabrda "Investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonunlar va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005-yil 11-apreldagi "To'g'ridan-to'g'ri xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-3554 sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997-yil 2-iyuldagi "O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarni tashkil etish davlat ro'yxatidan o'tkazish va tugatish tartibi to'g'risida"gi 336-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2005-yil 2-avgustdagi qarori bilan tasdiqlangan "Investitsiya shartnomalarini tuzish va amalga oshirish tartibi to'g'risida"gi Nizomlar bilan va boshqa normativ hujjatlar asosida, shuningdek O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari bilan ham tartibga solinadi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasining erkin iqtisodiy zonalarida investorlarni tanlash va ular faoliyatini tartibga solishga qaratilgan alohida normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinganligini ko'rishimiz mumkin. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar

Mahkamasining 2009-yil 9-apreldagi 105-son qaroriga 2-ilova sifatida keltirilgan "Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonasida joylashtirish uchun investorlarni tanlash tartibi to'g'risida"gi Nizomga asosan, "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasida joylashtirish uchun investorlarni tanlash bo'yicha tashkiliy masalalarni hal etish erkin iqtisodiy zonalar ma'muriy kengashining ishchi organiga va "Navoiy" erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi tomonidan amalga oshiriladi¹.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 29-dekabrda "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan "Erkin iqtisodiy zonalar ma'muriy kengashi to'g'risida"gi nizomga asosan, erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiya loyihalarini tanlash, erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga qatnashchi maqomini berish, erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiya loyihalarining amalga oshirilishini nazorat qilish kabi bir qator vakolatlar taqdim qilingan.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda xorijiy investitsiyalarni erkin iqtisodiy zonalar hududiga jalb qilish bo'yicha eng ilg'or xalqaro tajribalarga tayanish asosida, mustahkam qonunchilik bazasi yaratish maqsad qilinganligini ko'rishimiz mumkin.

Mamlakatimizda xorijiy investorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish kafolatlarining mustahkam qonunchilik bazasi, shuningdek, chet el kapitali ishtirokida tashkil etilgan korxonalar uchun imtiyoz va preferensiyalar tizimi yaratildi. O'zbekiston Respublikasining 2005-yil 11-apreldagi "To'g'ridan-to'g'ri xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni ulardan biri hisoblanadi. Unga muvofiq, to'g'ridan-to'g'ri xususiy xorijiy investitsiyalar hajmi 300 ming dollardan 3 million dollargacha bo'lgan korxonalar 3 yil, 3 milliondan 10 million dollargacha bo'lgan korxonalar 5 yil, 10 million dollardan ortiq bo'lgan korxonalar 7 yil muddatga yuridik shaxslar foydasidan olinadigan soliq, mulk solig'i

---

¹ O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'risida"gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Axborotnomasi, 1996 y., 5-6-son, 58-modda

va boshqa qator majburiy to'lovlardan ozod qilinadi. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya ulushi 33 foizdan kam bo'lmagan korxonalarga ular ro'yxatga olingan sanadan boshlab ikki yil davomida olib kiriladigan mulk va tovarlar uchun bojxona preferensiyalari taqdim qilinadi.

2§. Erkin iqtisodiy zonalarida investorlarning investitsiyaviy faoliyat tavakkalchiligini kamaytirish masalalari

---

Erkin iqtisodiy zonalar hududiga investitsiyalar kiritish jarayonida xorijiy tadbirkorlik subyekti o'zining shaxsiy investitsiyalash strategiyasidan kelib chiqib, erkin iqtisodiy zonaga investitsiya kiritish bilan bog'liq investitsiyaviy faoliyat tavakkalchiligini baholaydi. **Investitsiyaviy faoliyat tavakkalchiligi** – bu korxona rahbari yoki hokimiyat organining samarasiz harakatlari natijasida investor kapitali qiymatining pasayishi yoki dastlabki qiymatning yo'qotilishidan iborat tavakkalchilik darajasidir.

Investitsiyaviy faoliyat tavakkalchiligini kelib chiqish asoslariga ko'ra ikki guruhga: tizimli (bozor iqtisodiyoti munosabatlari asosida vujudga keladigan) va tizimsiz (bozor qonunlariga bog'liq bo'lmagan) kabilarga ajratish mumkin.

Bozor iqtisodiyoti munosabatlari asosida tizimli tarzda vujudga keladigan investitsiya tavakkalchiligi valyuta, inflyasiya, siyosiy mo'tadillikning yo'qotilishi, kredit foiz stavkalari foizlarining o'zgarishiga bog'liq holda vujudga keladi.

Inflyatsiya darajasi o'sishi xorijiy investorning daromadlari hamda aktivlari qiymati pasayishiga sabab bo'lishi mumkin. Banklar tomonidan taqdim qilinadigan kredit foiz stavkalarining o'zgarishi ham investor faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Odatda xorijiy davlatlarning markaziy banklari tomonidan o'rnatiladigan foiz stavkalarining ortishi, korxonalarning daromadlari pasayishiga sabab bo'ladi. Bu esa xorijiy investorning investitsiya obyektidan olishi kutilayotgan daromadlari kamayishiga va investitsiya loyihasining moliyaviy samarasiz bo'lishiga olib keladi.

Valyuta tavakkalchiligi esa investitsiyalarni qabul qiluvchi davlat hududidagi iqtisodiy va siyosiy holat natijasida valyuta

kursining boshqa valyutalarga nisbatan qiymati o'zgarishi bilan bog'liq. Bu **valyuta devalvatsiyasi** deb ham ataladi.

Siyosiy tavakkalchilik siyosiy jarayonlarning iqtisodiy jarayonlariga salbiy ta'siri natijasida vujudga keladi. Masalan, erkin iqtisodiy zona joylashgan hududda davlat to'ntarishi, hukumat almashishi va boshqalar misol bo'lishi mumkin.

3§. Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiyalar jalb etishni rag'batlantirish vositalari

---

O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatadigan erkin iqtisodiy zonalarda investitsiyalar, xususan xorijiy investitsiyalar kirib kelish hajmi ijobiy ko'rsatkichlarda emas. Bu bir qator ichki va tashqi sabablarga bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 avgustdagi "Erkin iqtisodiy zonalar samarali faoliyat ko'rsatishi uchun vazirliklar, idoralar va joylardagi davlat hokimiyati organlarini muvofiqlashtirishni kuchaytirish va ularning mas'uliyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3175-sonli qaroriga asosan, O'zbekiston Respublikasida tashkil qilingan erkin iqtisodiy zonalar faoliyatida to'plangan tajriba ularni jadal rivojlantirish va samarali faoliyat ko'rsatishiga to'sqinlik qilayotgan muammolar va hal etilmagan masalalar sifatida quyidagilar belgilangan:

birinchidan, O'zbekiston Respublikasida o'rta va uzoq muddatli istiqbolda erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirish borasida ularni tashkil etish va faoliyat ko'rsatishining aniq maqsadlarini, xususan, iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnik va boshqa maqsadlarni belgilaydigan, shuningdek, erkin iqtisodiy zonalarini ixtisoslashtirish bo'yicha aniq prinsip va yondashuvlar mavjud emasligi;

ikkinchidan, xorijiy kompaniya va firmalarning respublika erkin iqtisodiy zonalar hududlarida o'z biznesini yuritish uchun O'zbekistonda yaratilgan qulay sharoitlarni keng yoritish va bo'lajak investorlarni, birinchi navbatda, xorijda ushbu sharoitlar bilan tanishtirish ishlari sust amalga oshirilayotganligi;

uchinchidan, istiqbolli loyiha takliflarini shakllantirish, chuqur tahlil qilish hamda baholash maqsadga muvofiqligi, asoslilik va rentabelligi asosida erkin iqtisodiy zonalar hududida amalga oshirish

uchun tanlab olish, shuningdek, loyihalarni amalga oshirishning barcha sikllarida sifatli tashkil etish, muvofiqlashtirish va monitoring qilish, jumladan, loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, obyektlarni ishga tushirish va yakuniy maqsadlarga erishishni ta'minlaydigan yagona yaxlit tizim yaratilmaganligi;

to'rtinchidan, investitsiya loyihalari portfelining sifati past, erkin iqtisodiy zonalar hududida etakchi xorijiy kompaniyalar ishtirokida, avvalo, mahalliy mineral-xomashyo resurslari va qishloq xo'jaligi xomashyosini chuqur qayta ishlash, shuningdek, jahonga mashhur brendlar ostida eksportbop tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish bo'yicha yuqori texnologiyali mahalliyashtirilgan zamonaviy korxonalar tashkil etish ishlari sust amalga oshirilmoqda, erkin iqtisodiy zonalar hududida tashkil qilingan xo'jalik subyektlari o'rtasida sanoat va kooperatsiya aloqalari etarli darajada emas, zarur logistika tizimi mavjud emasligi;

beshinchidan, erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilarini ro'yxatga olish, ularga er uchastkalari ajratish, investitsiya loyihalarini ma'qullash, korxonalarni tashqi muhandislik infratuzilmasiga ulash, tadbirkorlarga ishlab chiqarayotgan mahsulotini ichki va tashqi bozorlarda sotishga ko'maklashish jarayonlari muddati asossiz cho'zilayotganligi;

oltinchidan, erkin iqtisodiy zonalar salohiyatidan etarlicha foydalanilmayotgani oqibatida erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilari tomonidan raqobatdosh, eksportbop va import o'rnini bosadigan mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi hamon past, ularning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi, ichki bozorni iste'mol tovarlari va butlovchi buyumlar bilan ta'minlash, respublikada eksport salohiyatini kengaytirish va valyuta tushumlari miqdorini ko'paytirishdagi ulushi past darajada qolayotganligi.

Bundan tashqari erkin iqtisodiy zonalar hududiga transmilliy korporatsiyalarni jalb etish va ular bilan hamkorlikni amalga oshirish tajribasi takomillashmagan. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini harakatlantiruvchi kuch transmilliy korporatsiyalarning ular hududida faoliyat ko'rsatishidir.

Mazkur qarorga asosan quyidagilar erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari etib belgilangan:

erkin iqtisodiy zonalar hududida, birinchi navbatda, klaster yondashuvlardan keng foydalangan holda erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilari o'rtasida yaqin kooperatsiya aloqalarini yo'lga qo'yish, mahalliy xomashyo va materiallar asosida raqobatbardosh tayyor mahsulotlar va butlovchi buyumlar ishlab chiqarishni mahalliy lashtirish bo'yicha yuqori texnologiyali zamonaviy korxonalar tashkil etish;

erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashgan sanoat korxonalari va infratuzilma obyektlarida yangi malakali ish o'rinlari tashkil etishni ta'minlash, shu asosda respublika mintaqalari aholisining bandlik darajasini va daromadlarini oshirish;

mahalliy mineral-xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlash va dunyoda tanilgan brendlar ostida yuqori qo'shilgan qiymatli raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarish uchun hududida erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilingan mintaqalar ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan kompleks va samarali foydalanishni ta'minlash;

etakchi xorijiy kompaniya va korporatsiyalar ishtirokida yuqori texnologiyali zamonaviy innovatsion ishlab chiqarishlarni tashkil etish uchun xorijiy investitsiyalar, avvalambor, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha eng qulay sharoitlar yaratish;

ishlab chiqarish, muhandislik-kommunikatsiya, yo'l-transport va ijtimoiy infratuzilmani yanada rivojlantirish, shuningdek, sifatli logistika xizmatlari ko'rsatish bo'yicha zamonaviy infratuzilmani shakllantirish;

erkin iqtisodiy zonalar yo'nalishlari bo'yicha kadrlarga bo'lgan joriy va istiqboldagi ehtiyojlaridan kelib chiqib va ularning erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashgan sanoat korxonalari va infratuzilma obyektlarida ishlab chiqarish amaliyoti o'tashini nazarda tutgan holda, oliy va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalarida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni yo'lga qo'yish.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida investorlarni ularning investitsiyaviy faoliyati xususida axborot va konsultativ ma'lumotlar bilan ta'minlash tizimi rivojlanmagan.

Investitsiya loyihalari va dasturlarini marketing tahlillaridan o'tkazish xizmatlari ham takomillashmagan. Erkin iqtisodiy zonalar hududida, shuningdek respublikamiz boshqa hududlarida ham investitsiyaviy byurolar faoliyati yo'lga qo'yilmagan.

4§. Investorlarga taqdim etiladigan imtiyozlar va ularning xususiyatlari

---

Erkin iqtisodiy zonalarda qulay investitsiyaviy muhitning tarkibiy qismi sifatida baholanadigan “imtiyozlar” - hajmi va taqdim etilish shakllariga ko‘ra turli davlatlarda farqlanadi.

Erkin iqtisodiy zonalarda tadbirkorlik subyektlariga taqdim etiladigan imtiyozlar 4 guruh: tashqi savdo imtiyozlari, soliq imtiyozlari, moliyaviy imtiyozlar, ma‘muriy imtiyozlar kabilardan iborat.

Tashqi savdo imtiyozlari – erkin iqtisodiy zonada faoliyat ko‘rsatuvchi tijorat subyektlari tomonidan amalga oshiriladigan tashqi savdo operatsiyalarini soddalashtirish protseduralarini o‘z ichiga oladi.

Tashqi savdo imtiyozlari tizimiga shuningdek, eksport-import tovarlariga nisbatan alohida boj tariflarini joriy etish ham kiradi. Ushbu tadbirlar asosida odatda erkin iqtisodiy zonalar hududida eksport-import bojar tariflari pasaytiriladi yoki bekor qilinadi.

Erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko‘rsatuvchi tijorat subyektlariga zona ma‘muriyati tomonidan erkinlik berish ham tashqi savdo imtiyozlari taomillariga kiradi. Masalan, Xitoy Xalq Respublikasi erkin iqtisodiy zonalarida xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishda keng vakolatlar berilganligini ko‘rishimiz mumkin. Ko‘pchilik xorijiy mutaxasislarning fikrlariga ko‘ra, ayni ushbu imtiyozlar Xitoy erkin iqtisodiy zonalarining rivojlanishida muhim omil sifatida xizmat qilgan.

Soliqqa tortish tizimi va bojxona ishini takomillashtirish, respublikaning investitsiyaviy jozibadorligini va xalqaro reytingini oshirish sohasida Dasturda quyidagilarga yo‘naltirilgan takliflar va normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishga doir tadbirlar mo‘ljallangan:

valyutani tartibga solish va valyutalar kursi siyosatining ilg‘or bozor mexanizmlarini, bank faoliyatini tartibga solishning zamonaviy tamoyillari va mexanizmlarini joriy etish, bank faoliyatini samarali amalga oshirishga to‘sqinlik qiluvchi g‘ovlarni bartaraf etish;

soliq ma'murchiligining sifati va samaradorligini yanada yaxshilash;

tadbirkorlik subyektlarining eksport kontraktlarini bojxona organlarida hisobga qo'yish to'g'risidagi talabni bekor qilish;

huquq buzilishlarining oldini olishning asosiy mexanizmlaridan biri va qonunga itoatkor tadbirkorlik subyektlarining barqaror faoliyati kafolati sifatida auditorlik tashkilotlari va soliq maslahatchilarining xizmatlar sifati uchun javobgarligini oshirish va ular tomonidan taqdim etiladigan xulosalarning ishonchliligi yuzasidan ular faoliyatining huquqiy asoslarini takomillashtirish.

Soliq imtiyozlari – erkin iqtisodiy zonalar hududida faoliyat ko'rsatuvchi tijorat subyektlariga soliq imtiyozlari berish asosida ular faoliyatining alohida turlarini rag'batlantirish tadbirlaridan iborat.

Ushbu imtiyozlar soliq solish bazasiga (daromad, mol-mulk narxi va hokz.), soliq solinadigan mol-mulk alohida tarkibiy qismlariga (amortizatsiya ajratmalari, transport, ilmiy-tadqiqot faoliyati va ish haqi to'lovlari) nisbatan amalga oshirilishi mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida xorijiy investorlar uchun imtiyozli soliq siyosati amalga oshirilishini ta'kidlash o'rinlidir. Masalan, Xitoy Xalq Respublikasida daromad solig'i stavkasi 33 % bo'lsa, ushbu davlat hududidagi erkin iqtisodiy zonalarda daromad solig'i 15% ni tashkil etadi.

Erkin iqtisodiy zonalar taqdim etiladigan soliq imtiyozlariga nisbatan muayyan shartlar belgilanilishi mumkin. Masalan, Buyuk Britaniya erkin iqtisodiy zonalarida ishlab chiqarilgan hamda Evropa Ittifoqi davlatlari, shu jumladan B. Britaniya bozorlariga sotilishi mo'ljallangan tovarlarga tan import bojlari va qo'shimcha qiymat solig'i to'lovlari joriy etiladi. Qolgan barcha holatlarda tijorat tashkilotlari erkin iqtisodiy zonalarda ishlab chiqargan tovarlariga nisbatan import bojlari va qo'shimcha qiymat solig'idan ozod qilinadi.

Shuningdek Buyuk Britaniyada joylashgan tadbirkorlik zonalarida faoliyat ko'rsatuvchi tijorat subyektlari uchun ham muayyan soliq imtiyozlari mavjud. Masalan, ushbu zonalarda sanoat yoki tijorat maqsadida qurilish faoliyatini amalga oshirayotgan tijorat tashkiloti korporativ va daromad solig'idan ozod qilinadi.

Shuningdek, Amerika Qo'shma Shtatlari tashqi savdo zonalarida tijorat subyektlariga taqdim etiladigan imtiyozlar quyidagilardan iborat:

tijorat subyektlari faoliyatini bojxona to'lovlari va ichki soliqlardan ozod qilish (agar ushbu tovarlar Amerika Qo'shma Shtatlari ichki iste'mol bozoriga olib kiriladigan bo'lsa, u holda boj va soliqlar to'lanadi);

tijorat tashkilotlarining erkin savdo zonalarida joylashgan mulki daromad solig'idan ozod qilinadi. Ushbu hududlarda ishlab chiqariladigan tovarlarga nisbatan aksiz to'lovlari ham to'lanmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 5 oktyabrdagi "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiyl mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 4848-sonli farmoniga asosan, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi yangidan tashkil etiladigan ishlab chiqarish korxonalariga ularni davlat ro'yxatidan o'tkazish vaqtida amalda bo'lgan soliq va boshqa majburiy to'lovlar stavkalarini (resurs va bojxona to'lovlari bundan mustasno) besh yil mobaynida qo'llash huquqi berildi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududida faoliyat ko'rsatadigan tijorat subyektlariga taqdim etiladigan moliyaviy imtiyozlar – ularga markaziy hukumat apparati yoki zona ma'muriyati tomonidan turli shakldagi subsidiyalar ajratishni o'z ichiga oladi.

Subsidiyalar asosan kommunal to'lovlarga past narx o'rnatish, er uchastkalari va ishlab chiqarish obyektlaridan foydanish uchun arenda to'lovlari miqdorini pasaytirish, imtiyozli kreditlar berish va boshqa tadbirlardan iborat bo'ladi.

Ma'muriy imtiyozlar – zona ma'muriyati tomonidan tijorat subyektlari faoliyatini ro'yxatga olish taomillarini, shuningdek xorijiy fuqarolarning zona hududiga kirish-chiqish tartiblarni soddalashtirish, shuningdek tijorat subyektlariga turli ko'rinishdagi xizmatlar taqdim etish protseduralarini o'z ichiga oladi. Ushbu imtiyozlar odatda erkin iqtisodiy zonalar rezidentlariga taqdim etiladi.

Yuqorida ta'kidlangan imtiyozlar turli kombinatsiya va ko'rinishlarda erkin iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga taqdim etiladi.

Bundan tashqari erkin iqtisodiy zonalarda amalga oshiriladigan bojxona siyosati ham, qolgan hududlardan farqlanib, erkin iqtisodiy zonalarda bojxona nazorati va boshqaruvi sohasida alohida tartiblar qo'llaniladi.

Erkin iqtisodiy zonalar tomonidan taqdim etiladigan yuqorida ta'kidlangan ushbu imtiyozlar har doim ham xorijiy kapital kirib kelishini rag'batlantiruvchi asosiy vosita hisoblanmaydi. Erkin iqtisodiy zonalar hududiga xorijiy investitsiyalar kirib kelishini rag'batlantiruvchi boshqa bir qator holatlar ham mavjud.

Ushbu holatlar sirasiga:

erkin iqtisodiy zona joylashgan davlat hududida siyosiy mo'tadil holat; investitsiyalarni qabul qiluvchi davlat tomonidan investorlarga taqdim etiladigan investitsiyaviy kafolatlar;

erkin iqtisodiy zonalar joylashgan hududlar infrastrukturasi rivojlanish darajasi;

ishchi kuchi kvalifikatsiyasi;

erkin iqtisodiy zonalar hududida soddalashtirilgan ma'muriy protseduralar kabilar kiradi.

5§. Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiyaviy faoliyatning muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizligi sabablari

---

Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish va ular faoliyatini tartibga solish bo'yicha jahon tajribasini o'rganish, erkin iqtisodiy zonalarda investitsiyaviy faoliyatning muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizligi sabablarini aniqlashning muhim omili bo'lishi mumkin.

Sanoat rivojlangan davlatlar hududida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar tajribasi shuni ko'rsatadiki, erkin iqtisodiy zonalar muvaffaqiyati asosida quyidagi ikki asos: erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish jarayonida ularni mukammal investitsiyaviy rejalashtirish va erkin iqtisodiy zonalar boshqaruvi, xususan korporativ boshqaruv munosabatlarini tashkil etishda investorlar manfaati ustuvorligi prinsipidan kelib chiqib amalga oshirilgan oqilona siyosat kabilar yotadi.

Jahon xo'jaligida o'zgarib borayotgan holatlar (ilmiy-texnik inqiloblar, transmilliy korporatsiyalar o'rtasidagi raqobat, valyuta

kurslarining o'zgarishi, xalqaro valyuta almashinuv tizimlaridagi o'zgarishlar) erkin iqtisodiy zonalaridan ushbu o'zgarishlarga tez moslashuvni talab qiladi.

Erkin iqtisodiy zonalarda qulay investitsiyaviy muhit tashkil etishda ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlar salmoqli hissani tashkil etadi. Erkin iqtisodiy zonalar hududiga investitsiyalarning kirib kelishi yangi ish o'rinlarini yaratish, tashqi tovar almashinuv munosabatlarini jonlanishiga sabab bo'ladi. Ilmiy-texnik potensial oshishiga ko'maklashadi.

Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar erkin iqtisodiy zonalarida investitsiyalarni jalb qilish va tovar ishlab chiqarish munosabatlari bir-biridan farq qiladi.

Rivojlangan davlatlar hududida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarda asosan eksport-import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishga intilish mavjud bo'ladi. Rivojlanayotgan davlatlarda esa asosan eksport maqsadida tovarlar ishlab chiqiladi. Ushbu davlatlar asosan uning vositasida valyuta tushumini ko'paytirishni maqsad qiladilar.

Investorlar ham aynan rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalar hududida ushbu siyosatni inobatga olib tashrif buyuradilar.

Rivojlanayotgan davlatlar hududida asosan eksport ishlab chiqarish zonalarida shaklida erkin iqtisodiy zonalar tashkil etiladi. Eksport ishlab chiqarish zonalarini tashkil etilishidan iqtisodiy maqsad – xorijiy kapitalni jalb qilish, sanoat ehtiyojlarini qondirish, eksportga mo'ljallangan sanoat tovarlari ishlab chiqish, ilm-fan va texnologiyani rivojlantirish, zamonaviy ilm-fan yutuqlariga ega bo'lish kabilardir.

Rivojlanayotgan davlat hududida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarida yaratilgan xo'jalik faoliyatini amalga oshirishning imtiyozli shakli xorijiy tadbirkorlar uchun imtiyozli va liberal ahamiyatga ega.

Xorijiy davlatlarning erkin iqtisodiy zonalar faoliyati samaradorligini oshirishga doir tajribasini tahlil qilish asosida O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatuvchi erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini rivojlantirishda quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

xorijiy valyutani erkin iqtisodiy zona hududiga import qilish shaklida investitsiyalashni amalga oshiradigan norezidentlarning

mazkur investitsiyalardan olgan daromadlarini xorijiy davlat hududiga o'tkazish faoliyatiga nisbatan O'zbekiston Respublikasi Hukumat kafolatlari taqdim qilinishi kerak. Bu norezident subyektlarning erkin iqtisodiy zona hududidagi investitsiyaviy faolligini oshiradi;

erkin iqtisodiy zonalar hududida mehnat faoliyatini amalga oshiradigan xorijiy mutaxassislarining daromadlarini soliqlardan ozod qilish. Bu erkin iqtisodiy zonalar hududiga malakali xorijiy mutaxassislar kirib kelishini rag'batlantiradi;

erkin iqtisodiy zonalarga olib kirilayotgan va eksport maqsadida olib chiqib ketilayotgan tovarlarni bojxona organlari tomonidan rasmiylashtirish, bojxona yuk deklaratsiyasini to'ldirish protseduralarini maksimal darajada soddalashtirish.

Erkin iqtisodiy zona hududidagi investitsiyaviy qonunchilik masalalari ham hududga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish vositasidir.

6§. Erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiya bitimlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari

---

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2005 yil 2 avgustdagi 180-son qaroriga 2-ilova sifatida keltirilgan "Investitsiya shartnomalarini tuzish va amalga oshirish tartibi to'g'risida"gi Nizomga asosan, investitsiya shartnomasi investitsiya faoliyati subyektlarining investitsiya faoliyati obyektlariga nisbatan huquqlari, majburiyatlari va javobgarligini belgilaydi¹.

Investitsiya shartnomasi O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi orqali O'zbekiston Respublikasi Hukumati hamda chet ellik investor (investorlar) o'rtasida tuziladi.

Erkin iqtisodiy zonalarda investorlarni tanlash va ularni tegishli hududda tijorat faoliyatini amalga oshirishga ruxsat berish investitsiya bitimlari asosida amalga oshiriladi.

Odatda ushbu bitimlar erkin iqtisodiy zona ma'muriyati va investor o'rtasida tuzilib, ushbu bitimni tuzishda investor tomonidan

---

¹ "Investitsiya shartnomalarini tuzish va amalga oshirish tartibi to'g'risida"gi Nizom. "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2005 yil, 30-31-son, 232-modda.

erkin iqtisodiy zona ma'muriyatiga yuborilgan investitsiya buyurtmanomasi asos bo'ladi.

Xorijiy davlatlar hududida faoliyat ko'rsatadigan erkin iqtisodiy zonalarining aksariyatida investorning erkin iqtisodiy zona hududidagi faoliyatini amalga oshirishi uchun asosiy bazaviy huquqiy hujjat - investitsiya bitimi hisoblanadi (investitsiyalash to'g'risidagi bitim).

Ushbu bitim o'z navbatida tijorat subyektning tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishida maxsus huquqiy maqomga ega bo'lishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga ushbu bitim investorga tegishli huquq va majburiyatlarni yuklaydi.

Erkin iqtisodiy zonalarda tuziladigan investitsiya bitimlariga nisbatan qo'yiladigan talablar turlicha bo'lib, ular har bir erkin iqtisodiy zonaning tashkiliy tuzilishi va faoliyat xususiyatidan kelib chiqib turlicha bo'lishi mumkin.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatadigan "Jizzax" erkin iqtisodiy zonasi hududida tuziladigan investitsiya bitimlariga nisbatan quyidagi talablar belgilangan:

obyekt, investitsiyalar kiritish hajmi, turi va muddatlari, "Jizzax" erkin iqtisodiy zonasi hududida amalga oshiriladigan faoliyat turlari;

investitsiyalash to'g'risidagi bitimning amal qilish muddatlari va shartlari;

investorning huquqlari va majburiyatlari;

Direksiyaning huquqlari va majburiyatlari, shu jumladan, loyihani amalga oshirish jadvallari, investitsiya loyihasi amalga oshirilishi yuzasidan texnik nazorat to'g'risidagi axborotni olish tartibiga oid huquqlari;

investor (investorlar) tomonidan uning majburiyatlari bajarilishi to'g'risidagi hisobotlarni taqdim etish tartibi va muddatlari;

tomonlarning investitsiyalash to'g'risidagi bitim shartlariga rioya etilmaganligi yuzasidan javobgarligi;

investitsiyalash to'g'risidagi bitimga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish tartibi;

investitsiyalash to'g'risidagi bitimni to'xtatish tartibi;

investitsiyalash to'g'risidagi bitimdan kelib chiqadigan nizolarni hal etish tartibi va ko'rib chiqish joyi¹.

Investitsiyalash to'g'risidagi bitimda erkin iqtisodiy zona hududida investorning huquq va majburiyatlari quyidagilardan iborat tartibda belgilanishi mumkin:

mo'ljallanayotgan investitsiyalarning hajmi, turi va muddatlari, moliyalashtirish manbalari va qarz mablag'lari jalb etilgan taqdirda mo'ljallanayotgan garov ta'minoti;

mo'ljallanayotgan ishlab chiqarish texnologiyasining ekologik talablar hisobga olingan holdagi tavsifi;

foydalanilishi mo'ljallanayotgan savdo markasi to'g'risidagi ma'lumot;

ishlab chiqarishda foydalanilishi mo'ljallanayotgan texnologik uskunalarning xarakteri, ularning zamonaviy sifat standartlariga muvofiqligi, loyihada xalqaro standartlarga muvofiq bo'lgan sifatni boshqarish tizimining mavjudligi;

ishlab chiqarilishi rejalashtirilayotgan mahsulotning nomi, hajmlari va turi;

rejalashtirilayotgan mahsulotni ishlab chiqarish va eksport qilish hajmi;

tavsiya etilayotgan loyihani amalga oshirish uchun zarur bo'lgan infratuzilma va muhandislik inshootlari;

ishlab chiqarishni oqilona joylashtirish uchun erkin iqtisodiy zona hududidagi uchastkaning mo'ljallanayotgan o'lchamlari;

investitsiya loyihasini amalga oshirish davrida xom ashyo va materiallar bilan ta'minlanishning kafolatlangan imkoniyati;

ishlab chiqarishni mahalliyashtirish darajasi;

tashkil etiladigan ish o'rinlarining soni;

tashkil etiladigan korxonaning shtatdagi xodimlarini jalb etilgan xodimlar umumiy sonining kamida qancha foizini erkin iqtisodiy zona joylashgan davlat fuqarolari bilan to'ldirish, ularga tajriba orttirishdan va malaka oshirishdan o'tish imkoniyatini berish masalalari.

Investitsiyalash to'g'risidagi bitimning amal qilishi quyidagi holatlarda tugatilishi mumkin:

---

¹"Investitsiya loyihalarini tanlab olish va "Jizzax" maxsus industrial zonasi qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi Nizom. "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2013 yil 20 may, 20-son, 256-modda

investitsiyalash to'g'risidagi bitim tuzilgan muddati tugaganda;
tijorat tashkiloti erkin iqtisodiy zona qatnashchisi maqomidan mahrum etilganda;
erkin iqtisodiy zona muddatidan oldin tugatilganda;
erkin iqtisodiy zona joylashgan davlat qonunchiligida nazarda tutilgan boshqa hollarda to'xtatiladi.

7§. Erkin iqtisodiy zonalarda chet el investitsiyalarini amalga oshirish shakllari

---

Chet el investitsiyasi bir davlat hududiga xorijiy davlat organlari, yuridik shaxslari yoki jismoniy shaxslari, xalqaro tashkilotlar tomonidan ikkinchi davlatga kiritiladigan kapital, innovatsiya yoki ijtimoiy investitsiyalar shaklida bo'lishi mumkin. Erkin iqtisodiy zonalarda hududida chet el investitsiyalari turli tashkiliy huquqiy shakllarda amalga oshirilishi mumkin.

Erkin iqtisodiy zonalarda chet ellik investorlar investitsiyalarni quyidagi yo'llar bilan amalga oshirishlari mumkin:

1) erkin iqtisodiy zona rezidentlari - yuridik va (yoki) jismoniy shaxslari bilan birgalikda tashkil etilgan xo'jalik jamiyatlari va shirkatlarining, banklar, sug'urta tashkilotlari va boshqa korxonalarning ustav jamg'armalarida va boshqa mol-mulkida ulush qo'shib qatnashish;

2) erkin iqtisodiy zona hududida chet ellik investorlarga to'liq qarashli bo'lgan xo'jalik jamiyatlari va shirkatlarini, banklar, sug'urta tashkilotlari va boshqa korxonalarni barpo etish va rivojlantirish;

3) mol-mulk, aksiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlarni, shu jumladan erkin iqtisodiy zona rezidentlari tomonidan emissiya qilingan qarz majburiyatlarini sotib olish;

4) innovatsiyaviy erkin iqtisodiy zonalar va texnoparklar hududida intellektual mulkka, shu jumladan mualliflik huquqlari, patentlar, tovar belgilari, foydali modellar, sanoat namunalari, firma nomlari va nou-xauga, shuningdek ishchanlik nufuziga (gudvillga) huquqlar kiritish;

5) konsessiyalar, shu jumladan tabiiy resurslarni qidirish, ishlab chiqish, qazib olish yoki ulardan foydalanishga bo'lgan konsessiyalar olish;

6) savdo va xizmat ko'rsatish sohalari obyektlariga, turar joy binolariga ular joylashgan er uchastkalari bilan birgalikda mulk huquqini, shuningdek erga egalik qilish va undan foydalanish (shu jumladan ijara asosida foydalanish) hamda tabiiy resurslarga egalik qilish va ulardan foydalanish huquqlarini sotib olish orqali.

Aksariyat xorijiy davlatlar erkin iqtisodiy zonalarida chet el investitsiyalari ishtirokidagi qo'shma korxonalar tashkil etish amaliyoti rivojlanganligini ta'kidlash o'rinlidir. Jumladan, chet ellik investorlar O'zbekiston Respublikasi hududida chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar tashkil etishlari hamda O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari bilan o'zlariga berilgan barcha huquqlar, kafolatlar va imtiyozlardan foydalanishlari mumkin.

O'zbekiston Respublikasi hududidagi chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar deganda aksiyalarining (ulushlari, paylarining) yoki ustav jamg'armasining kamida o'ttiz foizini chet el investitsiyalari tashkil etadigan korxonalar tushuniladi. Ular O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga zid kelmaydigan har qanday tashkiliy-huquqiy shakllarda faoliyat ko'rsatadilar. Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxona qatnashchilaridan biri chet ellik investor bo'lishi shart.

Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxona uni ta'sis etish yo'li bilan yoki ilgari chet el investitsiyalari ishtirokisiz ta'sis etilgan korxonada ishtirok etish ulushini (payini, aksiyalarini) yoxud bunday korxonani butunlay, shu jumladan xususiylashtirish jarayonida chet ellik investor tomonidan sotib olinishi natijasida tashkil etilishi mumkin.

Chet ellik investorlar - O'zbekiston Respublikasida chet ellik investorlar deb- xorijiy davlatlarning davlat organlari, nodavlat tashkilotlari, turli xil tashkiliy huquqiy shaklga ega bo'lgan korxona va muasasalari, nodavlat tashkilotlari va boshqa turdagi uyushmalari, chet ellik xususiy shaxslar hamda chet elda doimiy yashovchi O'zbekiston Respublikasining fuqarolari chet el investorlari deb tan olinadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining Savdo-sanoat palatasi bilan hamkorlikda turli xil chet el davlatlarining yirik kompaniyalari va xususiy tadbirkorlari bilan birgalikda mamlakatimizda ko'pgina investitsiya loyihalari amalga oshirilib kelinmoqda. Bu yirik investitsiya loyihalari asosida mamlakatimizda

qo'shma korxonalar ochilib iqtisodiyotimizning turli sohalarini rivojlantirish uchun keng yo'llar ochilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining qonunchiligiga muvofiq O'zbekiston Respublikasida tashkil etilgan va davlat ro'yxatidan o'tgan ustav kapitlining 100 % chet el sarmoyasiga asoslangan korxonalar to'liq chet el investitsiyasiga asoslangan korxonalar deb yuritiladi.

Mavzu bo'yicha nazorat savollari:

---

1. *Erkin iqtisodiy zonalarda chet el investitsiyalarini amalga oshirish shakllari;*
2. *Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiyaviy faoliyatning muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizligi sabablari;*
3. *Erkin iqtisodiy zonalar hududida qulay investitsiyaviy muhit yaratish masalalari.*
4. *Erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiya bitimlari tuzish asoslari va tartibini belgilang?*

Mavzu bo'yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrda "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarori.

2. "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi"//O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrda "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Nukus-farm», «Zomin-farm», «Kosonsoy-farm», «Sirdaryo-farm», «Boysun-farm», «Bo'stonliq-farm» va «Parkent-farm» erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to'g'risida"gi farmoni. «Xalq so'zi» gazetasining 2017 yil 5 mayda 89 (6783)-sonida e'lon qilingan.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi Nizom.

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar hududida soliqlar va bojxona to‘lovlari bo‘yicha imtiyozlarni qo‘llash tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.

6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish hamda erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.

7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirishlar kiritish, shuningdek ba’zi qarorlarini o‘z kuchini yo‘qotgan deb hisoblash to‘g‘risida (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida» 2016 yil 26 oktyabrdagi PF-4853-son farmoni.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 31 martdagi “O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo‘yicha davlat qo‘mitasini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF-4996-sonli farmoni. Ushbu Farmon «Xalq so‘zi» gazetasining 2017 yil 1 apreldagi 65 (6759)-sonida e‘lon qilingan.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 martdagi «Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to‘g‘risida»gi PQ-2836-sonli qarori.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 5 oktyabrdagi “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta‘minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 4848-sonli farmoni.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 31 martdagi “O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo‘yicha davlat qo‘mitasini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF-4996-sonli farmoni.

Mavzuga doir ilmiy manbalar

---

1. K.R. Gupta. Special Economic Zones: Issues, Laws and Procedures. Atlantic publishers&distributors (P) LTD, 2008. 725 p. ISBN 978-81-269-0884
2. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development/The world bank 2011. 319 p. ISBN 978-0-8213-8763-4
3. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition. ISBN-13: 978-1138237810.
4. Dobrogonov, F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.
5. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. ISBN 0-9547424-0-0.
6. Aggarwal A. 2004. "Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.
7. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.
8. Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences. 2011 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street NW
9. Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development. The World Bank Group. 1818, H Street, NW. Washington, 2008. page 457.
10. "Review of Alexandra Harvey's 'The China Price: The True Cost of Chinese Competitive Advantage'" 254 (49). Publishers Weekly. December 2007. p. 45.

IV. Internet resurslar

---

1. www.papers.ssrn.com/
2. www.news.nur.kz/163693.html
3. www.sez-tpd.org.ua/
4. www.wto.org
5. www.wcoomd.org

XII bob. Ofshor zonalar faoliyatini tartibga solishning huquqiy asoslari

---

Annotatsiya: mazkur bobda ofshor zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solish, ofshor biznesni amalga oshirish tartibi, ofshor moliyaviy markazlar, ofshor investitsiyalar, ofshor kompaniyalar, ofshor banklar, ofshor sug'urta kompaniyalari faoliyatining huquqiy asoslari, O'zbekiston Respublikasi tadbirkorlik subyektlari va ofshor zonalar rezidentlari o'rtasidagi munosabatlarni huquqiy tartibga solish kabi masalalar yoritilgan.

1§. Ofshor zonalar hududida tadbirkorlik subyektlari faoliyati

---

XXI asrning dastlabki o'n yilligi jahon iqtisodiyotini, o'z navbatida, u bilan bog'liq xalqaro – huquqiy munosabatlarni, “ofshorlashtirish” jarayonlari jadallashganligi ta'kidlash o'rinlidir. O'zbekiston Respublikasida mazkur shakldagi markazlar tashkil qilinmagan. Lekin O'zbekiston Respublikasining tadbirkorlik subyektlari mazkur markazlar rezidentlari bilan yaqin savdo-iqtisodiy munosabatlarga kirishadi.

Ofshor (ing. Off shore – “qirg'oqdan tashqarida”) zona – hududdagi xorijiy kompaniyalarga soliq va boshqa imtiyozlar berish orqali xorijiy kapitalni jalb qilishga ixtisoslashgan moliyaviy hududlar hisoblanadi¹. Ofshor zonalarining xalqaro miqyosda mavjudligi, aksariyat xorijiy davlatlarda, tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga yuqori darajada soliq stavkalarining o'rnatilganligi va jiddiy valyuta nazorati bilan izohlanadi.

Ofshor bu qulay soliq sharoitiga ega davlatda xorijiy fuqaro tomonidan ro'yxatdan o'tgan, ushbu mamlakatda faol ish yuritmaydigan firmadir. Huquqiy nuqtai nazardan bu holatda qonunga qarshi hech narsa yo'q, shu tufayli dunyoda ofshor zonalar keng yo'lga qo'yilgan, taxminiy hisoblarga ko'ra, er yuzidagi barcha moliyaviy mablag'larning o'n foizga yaqini ofshorda jamlangan.

---

¹ Moran Harari, Markus Meinzer and Richard Murphy (October 2012) "Financial Secrecy, Banks and the Big 4 Firms of Accountants" Tax Justice Network

Ofshorlar sifatida odatda, suveren davlatlar hududida yoki ular hududining muayyan bir qismida, xorijiy fuqarolar egaligidagi tadbirkorlik subyektlariga (asosan, ofshor kompaniyalar) soliqlar sohasida muayyan imtiyozlar taqdim qilingan, tadbirkorlik subyektlarining buxgalteriya hisobi va audit sohasida ma'lumot talab qilinmaydigan, bojxona va savdo sohasidagi cheklovlar mavjud bo'lmagan hududlar tan olinadi¹.

Ofshor zonalar tijorat subyektlariga turli ko'rinishlardagi moliyaviy xizmatlar ko'rsatishga ixtisoslashgan iqtisodiy hududlardan iborat. Xalqaro miqyosda iqtisodiy integratsiya jarayonlarining rivojlanishi natijasida ushbu moliyaviy markazlar jahon iqtisodiy munosabatlari tizimi hamda ayrim suveren davlatlar iqtisodiyotining ajralmas tarkibiy qismiga aylangan.

Ilk bor "ofshor zona" tushunchasi 1950-yillarning oxirida Amerika Qo'shma Shtatlari matbuotida, faoliyatini geografik rejalashtirish asosida hukumat soliq nazoratidan ozod bo'lgan moliyaviy tashkilotga nisbatan ishlatilgan. Ya'ni mazkur tashkilotning Amerika Qo'shma Shtatlari soliq organiga "chap berish" maqsadida, soliq stavkasi pastroq boshqa mamlakatda o'z faoliyatini qayta tashkil qilganligi "ofshor" atamasining birinchi marta vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Biroq tarixda qadimgi Gretsiya davlatida, tadbirkorlik subyektlari soliqdan qochib qadimgi Afinani aylanib o'tishgan, tovarlarini uzoqroqdagi boj to'lanmaydigan ko'psonli orollarga olib borishganligini ko'rishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasining milliy qonunchiligida ofshor zonalar faoliyatini huquqiy tartibga solishga doir yagona huquqiy mexanizm shakllanmagan. Bu birinchidan, Respublikamiz hududida ofshor zonalar faoliyat ko'rsatmasligi, ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi rezidenti hisoblangan tadbirkorlik subyektlarining ofshor zonalarda faoliyat ko'rsatuvchi tadbirkorlik subyektlari bilan iqtisodiy munosabatlarga kirishish darajasining pastligi bilan izohlanadi.

Huquqshunoslik soha mutaxassisleri orasida ofshor zonalar faoliyatining asosiy xususiyatlarini tavsiflovchi yagona ta'rif ishlab chiqilmagan. Ofshor zonalar o'zida – hududida faoliyat ko'rsatadigan kompaniyalar-norezidentlar faoliyati uchun imtiyozli stavkadagi soliq

---

¹ Бабанин.В.А. Анализ международного опыта ведения и регулирования оффшорного бизнеса/ В.А. Бабанин// Финансовый менеджмент. 2004. №1.

to'lash tartibi o'rnatilgan hamda moliyaviy konfidensiallik alohida himoya qilinadigan hududlarni ifodalaydi. Ushbu imtiyozlar odatda rezidentlarga valyuta-moliyaviy faoliyatini amalga oshirishda imtiyozli tartib taqdim qilish, bank va tijorat sirining yuqori darajada himoyalashining kafolatlanishi, rezidentlar faoliyatida valyuta cheklovlarining o'rnatilmasligi, qatnashchilarga daromadlarni erkin tarzda o'tkazish imkoniyatining taqdim qilinishi, bojxona to'lovlari va xorijiy investorlar uchun turli yig'implarning mavjud emasligi, ustav kapitali belgilangan miqdorining pastligi kabi imtiyozlar taqdim qilinadi.

Ofshor zonalar tashkil etish ko'pchilik xorijiy davlatlar iqtisodiyotining strategik muhim yo'nalishiga aylangan. Ayrim suveren davlatlarda ofshor zonalarning byudjetni shakllantirishdagi hissasi 50% dan ortiq miqdorni tashkil qiladi.

Ofshor zonalar faoliyatining asosida ofshor moliyaviy markazlar turadi. Professor R. B. Antoni ta'kidlaganidek, ofshor moliyaviy markazlar norezident investorlar manfaati ifodalanuvchi moliyaviy, qonunchilik va qulay tadbirkorlik sharoitlari yaratilgan iqtisodiy hududlardir¹. Uning fikriga ko'ra mazkur imtiyozlar bank, sug'urta, soliq va boshqa bir qator sohalarida qo'llanilishi mumkin.

Tegishli moliyaviy markazni "ofshor" zona sifatida tavsiflash masalasi munozarali hisoblanadi². Xalqaro valyuta fondi, BMTning Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish takilotlarining bergan ma'lumotlariga ko'ra, 2018-yil holatida dunyoning 102 ta davlatida ofshor moliyaviy markazlar faoliyat ko'rsatadi.

Ofshor zonalar hududida tadbirkorlik subyektlari faoliyati, ularning ofshor zona rezidenti (ishtirokchisi) sifatida tegishli shakldagi tadbirkorlik subyektini ro'yxatdan o'tkazish asosida amalga oshiriladi. Ofshor zonalar hududida tadbirkorlik subyektlarini ro'yxatdan o'tkazishda, muassislarning fuqaroligi, millati, moliyaviy ahvoli kabi omillar ahamiyatga ega emas.

Ofshor zonalar hududida faoliyat ko'rsatadigan tadbirkorlik subyektlarining tashkiliy – huquqiy shakli o'ziga xos hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 39-moddasiga asosan, o'z mulkida, xo'jalik yuritishida yoki operativ boshqaruvida

---

¹ Rose-Marie Belle Antoine (2013). Offshore Financial Law. Oxford University Press. 1.09. ISBN 9780199693450.

² "On or off?". The Economist. 22 February 2007.

alohida mol-mulkka ega bo'lgan hamda o'z majburiyatlari yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, o'z nomidan mulkiy yoki shaxsiy-nomulkiy huquqlarga ega bo'la oladigan va ularni amalga oshira oladigan, majburiyatlarni bajara oladigan, sudda da'vogar va javobgar bo'la oladigan tashkilot yuridik shaxs hisoblanadi¹. Lekin ofshor zonalar hududida tashkil etiladigan tadbirkorlik subyektlari, odatda, "qog'ozda" mavjud bo'ladi. Rasmiy tomondan yuridik shaxs belgilarini o'zida to'liq aks ettiradi. Ushbu shakldagi tadbirkorlik subyektlarini o'z faoliyatini ofshor zona hududidan tashqarida amalga oshiradi.

Mazkur sohada izlanishlar olib borgan tadqiqotchilar ofshor kompaniyalarning quyidagi turlarini tavsiflaydilar:

1. Xolding shaklidagi ofshor kompaniyalar:

operativ-xolding kompaniyalar;

ko'chmas mulk obyektlarini ofshor zona hududida ijaraga berishga ixtisoslashgan kompaniyalar;

intellektual mulk obyektlarini ijaraga berishga ixtisoslashgan kompaniyalar.

2. Savdo-vositachi kompaniyalar:

eksport-import kompaniyalar;

distribyutorlik firmalari.

3. Moliyaviy sohada faoliyat ko'rsatuvchi kompaniyalar:

ofshor banklar;

moliyaviy vositachi firmalar;

sug'urta kompaniyalari².

So'nggi yillarda esa, ofshor zonalar hududida ofshor fondlar, investitsiyaviy kompaniyalar, xalqaro trast firmalar tashkil etish amaliyoti ham takomillashayotganligini qayd qilish o'rinlidir³.

2§. Ofshor zonalar faoliyatini tashkil qilish xususiyatlari

Ofshor zonalar tijorat tashkilotlari faoliyatini norezident subyektlar shaklida soddalashtirilgan tartibda ro'yxatdan o'tkazadi. Xalqaro iqtisodiy munosabatlarda ushbu tijorat tashkiloti **ofshor kompaniyalar** deb ataladi. Ofshor kompaniyalarning ushbu zonalarda

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. Toshkent, "Adolat" nashriyoti. 2010 yil.

² Соколов И.Б. Теория и практика оффшорного бизнеса: учебное пособие. 1999. С.70.

³ Financial Stability Forum, "Report of the Working Group on Offshore Centers," April 5, 2000.

faoliyat ko'rsatishining asosiy sharti shuki, ularning tadbirkorlik faoliyati ofshor zona joylashgan davlat hududidan tashqarida bo'lishi kerak¹. Ofshor zonalarda ro'yxatdan o'tgan subyektlar asosan **ikki tomonlama soliqlardan** ozod bo'lish maqsadida tashkil etiladi².

Ofshor zonalar faoliyatining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

ushbu zonalarda tijorat subyektlarini ro'yxatdan o'tkazishning soddalashtirilgan tartibi joriy etiladi;

ofshor zonalarda ro'yxatdan o'tish uchun minimal miqdordagi ustav kapitali belgilanadi;

tijorat subyektlari ushbu hududlarda ro'yxatdan o'tish uchun minimal miqdorda to'lovlar to'lashadi. Lekin ayrim davlatlar ofshor zonalarida ushbu to'lovlarni to'lash majburiy hisoblanmaydi. Masalan, Panama Respublikasi ofshor zonalarida dastlabki ro'yxatdan o'tkazish, shuningdek qayta ro'yxatdan o'tkazish jarayonida kichik hajmdagi yig'imlar to'lanadi;

yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i stavkalarining miqdori past bo'ladi;

ofshor kompaniyalar davlat valyuta nazoratidan ozod qilinadi.

Ofshor zonalarning asosiy daromadlari ofshor tijorat subyektlarini ro'yxatga olish va qayta ro'yxatga olish jarayonida to'lanadigan yig'imlardan, soliq tushumlaridan, ofshor tijorat subyektlarining ofshor zonalarda **doimiy muassasa** shaklida faoliyat ko'rsatish jarayonida qilinadigan xarajatlardan shakllantiriladi.

Ofshor tijorat subyektlarining ofshor zonalarda doimiy muassasa shaklida faoliyat ko'rsatishida qilinadigan xarajatlari ijara (arenda) to'lovlarini to'lash, aloqa to'lovlari, elektroenergiya to'lovlari, yashash bilan bog'liq to'lovlar, xodimlarga oylik ish haqi, ijtimoiy to'lovlar kabilardan iboratdir.

---

¹"The Offshoring of American Government", Cornell Law Review, Nov. 2008, available: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1143044

²Tephan Manning, Silvia Massini, Arie Lewin (October 20, 2008). "SSRN-A Dynamic Perspective on Next-Generation Offshoring: The Global Sourcing of Science and Engineering Talent". Academy of Management Perspectives (Social Science Electronic Publishing) 22 (3): 35–54. doi:10.5465/amp.2008.34587994. Retrieved 8 April 2014.

3§. Ofshor zonalarning xalqaro-huquqiy munosabatlar tizimida ijobiy va salbiy jihatlari

---

Turli ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishda, ofshor zonalarning o'рни va ahamiyati beqiyos. Ular faoliyatining ijobiy jihatlari quyidagilardan iborat: ofshor zonalar davlatlar iqtisodiyotini jahon iqtisodiy munosabatlari bilan integratsiya jarayonlarini kuchaytiradi, ularning eksport salohiyatini oshiradi, bo'sh ish o'rinlari sonini ko'paytiradi.

Ofshor zonalar erkin iqtisodiy zonalarning xizmat ko'rsatish faoliyatini amalga oshirishga ixtisoslashgan shakli hisoblanadi. **Klassik shakldagi ofshor zonalar, erkin iqtisodiy zonalarning boshqa turlaridan quyidagi xususiyatlari bilan farqlanadi:**

erkin iqtisodiy zonalar hududida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga ruxsat etiladi, ofshor zonalarda esa ushbu faoliyatni olib borish ta'qiqlanadi;

erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatadigan subyektlar rezident statusiga ega bo'ladi, ofshor zonalarda esa ular norezident statusida faoliyat ko'rsatadi;

ofshor zonalarda faoliyat ko'rsatish uchun yillik yig'imlar to'lanadi, erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat ko'rsatadigan tadbirkorlik subyektlari tadbirkorlik faoliyatlarini amalga oshirganliklari uchun faoliyatlari soliq va turli shakldagi yig'imlar to'laydilar.

4§. Ofshor zonalar faoliyatining rivojlanish sabablari

Ko'pchilik xorijiy tijorat subyektlarining ofshor moliyaviy zonalarga intilishlarining asosiy sabablari bir qator amaliy munozalarga sabab bo'layotganligini ta'kidlash o'rinlidir.

Mo'tadil soliq tizimiga ega davlatlar va ofshor zonalar o'rtasida tegishli farqlar mavjud bo'lib, ushbu davlatlarda tijorat subyektlarining moliyaviy resurslari haqida ma'lumotlar ofshor zonlardagi singari sir saqlanishi ta'minlanmaydi.

Mo‘tadil soliq tizimiga ega davlatlarda ikki tomonlama soliqlardan qochish maqsadida rasimy kelishuvlar imzolanadi. Ofshor zonalarda bu kabi kelishuvlarni amalga oshirishga ehtiyoj yo‘q¹.

Imtiyozli soliq siyosatini amalga oshiradigan davlatlarda yuqori miqdordagi soliqlar bilan birga, ayrim faoliyat turlari uchun (masalan, investitsiyaviy faoliyat) imtiyozli va stavkalari pasaytirilgan soliq stavkalari amal qiladi. Ushbu davlatlarda xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning muhim vositasi siyosiy mo‘tadil vaziyatning mavjud bo‘lishi, shuningdek ikki tomonlama soliqlardan qochish bo‘yicha ikki tomonlama kelishuvlar bo‘lishi mumkin.

Shuningdek ofshor zonalarda tijorat subyektlariga turli soliq imtiyozlarini berilishi bilan birga, ularda ofshor zonalarining tijorat faoliyatini amalga oshirishlariga ruxsat berilmaydi².

5§. O‘zbekiston Respublikasining tashqi savdo va investitsiyaviy munosabatlarida ofshor zonalar

---

Xalqaro savdo va investitsiyaviy munosabatlarda ofshor kompaniyalar turli shakldagi shartnomaviy-huquqiy munosabatlarga kirishadilar. O‘zbekiston Respublikasi ham mazkur jarayonda xalqaro iqtisodiy munosabatlarning ishtirokchisi sifatida ofshor kompaniyalar bilan tashqi savdo shartnomalarini tuzganligini ko‘rishimiz mumkin.

Qoida tariqasida ta’kidlasak, ofshor kompaniyalarning vazifasi tovarlarni bir shaxsdan sotib olib, ikkinchi shaxsga sotishdir. Ammo ushbu kompaniyalarning yurisdiksiyasi, ofshor kompaniyalar shartnoma bo‘yicha majburiyatlarni bajarmagan yoki lozim darajada bajarmagan taqdirda javobgarlikka tortishni istisno qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi hududida ofshor kompaniyalar ishtirokidagi qo‘shma korxonalar tashkil etilganligini ko‘rishimiz mumkin (xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar shaklida). Bundan tashqari O‘zbekiston Respublikasi rezidentlari va ofshor kompaniyalar o‘rtasida turli shakldagi mahsulot etkazib berish shartnomalari (tovarlar, ishlar, xizmatlar) tuzilmoqda. Ushbu

---

¹ Баронов В.И., Костюнина Г.М. Свободные экономические и офшорные зоны. — Магистр: ИНФРА-М. — М., 2013. — С. 89—91. — 560 с.

² Костюнина Г.М., Буглай В.Б., Платонова И.Н., Баронов В.И. Офшорный бизнес во внешнеэкономической деятельности. — НИЦ Инфра-М. — М., 2014. — 352 с.

shartnomalar bo'yicha ofshor kompaniyalar hisob raqamiga turli shakldagi avans to'lovlari o'tkaziladi.

So'nggi yillarda ofshor kompaniyalar xo'jalik munosabatlarining teng huquqli ishtirokchisiga aylandi. Ta'kidlaydigan bo'lsak 2000 yilda 29 iyundagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining № 245-sonli "Birjadan tashqari valyuta bozorini yanada rivojlantirish va mustahkamlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaroriga asosan, ofshor kompaniyalar hisob raqamlariga avans to'lovlari va ular tomonidan bajarilgan xizmatlar uchun pul to'lovlari o'tkazilishi ta'qiqlandi.

Ammo 2003 yil 01 oktyabrdagi № 420 – sonli "Valyuta operatsiyalarini yanada erkinlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaroriga asosan ushbu cheklovlar bekor qilindi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining ishtirokidagi tashqi savdo va investitsiyaviy munosabatlarda ofshor kompaniyalar bilan shartnomaviy munosabatlarga kirishishiga nisbatan cheklovlar mavjud emas.

Mavzu bo'yicha nazorat savollari:

---

1. *Ofshor zonalar hududida tadbirkorlik subyektlari faoliyati xususida fikr bildiring?*
2. *Ofshor zonalar faoliyatini tashkil etish tartibini ko'rsating?*
3. *Ofshor zonalarining asosiy daromadlari nima asosida shakllanadi?*
4. *Ofshor zonalarining xalqaro-huquqiy munosabatlar tizimida ijobiy va salbiy jihatlarini ko'rsating?*
5. *Ofshor kompaniyalarining ro'yxatdan o'tkazish tartibini ko'rsating.*
6. *O'zbekiston Respublikasi milliy qonunchilik tizimida ofshor zonalar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan huquqiy normalarni ko'rsating.*

Mavzu bo'yicha tahliliy savollar:

---

1. Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkilotining (Organisation for Economic Co-operation and Development) yillik ravishda "adolatsiz soliq raqobatini" amalga oshiruvchi ofshor zonalar

ro'yxatini taqdim qilish bilan bog'liq tajribasi mavjud. Ofshor zonalarining ro'yxati va ular faoliyatini tahlil qilish bilan bog'liq xalqaro tashkilotlar faoliyatini tahlil qiling.

2. Ofshor zonalar faoliyatining rivojlanishi va mazkur hududlarning xalqaro miqyosda tarqalishi – suveren davlatlarning soliq-moliyaviy siyosatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Mazkur fikrni tahlil qiling.

3. O'zbekiston Respublikasi hududida ofshor zonalar tashkil qilishning ijobiy va salbiy jihatlarini yoriting.

Mavzu bo'yicha kazuslar:

---

1. «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasi qatnashchisi bo'lgan «Agromir» kompaniyasi 2016 yil avgust oyidan mazkur hududda o'z faoliyatini boshladi. O'z faoliyatini xalqaro ko'lamda kengaytirishni va Amerika Qo'shma SHtatlari bozoriga tovar eksport qilishni rejalashtirgan mazkur tijorat tashkiloti 2017 yil aprel oyida Panama Respublikasi ofshor zonasida o'zining fillialini tashkil qildi. Bundan xabar topgan «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi «Agromir» kompaniyasiga bunday faoliyat ko'rsatishni taqiqladi va ofshor zonadagi filliali faoliyatini tugatishni so'radi. Kompaniya direksiyaning mazkur faoliyatini noqonuniy deb hisobladi. Natijada direksiya «Agromir» kompaniyasini «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasi qatnashchisi maqomidan mahrum etish bo'yicha sudga murojaat qildi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

2. «Navoiy» erkin iqtisodiy zonasida tashkil etilgan «White textile» ma'suliyati cheklangan jamiyati o'zining faoliyatini kengaytirish va faoliyatida xorijiy investitsiyalarni jalb qilish maqsadida, Malta Respublikasi hududida tashkil qilingan ofshor zonada faoliyat yurituvchi «OASIS VALLEY» kompaniyasini, ta'sis hujjatlariga o'zgartirish kiritish vositasida jamiyat ishtirokchisi sifatida rasmiylashtirdi. Natijada yil yakunlari bo'yicha jamiyatning taqsimlangan foydasini «OASIS VALLEY» kompaniyasining Malta Respublikasidagi asosiy hisob raqamiga o'tkazish, O'zbekiston Respublikasining vakolatli banki tomonidan rad qilindi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

3. Yaponing “Suzuki” Korporatsiyasi “Navoiy” erkin iqtisodiy zonasida faoliyat yurituvchi yirik korxonalardan biri xisoblanadi. Ushbu korporatsiyaning “Navoiy” erkin iqtisodiy zonada joylashgan korxonasi quyosh batareyalari ishlab chiqarish, tovarni eksport va import qilish bilan shug‘ullanadi.

2016 yilning avgust oyida “Suzuki” korxonasi Birlashgan Arab Amirliklari hududida faoliyat ko‘rsatuvchi ofshor zona qatnashchisi “Ultra-Silicon Corporeyshn” kompaniyasi bilan shartnoma tuzib, ushbu kompaniyadan quyosh batareyasining texnik qismi xisoblangan ultratolali shisha xarid qilish to‘g‘risida shartnoma imzoladi. Shartnomaga ko‘ra, “Ultra-Silicon Corporeyshn” kompaniyasi “Suzuki”ga 23 ming m² hajmdagi shishani 2016 yilning 1 oktyabriga qadar etkazib berishiga kelishildi. O‘z navbatida, “Suzuki” korporatsiyasi tovarning 50 foiz to‘lovini shartnoma tuzilgach “Ultra-Silicon Corporeyshn” kompaniyasi xisob raqamiga o‘tkazishi, qolgan 50 foiz to‘lovni esa tovar jo‘natilishidan oldin amalga oshirishi lozim edi. Ammo “Suzuki” korxonasi O‘zbekiston banki tomonidan pul mablag‘lari o‘z vaqtida konvertatsiya qilib bermaganligi sababli, u qolgan 50 foiz to‘lovni amalga oshira olmadi. Natijada, “Ultra-Silicon Corporeyshn” tovarni jo‘natishdan va xisob raqamiga o‘tkazilgan 50 foiz to‘lovni qaytarishdan bosh tortdi. Bu holatda “Suzuki” korxonasi katta miqdorda zarar ko‘rdi hamda sudga da’vo arizasi bilan murojaat qildi.

Berilgan muammoli vaziyatni huquqiy tahlil qiling. “Suzuki” korxonasi, “Ultra-Silicon Corporeyshn” kompaniyasi hamda O‘zbekiston bankining harakatlariga baho bering.

Mavzu bo‘yicha foydalanilgan normativ-huquqiy hujjatlar:

---

1. 2000 yilda 29 iyundagi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining № 245-sonli “Birjadan tashqari valyuta bozorini yanada rivojlantirish va mustahkamlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori

2. 2003 yil 01 oktyabrdagi № 420 – sonli “Valyuta operatsiyalarini yanada erkinlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 26 oktyabrdagi “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-4853-sonli Farmoni.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrdagi “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 418-sonli qarori.

5. “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir chora-tadbirlar Dasturi”//O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 29 dekabrdagi “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 418-sonli qarorining 2-ilovasiga asosan tasdiqlangan.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Nukus-farm», «Zomin-farm», «Kosonsoy-farm», «Sirdaryo-farm», «Boysun-farm», «Bo‘stonliq-farm» va «Parkent-farm» erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to‘g‘risida”gi farmoni. «Xalq so‘zi» gazetasining 2017 yil 5 maydagi 89 (6783)-sonida e‘lon qilingan.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyundagi “Toshkent shahrining YAshnobod tumanida innovatsiya texnoparkini tashkil qilish to‘g‘risida”gi PF-5068-sonli farmoni.

8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 maydagi “Investitsiya loyihalari o‘z vaqtida va sifatli amalga oshirilishi uchun loyihalar tashabbuskorlari bo‘lgan tashkilotlarning mas’uliyatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 285-sonli qarori.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 martdagi «Investitsiya loyihalarining loyiha oldi hujjatlarini ishlab chiqish sifatini oshirish to‘g‘risida» PQ–2836-son qarori.

10. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi Nizom.

11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar hududida soliqlar va bojxona to‘lovlari bo‘yicha imtiyozlarni qo‘llash tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.

12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 apreldagi 196-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Erkin iqtisodiy zonalar hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish hamda erkin iqtisodiy zonalar qatnashchilarini ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.

Mavzuga doir ilmiy manbalar:

---

1. Joseph E. Stiglitz and Mark Pieth. Overcoming the Shadow Economy. files.newsnetz.ch/upload/1/0/100909.pdf.

2. Pieth and Stiglitz warn of offshore tax haven dangers. swissinfo.ch/eng/panama-papers_pieth-and-stiglitz-warn-of-offshore-tax-haven-dangers/42594880.

3. PANA MEETING Exchange of views with Professor Joseph E. Stiglitz. Committee of Inquiry into Money Laundering, Tax Avoidance and Tax Evasion (16 November 2016). polcms.secure.europarl.europa.eu

4. Baronov V.I., Kostyunina G.M. Свободные экономические и офшорные зоны. — Magistr: INFRA-M. — M., 2013. — S. 89—91. — 560 s.

5. Kostyunina G.M., Buglay V.B., Platonova I.N., Baronov V.I. Офшорный бизнес во внешнеэкономической деятельности. — NITS Infra-M. — M., 2014. — 352 s.

6. K.R. Gupta. Special Economic Zones: Issues, Laws and Procedures. Atlantic publishers&distributors (P) LTD, 2008. 725 p. ISBN 978-81-269-0884

7. Thomas Farole, Gokhan Akinci. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. The international bank for reconstruction and development/The world bank 2011. 319 p. ISBN 978-0-8213-8763-4

8. Lotta Moberg. The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development (Routledge Studies in the Modern World Economy) 1st Edition. ISBN-13: 978-1138237810.

9. Dobrogonov, F. and Farole, T. An economic integration zone for the East African community: exploiting regional potential and

addressing commitment challenges. World bank policy research working paper 5967. Washington, DC: World Bank.

10. Sweeney, Valerie (2004). Shannon Airport, A unique story of survival. ISBN 0-9547424-0-0.

11. Aggarwal A. 2004. "Export processing zones in India: Analysis of the Economic Performance. Indian Council for research on International economic relations working paper No 148.

12. Arthur O' Sullivan; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. p. 454. ISBN 0-13-063085-3.

IV. Internet resurslar

---

1. www.papers.ssrn.com
2. news.nur.kz/163693.html
3. www.sez-tpd.org.ua
4. www.wto.org
5. www.wcoomd.org

Xulosa

O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy munosabatlarida tarkibiy o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish, korxonalarning investitsiya faoliyatini jadallashtirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta modernizatsiyalash dasturlarini amalga oshirish uchun xorijiy investitsiyalarni, eng avvalo to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni keng jalb etish va ulardan samarali foydalanish, yangi ish o'rinlari yaratish va shu asosda O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror va bir maromda rivojlanishini ta'minlash – mamlakatimizning investitsiyaviy siyosatining muhim yo'nalishlaridir.

O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatuvchi "Navoiy", "Jizzax", "Angren" erkin iqtisodiy zonalari ham aynan mazkur hududlarda yuqori qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydigan zamonaviy, yuksak texnologiyali ishlab chiqarishlarni tashkil etish uchun xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb etish bo'yicha qulay shart-sharoitlarni shakllantirish, shuningdek ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan kompleks hamda samarali foydalanish, shu asosda yangi ish joylarini yaratish va aholi daromadlarini oshirish maqsadida tashkil etilgan. Mazkur maqsadlarni amalga oshirishda erkin iqtisodiy zonalarda mustahkam va samarali qonunchilik bazasini yaratishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyati rivojlanish istiqbollari uning hududiga xorijiy investitsiyalar jalb qilish darajasi bilan belgilanadi. SHuningdek sanoati rivojlanayotgan davlatlar hududida erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishning sababi ham hudud iqtisodiyotiga xorijiy va milliy investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantirishdan iborat. Erkin iqtisodiy zonalar hududiga xorijiy va milliy investitsiyalarni jalb qilish vositalari turli xil bo'lib, ular orasida korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish va transmilliy korporatsiyalarni jalb qilish asosida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tashkil etish amaliyoti xalqaro miqyosda o'zini oqlaganligini ta'kidlash o'rinlidir. Aksariyat davlatlar erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish siyosati asosida transmilliy korporatsiyalarni jalb etishni hamda xorijiy davlatlarning ishlab chiqarish hamda biznesni

boshqarish sohasidagi ilg'or tajribalarini o'zlashtirishni maqsad qiladilar.

Zona hududiga investitsiyalarni jalb etish zona joylashgan davlat hududidagi qulay investitsiyaviy muhit bilan bevosita bog'liq. Bu omil o'z navbatida davlatning investitsiyaviy imidjini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Agar davlat hududida qulay investitsiyaviy muhit mavjud bo'lmasa, investorning investitsiyaviy faoliyatida zarar ko'rish tavakkalchiligi ortadi. Natijada investitsiyalarni qabul qiluvchi davlat investorlarni jalb qilishda yanada ko'proq iqtisodiy imtiyozlar taqdim etishiga to'g'ri keladi. Bu o'z navbatida investitsiyalarni jalb qilish bilan bog'liq xarajatlarning ko'payishi, davlat byudjeti daromadlarining kamayishiga sabab bo'ladi.

Sanoati rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotida kapital etishmovchiligi holati mavjud bo'ladi. Bu o'z navbatida ushbu davlatlar milliy iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni talab qiladi. Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish zarurati ham aynan rezidentlarga turli shakldagi imtiyozlar berish asosida xorijiy investitsiyalarni jalb qilish zaruratidan kelib chiqadi.

Erkin iqtisodiy zonalar iqtisodiyotiga milliy va xorijiy investitsiyalar kirib kelishini rag'batlantirishda qulay investitsiyaviy va ishlab chiqarish muhitini yaratishni ta'minlaydigan qonunchilik tizimini va huquqiy mexanizmlarini tashkil etish masalalari dolzarb ahamiyatga ega.

"Bo'stonliq-farm" erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi" davlat unitar korxonasining USTAVI

1-BOB. UMUMIY QOIDALAR

1. "Bo'stonliq-farm" erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi" davlat unitar korxonasi (keyingi o'rinlarda Direksiya deb ataladi) operativ boshqaruv huquqi bilan unga berilgan davlat mulki bo'lgan mulk bazasida davlat unitar korxonasi shaklida tashkil etilgan tijorat tashkiloti hisoblanadi, u o'ziga birlashtirilgan mulkka nisbatan, qonunda belgilangan doirada, o'z faoliyati maqsadlariga, mulkdor (yoki uning topshirig'i bilan - u tomonidan mas'ul etib tayinlangan davlat organi - muassis) topshiriqlariga va mol-mulkning belgilangan maqsadiga muvofiq egalik qilish, foydalanish va tasarruf etish huquqini amalga oshiradi.

2. Direksiya o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlariga va farmoyishlariga, ushbu Ustavga va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga amal qiladi.

3. Direksiya yuridik shaxs hisoblanadi, alohida mol-mulkka, mustaqil balansga, banklarda hisob raqamlariga, shu jumladan valyuta hisob raqamlariga, emblemaga, shtamplar va blankalarga, O'zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan, o'z nomi davlat tilida yozilgan muhrga va boshqa rekvizitlarga ega bo'ladi.

4. Direksiyaning rasmiy nomi:

a) davlat tilida:

to'liq nomi - ""Bostonliq-farm" erkin iqtisodiy zona direktsiyasi"
Davlat unitar korxonasi;

qisqartirilgan nomi - ""Bostonliq-farm" EIZ direktsiyasi" DUK;

b) rus tilida:

to'liq nomi - Gosudarstvennoe unitarnoe predpriyatie "Direksiya svobodnoy ekonomicheskoy zony "Bustonlik-farm"";

qisqartirilgan nomi - GUP "Direksiya SEZ "Bustonlik-farm"";

v) ingliz tilida:

to'liq nomi - "Directorate of free economic zone "Bostanlik-farm"" State Unitary Company;

qisqartirilgan nomi - "Directorate of FEZ "Bostanlik-farm"" SUC.

5. Direksiyaning joylashgan joyi (pochta manzili): Toshkent viloyati, Bo'stonliq tumani, o'azalkent shahri, Mustaqillik ko'chasi, 14-uy.

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Direksiyaning muassisi (keyingi o'rinlarda Muassis deb ataladi) hisoblanadi.

7. Direksiya o'z nomidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlarni olishi va amalga oshirishi, majburiyatlar olishi, sudda da'vogar va javobgar bo'lishi, nizolarni hal etishda boshqa organlarda vakillik qilishi mumkin.

8. Direksiya Muassisning roziligiga ko'ra tijorat tashkilotlarining, shuningdek O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq yuridik shaxslarning qatnashishiga yo'l qo'yiladigan notijorat tashkilotlarda qatnashchi (aksiyador, a'zo) bo'lishi mumkin.

9. Direksiya boshqa davlat korxonasining muassisi bo'lishi mumkin emas.

2-BOB. DIREKSIYA FAOLIYATINING MAQSADI VA ASOSIY YO'NALISHLARI

10. "Bo'stonliq-farm" erkin iqtisodiy zonasi (keyingi o'rinlarda "Bo'stonliq-farm" EIZ deb ataladi) faoliyatini, shu jumladan, "Bo'stonliq-farm" EIZni rivojlantirish davlat dasturlarining to'liq va o'z vaqtida bajarilishini, "Bo'stonliq-farm" EIZ hududida alohida huquqiy rejimga rioya etilishini ta'minlash yo'li bilan tezkor boshqarish, shuningdek "Bo'stonliq-farm" EIZ hududidagi xo'jalik faoliyati qatnashchilariga (keyingi o'rinlarda "Bo'stonliq-farm" EIZ qatnashchilari" deb ataladi) xizmatlar ko'rsatishdan hamda ushbu Ustavda nazarda tutilgan boshqa ishlarni bajarishdan (xizmatlar ko'rsatishdan) foyda olish Direksiya faoliyatining asosiy maqsadi hisoblanadi.

11. Quyidagilar Direksiya faoliyatining asosiy yo'nalishlari hisoblanadi:

"Bo'stonliq-farm" EIZ qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish va ularning reestrini yuritish, ularga tegishli guvohnomalar berish;

"Bo'stonliq-farm" EIZ hududida "Bo'stonliq-farm" EIZ qatnashchilari hisoblanmaydigan boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar hisobini yuritish;

belgilangan tartibda tanlangan investorlar bilan erkin iqtisodiy zonalar Ma'muriy kengashi (keyingi o'rinlarda Ma'muriy kengash deb ataladi) qarorlariga muvofiq "Bo'stonliq-farm" EIZ hududida investitsiya kiritish to'g'risida bitimlar, "Bo'stonliq-farm" EIZ qatnashchilari bilan davlat mulki bo'lgan faoliyat ko'rsatmayotgan tashkilotlarni va mol-mulkni nulgaga teng xarid qiymati bo'yicha sotish to'g'risida shartnomalar tuzish;

belgilangan tartibda tanlangan investorlar tomonidan o'z zimmasiga qabul qilgan majburiyatlarning zarur darajada bajarilishini nazorat qilish, keyinchalik uning natijalarini Ma'muriy kengashga taqdim etish;

"Bo'stonliq-farm" EIZ hududida farmatsevtika mahsulotlari, dori vositalari va tibbiy buyumlar ishlab chiqarish bo'yicha investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun xorijiy va mahalliy investorlarni qidirish va jalb etish;

ishlab chiqilgan "Bo'stonliq-farm" EIZ bosh rejasi va Ma'muriy kengash qarori bilan ma'qullangan investitsiya loyihalarini joylashtirish;

dorivor o'simliklarning sanoat plantatsiyalari tashkil etilishida ishtirok etish, keyinchalik dori vositalari chuqur qayta ishlanishi va ishlab chiqarilishini tashkil etish;

"Bo'stonliq-farm" EIZ hududida joylashgan davlat mulki bo'lgan ko'chmas mulk obyektlarini Direksiyaga berilgan vakolatlar doirasida boshqarish;

"Bo'stonliq-farm" EIZ qatnashchilariga investitsiya loyihalarini o'z vaqtida amalga oshirish, tashkilotlarni ishga tushirish va ularning faoliyati uchun zarur bo'lgan infratuzilma (elektr energiyasi, gaz va suv ta'minoti, kanalizatsiya, kirish yo'llari va boshqalar) bilan ta'minlash bilan bog'liq masalalarni hal etishda ko'maklashish;

"Bo'stonliq-farm" EIZ qatnashchilariga, shu jumladan davlat organlarida ularning manfaatlarini ifodalash yo'li bilan xizmatlar ko'rsatish;

Ma'muriy kengash vakolatlariga kiruvchi masalalar bo'yicha uning majlislarida ko'rib chiqish uchun materiallar tayyorlash;

"Bo'stonliq-farm" EIZ faoliyatini tezkor boshqarish bo'yicha boshqa funksiyalarni amalga oshirish.

Qonun hujjatlarida ushbu Ustavda nazarda tutilgan tegishli faoliyat turining litsenziyalanishi zarurligi belgilangan taqdirda, Direksiya faoliyatning ushbu turini litsenziya olmasdan, tegishli litsenziyalovchi organ bilan tuzilgan litsenziya bitimi asosida amalga oshirishga haqlidir.

12. Direksiya qonun hujjatlarida taqiqlanmagan faoliyatning boshqa turlarini amalga oshirishi mumkin.

3-BOB. DIREKSIYA FAOLIYATINI BOSHQARISH

13. Direksiya Muassisga va Ma'muriy kengashga hisobot beradi.

14. Muassis quyidagi huquqlarga ega:

Direksiya faoliyatining maqsadi va yo'nalishlarini belgilash;

Direksiya Ustaviga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida qarorlar qabul qilish;

Direksiyaning ortiqcha, foydalanilmayotgan yoxud belgilangan maqsadda foydalanilmayotgan mulkini olib qo'yish va tasarruf etish;

Direksiyaga berilgan mulkdan foydalanishdan olingan sof foydaning bir qismini yoki hammasini olish;

Direksiya mulki bilan amalga oshirilgan bitimlarni haqqoniy emas deb e'tirof etish to'g'risida sudga da'vo arizasi bilan murojaat qilish;

Direksiyaga etkazilgan zararlarni qoplash to'g'risida da'vo taqdim etish;

Direksiyani qayta tashkil etish yoki tugatish to'g'risida qaror qabul qilish, tugatish komissiyasini tayinlash va tugatish balansini tasdiqlash;

mehnatga oid qonun hujjatlarida belgilangan tartibda Direksiya rahbari bilan mehnat shartnomasini muddatidan oldin to'xtatish.

Muassis qonun hujjatlariga muvofiq boshqa huquqlarga ham ega bo'lishi mumkin.

15. Ma'muriy kengash Direksiya faoliyatiga rahbarlikni va nazoratni, shuningdek "Bo'stonliq-farm" EIZning mustaqil byudjeti hamda "Bo'stonliq-farm" EIZni rivojlantirish jamg'armasi

mablag'laridan maqsadli foydalanilishi yuzasidan nazoratni amalga oshiradi.

16. Ma'muriy kengash vakolatiga quyidagilar kiradi:

"Bo'stonliq-farm" EIZni rivojlantirish bo'yicha Direksiyaning strategik vazifalarini va faoliyati yo'nalishlarini belgilash hamda "Bo'stonliq-farm" EIZni rivojlantirishning tegishli o'rta muddatli va uzoq muddatli dasturlarini ishlab chiqishni tashkil etish;

"Bo'stonliq-farm" EIZning samarali faoliyatini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tashkiliy-texnik tadbirlarni tasdiqlash, shuningdek ularning bajarilishi to'g'risidagi hisobotlarni ko'rib chiqish;

Direksiyaning moliya-xo'jalik faoliyatini har chorakda o'rganishni tashkil etish;

har chorakda Direksiya faoliyati to'g'risidagi hisobotni eshitish;

Muassis nomidan Direksiya direktorini yollash to'g'risida mehnat shartnomasi (kontrakt)ni tuzish va bekor qilish;

Direksiyaning boshqaruv apparati tuzilmasini ma'qullash;

Direksiyaning shtatlar ro'yxatini va xarajatlari smetasini tasdiqlash;

qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlar.

17. Ma'muriy kengash o'ziga yuklangan vazifalarni bajarish uchun Direksiya faoliyatiga taalluqli hujjatlarni talab qilib olish huquqiga ega. Olinganhujjatlardan Ma'muriy kengash tomonidan faqat xizmat maqsadlarida foydalaniladi.

18. Direksiyaning joriy faoliyatiga rahbarlikni Ma'muriy kengash tomonidan lavozimga tayinlanadigan va lavozimdan ozod etiladigan Direktor amalga oshiradi.

19. Direktor ijro etuvchi organ hisoblanadi.

20. Direktor:

qonun hujjatlari talablarini bajarishga, Direksiya xodimlarining mehnat sharoitlarini muhofaza qilish va yaxshilashga, atrof muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasidagi norma va qoidalarga rioya etilishini ta'minlashga yo'naltirilgan tadbirlarni ishlab chiqadi va joriy etadi;

"Bo'stonliq-farm" EIZni rivojlantirish dasturlari amalga oshirilishini tashkil qiladi;

Direksiyaning asosiy faoliyatini takomillashtirishga, boshqarishning eng yangi usullarini joriy etishga yo'naltirilgan tadbirlarni amalga oshirish chora-tadbirlarini ko'radi;

Direksiya nomidan ishonchnomasiz ish ko'radi, barcha tashkilotlarda, shu jumladan xorijiy tashkilotlarda uning manfaatlarini ifodalaydi;

xodimlarni ishga qabul qiladi, ular bilan mehnat shartnomalari (kontraktlar) tuzadi hamda ularni o'zgartiradi va amal qilishini to'xtatadi;

O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ishonchnomalar beradi;

kadrlarni tayyorlash va o'qitish, ularning malakasini oshirish chora-tadbirlarini ko'radi;

Direksiyaning barcha xodimlari uchun majburiy bo'lgan buyruqlar, farmoyishlar chiqaradi va ko'rsatmalar beradi;

Direksiyaning ichki ish tartibini va xo'jalik faoliyatini tartibga soluvchi hujjatlarni tasdiqlaydi;

Direksiya tomonidan qonun hujjatlariga rioya qilinishini tashkil etish va nazorat qilishni ta'minlaydi;

Direksiyaga yuklangan maqsadlar va vazifalarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan boshqa funksiyalarni amalga oshiradi.

21. Direktor Muassis va Ma'muriy kengash oldida Direksiya faoliyati to'g'risida belgilangan tartibda hisobot beradi.

22. Direktor o'z huquqlarini amalga oshirishda va vazifalarini bajarishda Direksiya manfaatlarini ko'zlagan holda harakat qilishi lozim hamda byudjetga va byudjetdan tashqari jamg'armalarga to'lovlar, ish haqining o'z vaqtida to'lanishi, mehnatga oid huquqiy munosabatlardan kelib chiquvchi barcha talablarning va ularga tenglashtirilgan to'lovlarning qondirilishi, bevosita ishlab chiqarish faoliyati bilan bog'liq ehtiyojlarga mablag'lar o'tkazilmaganligi, Direksiyaning xatti-harakatlari (harakatsizligi) bilan, shu jumladan Direksiyaga berilgan davlat mol-mulki yo'qotilgan taqdirda, etkazilgan zarar yuzasidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda javob beradi.

23. Direktor "Bo'stonliq-farm" EIZning Ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadigan mustaqil byudjet mablag'larining tasarruf etuvchisi hisoblanadi hamda "Bo'stonliq-farm" EIZning mustaqil

byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobotni belgilangan tartibda taqdim etadi.

24. Direktor o'z zimmasiga yuklangan vazifalarning bajarilishi, shuningdek Direksiyaqa berilgan davlat mulkining saqlanishi va undan maqsadli foydalanilishi yuzasidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda javob beradi.

4-BOB. DIREKSIYANING USTAV FONDI

25. Direksiyaning ustav fondi "Bo'stonliq-farm" EIZ faoliyatini operativ boshqarishni amalga oshirish uchun Muassis tomonidan o'ziga berilgan mablag'lar, mol-mulk va boshqa aktivlar yig'indisidan iborat bo'ladi.

26. Direksiya ustav fondining miqdori 300 mln so'mni tashkil qiladi.

5-BOB. DIREKSIYANING USTAV FONDINI KO'PAYTIRISH VA KAMAYTIRISH TARTIBI

27. Direksiyaning ustav fondini ko'paytirish yoki kamaytirish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda Muassis qaroriga binoan amalga oshiriladi.

6-BOB. DIREKSIYA MULKINI TASARRUF ETISH

28. Muassis tomonidan Direksiyaqa operativ boshqaruv huquqi bilan birkirilgan asosiy fondlar va aylanma mablag'lar Direksiya mol-mulkini tashkil qiladi.

29. Direksiyaning asosiy fondlari va aylanma mablag'lari bo'linmaydi va ulushlar (hissalar, paylar) bo'yicha taqsimlanishi mumkin emas.

30. Ma'muriy kengash Direksiyaqa berilgan davlat mulkidan belgilangan maqsadda foydalanilishini va uning saqlanishini, shuningdek o'zgaga berilishini Muassis nomidan nazorat qiladi.

31. Direktor Muassis bilan kelishgan holda Direksiya mulkini quyidagi holatlarda tasarruf etishi mumkin:

asosiy vositalarni sotish, ularni ijaraga berish yoki garovga qo'yish;

mol-mulkni boshqa xo'jalik jamiyatining (boshqa davlat korxonalari bundan mustasno) ustav fondiga ulush sifatida kiritish;

boshqa xo'jalik jamiyatlarining aksiyalari (ulushlari)ni sotib olish (boshqa davlat korxonalari bundan mustasno);

davlat korxonasi faoliyati maqsadlariga muvofiq bo'lmagan mol-mulkni boshqacha tarzda tasarruf etish.

7-BOB. DAROMADLARNI SHAKLLANTIRISH TARTIBI

32. Direksiya daromadi:

xizmatlar ko'rsatishdan olingan daromadlar;

davlat mulki bo'lgan va "Bo'stonliq-farm" EIZ hududida joylashgan binolar va inshootlarni ijaraga berishdan tushumlarning bir qismi;

Ma'muriy kengash tomonidan belgilangan miqdorda EIZ qatnashchilari ajratmalari;

O'zbekiston Respublikasining tegishli yilga Investitsiya dasturida belgilangan maqsadli byudjet mablag'lari;

qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa tushumlar hisobiga shakllantiriladi.

8-BOB. ZAXIRA FONDINI VA BOSHQA FONDLARNI SHAKLLANTIRISH TARTIBI

33. Direksiya o'z tasarrufida qoladigan sof foyda hisobiga zaxira fondini, shuningdek boshqa fondlarni tashkil etishi mumkin, ularning miqdori va shakllantirilishi tartibi Muassis tomonidan tasdiqlanadi.

9-BOB. DAROMAD (FOYDA)NI TAQSIMLASH VA ZARARLARNI QOPLASH TARTIBI

34. Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini samaradorligini oshirish va korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish komissiyasi tomonidan belgilanadigan Direksiyaning sof foydasi Direksiya tasarrufida qoladi va undan Muassis qaroriga ko'ra foydalaniladi.

35. Muassis o'z qarori bilan o'zga yuridik va jismoniy shaxslarga xayriya maqsadlari uchun yo'naltiriladigan pul mablag'larining cheklangan summasini, ularni tasarruf etish huquqini Direktorga bergan holda belgilaydi.

36. Direksiyaning xo'jalik faoliyati natijasida ko'rilgan zararlarini qoplash ushbu maqsadlar uchun tashkil etilgan zaxira fondi mablag'lari hisobiga amalga oshirilishi mumkin.

10-BOB. HISOBOTLARNI TAQDIM ETISH TARTIBI

37. Direksiya hisobot davri tugagach vakolatli organlarga moliya hisobotini va ro'yxati qonun hujjatlarida belgilangan boshqa hujjatlarni taqdim etadigan hujjatlarning saqlanishi va ularning davlat tomonidan saqlashga berilishi yuzasidan belgilangan tartibda javob beradi.

38. Direksiyaning xo'jalik subyektini sifatidagi faoliyatini nazorat qilish Ma'muriy kengash tomonidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

39. Direktor har chorakda Direksiya faoliyati natijalari va tasdiqlangan rivojlantirish dasturlarining amalga oshirilishi to'g'risida Ma'muriy kengashga hisobot beradi.

11-BOB. DIREKSIYANING JAVOBGARLIGI

40. Direksiya o'z majburiyatlari bo'yicha o'ziga tegishli mulk bilan javob beradi. Muassis Direksiyaning mulki etarli bo'lmagan taqdirda uning majburiyatlari bo'yicha subsidiar javob beradi.

41. Direksiya Muassisning majburiyatlari bo'yicha javob bermaydi.

12-BOB. DIREKSIYANI TUGATISH VA QAYTA TASHKIL ETISH

42. Direksiya Muassisning qaroriga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda yoki sud qaroriga binoan tugatilishi yoki qayta tashkil etilishi mumkin.

43. Direksiyaning tugatish Direksiya faoliyatining huquq va majburiyatlar huquqiy vorislik tartibida boshqa shaxslarga o'tmagan holda to'xtatilishiga sabab bo'ladi.

Direksiya qayta tashkil etilgan taqdirda, huquq va majburiyatlar huquqiy vorisga o'tadi.

«Angren» erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi» davlat unitar korxonasining Ustavi

I. Umumiy qoidalar

1. «Angren» erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi» davlat unitar korxonasi (keyingi o‘rinlarda Direksiya deb ataladi) tezkor boshqaruv uchun o‘ziga berilgan davlat mulki bo‘lgan mulk bazasida davlat unitar korxonasi shaklida tashkil etilgan tijorat tashkiloti hisoblanadi, u o‘ziga birkirilgan mulkka nisbatan, qonunda belgilangan doirada, o‘z faoliyati maqsadlariga, Muassis topshiriqlariga muvofiq egalik qilish, foydalanish va tasarruf etish huquqini amalga oshiradi.

2. Direksiya o‘z faoliyatida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga va qonunlariga, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari va boshqa hujjatlariga, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlariga, farmoyishlariga, boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga, shuningdek ushbu Ustavga amal qiladi.

3. Direksiya yuridik shaxs hisoblanadi, alohida mulkka, mustaqil balansga, banklarda hisob raqamlariga, shu jumladan valyuta hisob raqamlariga, ramzga, shtamplar va blankalarga, O‘zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan, o‘z nomi davlat tilida yozilgan muhrga va boshqa rekvizitlarga ega bo‘ladi.

4. Direksiyaning rasmiy nomi:

a) davlat tilida:

to‘liq nomi — «Angren» erkin iqtisodiy zona Direktsiyasi» Davlat unitar korxonasi;

qisqartirilgan nomi — «Angren» EIZ Direktsiyasi» DUK;

b) rus tilida:

to‘liq nomi — Gosudarstvennoe unitarnoe predpriyatie «Direksiya svobodnoy ekonomicheskoy zony «Angren»;

qisqartirilgan nomi — GUP «Direksiya SEZ «Angren»;

v) ingliz tilida:

to‘liq nomi — «Directorate of the free economic zone Angren» State Unitary Company»;

qisqartirilgan nomi — «Directorate of FEZ «Angren» SUC.

5. Direksiyaning joylashgan joyi (pochta manzili): Toshkent viloyati, Angren shahri, Istiqlol ko'chasi, 2-uy.

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Direksiyaning muassisi (keyingi o'rinlarda Muassis deb ataladi) hisoblanadi.

7. Direksiya o'z nomidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlarni olishi va amalga oshirishi, majburiyatlar olishi, sudda da'vogar va javobgar bo'lishi, nizolarni hal etishda boshqa organlarda vakillik qilishi mumkin.

8. Direksiya Muassisning roziligiga ko'ra tijorat tashkilotlarining, shuningdek O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq yuridik shaxslarning qatnashishiga yo'l qo'yiladigan notijorat tashkilotlarda qatnashchi (aksiyador, a'zo) bo'lishi mumkin.

9. Direksiya davlat boshqa korxonasining muassisi bo'lishi mumkin emas.

II. Direksiya faoliyatining maqsadi va asosiy yo'nalishlari

10. «Angren» erkin iqtisodiy zonasi (keyingi o'rinlarda «Angren» EIZ» deb ataladi) faoliyatini, shu jumladan «Angren» EIZni rivojlantirish davlat dasturlarining to'liq va o'z vaqtida bajarilishini, «Angren» EIZ hududida alohida huquqiy rejimga rioya etilishini ta'minlash yo'li bilan tezkor boshqarish, shuningdek «Angren» EIZ hududidagi xo'jalik faoliyati qatnashchilariga (keyingi o'rinlarda «Angren» EIZ qatnashchilari» deb ataladi) xizmatlar ko'rsatishdan hamda ushbu Ustavda nazarda tutilgan boshqa ishlar va xizmatlardan foyda olish Direksiya faoliyatining maqsadi hisoblanadi.

11. Quyidagilar Direksiya faoliyatining asosiy yo'nalishlari hisoblanadi:

1) «Angren» EIZ qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish va ularning reestrini yuritish, ularga tegishli guvohnomalar berish;

2) «Angren» EIZ hududida «Angren» EIZ qatnashchilari hisoblanmaydigan boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar hisobini yuritish;

3) belgilangan tartibda tanlangan investorlar bilan «Angren» EIZ hududida investitsiyalash to'g'risida bitimlar, «Angren» EIZ qatnashchilari bilan faoliyat ko'rsatmay turgan korxonalarni va davlat

mulki bo'lgan mol-mulkni nol xarid qiymati bo'yicha sotish hamda Erkin iqtisodiy zonalar Ma'muriy kengashi (keyingi o'rinlarda Ma'muriy kengash deb ataladi) qarorlariga muvofiq er uchastkalaridan foydalanish to'g'risida shartnomalar tuzish;

4) belgilangan tartibda tanlangan investorlar tomonidan o'z zimmasiga qabul qilgan majburiyatlarning zarur darajada bajarilishini nazorat qilish, keyinchalik uning natijalarini «Angren» MIZning Ma'muriy kengashiga taqdim etish;

4¹) «Angren» EIZ hududida investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun xorijiy va mahalliy investorlarni izlash va jalb etish;

4²) Ma'muriy kengash qarorlari va «Angren» EIZning ishlab chiqilgan bosh rejasi bo'yicha ma'qullangan investitsiya loyihalarini joylashtirish;

5) «Angren» EIZ hududida joylashgan davlat mulki bo'lgan obyektlardagi ko'chmas mulkni Direksiyaqa berilgan vakolatlar doirasida boshqarish;

6) «Angren» EIZ qatnashchilariga, shu jumladan davlat organlarida ularning manfaatlarini ifodalash yo'li bilan xizmatlar ko'rsatish;

7) Ma'muriy kengash vakolatlariga kiruvchi masalalar bo'yicha uning majlislarida ko'rib chiqish uchun materiallar tayyorlash;

8) qabul qilingan majburiyatlar bajarilmagan taqdirda investitsiyalash to'g'risidagi bitimlarni hamda faoliyat ko'rsatmay turgan korxonalarni va davlat mulki bo'lgan mol-mulkni sotish to'g'risidagi shartnomalarni bekor qilish haqida Ma'muriy kengash qarorlari asosida sudga da'vo arizalari bilan murojaat qilish;

9) «Angren» EIZ faoliyatini tezkor boshqarish bo'yicha boshqa funksiyalarni amalga oshirish.

O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida ushbu Ustavda nazarda tutilgan tegishli faoliyat turining litsenziyalanishi zarurligi belgilangan taqdirda Direksiya faoliyatning ushbu turini litsenziya olmasdan, tegishli litsenziyalovchi organ bilan tuzilgan litsenziya bitimi asosida amalga oshirishga haqlidir.

12. Direksiya O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida taqiqlanmagan faoliyatning boshqa turlarini amalga oshirishi mumkin.

III. Direksiya faoliyatini boshqarish

13. Direksiya Muassisga va Ma'muriy kengashga hisobot beradi.

14. Muassis quyidagi huquqlarga ega:

Direksiya faoliyatining maqsadi va yo'nalishlarini belgilash;

Direksiya Ustaviga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida qarorlar qabul qilish;

Direksiyaning ortiqcha, foydalanilmayotgan yoxud belgilangan maqsadda foydalanilmayotgan mulkini olib qo'yish va tasarruf etish;

Direksiya tomonidan o'ziga berilgan mulkdan foydalanishdan olingan sof foydaning bir qismini yoki hammasini olish;

Direksiya mulki bilan amalga oshirilgan bitishuvlarni haqqoniy emas deb e'tirof etish to'g'risida sudga da'vo arizasi bilan murojaat qilish;

Direksiyaga etkazilgan zararlarni qoplash to'g'risida da'vo taqdim etish;

Direksiyaning qayta tashkil etish yoki tugatish to'g'risida qaror qabul qilish, tugatish komissiyasini tayinlash va tugatish balansini tasdiqlash;

qonun hujjatlarida belgilangan tartibda Direksiya rahbari bilan mehnat shartnomasini muddatidan oldin to'xtatish;

O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq boshqa huquqlarga ega bo'lish.

15. Ma'muriy kengash Direksiya faoliyatiga rahbarlikni va uni nazorat qilishni, shuningdek «Angren» EIZning mustaqil byudjeti hamda «Angren» EIZni rivojlantirish jamg'armasi mablag'laridan maqsadli foydalanilishi yuzasidan nazoratni amalga oshiradi.

17. Ma'muriy kengash o'ziga yuklangan vazifalarni bajarish uchun Direksiya faoliyatiga taalluqli hujjatlarni talab qilib olish huquqiga ega. Olingan hujjatlardan Ma'muriy kengash tomonidan faqat xizmat maqsadlarida foydalaniladi.

18. Direksiyaning joriy faoliyatiga rahbarlikni Ma'muriy kengash tomonidan lavozimga tayinlanadigan va lavozimdan ozod etiladigan Direktor amalga oshiradi.

19. Direktor ijro etuvchi organ hisoblanadi.

20. Direktor:

O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari talablarini bajarishga, Direksiya xodimlarining mehnat sharoitlarini muhofaza qilish va

yaxshilashga, atrof muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasidagi norma va qoidalarga rioya etishga yo'naltirilgan tadbirlarni ishlab chiqadi va joriy etadi;

«Angren» EIZni rivojlantirish dasturlari amalga oshirilishini tashkil qiladi;

Direksiyaning asosiy faoliyatini takomillashtirishga, boshqarishning eng yangi uslublarini joriy etishga yo'naltirilgan tadbirlarni amalga oshirish chora-tadbirlarini ko'radi;

Direksiya nomidan ishonchnomasiz harakat qiladi, barcha tashkilotlarda, shu jumladan xorijiy tashkilotlarda uning manfaatlarini ifodalaydi;

xodimlarni ishga qabul qiladi, ular bilan mehnat shartnomalari (kontraktlari) tuzadi hamda ularni o'zgartiradi va to'xtatadi;

O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ishonchnomalar beradi;

kadrlarni tayyorlash va o'qitish, ularning malakasini oshirish chora-tadbirlarini ko'radi;

Direksiyaning barcha xodimlari uchun majburiy bo'lgan buyruqlar, farmoyishlar va ko'rsatmalar chiqaradi;

Direksiyaning ichki ish tartibini va xo'jalik faoliyatini tartibga soluvchi hujjatlarni tasdiqlaydi;

Direksiya tomonidan O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga rioya qilinishini tashkil etish va nazorat qilishni ta'minlaydi;

Direksiyaga yuklangan maqsadlar va vazifalarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan boshqa funksiyalarni amalga oshiradi.

21. Direktor muassis va Ma'muriy kengash oldida Direksiya faoliyati to'g'risida belgilangan tartibda hisobot beradi.

22. Direktor o'z huquqlarini amalga oshirishda va vazifalarini bajarishda Direksiya manfaatlarini ko'zlagan holda harakat qilishi lozim hamda byudjetga va byudjetdan tashqari jamg'armalarga to'lovlar, ish haqining o'z vaqtida to'lanishi, mehnatga oid huquqiy munosabatlardan kelib chiquvchi barcha talablarning va ularga tenglashtirilgan to'lovlarning qondirilishi, bevosita ishlab chiqarish faoliyati bog'liq ehtiyojlarga mablag'lar o'tkazilmaganligi, Direksiyaning xatti-harakatlari (harakatsizligi) bilan, shu jumladan

Direksiyaga berilgan davlat mol-mulki yo'qotilgan taqdirda etkazilgan zarar yuzasidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda javob beradi.

23. Direktor «Angren» EIZning O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishgan holda Ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadigan mustaqil byudjet mablag'larining tasarruf etuvchisi hisoblanadi hamda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga «Angren» EIZning mustaqil byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobotni kelishish uchun belgilangan tartibda taqdim etadi.

24. Direktor o'z zimmasiga yuklangan vazifalarning bajarilishi, shuningdek Direksiyaga berilgan davlat mulkining saqlanishi va undan maqsadli foydalanilishi yuzasidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda javob beradi.

IV. Direksiya ustav fondining miqdori

25. Direksiyaning ustav fondi «Angren» EIZ faoliyatini tezkor boshqarishni amalga oshirish uchun Muassis tomonidan o'ziga berilgan mablag'lar, mulklar va boshqa aktivlardan iborat bo'ladi.

26. Direksiya ustav fondining miqdori 1,0 mlrd so'mni tashkil qiladi.

V. Direksiyaning ustav fondini ko'paytirish va kamaytirish tartibi

27. Direksiyaning ustav fondini ko'paytirish yoki kamaytirish O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda, Muassis qaroriga binoan amalga oshiriladi.

VI. Direksiya mulkini tasarruf etish

28. Muassis tomonidan Direksiyaga tezkor boshqaruv huquqi bilan birkutilgan asosiy fondlar va aylanma mablag'lar Direksiya mulkini tashkil qiladi.

29. Direksiyaning asosiy fondlari va aylanma mablag'lari bo'linmaydi va ulushlar (hissalar, paylar) bo'yicha taqsimlanishi mumkin emas.

30. Ma'muriy kengash Direksiyaga berilgan davlat mulkidan belgilangan maqsadda foydalanilishini va uning saqlanishini, shuningdek o'zgaga berilishini Muassis nomidan nazorat qiladi.

31. Direktor Muassis bilan kelishgan holda Direksiya mulkini quyidagi holatlarda tasarruf etishi mumkin:

asosiy vositalarni sotish, ularni ijaraga yoki garovga berish;
mulkni boshqa xo‘jalik jamiyatining ustav fondiga ulush sifatida kiritish;
boshqa xo‘jalik jamiyatlarining aksiyalari (ulushlari)ni sotib olish va sotish;
mulkni boshqacha tarzda tasarruf etish.

VII. Daromadlarni shakllantirish tartibi

32. Direksiya daromadi:

xizmatlar ko‘rsatishdan olingan daromadlar;

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishgan holda binolar va ishnootlarni ijaraga berishdan tushumlarning bir qismi;

O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa tushumlar hisobiga shakllantiriladi.

VIII. Zaxira fondini va boshqa fondlarni tashkil etish tartibi

33. Direksiya o‘z tasarrufida qoladigan sof foyda hisobiga zaxira fondini, shuningdek boshqa fondlarni tashkil etishi mumkin, ularning miqdori va shakllantirish tartibi Muassis tomonidan tasdiqlanadi.

IX. Daromad (foyda)ni taqsimlash va zararlarni qoplash tartibi

34. Direksiyada qoladigan sof foyda barcha soliqlar hamda byudjetga va byudjetdan tashqari jamg‘armalarga boshqa majburiy to‘lovlar, shuningdek davlat korxonasining sof foydasidan davlat byudjetiga Aksiyadorlik birlashmalari va kompaniyalaridagi aksiyalar davlat ulushidan samarali foydalanilishi ustidan monitoring olib borish komissiyasi tomonidan belgilanadigan ajratmalar to‘langandan keyin Direksiya tasarrufida qoladi va undan Ma’muriy kengash qaroriga ko‘ra foydalaniladi.

35. Muassis o‘z qarori bilan begona yuridik va jismoniy shaxslarga homiylik yordami ko‘rsatishga yo‘naltiriladigan pul mablag‘larining cheklangan summasini, ularni tasarruf etish huquqini Direktorga bergan holda belgilaydi.

36. Direksiyaning xo‘jalik faoliyati natijasida ko‘rilgan zararlarini qoplash ushbu maqsadlar uchun tashkil etilgan zaxira fondi mablag‘lari hisobiga amalga oshirilishi mumkin.

X. Hisobotlar taqdim etish tartibi

37. Direksiya hisobot davri tugagach vakolatli organlarga moliya hisobotini va ro‘yxati O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida belgilangan boshqa hujjatlarni taqdim etadi hamda hujjatlarning saqlanishi va ularning davlat tomonidan saqlashga berilishi yuzasidan belgilangan tartibda javob beradi.

38. Direksiyaning xo‘jalik subyekti sifatidagi faoliyatini nazorat qilish Ma‘muriy kengash tomonidan, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

39. Direktor har chorakda Direksiya faoliyati natijalari va tasdiqlangan rivojlantirish dasturlarining amalga oshirilishi to‘g‘risida Ma‘muriy kengashga hisobot beradi.

XI. Direksiyaning javobgarligi

40. Direksiya o‘z majburiyatlari bo‘yicha o‘ziga tegishli mulk bilan javob beradi. Muassis Direksiyaning mulki etarli bo‘lmagan taqdirda uning majburiyatlari bo‘yicha subsidiar javobgarlikni amalga oshiradi.

41. Direksiya Muassis majburiyatlari bo‘yicha javob bermaydi.

XII. Direksiyaning filiallari va vakolatxonalar

42. Direksiya Muassis bilan kelishgan holda O‘zbekiston Respublikasi hududida ham uning tashqarisida ham, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari talablariga rioya qilgan holda filiallar tashkil etishi va vakolatxonalar ochishi mumkin.

43. Direksiyaning filiallari va vakolatxonalar uning nomidan Direksiya tomonidan tasdiqlangan Nizom asosida faoliyat ko‘rsatadi.

44. O‘zbekiston Respublikasidan tashqarida joylashgan vakolatxonalar va filiallar Direksiya tomonidan tasdiqlangan Nizom asosida hamda hududida o‘zlari joylashgan mamlakatlarning qonun hujjatlariga muvofiq faoliyat ko‘rsatadi.

45. Direksiya filiali yoki vakolatxonasining rahbari Ma‘muriy kengash bilan kelishgan holda Direktor tomonidan tayinlanadi va u

bergan ishonchnoma asosida faoliyat ko'rsatadi, ishonchnoma ushbu rahbar bilan tuzilgan mehnat shartnomasi to'xtatilgan taqdirda Direktor tomonidan bekor qilinishi kerak.

46. Direksiya tomonidan tashkil etiladigan filiallar va vakolatxonalarning majburiyatlari bo'yicha Direksiya javob beradi.

XIII. Direksiyaning tugatish va qayta tashkil etish

47. Direksiya Muassisning qaroriga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda yoki sud qaroriga binoan tugatilishi yoki qayta tashkil etilishi mumkin.

48. Direksiyaning tugatish Direksiyaning faoliyatining huquq va majburiyatlar huquqiy vorislik tartibida boshqa shaxslarga o'tmagan holda to'xtatilishiga sabab bo'ladi, Direksiya qayta tashkil etilgan taqdirda huquq va majburiyatlar huquqiy vorisga o'tadi.

Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida NIZOM

1-BOB. UMUMIY QOIDALAR

1. Ushbu Nizom erkin iqtisodiy zonalar faoliyat ko'rsatishining huquqiy asoslarini belgilaydi.

2. Ushbu Nizomda quyidagi tushunchalardan foydalaniladi:

erkin iqtisodiy zona (EIZ) - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni va Vazirlar Mahkamasining qarori bilan chegaralari belgilangan O'zbekiston Respublikasi hududining bir qismi;

erkin iqtisodiy zonalar Ma'muriy kengashi (Ma'muriy kengash) - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni bilan davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlar vakillaridan tuziladigan kollegial organ;

erkin iqtisodiy zona Direksiyasi (Direksiya) - EIZ faoliyatini tezkor boshqarish uchun tashkil etiladigan davlat unitar korxonasi shaklidagi yuridik shaxs;

EIZ investori - belgilangan tartibda tanlovdan o'tgan hamda EIZ hududida investitsiyalashni amalga oshiradigan investitsiya faoliyati subyekti;

EIZ hududida investitsiyalar - Ma'muriy kengash tomonidan belgilangan tadbirkorlik faoliyati obyektlariga EIZ qatnashchisi tomonidan kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga bo'lgan huquqlar, shuningdek reinvestitsiyalar.

EIZ hududida investitsiyalash to'g'risidagi bitim (Investitsiyalash to'g'risidagi bitim) - Direksiya bilan investor (investorlar) o'rtasida tuziladigan, tomonlarning huquqlari, majburiyatlari va javobgarligini belgilaydigan bitim;

EIZ xo'jalik faoliyati qatnashchisi (EIZ qatnashchisi) - belgilangan tartibda EIZ hududida ro'yxatdan o'tkazilgan va Direksiya tomonidan EIZ qatnashchilari reestriga kiritilgan xo'jalik yurituvchi subyekt;

er uchastkasidan foydalanish to'g'risidagi shartnoma - tegishli hokimliklar bilan EIZ qatnashchisi o'rtasida tuziladigan

EIZ hududida er uchastkasidan muddatli foydalanish to'g'risidagi shartnoma;

EIZ hududidagi faoliyat - EIZ qatnashchisining EIZ hududi doirasida investitsiyalash to'g'risidagi bitimda nazarda tutilgan tovarlar va mahsulotlarni ishlab chiqarish hamda qayta ishlash, shuningdek ularni sotish bo'yicha tadbirkorlik faoliyati.

3. EIZ hududida davlat organlarining faoliyati va O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarining qo'llanilishi erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlarida va ularni ijro etish maqsadida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarda, investitsiyalash to'g'risidagi xalqaro shartnomalar va bitimlarda, shuningdek ushbu Nizomda nazarda tutilgan xususiyatlar hisobga olingan holda amalga oshiriladi.

4. EIZ hududida shaharsozlik faoliyati qurishning dastlabki rejasiga yoki EIZni rivojlantirish bosh rejasiga muvofiq amalga oshiriladi.

5. EIZ hududidagi er uchastkalari to'g'ridan-to'g'ri tegishli viloyat hokimliklarining tasarrufida bo'ladi va ular tomonidan qatnashchilarga Ma'muriy kengashning qaroriga ko'ra belgilangan tartibda beriladi.

EIZ Direksiyasi Ma'muriy kengashi qarori va ishlab chiqilgan bosh reja asosida ma'qullangan investitsiya loyihalarini joylashtirishni amalga oshiradi.

6. EIZ faoliyat ko'rsatish muddati 30 yilni tashkil etadi, ushbu muddat O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan uzaytirilishi mumkin.

7. EIZ qatnashchilarining boshqa sohalaridagi faoliyatini tartibga solish umumiy belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

2-BOB. ERKIN IQTISODIY ZONALARNING ASOSIY VAZIFALARI VA FAOLIYAT YO'NALISHLARI

8. Quyidagilar erkin iqtisodiy zonalarining asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari hisoblanadi:

tashqi bozorlarda talab yuqori bo'lgan va importning o'rnini bosuvchi, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish

bo'yicha zamonaviy ishlab chiqarishlarni tashkil etish uchun xorijiy va mahalliy investorlarning to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarini jalb etish;

respublika hududlarining ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan kompleks va samarali foydalanishni ta'minlash;

meva-sabzavot va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash, saqlash va qadoqlash, to'qimachilik, gilam to'qish, poyabzal va charm-galantereya, ekologiya jihatidan xavfsiz kimyo, farmatsevtika, oziq-ovqat, elektrotexnika sanoati, mashinasozlik va avtomobilsozlik, qurilish materiallari ishlab chiqarish va boshqa yo'nalishlarda yangi zamonaviy ishlab chiqarishlarni tashkil etish;

mahalliy xom ashyo va materiallar negizida mustahkam kooperatsiya aloqalarini o'rnatish hamda erkin iqtisodiy zonalar korxonalari o'rtasida va umuman respublikada sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish asosida yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish;

ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni standartlashtirish, sertifikatlashtirish va markirovka qilish bo'yicha xalqaro standartlarga muvofiq ilmiy-ishlab chiqarish markazlari tashkil etish va ularning qarorlari xalqaro darajada e'tirof etilishini ta'minlash chora-tadbirlarini ko'rish;

EIZ hududida transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani jadal rivojlantirishni hamda ulardan samarali foydalanishni ta'minlash.

3-BOB. EIZning BOSHQARUV TUZILMASI VA BYUDJETI

9. EIZ faoliyatini muvofiqlashtirish va davlat tomonidan tartibga solish funksiyasi Ma'muriy kengash tomonidan amalga oshiriladi.

10. EIZ faoliyatini tezkor boshqarish Direksiya tomonidan amalga oshiriladi.

11. Direksiya:

Ma'muriy kengashning qabul qilingan qarorlariga muvofiq EIZ qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazadi;

EIZning Ma'muriy kengashi qarorlariga muvofiq investorlar bilan EIZ hududida investitsiyalash to'g'risida bitimlar, davlat mulkini

nulga teng xaridqiymati bo'yicha sotish to'g'risida EIZ qatnashchilari bilan shartnomalar tuzadi;

EIZ hududida investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun xorijiy va mahalliy investorlarni qidiradi va jalb etadi;

ishlab chiqilgan EIZ bosh rejasi va Ma'muriy kengash qarori bilan ma'qullangan investitsiya loyihalarini joylashtiradi;

Direksiyada "yagona darcha" tamoyili asosida muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasi tarmoqlariga ulanish uchun zarur bo'lgan barcha ruxsatnomalarni berishni tashkil etadi;

belgilangan tartibda tanlab olingan investorlar tomonidan o'z zimmlariga qabul qilingan majburiyatlarning zarur tarzda bajarilishini tizimli nazorat qiladi, keyinchalik natijalarni Ma'muriy kengashga taqdim etadi;

EIZ hududida joylashgan davlat mulki bo'lgan ko'chmas mulk obyektlarini o'ziga berilgan vakolatlar doirasida boshqaradi;

ekologik holatning yaxshilanishi ustidan nazoratni ta'minlaydi, shuningdek EIZ hududida joylashgan tarixiy-madaniy boyliklarning but saqlanishi uchun javob beradi;

EIZ faoliyatini tezkor boshqarish bo'yicha boshqa funksiyalarni amalga oshiradi.

12. Direksiya O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishgan holda har yili tegishli moliyaviy yil uchun EIZning mustaqil byudjeti loyihasini ishlab chiqadi va tasdiqlash uchun Ma'muriy kengashga taqdim etadi.

EIZning mustaqil byudjeti:

davlat mulki bo'lgan va EIZ hududida joylashgan binolar va inshootlarni ijaraga berishdan tushumlar;

xizmatlar ko'rsatishdan olingan daromadlar;

EIZ qatnashchilarining Ma'muriy kengash tomonidan belgilanadigan miqdorlardagi ajratmalari;

O'zbekiston Respublikasining tegishli yilga Investitsiya dasturida nazarda tutilgan maqsadli byudjet mablag'lari;

qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa tushumlar hisobiga shakllantiriladi.

13. EIZ byudjeti mablag'laridan:

mablag'lari EIZ infratuzilmasini rivojlantirishga va uning faoliyat ko'rsatishi samaradorligini oshirishga yo'naltiriladigan EIZni rivojlantirish jamg'armasini tashkil etish;

belgilangan tartibda Direksiya ta'minoti;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining EIZ tashkil etish to'g'risidagi qarorlarini bajarishga yo'naltirilgan boshqa vazifalar amalga oshirilishini moliyalashtirish uchun foydalaniladi.

EIZni rivojlantirish jamg'armasi to'g'risidagi nizom Ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadi.

14. Direksiyaning shtat jadvali va xarajatlari smetasi Ma'muriy kengash tomonidan tasdiqlanadi.

4-BOB. EIZ HUDUDIDA XO'JALIK FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISH

15. EIZ hududida joylashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish va EIZ qatnashchilarini ro'yxatdan o'tkazish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan alohida nizom bilan tartibga solinadi.

16. EIZ qatnashchisiga beriladigan guvohnoma uning EIZ hududidagi faoliyatiga nisbatan uning alohida soliq rejimi va bojxona imtiyozlarini qo'llash huquqlarining tasdig'i hisoblanadi.

17. EIZ qatnashchisiga, u belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgandan keyin EIZ hududidagi faoliyatga tegishli qismi yuzasidan investitsiyalash to'g'risidagi tegishli bitimda mustahkamlangan majburiyatlar yuklanadi.

EIZ qatnashchisi investitsiyalash to'g'risidagi bitim bo'yicha o'z huquq va majburiyatlarini boshqa shaxsga berishga haqli emas.

18. EIZ qatnashchisi bo'lmagan xo'jalik yurituvchi subyektlar EIZ hududida faoliyatni qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshirish huquqiga ega.

19. EIZ qatnashchilari tomonidan O'zbekiston Respublikasida EIZ hududidan tashqarida o'z filiallarini tashkil etishga yo'l qo'yilmaydi.

20. EIZ qatnashchisi maqomidan mahrum etishga EIZ Ma'muriy kengashining qarori bilan yoki sud tartibida yo'l qo'yiladi.

21. EIZ hududidagi faoliyat bilan bog‘liq nizolar O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga va investitsiyalash to‘g‘risidagi bitimlarga muvofiq hal etiladi.

5-BOB. EIZ FAOLIYATINI TUGATISH

22. EIZ faoliyati uni tashkil etishning belgilangan muddati tamom bo‘lgandan keyin tugatilishi mumkin.

23. EIZ faoliyatining muddatidan oldin tugatilishiga O‘zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligi manfaatlarini himoya qilishni ta‘minlash zarur bo‘lganda, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida belgilangan boshqa hollarda yo‘l qo‘yiladi.

24. EIZ faoliyatini tugatish to‘g‘risidagi qaror O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilinadi.

Ilmiy - uslubiy nashr
Mansur Muxtarovich Kamalov
Mirshod Rustamovich Qurbonov

ERKIN IQTISODIY ZONALAR HUQUQI

DARSLIK

*Muharrirlar: S.Tosheva, K.Abduvaliyeva,
X.Yuldasheva.*
Musahhih: R.Yunusova.
Texnik muharrir: N.Niyazova.

Bosishga ruxsat etildi: 19.09.2018.
Hajmi: 18,3. Adadi: 100. Buyurtma № 29.

Toshkent davlat yuridik universiteti
“Tipografiya” bo‘limida chop etildi.
Toshkent shahri, Sayilgoh ko‘chasi, 35-uy.